

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANA BİLİM**

**KALKINMA VE MODERNLEŞME SÜRECİNDE JAPONYA ÖRNEĞİ:
TÜRKİYE İLE BİR KİYASLAMA**

ANIL TRAŞ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ADANA / 2019

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANA BİLİM**

**KALKINMA VE MODERNLEŞME SÜRECİNDE JAPONYA ÖRNEĞİ:
TÜRKİYE İLE BİR KİYASLAMA**

ANIL TRAŞ

**Danışman: Prof. Dr. Mehmet Fatih CİN
Jüri Üyesi: Doç. Dr. Melek AKDOĞAN GEDİK
Jüri Üyesi: Doç. Dr. Bilge KÖKSEL**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ADANA / 2019

ETİK BEYANI

Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde ve ortaya çıkan sonuçlarda herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu,

bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

27/02/2019

Anıl TRAŞ

ÖZET

KALKINMA VE MODERNLEŞME SÜRECİNDE JAPONYA ÖRNEĞİ: TÜRKİYE İLE BİR KİYASLAMA

Anıl TRAŞ

Yüksek Lisans Tezi, İktisat Anabilim Dalı

Danışman: Prof. Dr. Mehmet Fatih CİN

Şubat 2019, 172 sayfa

Yaptığımız çalışmada Japon kalkınması arka planıyla beraber takip edilmiş ve anakronizme düşmemeye özen gösterilmiştir. Tarihsel bir gözle Japon modernleşme ve kalkınma süreçlerini izlediğimiz çalışmamızda Şogunluk dönemi, Meiji dönemi, Birinci Dünya Savaşı sonrası dönem ve İkinci Dünya Savaşı sonrası dönem ayrı ayrı incelenmiştir. Her bir dönemden diğerine geçişte nasıl süreçlerden geçildiği ve nasıl dönüşümler yaşandığı dikkatlice izlenmeye çalışılmıştır. Bu dönemler arasındaki organik ilişki ortaya çıkartılarak her bir dönemi birbiriyle eşleyen ortak değerler tespit edilmiş, bu değerlere yapılan müdahaleler sonuçlarıyla birlikte kaydedilmeye çalışılmıştır. Japon modernleşme ve kalkınma süreçlerinin birbirini nasıl beslediği izah edilmeye çalışılmıştır.

Türkiye ve Japonya arasındaki tarihsel ve fiziki ortak noktalar işaretlenmiştir. Daha sonra ise Osmanlı'dan Cumhuriyet Dönemine oradan da günümüze kadar Türkiye Cumhuriyeti'nin liberal değerlerle tanışma ve modernleşme süreci incelenmiş bu süreç Japonya'daki süreç ekseninde değerlendirilmiştir. Kapitalist ve modern toplum için gerekli olan yapıları ortaya çıkarma konusunda Türkiye'nin ve Japonya'nın deneyimleri birbiriyle karşılaştırılmıştır.

Sovyet modeli ve ABD modelinin Türkiye üzerine etkileri tartışılmış, kalkınma için elzem sayılan istikrarın Türkiye'deki dayanakları incelenmiştir. Söz konusu dayanak noktaları Japonya'dakiler ile karşılaştırılarak demokratikleşme ve modernleşmenin kalkınma üzerine etkisi vurgulanmıştır.

Çalışmanın son kısmında ise Japonya ve Türkiye için benzer nitelikteki kalkınma ve modernleşme basamakları tespit edilmiş. Bu benzer problem ve olaylara iki ülkenin verdiği cevap ve tepkiler nedenleriyle birlikte işaretlenmiştir. Son olarak Japonya'da söz konusu problemlere üretilen cevapların rehberliğinde Türkiye için tavsiyeler üretilmiştir.

ABSTRACT**EXAMPLE OF JAPAN IN THE PROCESS OF DEVELOPMENT AND
MODERNIZATION: A COMPARISON WITH TURKEY****Anıl TRAŞ****Master Thesis, Department of Economy****Supervisor: Prof. Dr. Mehmet Fatih CİN****February 2019, 172 pages**

In our study, Japanese development was followed along with the background and attention was paid not to fall into anacronism. The Tokugawa period, the Meiji period, the post-World War period and the post-World War period were examined separately. We tried to monitor carefully how processes were carried out and how transformations were experienced in each cycle. Organic relations between these periods have been revealed and common values that map each period have been determined and these values have been recorded together with the results of the additions and interventions. However, it was tried to explain how the Japanese modernization and development process nurtured each other.

The historical and physical common points between Turkey and Japan were first marked. Later, the process of meeting and modernization of the Turkish Republic with liberal values from Ottoman to Republic period to the present day has been examined and this process has been evaluated on the axis of the process in Japan. The experiences of Turkey and Japan have been compared to each other in order to uncover the structures necessary for the capitalist and modern society.

The effects of the Soviet model and the US model on Turkey have been discussed and the foundations of stability, which is considered indispensable for development, have been examined in Turkey. The impact of democratization and modernisation on development has been highlighted by comparing the main points in question with those in Japan.

In the final part of the study, similar development and modernization steps were determined for Japan and Turkey. These similar problems and events are marked with the answers and reactions of the two countries. Finally, in Japan, recommendations were produced for Turkey under the guidance of the answers to these problems.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	I
ABSTRACT.....	II
İÇİNDEKİLER	III
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE JAPONYA

1.1. Japonya’da Şogunluk Dönemi (1192-1867)	3
1.1.1. İç Savaşlar	4
1.1.2. Tokugawa Dönemine Geçiş (1603-1867)	4
1.1.3. Tokugawa’nın İç Yapılanması	5
1.1.4. Barış Dönemi	6
1.1.5. Kapalı Yönetimin Sebepleri.....	6
1.1.6. Sosyal Düzen.....	7
1.1.7. Japon Geleneksel Aile Yapısı ve Daimyoların Örgütlenmesi.....	8
1.1.8. 16. Yüzyıl’da Uzak Doğu ve Avrupa.....	12
1.1.9. Uzak Doğu’yla ikinci Münasebetler	14
1.1.10. Japonya’nın Dışa Açılım Süreci.....	15
1.1.11. ABD’nin Güç Toplaması	16
1.1.12. Japon Direncinin Kırılması	17
1.1.13. Japonya’nın Gelişmelere Tepkisi.....	18
1.1.14. Japon Halkının Tepkisi	19
1.1.15. İwakura Heyeti	20
1.2. Japon Modernleşme Sürecinin Başlangıcı yahut Meiji Restorasyonu.....	25
1.2.1. Meiji Dönemi Milliyetçi Akımlar ve Ulus Devlet Anlayışı.....	27
1.2.2. Japon Anayasası’nın Oluşum Süreci.....	28
1.2.3. Meiji Döneminde Yapılan Reformlar	31
1.2.3.1. Siyasal Alanda Yapılan Reformlar	31
1.2.3.2. Ekonomi Alanında Yapılan Reformlar.....	32
1.2.3.3. Eğitimde Reformlar	33
1.2.3.4. Kültür Reformları	34

1.2.3.4.1. Kılık kıyafet	38
1.2.3.4.2. Mimari Yapı ve Oturum Alanları	40
1.2.3.4.3. Ahlaki Değerler.....	41
1.3. Askeri Güce Dayalı Japon Kalkınması.....	43
1.3.1. Öncesi ve Sonrasıyla 1. Dünya Savaşı.....	43
1.3.2. Öncesi ve Sonrasıyla Japonya Açısından 1929 Krizi	45
1.3.3. İkinci Dünya Savaşı ve Japonya	48
1.3.4. İkinci Dünya Savaşı Sonrası	50
1.3.5. Savaş Sonrası Japon Ekonomisi.....	52
1.4. Japon Kalkınmasının Makro İktisadi Yorumu.....	54
1.4.1. Japon Kalkınmasının Önündeki Teorik Engeller.....	55
1.4.2. Japon Kalkınmasını Açıklayan Bir Takım Makro İktisadi Teoriler	57
1.4.2.1. Japon Kapitalizmi	57
1.4.2.2. Geç Kalmanın Avantajları.....	59
1.4.2.3. Kazanılmış Zenginlik	59
1.4.2.4. Küçük Ülke Avantajı.....	61
1.4.2.5. Teknolojinin Kalkınma Üzerine Etkisi ve Kalkınmada Askeri Güç.....	63
1.4.2.6. Teknoloji Tanımı Kapsamında Japon Birinci Kalkınma Dönemi.....	64
1.4.2.7. Teknoloji Tanımı Kapsamında Japon İkinci Kalkınma Dönemine.....	66
1.5. Japon Kalkınma Sanayisi.....	67
1.5.1. Sanayi Politikaları ve Yatırımlar.....	70
1.5.2. Japon Kalkınması İçin Finansal Politikalar.....	73
1.5.3. Japon Kalkınmasını Destekleyen Mikro Dinamikler.....	74
1.5.3.1. Bireylerin Japon Şirketlerine Karşı Sorumlulukları	75
1.5.3.2. Japon Şirketlerinin Çalışanlarına Karşı Sorumlulukları.....	77
1.5.3.2.1. Yaşam Boyu İstihdam.....	77
1.5.3.2.2. Kıdem Anlayışı.....	80
1.5.3.3. Japon Şirketlerinde Kurumsal Yapı.....	81
1.5.3.3.1. Sürekli Gelişme Hedefi (Kaizen).....	81
1.5.3.3.2. Karar Alma Süreçleri (Ringi Sistemi ve Kalite Çemberleri).....	82
1.5.3.4. Üretim Sistemleri.....	83
1.5.3.4.1. Seri Üretim ve Japonya.....	84
1.5.3.5. Japon Şirket Gurupları.....	90
1.5.3.5.1. Zaibatsu.....	90

1.5.3.5.2. Keiretsu	91
1.6. Yakın Tarihte Uluslararası İlişkiler ve Japon Askeri Yapılanması	96
1.6.1. Soğuk Savaş Öncesi Dönem	96
1.6.2. Soğuk Savaş Sonrası Dönem	98
1.6.3. 11 Eylül Saldırılarının Japonya'dan Görünümü	99
1.6.4. Bölgedeki Diğer Ülkelerle Geliştirilen İlişkiler	103
1.6.5. Japon Askeri ve Siyasi Yapılanması Üzerine	103
1.7. Japon İmajının Yeniden İnşa Edilmesi – Kültür Faaliyetleri	106

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE İLE JAPONYA KARŞILAŞTIRMASI

2.1. Türkiye İle Japonya Arasındaki Benzerlikler ve Farklılıklar	108
2.1.1. Coğrafi Konum.....	109
2.1.2. Toplumsal Yapı.....	111
2.1.2.1. 17. Yüzyıl Sonrası Dönem	114
2.1.2.2. Batı'daki Gelişmelere Entegre Olmanın İktisadi Açısından Önemi	115
2.2. Japonya ve Türkiye Ortak Paydasında Modernleşme Süreci	116
2.2.1. Modernleşmenin Doğuşu ve Kalkınma.....	116
2.2.2. Modern Toplum Yapısı ve Kalkınma Arasındaki İlişki.....	118
2.2.3. Devlet Eliyle Modernleşme.....	120
2.2.4. Türkiye Cumhuriyeti, Militarist Yapı ve Modernleşme Süreci	121
2.3. Türkiye Ekseninde Japon Militarist Yapısı ve Modernleşme Süreci	122
2.3.1. Mağlup Olmanın Avantajı.....	122
2.3.2. Etnik Çeşitlilik ve Kalkınma	124
2.3.3. Anayasa ve Kalkınma	125
2.4. Siyasi ve İktisadi Açısından Japon ve Türkiye Kalkınması	126
2.4.1. Kalkınma ve İstikrar.....	126
2.4.1.1. Birinci Dünya Savaşı Öncesi.....	126
2.4.1.2. Birinci Dünya Savaşı Sonrası.....	128
2.4.1.3. İkinci Dünya Savaşı Sonrası.....	129
2.4.2. Kapitalizme Adaptasyon	133
2.4.2.1. Burjuva Sınıfının Oluşumu.....	133
2.4.2.2. Sanayileşme ve Dış Ticaret	139
2.4.2.3. Balta Limanı Antlaşması	141

2.4.2.4. Cumhuriyet Dönemi Sanayileşme	144
2.5. Günümüzde Japonya ve Türkiye	148
2.6. Tahliller.....	152
2.7. Tavsiyeler.....	155
2.7.1. Tasarruf Kültürü.....	156
2.7.2. Yurtta Sulh Cihanda Sulh.....	157
2.7.3. Japon İş Dünyasına Taşınmış Bazı Kavramlar	157
2.7.4. Devlet Kapitalizmi	158
2.7.5. Coğrafi Konumun Değerlendirilmesi.....	159
SONUÇ	159
KAYNAKÇA.....	164

GİRİŞ

Bir Uzak Doğu ülkesi olan Japonya eski ve köklü bir medeniyetin mirasçısıdır. Uzun süre dış dünyadan kendisini soyutlayarak tecrit politikaları uygulamış olan Japonya bu süreç içerisinde bir kült haline gelmiş ve kendi içerisinde tutarlı çeşitli organizasyonlar geliştirmiştir (Fukuyama, 1998, s. 188).

19. yüzyılın başlarında liberal değerlerle ve kapitalizm ile tanışan Japonya Batılı bir toplum olmamasına rağmen kapitalist yapıların muadillerini kendi toplumu içerisinde üretebilmeyi başarmıştır. Diğer yandan uzun tecrit politikalarıyla pekişen Japon kimliğine ve geleneklerine rağmen modernleşme sürecini ve bu sürecin getirdiği krizleri yönetebilmiş, Japon toplumunu kalkınmaya motive edebilmiştir (Bhappu, 2001, s. 164).

Doğal kaynak yönünden fakir bir ülke olan Japonya; kamusal alanda yaptığı reformlar, ürettiği katma değeri yüksek ürünler ve geliştirdiği organizasyon yöntemleriyle tüm dünyanın ilgisini çekmeyi başarmıştır. Birinci Dünya Savaşı'na kadarki süreçte sanayi devrimini tamamlayan Japonya kendi coğrafyası için çok erken sayılabilecek bir dönemde Batılı ülkelerle boy ölçüşmeye başlamıştır. İkinci Dünya Savaşı'na gelindiğinde ise büyük bir yıkım yaşayan Japonya neredeyse sıfırlanmasına rağmen kısa sürede yeniden toparlanmayı başarmıştır. Günümüzde bütün dünyaya teknoloji ve kültür ihraç edecek seviyeyi tekrar yakalamış olan Japonya kitle tüketim aşamasına geçebilmiş sayılı ülkeler arasında gösterilmektedir (Zengin, 2015, s. 17).

Geldiğimiz noktada Japonya; tarihsel, toplumsal ve coğrafi yapısıyla beraber söz konusu başarılarından dolayı gelişmekte olan ülkeler için önemli bir model teşkil etmektedir. Japon kalkınması, Japon Kapitalizmi, Japon modernleşmesi gibi kavramlar literatürde başlı başına bir yer kaplamaktadır (Schmidt, 2003, s. 528).

Tarihselci bir yaklaşımla Japon kalkınma ve modernleşme süreçlerini izleyeceğimiz bu çalışmada Japonya'yı siyasi, ekonomik, askeri ve kültürel yapısıyla bir bütün halinde ele alacağız.

Çalışmamızın ikinci kısmında ise en az Japonya kadar eski bir medeniyetin mirasçısı olan Türkiye Cumhuriyeti de incelemelerimize dahil olacak. Bilindiği üzere Japonya gibi Türkiye'de militarist bir kökene ve kendi içerisinde tutarlı ve derin geleneklere sahiptir. Batılı bir medeniyetin parçası olmayan bu iki ülkenin liberal değerlerle tanışma zamanları hemen hemen aynı dönemlere rastlar. Öte taraftan

Osmanlı'nın mirasçısı olan Türkiye Cumhuriyeti Birinci Dünya Savaşı ile büyük bir yıkım yaşadığı gibi Japonlar da benzer bir yıkımı İkinci Dünya Savaşı'nda yaşamışlardır. Son olarak Japonya Uzak Doğu ve Amerika arasında bir köprü görevi gördüğü gibi Türkiye Cumhuriyeti de konum itibariyle Ortadoğu ve Asya ile Avrupa arasında bir geçiş ülkesidir.

Bütün bu benzerliklere rağmen iki ülkenin kalkınma ve modernleşme adına kat ettikleri mesafe birbirinden farklıdır. Bu nedenle yapacağımız çalışmanın ikinci bölümünde Türkiye'nin kalkınma ve modernleşme sürecini Japonya ekseninde takip etmeyi uygun buluyoruz.

Yapılan çalışmada temelde şu soruların cevapları aranacak;

- Japon Kalkınmasının temel dinamikleri nelerdir?
- Japon toplumunu kalkınma politikalarına motive eden iç dinamikler nelerdir?
- Türkiye Cumhuriyeti kalkınma ve modernleşme yolculuğuna nasıl bir yapı ile çıkmıştır?
- Türkiye ile Japonya arasındaki benzerlikler ve farklar nelerdir? Türkiye, Japon Kalkınma sürecinden ne gibi dersler çıkarabilir?

BİRİNCİ BÖLÜM

GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE JAPONYA

1.1. Japonya’da Şogunluk Dönemi (1192-1867)

Japonya uzun yıllar boyunca Şogun adı verilen askeri bir diktatörlükle yönetilmiştir. Şogun, birçok adadan oluşan Japonya’da hakimiyetini daimyo ismi verilen derebeylikler aracılığıyla kurmuş. Şogunluk uzun yıllar boyunca Japonya halkını bir arada tutmuş, huzur ve güvenin temsilcisi olmuştur (Totman, 2010).

Esasen bir imparatorluk olan Japonya’da Şogunların örgütlenmesi ve yönetimi devralması 8. Yüzyıla kadar uzanan bir süreçtir. İlk olarak Japonya’nın kuzeyine yapılan seferlere kumandanlık eden kişilere Şogun ünvanı verilmiştir. Daha sonra bu unvan babadan oğula devredilen bir güç ve hakimiyet emaresi olarak kalmıştır. Bir süre sonra bu feodal yapı o kadar güçlenmiştir ki askerlere hükmetmek Japonya’ya hükmetmekle aynı anlama gelmeye başlamıştır.

12. yüzyılda ülke içerisindeki askeri güçler arasında bir iç savaş çıktı. Beş yıl süren bu iç savaşları bastıran veya bu savaşlardan galip çıkan kişi aynı zamanda düzeni getiren kişi ve idarenin sahibi olacaktı (Taro Sakamoto, G. Cameron Hurst, 2018). Nitekim savaş Minamoto sülalesinin zaferiyle sonuçlandı. Bu zaferin arkasından Minamoto Yorimoto Japonya’nın büyük bir bölümüne hakim oldu. İmparator bu iç savaşı bastıramadığı için bu savaştan galip çıkan Minamoto’nun gücünü tanımaya mecbur kaldı. Böylece Japonya için imparatorluk sembolik bir konuma gerilerken Şogunluk dönemi de başlamış oldu.

Askeri sınıfın başına geçen Yorimoto gücünü ilan ettikten sonra yerini sağlamlaştırmak ve yönetimi tam anlamıyla ele alabilmek için harekete geçti. Öncelikle müttefiklerine düşmanlarından aldığı toprakları dağıttı. Fiziki olarak uzak kaldığı bazı bölgelere Şugo ismi verilen valiler atadı. Vergi toplama yetkisini de üstlenerek bu iş için adamlar görevlendirdi. Yorimoto, bu hamleleriyle kendi yerini sağlamlaştırırken aynı zamanda etkin bir yönetim ağı kurdu. Bir diğer değişle geleneksel Japon devlet örgütlenmesinin temelleri atılmış oldu (Keiji Nagahara, 2018).

Ortaçağ'da, lider konumundaki ailelerin başındaki şahıs öldükten sonra bu ailelerin hakimiyetlerini yitirmesi sıklıkla görülen bir durumdu. Söz konusu durum Japonya'da uzun yıllar boyunca güç savaşlarına ve iç karışıklıklara yol açmıştır. Bununla beraber Kubilay Han yönetimindeki Moğol ordusu iki defa Japonya'ya saldırı düzenlemiş ve Japonlar ciddi manada işgal edilme tehlikesiyle karşılaşmışlardır. Bütün bu gelişmeler Japonya'da askeri yapıyı; siyasi, idari ve ekonomik alanlarda neredeyse tek söz sahibi haline getirmiştir (Taro Sakamoto, G. Cameron Hurst, 2018).

1.1.1. İç Savaşlar

15. yüzyıla gelindiğinde büyük eyaletleri kontrol eden daimyolar hem ekonomik anlamda hem de askeri olarak güçlenirken Şogun zayıflamıştır. Bu durum yeniden iç savaşların başlamasına yol açmış ancak bu sefer güç dengelerinin tekrardan yerine oturması yüzyıl sürmüştür.

Bu iç savaşlar hem Japon halkını yormuş hem de Japonya'yı dışarıdan müdahalelere müsait hale getirmişti. Çok geçmeden Avrupalılar Japonya'ya gelmeye ve iç politikada dengeleri etkilemeye başladılar. 1543 yılında Portekizliler Japonya'ya geldi hemen arkasından gelen Cizvit misyonerleri yaptıkları faaliyetlerle Hristiyanlığı yaymaya başladılar. Bu bir anlamda Batı devletlerinin Japonya'ya gelmesi için zemin hazırlıyordu. Diğer taraftan devam edegelen ve iç savaşlara neden olan krizlerden kabuk değiştirir gibi yeni liderler çıkararak kurtulmaya çalışan Japonya bir türlü aranılan istikrar ve sükunet ortamını yakalayamıyordu.

Neticede uzun yıllar süren iç savaşlardan Tokugawa İyeyasu galip çıkarak resmen Şogun oldu ve Tokugawa Hanedanlığının ismiyle anılan uzun bir barış dönemini başladı (Arimichi Ebisawa, Encyclopaedia Britannica, 2015).

1.1.2. Tokugawa Dönemine Geçiş (1603-1867)

Tokugawa hanedanlığı Japonya'ya uzun bir barış dönemi yaşatmıştır. Japon entelektüel birikiminin genişlemesi, Japon kültürü olarak tabir ettiğimiz geleneklerin toplumun kimliğine sinmesi, yöneten ve yönetilen arasındaki ilişkilerin yeni tecrübeler eşliğinde derinleşmesi hep bu dönemde gerçekleşmiştir (Bülent Tellan, 2015).

16. yüzyıl, Avrupa’da teknolojinin geliştiği ve coğrafi keşiflerin arttığı, Avrupalı kâşif ve tüccarların dünyanın dört bir yanını keşfederek buralardaki toplumlarla etkileşime geçtiği bir döneme rastlamaktadır. Japonya’da yaşanan iç karışıklıklar esnasında Batı Japonya’ya gelen Portekizli tüccarlar ve beraberlerinde getirdikleri Hristiyan misyonerler Japonya’da faaliyet göstermeye başlamış, misyonerler halka Hristiyanlığı yayarken Portekizli tüccarlarda Japon elit tabakasını hem zenginlikleri ve teknolojileriyle hem de askeri kabiliyetleriyle etkilemişlerdir. Uzun süredir huzurdan yoksun olan halk için Hristiyanlık bir çıkış noktası olmuş ve kısa sürede Japonya’daki Hristiyan müntesipleri artmaya başlamıştır. Sürekli savaş halinde olan elit tabaka için ise güç yarışlarının bu kadar hızlı sürdüğü bir dönemde Portekizlileri tanımak ilgi çekici olmuştur (Zengin, 2015, s.5).

Güç mücadelelerinden doğan iç karışıklıkların üzerine bir de dışarıdan ithal edilen fikir akımlarıyla halkın kimlik sorgulamasına girmesi yönetim erkinin işini iyice zorlaştırmıştı. Öte yandan ateşli silahların giderek yaygınlaşmaya başlamasıyla iç savaşlar giderek daha yıkıcı bir hal almıştı. Neticede halkın barış özlemi büyümüş ve Tokugawa Hanedanlığı barışı ve istikrarı getiren kadro olduğu için halk tarafından büyük bir minnet ve sadakatle karşılanmıştır.

1.1.3. Tokugawa’nın İç Yapılanması

Japonya’da uzun süredir iki başlı bir yönetim vardı. Yönetimin bir kanadında imparator dururken diğer tarafta askeri gücün sahibi olan Şogunlar vardı. Tokugawa bu ikiliğin önüne geçebilmek adına hakimiyetini ilan ettikten hemen sonra başkenti Kyoto’dan Edo’ya (Tokyo) taşıdı. Bu döneme Edo Dönemi de denmesinin nedeni budur. Bu dönemde imparator; Güneşin Oğlu adıyla anılarak, saygı duyulan kutsal bir kimlik olarak yeniden tanımlandı ve siyasi işlerden tamamen uzak bir figür haline getirildi (Ohno, 2006, s. 22).

Tokugawa, kendi kurduğu baku-han sistemi aracılığı ile yönetimde örgütlenmiştir. “Baku” sözcüğü askeri yönetimi yani Şogun’u kastederken “han” sözcüğü de yerel yönetimleri yani daimyoları işaretlemektedir. Baku, Japon toplumunun geniş manada güvenliğinden ve dış ilişkilerden sorumluydu. Aynı zamanda yerel yönetimleri seçme, devam ettirme ve sonlandırabilme yetkisine sahipti. Tokugawa

böylece yönetme gücünü ve askeri gücü tamamen eline alarak iktidarı homojenleştirmeyi başardı (Encyclopaedia Britannica, 2018).

1.1.4. Barış Dönemi

Tokugawa ile başlayan barış dönemi yaklaşık olarak 250 yıl kadar sürmüştür. Bu dönemde Japonya çevresindeki birçok derebeyliğin artık merkezileştiğini söyleyebiliriz. Şogun'un güçlü hakimiyeti altındaki bütün daimyolar bulundukları bölgede bir eyalet valisi gibi işlev görmüştür. Daimyolar, Tokugawa hanedanlığına bağlılıkları ölçüsünde önemli toprakların yönetimi ve vergi toplama yetkisi ile ödüllendiriliyordu. Sadakatin erdemi bu dönemde toplumun kimliğine işlemiştir. Çünkü bilinmektedir ki; Japonya'da yeni tesis edilmiş olan barış ve istikrar gücünü sadakatten almaktadır. Tokugawa'nın aldığı tedbirler de bu sadakat ortamının korunmasında büyük ölçüde etkili olmuştur. Örneğin daimyolara iki yılın birini başkent Edo'da geçirme zorunluluğu getirilmişti. Bu sayede isyan edebilecek finansal ve askeri güç toplayabilme imkanları ellerinden alınmıştır (Encyclopaedia Britannica, 2018).

Bu dönemde Japonya dış dünyadan bağımsız, kendi içerisinde tutarlı bir süreç yaşamıştır. Uzun savaş dönemlerinin yaraları sarılmış, ülke yeniden güç toplamıştır. 16. Yüzyılda sıradan bir balıkçı köyü olan Edo 1721 yılına gelindiğinde bir milyonluk nüfusuyla Paris ve Londra'yı geride bırakarak dünyanın en büyük şehirlerinden birisi olmuştur (Bülent Tellan, 2015).

1.1.5. Kapalı Yönetimin Sebepleri

Tokugawa hanedanı Japonya'daki iç huzuru tesis etmek ve iç tehditlere karşı tetikte kalmak gibi bir yükümlülüğü sırtına almıştı. Birçok adadan oluşan Japonya gibi bir yerde ülke topraklarına tam anlamıyla hakim olabilmek oldukça güçlü. Batı'nın büyük atılımlar yaptığı bu dönemde Portekizli tüccarlar vasıtasıyla gelen dış müdahaleye yukarıda değinmiştik. Bununla beraber İspanya aynı dönemde Japonya'ya çok yakın olan Filipinler'i işgal etmiş, diğer Batılı tüccar ve misyonerler de Asya'da faaliyetlerini arttırmıştır.

Uzun yıllardır birbiriyle üstünlük için mücadele eden Japonların kendi içlerinden bir yönetime boyun eğmekte bu kadar zorlanmaları, bağımsızlıklarına düşkünlüklerini göstermesi bakımından önemlidir. Hal böyleyken Avrupalı ülkelerin Asya'ya nüfuz etmelerini bağımsızlıkları için bir tehdit olarak gören Japon yönetimi, kabuğuna çekilerek kendisini muhafaza etmek istemiştir (Esenbel, 1999, s. 20).

Çeşitli misyoner faaliyetlerin halkı etkileyişine ve Japonya'yı çeşitli yönlerden dışarıya bağımlı hale getirmesine şahit olan Japon yönetimi bu duruma sert bir tepki göstermiştir. Bu tepkinin yankıları ise yabancı düşmanlığı olarak ortaya çıkmıştır. Dış ticaret durdurulmuş, yurt dışına çıkan Japonların bile ülkeye tekrar dönmesi yasaklanmıştır. Yaklaşık olarak üç yüz bin kişinin misyoner faaliyetler sonucu Hristiyanlığa geçtiği bu dönemde, misyonerlik yasaklanmış. Hristiyan olan Japonlara tekrar eski dinlerine dönmeleri için zaman tanınmış ve kendilerini Budist veya Şintoist tapınaklara kaydettirmeleri istenmiştir. Misyonerlerin akıbeti ise sürgün ya da idam olmuştur.

Misyonerlik faaliyetleri Afrika'da başarılı olsa da bu tutucu tavırlar neticesinde Asya'da olduğu gibi Japonya'da da başarısız olmuştur. Uzun yıllar sonra gelecek olan Meiji yönetiminde Hristiyanlığı resmi din olarak ilan etme çabaları olmuşsa da bu istek reddedilerek geleneklere bağlılık sürdürülmüştür (Kıncal, 2016, s. 79).

1.1.6. Sosyal Düzen

Orta çağ tüm dünyada feodal yönetimlerin güçlü olduğu bir dönemken yeni çağda milli monarşilerin hakimiyeti göze çarpmaktadır. Nitekim Japonya içinde durum farklı değildir. Tokugawa yönetimi içerisinde feodal yapıları barındırmakla beraber Şogun'a bağlı askeri bir monarşiyi andırmaktadır. Ancak bu yönetim tarzını tam manasıyla monarşi olarak tanımlamak doğru olmaz. Japonya'da Japonya'ya has bir merkezi feodalite vardı demek daha doğru olacaktır (Kitano, 1970; Kumagai, 1992).

Avrupa'daki feodalizme bakıldığında kendisine toprak tahsis edilmiş olan feodal lordlar ile onların himayesine sığınmış vasallar arasında, karşılıklı hak ve sorumluluklar feodal yönetim ilişkisini tanımlıyordu. Çin'de ise efendi hizmetkar ilişkileri yerine temellerini Konfüçyüs öğretilerinden alan aile reisi ve aile üyeleri arasındaki ilişkiye geçildiğini görürüz. Japon feodal anlayışında ise Çin'de olana yakın bir şekilde aile reisinin hakimiyeti ve diğer aile üyelerinin ona itaati görülmektedir. Bununla birlikte

sistemin kendine has bir karşılıklı hak ve sorumluluk anlayışı vardı. Bu hak ve sorumluluk ilişkisi yazılı olmasa da halkın her kesimi tarafından bilinirdi (Nagai & Bennett, 1953, s. 242-243).

Tokugawa'ya uzanan süreçte üretici sınıfa getirilen birtakım baskılarla feodalite kendisini hissettiriyordu. Çiftçiler karın tokuluğuna çalışıyor daimyoların servet biriktirmelerine aracılık ediyorlardı. Bu feodal aracılığıyla biriktirilen sermaye yeni dönemde Japon orta sınıfının oluşmasını sağlamıştı. Japonya'daki samuraylar Avrupa'daki burjuva sınıfına denk düşüyor ve ülkenin üst kademesinde bulunuyorlardı. Birçok Asya ülkesi gibi Japonya'da da üretim ticarete nazaran daha önemli ve kutsal görülüyordu. Dolayısıyla samuraylardan sonra toplum; sırasıyla çiftçiler, zanaatkarlar ve tüccarlar olarak sınıflara bölünmüştü. Bunun dışında bir de toplum tarafından saygı görmeyen işlerle uğraşanların oluşturduğu toplum dışı sınıf vardı (Singleton, 1989: 22).

Japonya'daki her bir sosyal gurubun kendine has giyim tarzı, saç stili ve taşıdığı özel aksesuarlar vardı. Bu sayede bu kimin toplumun hangi tabakasına ait olduğu kolayca ayırt edilebiliyordu. Bu toplumsal sınıfların en üst tabakasında olan samuraylar askeri bir gelenekten gelmelerinin yanı sıra uzun barış döneminde edebiyat, felsefe gibi entelektüel uğraşlarla meşgul olmuşlardır. Uzak doğu dövüş sanatlarının özünde yatan kendini yenme, nefis terbiyesi, doğayla uyum içinde olma ve iç huzura ulaşma gibi manalar bu dönemde geliştirilmiştir. Günümüzde yakın dövüş, önemli bir askeri üstünlük vesilesi değildir ancak bu dövüş sanatları özünde taşıdığı felsefi derinlik sebebiyle Japon kültürünün bir mirası olarak güncelliğini korumaktadır (Bülent Tellan, 2015).

1.1.7. Japon Geleneksel Aile Yapısı ve Daimyoların Örgütlenmesi

Japonya'daki sosyal düzeni anlayabilmek için Japon aile yapısına vakıf olmak gerekmektedir. Tokugawa döneminde halkın kimliğine derin bir şekilde yer eden bu yapının izleri günümüze kadar gelmiştir. Üstelik modernleşme sürecinde bu yapı kendisini güncellemeyi başararak, Japon iş dünyasının dinamiklerini oluşturmuştur. Günümüzde birçok şirketin inovasyon çalışmalarında rastladığımız bazı verilerin temeli Japon aile yapısına dayanmaktadır (Bhappu, 2001, s. 156-167).

İnsanların çeşitli sembollere özel anlamlar yüklemesi insanlık tarihi kadar eskidir. Bazen bazı bölgeler sembolleştirilerek kutsal bir anlam ifade eder bazen bir

bayrak böyle bir anlamı yüklenir bazen bir aksesuar ya da giyim tarzı o bölgenin insanları için onursal bir simge haline gelir. Bu semboller o inanışın ya da kültürün şiarıdır. İnsanlar bu şearin etrafında birleşirler ve toplumsal kimliklerini ortaya koyarlar. Böyle semboller toplum hafızasını canlı tutmaya yarar. Yazılı hukukun gelişmediği devirlerde daha yaygın bir şekilde kullanılan semboller, insan vicdanına seslenerek; insanın hak ve sorumluluklarını, bir mücadele sonucu kazanılan zaferin ehemmiyetini, toplumun bireylerinin ne için bir araya geldiklerini ve birbirlerine neden saygı duyduklarını ifade eder. Örneğin milletler için kutsal sayılan bayraklar, Amerika'daki Özgürlük Anıtı, Lenin'in yıkılan heykeli, Müslümanlar için kutsal sayılan Kabe, bütün semavi dinlerde kutsal sayılan Mescidi Aksa söz konusu sembollere örnek teşkil eder.

Uzak Doğu kültüründe de semboller çok yaygındır. Japon aile yapısı da, Çince bir yazı karakteri olan “ie” ile temsil edilmektedir. “ie” aynı çatı altında bulunan insanları sembolize eder. Bu çatının altındaki insanlar hem maddi hem manevi olarak ele alınır. “ie” insanın hem fiziki hem de fizik ötesi alemini kasteder. Örneğin bir ailenin sadece maddi varlık olarak güçlendirilmesi aile bireylerinin sorumluluklarını ifade etmeye yetmez, “ie” içerisindeki bir birey ailenin; şan, şeref, prestij, toplum içindeki konum gibi manevi değerlerinden de sorumludur (Kumagai, 1992, s. 181).

“ie” olarak ifade edilen Japon ailesine karşı bütün fertler sorumluydu. Ailenin manevi şahsına, tabiri caizse kurumsal kimliğine karşı sorumluluklar “ko” tabir edilirdi. Aile fertlerinin birbiri ile ilişkilerini düzenleyen yükümlülükler ise “on” şeklinde ifade edilirdi. “KO” ve “ON” kavramları; Japon geleneklerinde, eğitim sisteminde, toplumun neredeyse her köşesinde karşılığını bulmaktaydı. Bütün toplum nerede “KO” geçerli nerede “ON” geçerli olduğunu açık bir şekilde bilmekteydi. Avrupa feodalizmindeki dikey hiyerarşiden farklı olarak Japonya da “KO” ve “ON” anlayışı sayesinde organik bir yapı kurulmuştu.

Çin örneğinde “KO” sözcüğünün en dar manada, bir çocuğun ailesine hizmet ederek aileye yaptığı maddi katkıyı ve ailesini onurlandıracak işler yaparak aile şerefine yaptığı manevi katkıyı ifade etmek için kullanılır. Japonya’da ise “KO” karşılıklıdır. Kurulan ilişki ile çocuğunda manen ve maddeten yükselmesi esastır.

Japonya da “KO” ne kadar önemliyse “ON” da o kadar önemlidir. Siyasi ilişkilerde Şogun, arazi dağıtımını yapmakla yükümlüdür. İdarecinin bu yükümlülüğünü yerine getirmesi “KO” ile ifade edilir. Daimyolar arazi dağıtımından sonra ömürlerinin sonuna kadar Şogun’a bağlı kalırlar. Bu bağlılık “ON” olarak ifade edilir. Karşılıklı

olan bu ilişkinin sağlamlığı ölçüsünde iki tarafta güçlenmeye devam eder. Daimyolar, köylüleri kendi arazilerinde istihdam eder ve köylülerde daimyolara vergi verir. Böylece bir alt tabakanın da “KO” ve “ON” ilişkisi gerçekleşmiş olur (Singleton, 1989, s.22).

Görüldüğü üzere bu ilişkinin tarafları karşdakine lütfetmiş sayılmıyor, aksine Şogun dahil bütün Japonya’nın yaptığı gibi “ie” anlayışına boyun eğilmiş oluyordu. Üstelik Şogun’un bile bu anlaşımaya uymak zorunda olması ülke genelinde karşılıklı hakların güvence altında olduğunu gösteriyordu. Herkes içerisinde bulunduğu ailenin gücüyle ve şerefiyle öğündüğü için bu ilişki bütün tarafları ve en nihayetinde Japonya’yı mutlu ediyordu.

Samurayların felsefi derinlikleri “ie” anlayışının manevi bekçiliğini yaparken askeri yönleri de bu anlayışın maddi bekçisi ve denetçisiydi. Kadınlar, çocuklar ve yaşlılar da bu örgütlenmenin birer parçasıydı. Dünyadan maddi bir beklentisi olmasa dahi örneğin bir Japon yaşlısı için “ie” adına çalışmak kutsal bir anlam içermektedir. “KO” gereği fiziksel engelli kişiler aile reisine bağlıydı. Aile reisi onların bakımlarını gözetmekle yükümlüydü. Tüccarlar bu aile yapılanmasının en dışında kalıyordu. Tüccarlar, Japon aileleri ve hatta eyaletleri arasındaki etkileşime hizmet ediyorlardı.

Aile reisliği babadan oğula geçmezdi, aileyi daha iyi bir seviyeye taşıyabileceğine kanaat edilen en yetenekli erkek yeni nesilde aile yönetimini devralırdı. Bu durumun çeşitli memnuniyetsizliklere ve bölünmelere yol açmaması içinde çareler bulunmuştu. Aile içerisindeki diğer yetenekli erkek üyeler aileden ayrılıp kendi “ie” topluluğunu kurabilirdi. Bu yeni kurulan “ie” kök ailenin dalları olarak görülürdü. İç işlerinde bağımsız olan dal aileler, kök aile ile ilişkilerini “KO” ve “ON” ilişkisine göre düzenlerdi. Bir üye dal aile kurmak istediğinde, “KO” gereği arazi göstermek ve imkan tanımak kök aile reisinin göreviydi. Kök aileler Japonca “honke” dal aileler ise “bunke” olarak adlandırılırdı. Bu sayede kan davalarının önüne geçildiği gibi üretim ve dağıtım ağı genişletilmiş olurdu. Böylece bütün üyelerin hem zenginliği hem de şeref ve onuru arttığı için dal aileler kurmak kendiliğinden teşvik edilmiş olurdu. Kan bağı bulunmayan ancak güçlü ticari ağlara hükmeden ailelerde kök aileye eklenebiliyor ve dal aile olarak görülüyordu. Bu sayede çok geniş alanlara hükmeden güçlü aileler kuruluyordu. (Bhappu, 2001, s. 156-167).

Aileye yeni katılan üyeler aileye uzun süredir hizmet etmekte olanların çırakları görünümündeydi. Ailenin maddi imkanlarından çıraklarda faydalanırdı ancak ailenin onur ve şerefinden istifade edebilmek için aileye daha uzun süre istikrarlı bir şekilde hizmet etmesi gerekirdi. Çıraklar, ailenin tam bir üyesi sayılabilmek için eski üyelerin

yanında bir süre eğitim görürdü. Bu aynı zamanda çırakların kıdem kazanma süreciydi. Bu kıdem kazanılana kadar çıraklar ailenin iç güveysi gibi bir görüntüden kurtulamazlardı. Burada kıdem tabirinin kullanılması çok yerindedir çünkü bu süreç, günümüzde memurların kıdem kazanabilmek için belli bir süre hizmet etmelerine benzemektedir. Ancak buradaki en önemli fark bu üyelerin ileride bu şirketten aldıkları ücret ne olursa olsun şirketin bir ölçüde sahibi konumunda olacağıdır. Ayrıca üyeler ömürlerinin sonuna kadar bu şirketten ayrılmayacaklarının bilincindedirler. Çünkü yaşlanıp iş göremez hale geldiklerinde bakımlarını bizzat aile liderleri üstlenirken saygınlıkları da toplumsal kodlar aracılığıyla muhafaza edilmektedir. Bu anlayış günümüzde de Japon şirketlerinin en önemli dinamiklerindendir.

Merkezde bir kök ailenin bulunduğu ve bu kök tarafından etrafa salınan dalların oluşturduğu örgütlenme “dozuku” olarak ifade edilirdi. Bu yatay örgütlenmede aileler birbiriyle yarışmaz, rekabet yerine iş bölümünü ve uzmanlaşmayı esas tutarlardı. Aynı dozuku içerisindeki bir ailenin kötü bir duruma düşmesi herkesi ilgilendiren bir zillet olarak görülürdü. Bu ailelerin her biri diğerini “KO” ve “ON” esasına göre denetlemekteydi. İlk başlarda yatay hiyerarşide kök aile en tepedeyken ona nesebi yakınlık diğer rütbeleri belirliyordu. Ancak dozuku sistemi büyümeye başladıkça nesebi yakınlık yerine kıdem ve sadakat esas alınmaya başlandı. Kök aileden ayrılan aile serpilip gelişene kadar kök aile tarafından himaye ediliyordu. Söz konusu sistem birbiriyle manevi bağı olan yeni organizasyonların oluşmasını teşvik etmekteydi. (Kondo, 1990).

Dozuku içerisinde ritüel haline gelmiş olan toplantılar yapılır ve bu toplantılar sayesinde bilgi akışı sağlanır, bütün aileler birbirinden haberdar olurlardı. Söz konusu dozukular ilerleyen dönemlerde keiretsu ismiyle anılacak olan büyük Japon iş ağlarının temelini teşkil etmektedir.

Yukarıda bahsettiğimiz Japon örgütlenmesinin derinleşmesi için gerekli olan barış dönemi, Tokugawa Hanedanlığının eliyle sağlanmıştır. Bu süreçte daimyolar arasındaki ticaret yaygınlaşmış, kendi şartları içerisinde bir Japon iç ticaret ağı kurulmuştur. Daimyolar yaptıkları üretim ve ticaret ölçüsünde birikim elde etmişlerdir. Adam Smith’in dediği gibi feodal yapılar sayesinde oluşmuş yerel birikimler, köylü girişimcilerin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Bu birikimin oluşturduğu Japon sermayesi, ileride modernleşmenin itici gücü olarak ülkeye hizmet edecektir.

Geliştirilen bu yönetim organizasyonu sayesinde ülkenin her tarafına nüfuz edebilen istikrarlı bir yönetim anlayışının bulunması iç karışıklıkları önlüyordu, iç

karışıklıkların olmaması da bu örgütlenmeyi besliyor ve daha derin bir yapı haline getiriyordu. Yani Japon bürokrasisi doğurgan bir döngü içerisine girmişti (Bhappu, 2001, s. 156-167).

Ülkenin beşeri sermayesinin de bu dönemde serpildiğini söylemek mümkündür. Katı disiplinlerle temin edilmiş barış ortamı ve istikrar, halka; kültür, sanat, eğitim gibi faaliyetlere vakit ayırabilme imkanı tanımıştır. Bu dönemde Japon erkeklerinin yarısı okuma yazma biliyordu. O dönem için Avrupa'nın bile ulaşamadığı bu eğitim düzeyi kayda değer bir ilerlemeydi. Japonya'nın geleneklerine bağlı kalışında ve sömürgeleştirilemeyişinde eğitimin payı çok büyüktür (Cihan, 2006, s.16).

1.1.8. 16. Yüzyıl'da Uzak Doğu ve Avrupa

16. yüzyılda Avrupa'da merkantilist düşünce yayılmaya başlamıştır. Bu düşünceye göre dünyanın sahip olduğu zenginlik sabittir, değişmez. Bu nedenle yapılacak herhangi bir ticarete bir taraf kazanırken diğer taraf muhakkak kaybedecektir. Diğer bir değişle bir tarafın refah düzeyi artarken diğer tarafın refah düzeyi azalmak zorundadır. Dolayısıyla bu dönemde Avrupalı ülkeler sınırlı yer yüzü zenginliklerini kontrol edebilme yarışına girmişlerdir. Dünya üzerinde keşfedilmemiş zenginlikleri bir an önce keşfedip kendi ülkelerine aktarmak, Batılı devletlerin gayesi olmuştur (Savaş, 1997, s. 138).

Yer yüzünde sınırlı miktarda kaynak vardır ve bu kaynaklara en önce ulaşan devlet doğal olarak en çok payı almış olacaktır. Dönemin ticarete bakış açısı dolayısıyla kaynaklar güçlü devletler tarafından bölüşüldükten sonra artık refah düzeyini arttırmak isteyenler için bu güçlü devletler ile mücadele etmekten başka çare kalmayacağı düşünülmektedir (Neumark, 1943, s. 66-67). Neticede Asya ve Uzak Doğu'daki birçok ülke hem devlet yapılarının ve teknolojilerinin yetersizliği hem de doğal kaynak zenginliğinden dolayı Avrupalı ülkeler için çok cazip görülmüştür ve birçok sömürgecilik ve kolonicilik faaliyetlerine sahne olmuştur.

Avrupa devletlerinin bölgedeki bu faaliyetleri nazara alındığında Japonya'nın muhafazakar tutumu daha iyi anlaşılacaktır. Her ne kadar Japon halkının dışarıyla temas kurması engellenmiş olsa da Japon elitleri dünya da olup bitenlerden haber almayı önemsiyordu (Cihan,2006, s. 16). Denizler üzerindeki hakimiyeti giderek artan Hollanda, Endonezya'da konumlanmış olan Hollanda Doğu Hindistan Şirketi sayesinde

bölgede en etkili faktörlerden birisiydi. Bölgeyi çok iyi takip eden Hollanda iç savaşlar esnasında Tokugawa ailesini desteklemiş ve yaptığı yardımlar sayesinde Tokugawa Hanedanlığıyla sıkı ilişkiler kurmuştu. Hollanda'nın bu siyasi ve ticari çalışmaları neticesiz kalmamış, Hollanda'ya Japonya ile ticaret yapabilme ayrıcalığını kazandırmıştı. Hollandalılara, Güney Japonya'da bulunan Nagazaki Koyu'ndaki bir ada da bulunabilme izni tanınmıştı. Hollandalılar burayı kullanarak ticari faaliyetlerde bulunacaklardı herhangi bir misyoner faaliyette bulunulması kesinlikle yasaktı (Kıncal, 2016, s. 79).

Aslında Japonya'nın bu ticari faaliyete ihtiyacı yoktu ancak daha öncede bahsettiğimiz gibi Japon eliti dış dünyada olup bitenleri öğrenmeyi önemsiyordu. Japonya, Hollandalı tacirler aracılığıyla dünyada cereyan eden hadiselerden, gelişmelerden haberdar olacaktı. Hollandalı bir kaptan her sene Şogun'a dünyada olup bitenler hakkında rapor sunuyordu. O sene dünya üzerinde yaşanmış bütün önemli olayların anlatıldığı raporda özellikle Asya-Pasifikte olup bitenler Japon yönetimi için ayrı bir önem taşıyordu.

Samuraylardan bir kısmı Felemenkçe öğrenerek Avrupa'daki önemli eserlerin tercümesini yapıyordu. Tıp, fizik, astronomi gibi ana bilim dallarına dair eserler Japonca'ya kazandırılıyordu. Yapılan bu çeviriler sadece Japon elitleri arasında dolaşarak halk ile paylaşılmıyordu. İzolasyon politikası gereği bu yeni bilgilere Japon eğitim sisteminde de rastlamak mümkün değildi. Japonya içerisinde Batı etkisinin yayılmaması için azami dikkat gösteriliyordu. (Esenbel, 2000, s. 21)

Daha önce de ifade edildiği gibi Batı'nın yayılmacı politikaları Uzak Doğu'da beklenen tesiri gösterememişti. Ticaret gemilerinin getirdiği mallar ilgi çekici olsa da inanç ve kültür bariyeri aşılamamıştı. Şayet misyoner faaliyetler başarılı olsaydı bu engelde aşılabilecek ve Batı içeriye doğru nüfuz edecekti. Hem sattığı malların cazibesi hem yeni inanç ve kültürleri benimseyen insanların duydukları ihtiyaçlar, Batı'yı içeriye davet edecekti. Örneğin eğitim sisteminde Hristiyan etkiler görülecek, bu ihtiyacın giderilebilmesi için Batı'dan daha çok misyoner talep edilecekti. Dahası bir batılı Japon topraklarına girdiğinde yabancılık çekmeyecek Hristiyanlara ait bölgeler oluşturulacaktı. (Büyükbaş, 2003, s. 78)

1.1.9. Uzak Doğu'yla ikinci Münasebetler

Uzun süren iç karışıklıklar sonucu yakaladığı birliğin bozulmaması için hassasiyet gösteren Japonya için inanç ve gelenekler insanların hayatını programlayan bir sistem olmanın yanı sıra birlik ve beraberliğin teminatı olarak görülüyordu. Bu sırada Batı'da bir eleştiriler çağı başlamıştı, Batı'lı ülkeler kendi değerlerini aktif olarak sorguluyor ve kabuk değiştiriyordu. Bu iç muhasebe neticesinde Batılı toplumlar seküler bir sürece girdiler. Böylece misyonerlik faaliyetleri de epey gözden düşmüş oldu. Bunun üzerine Batılı toplumlar yaptıkları ticari işlemler ve sömürgecilik faaliyetleri ile varlık göstermeye başladılar. Daha önce değindiğimiz merkantilist anlayış artık Batı'nın hareket felsefesini daha açık bir şekilde tanımlayabiliyordu (Altuğ, 1967, s. 18).

Sömürgecilik faaliyetleri için çok uzun vadeli olan ve Batı'yı yavaşlatan kültürel amaçlardan, sosyal bölge oluşturma çabalarından kurtulunmuş, sömürgecilik faaliyetleri temel hedef haline gelmiştir. Bu hedefler toplum vicdanına merkantilist anlayışla izah edilmiştir. Neticede Batı'nın programında Asya zenginliklerinin Batı'ya aktarılması en öncelikli hedef haline gelmiştir.

Uzak Doğu'nun en önemli aktörü olan Çin, Batılı ülkelerin de başlıca hedefiydi. Çin ticareti Batı'nın lehine çevrilmeliydi. Bunun için yalnızca bölge ticareti değil Çin de denetim altına alınmalıydı. Batı daha önce bir Hindistan deneyimi yaşamış ve Hindistan'ı sömürgeleştirmeyi başarmıştı. Savaş kabiliyeti ve teknolojik imkan açısından Batı, Çin'den de güçlüydü ancak Hindistan'daki kodlar Çin için geçerli değildi. Zaman zaman Çin üzerinde de denenen sömürgecilik faaliyetleri sert tepkiler ve ağır yaptırımlar görüyordu (Büyükbay, 2003, s. 68).

Nihayet Batı'nın en güçlü medeniyetlerinden olan İngiltere ile Çin arasında "Afyon Savaşları" olarak da bilinen savaş başladı. İngiltere Çin'den çok daha güçlüydü ve Çin'e gerçekten büyük zararlar veriyordu. Ancak bir ülkeyi savaşta yenebiliyor olmak, o ülkeyi yendiğinizde her şeyin istediğiniz gibi olacağı anlamına gelmiyordu. Bölgede Batı ile anlaşmış ve onun çıkarlarına uygun hareket eden bir Çin Devleti çok kullanışlı olabilirdi. İngiltere'nin Çin'i mağlup etmesi birinci adımdı. Bölgeyi yeniden kendi çıkarları doğrultusunda kullanışlı hale getirebilmesi için ekstra çabalar sarf etmeliydi (Sezer Feyzioğlu, 2017, s. 91).

İlişkiler bu düzeye geldikten sonra bölgede; Batılı ülkeler için daha kullanışlı, lojistik faaliyetler için elverişli, savunma kapasitesi daha düşük, alternatif bir ülke arayışına girildi. Bu noktada Japonya, yeniden Batılı ülkelerin ilgisini çekti. Japonya’da sınırlı da olsa bir üretim kapasitesi vardı üstelik lojistik faaliyetler için çok uygundu. Anavatanından uzakta olan Batılı gemilerin tamiratları ve çeşitli ihtiyaçlarının giderilmesi Japonya üzerinden yapılabilirdi. Okyanusun ortasında hiç batmayacak bir gemi olarak görülen Japonya, Çin ticareti için de uygundu. Japonya’da bulunan zengin kömür yataklarını, balıkçılık faaliyetlerine müsait coğrafi konumunu da listeye eklersek Japonya Batılı ülkeler için biçilmiş kaftandı.

Daha önceden de değinildiği üzere Japonya ile iyi ilişkiler geliştirmeyi başarmış tek ülke olan Hollanda hem Japonya’ya nüfuz edilmesinde hem de Japonya’nın dışarı açılmasında büyük rol oynamıştır. Amerika’nın bağımsızlığına destek veren Hollanda, ABD gemilerinin Hollanda bayrağı ile Japonya’ya girmelerini sağlamıştır. İngiltere de bölgede faaliyet göstererek Japonya’daki yasaklara rağmen bazı daimyolar ile ticaret yapmıştır. Japonya’ya tesir edebilmek adına yapılan bütün bu çalışmalara rağmen Napolyon’un Hollanda’yı işgal etmesi üzerine Hollanda’nın Japonya üzerindeki etkisi azalmış ve dengeler bir kez daha değişmiştir (Büyükbaş, 2003, s. 69).

1.1.10. Japonya’nın Dışa Açılım Süreci

Amerika Birleşik Devletleri 1776 yılında İngiltere’ye karşı bağımsızlık mücadelesi vermiş ve netice de bağımsızlığını ilan etmişti. Yeni bağımsızlığını kazanan ABD diğer Batılı ülkelere nazaran sömürgecilik faaliyetlerine geç kalmıştı. Çok geçmeden Pasifik okyanusunda keşif çalışmalarına başlandı.

Batı uzun yıllar boyunca verdiği savaşların ve mücadelelerin sonucunda modern yönetim anlayışına sahip olmuş ve devlet örgütlenmeleri adına çeşitli ilkeler ortaya koymuştur. Yeni kurulmuş olan Amerika hem bu mücadelelerin olumsuz fiziksel ve zihinsel etkilerinden uzak kalmış hem de elde edilen tecrübelerden faydalanabilme imkanı bulmuştur. Örneğin Amerika Birleşik Devletleri bünyesinde çok fazla milletten insan barındırmasına rağmen milliyetçi akımların olumsuz etkilerinden mahfuz kalmıştır. Neticede Batılı anlamda modern ilkelere göre kurulmuş ilk ve tek bağımsız ülke Amerika Birleşik Devletleridir (Büyükbaş, 2003, s. 69-72).

1.1.11. ABD'nin Güç Toplaması

ABD, bağımsızlığını elde ettikten sonra bir taraftan ülkeye birlik ve beraberlik mesajı verirken diğer taraftan da bu birliğin devam ettirilebilmesi için çeşitli önlemler almaya başlamıştı. Diğer taraftan Napolyon'un uzun süren savaşlarından dolayı mali sıkıntılar çeken Fransa, Kuzey Amerika'daki sömürgelerini ABD'ye sattı. Bu durum Amerika'nın büyüme hızını doğal seviyesinin üzerine çıkarttı.

Kısa sürede fiziki sınırları devasa boyutlara ulaşmış olan ABD, ülkenin batısındaki zenginliklerin faydalı bir şekilde kullanılması ve yeni kaynakların araştırılmasını gündeme aldı. Bu sırada dışarıdan gelebilecek herhangi bir müdahaleden emin olmak isteyen ABD, 1823 yılında yayınladığı Monroë Doktrini ile iç işlerinde hiçbir ülkeye bağımlı olmadığını dünya kamuoyuna tekrar duyurdu. Avrupa'dan çok sayıda göç alan Amerika, Avrupalı herhangi bir devlet Amerika'nın iç işlerine karıştığı takdirde savaş sebebi sayılacağını ilan etti. ABD üzerinde herhangi bir sömürgeci faaliyet olduğu takdirde kendisini aynı şekilde müdafaa etmekten çekinmeyeceğini tüm dünyaya bildirdi. Bu sayede hem Avrupalı devletlerin hem de Rusya'nın olası müdahaleleri diplomatik dil ile çözülerek, bölge güvence altına alındı (Büyükbaş, 2003, s. 70).

Kıta'nın Japonya'ya bakan kesiminde bulunan Kaliforniya, Teksas ve New Meksiko ile beraber 1848 yılında ABD topraklarına kazandırılmıştır. Diğer taraftan bu genişleme ABD'yi dönemin etkili aktörlerinden Rusya ile komşu haline getirmiştir. Hal böyleyken bölgede hakimiyet kazanmak çok daha fazla önemli hale gelmiştir. Asya Pasifik, bir anda ABD için Avrupa'dan da Güney Amerika'dan da daha ehemmiyetli hale gelmiştir. ABD hem ulusal birliği sağlamak için hem de ulusal pazarı oluşturabilmek adına üretim ve tüketim merkezlerini birbirine bağlayacak dev ulaşım ağları kurmaya başlamış ulus devlet entegrasyonunu gerçekleştirmek için gerekli adımları atmıştır. Meksika ile girişilen savaş sonucu kazanılan Kaliforniya Eyaleti'ne, ülkenin Pasifik kıyısı olmasından dolayı daha fazla önem verilmiştir. Kısa sürede Kaliforniya ülkenin göz bebeği haline gelmiştir. Bölgedeki nüfus azlığını gidermek amacıyla Kaliforniya altın madenleri halka açılmış, Kaliforniya altınlarına ulaşabilen vatandaşların bu altınları sahiplenebileceği ilan edilmiştir. Bütün bu gelişmeler neticesinde hem bölge kontrol altına alınmış hem de Asya'daki zenginliklerin Amerika'ya transferi için güvenli bir yol açılmıştır. Bu yönelim her ne kadar ABD'yi,

Rusya ile komşu haline getirmiş olsa da Avrupalı devletlerle çıkar çatışması yaşamaktan da kurtarmıştır. Üstelik ABD, coğrafi avantajı sayesinde Asya'ya birçok ülkeden daha olumlu şartlarda ulaşmayı başarmıştır.

Amerika Birleşik Devletleri kurulurken bağımsızlık, insan hakları ve modern dünyada kabul görmüş olan değerler anayasa ile teminat altına alınmış ve ABD bu değerlerin temsilcisi bir ülke olarak ilan edilmiştir. Nitekim Avrupalı ülkelerin Fransız Devrimi'nden feyz alarak kat edilmesi gereken mesafeleri alamayışını eleştirmekten çekinmemiş, Güney Amerika bölgesindeki halkların özgürlüklerini savunmuştur. Fakat Asya kıtası söz konusu olduğunda ABD'nin tutumu değişmiştir. Nihayetinde ABD, Asya ticaretinin tüm ülkelere açık olması gerektiğini savunarak bölgedeki tutumunu netleştirmiştir (Büyükbaş, 2003, s. 70).

1.1.12. Japon Direncinin Kırılması

Batılı ülkeler Asya zenginliklerini ülkelerine taşımakta kararlıydı. Bunun için iki yol vardı birincisi sömürgecilik faaliyetleri, ikincisi ise ticaret yolları aracılığıyla Asya zenginliklerinin transfer edilmesi idi. Aşırı direnç gösteren ülkelerde sömürgecilik faaliyetlerinin kullanışlı olmadığı, Çin örneğinde görülmüştü. Öte taraftan bazı Asya ve Uzak Doğu ülkeleri dış ticarete de yanaşmayarak, Batılı girişimlere karşı direnç göstermektedir. Japonya'da daha önce değinildiği üzere muhafazakar tutumuyla direnç gösteren ülkeler arasındadır.

Japonya'nın ticarete ısıdırılması için de başvurulabilecek iki yol vardır. Birinci yöntem evrensel değerlerin ışığında örneğin; Japonya'ya gönderilecek heyetler aracılığıyla ticaretin faydalarının önce Japon elit kesimine anlatılması, Japonya'nın güvenliğinin teminat altına alınması, Japon hükümetinin şartlarının ciddiye alınacağını bildirilmesi, Japon iç işlerine müdahale edilmeyeceğinin garanti edilmesi gibi yöntemlerle Japonya'nın ticarete ikna edilmesidir. İkinci yöntem ise silahlı güç kullanarak Japonya'yı biat ettirmek yani silah gücüyle kendi şartlarına mecbur kılmaktır. Neticede birinci yöntemin daha maliyetli oluşu ve Avrupa ülkeleri arasındaki rekabet ABD'yi ikinci yönteme sevk etmiştir (Esenbel, 1999, s.18).

ABD pasifiğin öbür ucundaki komşusuna karşı ilk yaptırımını Japonya'nın Batı ticaretine açılması için uygulamıştır. ABD başkanı Millard Fillmore Japonya'ya Batı ticaretine direnmemesi için bir mektup yazmış ve mektubu Kaptan Mathew C. Perry

eşliğindeki 27 savaş gemisiyle beraber Japonya'ya ulaştırılmıştır. Mektubu ileten Perry Japonya'dan ayrılırken, bir yıl sonra savaş gemileriyle tekrar geleceğini bu süre içerisinde sunduğu anlaşma kabul edilmemiş olursa ABD adına Japonya'ya yaptırım uygulayacağını bildirmiş ve Japon hükümetini tehdit etmiştir.

Bir yıl sonra söylenen olmuştur, Perry tekrar döndüğünde Japon yetkilileri ABD'nin teklifini kabul etmek zorunda kalmıştır. ABD'nin açtığı bu koridor diğer Batılı ülkeler tarafından da kullanılarak Japonya'ya benzer anlaşmalar imzalatılmıştır (Büyükbaş, 2003, s.72).

1.1.13. Japonya'nın Gelişmelere Tepkisi

1853 yılında Kaptan Perry, Bakufu'ya ABD Başkanı'nın mektubunu teslim etmiş ve reddedildikleri takdirde Uruga kasabasını bombardımana tutacaklarını açık bir dil ile bildirmiştir. Dış dünyayı iyi tanıyan Japon elitleri Asya ve Uzak Doğu'nun iki süper gücü olan Osmanlı ve Çin'in Batı karşısındaki durumunu biliyordu. Özellikle bölgenin hakim gücü olan Çin'in Batı karşısında ne kadar aciz kaldığı Afyon Savaşları sayesinde görülmüş oldu. Ticarete yanaşmamanın bedeli Japonya gibi ülkeler için sömürgecilik faaliyetlerine maruz kalmaktı. Göz önündeki Hindistan ve Endonezya örnekleri de dikkate alındığında, ticarete girişmek sömürge olmaktan daha evla görünüyordu.

Ancak daimyolar bu durumu büyük bir tepki ile karşıladı. Kıyı bölgelerinde bulunan daimyolar Batı savaş ve ticaret gemileriyle çeşitli mücadelelere girerek güçlerini yokladılar. Nitekim batılı güçleri ile ABD'nin mektubu gelmeden önce de irtibata geçmiş olan kıyı bölgelerindeki daimyoların sunduğu raporlar da Batı üstünlüğünü doğrulamaktaydı.

Neticede yüzyıllar boyu Çin gibi büyük bir medeniyete rağmen bağımsızlığını muhafaza etmeyi başarmış olan Japonya, ABD'nin istediği tavizleri vermeye mecbur kalmıştır. ABD'nin arkasından bazı Batılı devletler de aynı yöntemle bazı imtiyazlar elde etmiştir. Japon yönetimi bu imtiyazların sadece ABD ile sınırlı kalması için direnmiş ancak başta İngilizlerin güçlü donanması arkasından Hollanda ve Fransa gibi Batı'da hakim aktörler, son olarak da Pasifikte kıyısı olan kuzeyin güçlü ülkesi Rusya bu imtiyazları elde etmiştir.

Batılı devletler direnç gösteren daimyolara karşı birleşerek kıyı şeritlerini topa tutmuş ve bu bölgedeki Japon güçlerini silahsızlandırarak Japon yönetimine acziyeti iyice hissettirilmiştir. Kısa sürede çeşitli gayrı resmi imtiyazlar elde etmiş olan Amerika 1854 yılında imzalanan Kanagava anlaşmasıyla resmen Japon yönetimine isteklerini kabul ettirmiştir. Bunun arkasından İngiltere 1854, Rusya 1855, Fransa ise 1857 yılında benzer anlaşmalar imzalayarak Japonya'yı istedikleri çizgiye çekmeyi başarmıştır.

Japon direncinin kırılmasında en etkili aktör olan ABD 1858 yılına gelindiğinde Kanagava anlaşmasını ABD Japon ticaret ve dostluk anlaşması adı altında güncelledi. Zoraki imzalanan anlaşmaya Japonya'yı temsilen Li Nosuki katıldı (Büyükbaş, 2003, s.73).

1.1.14. Japon Halkının Tepkisi

Yukarıda bahsettiğimiz sebepler anlaşmanın neden imzalandığını Japon yönetimine ve elit kesimine izah etmektedir. Ancak uzun süredir dışarıdan hiçbir bilgiye erişemeyen ve Bakufu'nun gücünden emin olan Japon halkına durumu izah etmek hiçte kolay olmamıştır (Akamatsu, 131).

Kapalı dönemde Japonlar için devlet daha kutsal bir hale gelmiştir. Bakufu'nun güçlenmesi için özveriyle çalışan Japon halkı, karşılığında Japon inanç ve geleneklerinin barış içerisinde uygulanıp, yaşatılmasını bekliyordu. Bu dönemde iyice gelişen Japon yönetim anlayışı için bu durum çok anlamlıydı. Çünkü yöneten ve yönetilen arasındaki ödev ve sorumluluklar yöneten tarafından bozulmuş kabul ediliyordu. Bakufu'nun güçlü ve dik duruşu Japon özgürlüğünü simgeliyordu. Amerikan donanmasına boyun eğerek imzalanan Kanagava anlaşmasını halk hazmedemedi. Uğruna sadakat yemini ettikleri değerlerin temsilcisi olan gurubun başka bir guruba boyun eğmesi duygusal bir çöküntüye yol açtı. Üstelik anlaşma imzalandıktan sekiz gün sonra Şogun'un vefat etmesi ilahi bir işaret olarak görüldü. Toplum dışarıdan gelen bu etkiyle bir anda ikiye bölündü. Bir tarafta Batı ile işbirliğini savunan bir gurup varken diğer tarafta ise yapılan bu haksız anlaşmaların iptal edilmesi gerektiğini savunan, geleneklerine bağlı, eski günlerin özlemini çeken diğer gurup vardı. Bakufu tarafından uzun zamandır halkın hem yönetim işlerinden hem de dış dünyadan soyutlanmasının ana nedeni Japonya'da çıkabilecek iç karışıklıkları önlemektir. Fakat Japon yönetiminin korktuğu başına geliyordu. Bakufu itibar

kaybederken uzun yıllardır siyasetten uzak kutsal bir figür olarak kenara çekilmiş olan İmparator, bazı daimyoların da desteğini alarak ülkeyi eski günlere döndürmeyi vadeden bir muhalefet politikası izledi. Geniş halk kitlelerinin çok kısa zamanda sahiplendiği bu gurup Batılıları ülkeden kovmak istiyordu. İmparator gibi aynı zamanda kutsallık ifade eden bir makamın bu davaya sahip çıkması büyük bir yankı uyandırdı. Neticede ortaya çıkan dual yapı büyük çaplı iç karışıklıklara neden oldu ve bakufunun toplum gözündeki itibarı büyük bir hasar gördü.

Ülke içerisinde Batı yanlısı ve Batı karşıtı grupların girdiği mücadelede galip gelen görüş Batı'ya karşı durmak oldu. Çeşitli görüşmelerden sonra Şogun da bu görüşe ikna edildi. Nitekim Şogun, imparatorun ve halkın desteğini aldıktan sonra eski anlaşmaları reddederek Batı'ya karşı tepkisini koymak için harekete geçmiştir ancak İngiliz donanması, Japonları ağır bir yenilgiye uğratarak savaş sonunda Japonya'yı üç milyon dolarlık bir tazminata bağlamıştır (Büyükbaş, 2003, s. 76).

Batı ile anlaşmaya en çok karşı çıkan Satsuma ve Choshu daimyolarının hükmettiği önemli bölgeler, Batı ittifakı tarafından yerle bir edilmiştir. Bu iki daimyo uğradıkları yıkım sonucu başka çarelerinin kalmadığını anlayarak, İngiltere ile anlaşma yapmış ve Batı ile iyi ilişkiler geliştirmeye karar vermişlerdir. Anlaşmadan sonra Choshu daimyosu, 1866 yılında Bakufu'ya karşı isyan başlatır ve merkezi yönetimi mağlup eder. Bu ilk yenilgi Bakufu'nun yok oluşunun habercisidir. 1868 yılında bu iki daimyo tekrar birleşerek Bakufu'ya son darbeyi vurur.

250 yıllık Şogunluk rejimi, Batı ile yapılan anlaşmaya halkı ikna edememesi neticesinde sona erer. İmparator Meiji'nin başa geçmesiyle artık bütün Japonya için yeni bir dönem başlayacaktır. Daha sonra görüleceği üzere İmparator Meiji ömrünü, Japonya'yı Batıya entegre edebilme çabalarıyla geçirmiştir (Büyükbaş, 2003, s. 77).

1.1.15. İwakura Heyeti

Japonya'nın yaşadığı iç karışıklıklar esas itibarıyla dışarıdan tetiklenmişti. Uzun yıllar dışa kapalı olarak yaşamış Japonya ülkeyi korumak için bu yolun yeterli olmadığını görmüştü. Uzak Doğu'nun hakim gücü olan Çin'in bile karşısında duramadığı dünya devletleriyle bir anda tanışan Japonya, bu devletler yokmuş gibi yapamayacağını kesin bir şekilde anlamıştı. Bu devletlerle birlikte ve bu devletlere

rağmen Japonya'nın konumunu yeniden tanımlamak gerekiyordu. Bunu yapabilmek için dünyayı özellikle Batı'yı çok iyi tanımak lazımdı (Togo, 2005, s. 3).

Ayrıca yönetime geçen Meiji daha önce Batı ülkeleriyle imzalanmış olan anlaşmaların kamburundan kurtulmak istiyordu. Bu anlaşmalar Japonya'nın tam anlamıyla bağımsız olmasının önünde bir engel teşkil ediyordu. Hem bu anlaşmaların yeniden gözden geçirilmesi hem Batı ülkelerinin tanınması için 1871 yılında İwakura Tomomi'nin yönetiminde dört bakan, bilim adamları ve öğrencilerden oluşan yüzden fazla kişi ABD başta olmak üzere iki yıl içerisinde 12 batı ülkesini ziyaret ettiler (Checkland, 1989, s. 109; Beasley, 1995, s.157).

Iwakura heyeti diye anılan bu grup, yeni şeylere merakı, öğrenme arzusu ve mensubu oldukları Japon ulusuna bağlılıkları ile gittikleri her yerde derin bir etki bırakmayı başardılar. Amerika ve Avrupa kıtasındaki büyük kent ve kasabaların çoğunu ziyaret ederek bu bölgelerde diplomatik temaslarda bulundular. Heyet Batı'yı tanımayı amaçladığı gibi yeni rejimi yani Meiji yönetimini de Batı'ya tanıtmakla görevliydi (Tsuzuki ve Young, 2009, s. 3).

Batı ülkelerini her yönden gözlemleyip; siyasi, iktisadi, ticari ve teknolojik bütün başarılarından bir örnek ve ders çıkarmak heyetin bir diğer vazifesiydi. 6 yaşından 16 yaşına kadar toplam 42 öğrenci Batı'da eğitim görmeleri için gidilen bölgelerde bırakıldı. Bu öğrenciler daha sonraları eğitimlerini tamamlayıp Japonya'ya döndüklerinde ülkeleri için çok faydalı oldular (Narangoa, 2000, s. 16-17).

En başta değindiğimiz imtiyazlı anlaşmaların yeniden gözden geçirilmesi konusu ise heyetin başarısız olduğu noktaydı. Yapılan girişimler istenilen sonuçları vermiyordu. Neticede heyet Batılı ülkelerle eşit statüde anılmak ve masaya etkin bir şekilde oturabilmek için iç reformların yapılmasının şart olduğu kanısına vardı. Diğer bir değişle Japonya için modernizasyonun ne kadar önemli olduğu anlaşılmış oldu. Ziyaretin siyasi beklentileri karşılayamayacağı anlaşıldıktan sonra heyet olabildiğince hızlı bir şekilde Batı'nın endüstrisi ve kurumları hakkında bilgi toplamaya başladı. Batı kültürü, felsefesi, inancı heyetin çalışma alanının bir tarafını oluştururken diğer taraftan eğitim birimlerinden hapishanelere, müzelere kadar ziyaretler düzenleyerek notlar alındı. Seyahat esnasında yapılan gözlemlerin halka duyurulması için yayınlanması kararı da alındı ve bu iş için İwakura tarafından Kume Kunitake görevlendirildi. Çok özel bilgilerin dışında seyahatin hemen her anını kaydeden Kume'nin "Batı Ansiklopedisi" diyebileceğimiz notları Japonya'ya dönünce ciltlenerek yayınlandı. Çalışma sadece Batı seyahatinden notlar değil aynı zamanda Doğu ve Batı

medeniyetlerinin kıyaslandığı bir eser olması itibariyle ayrıca önemlidir (Notehelfer vd., 2004, s. 84).

1873 yılında Japonya'ya dönen heyet, tutulan raporların düzenlenmesi için bir komisyon kurdu. Dört yıl boyunca yapılan düzenlemeler neticesinde Iwakura raporu yayınlandı. Ziyaret edilen ülkelerin nüfusu, adetleri, dine bakış açısı, zayıf ve güçlü yönleri de bu raporda yer bulmuştu. Rapor Batı medeniyetini Doğu medeniyetiyle kıyaslarken reformların ne kadar önemli olduğunun altını defalarca çiziyordu. Bunun yanı sıra raporda yapılacak reformların Japon öz değerlerine zarar vermeden gerçekleşmesi gerektiği belirtiliyordu.

Özellikle pasifik okyanusuna bakan kıyısı sayesinde Japonya ile bağlantı kurma açısından önemli bir konuma sahip olan San Francisco eyaletinin 30 yıldan az bir zaman içerisinde gösterdiği gelişmeyi hayranlıkla takip eden ekip, bu gelişmeyi “muhteşem” olarak tabir etmiştir. Kendi ülkelerinin de böyle bir mesafe kat edebilmesi açısından uzun vadeli sağlam planların yapılması gerektiğini raporlarında belirtmişlerdir (Notehelfer vd., 2004, s. 93).

Raporda Doğu ve Batı insanı birbiriyle karşılaştırılırken bu iki toplumun birbirinden farklı olduğuna dikkat çekilmiştir. Batılı insanların sosyal aktivitelere ve birlikte yaşam alanlarına çok önem verdikleri Doğu'da ise insanların bahçeleri dahi özel mülkleri haline getirip kendi özellerinde bir yaşam sürmeye meyilli olduklarını söylemektedir. Batılı bireylerin servet biriktirmeye önem verdiğini Doğulu bireyler için ise bunun o kadar önemli olmadığını belirtilmiştir. Ticarete Batı'da büyük bir önem verilirken Doğu'da ticaretin o kadar önemli olmadığına dikkat çekilmiştir. Bunun sebebi olarak Batı'da gelişme ve ilerleme pozitif bilim ve felsefe kaynaklı iken Doğu'da medeniyetlerin, dini ilimler ve mistik öğretiler üzerine inşa edilmesi gösterilmiştir (Tsuzuki ve Young, 2009, s. 17)

Batı'daki ilerlemenin Batı insanının karakteriyle de alakalı olduğu söylenmiştir. Batılı insanlar donuk tipler olarak tarif edilmiş ve bu sakin, donuk ve sıkıcı karakterlerinin meseleler üzerine daha uzun süre düşünüp büyük işler başarmalarına vesile olduğu vurgulanmıştır. Japon insanının ise daha neşeli ve pratik çözümler bulan insanlar olduğu belirtilmiş, bu durumun bir meseleye sabırla ve uzun süre eğilmelerinin önünde bir engel olduğunu söylemişlerdir (Notehelfer vd., 2004, s. 95).

Yol yapımı dolayısıyla ulaşımın ticaret için ne kadar önemli olduğu vurgulanmış Japonya'daki taşımacılık bedelinin Avrupa'ya göre ne kadar yüksek olduğu belirtilmiştir. Japonya'nın hem iç ticarete hem ihracata önem vermesi gerektiği, dış

talebin çok fazla olduğu ve yapılan ihracatın bunun çok azını karşıladığı raporda yer alan önemli bilgilerdendi (Notehelfer vd., 2004, s. 95).

Güçlü devlet olmanın yolunun iyi kurallar koyup, bu kuralları uygulamaktan geçtiğini gözlemleyen heyet, İngiltere'nin gücünün bir kaynağı olarak kanunlara riayet etmelerini göstermiştir. Ayrıca İngiltere'nin kısa sürede buharlı gemiler, demiryolları ve telgraflar vasıtasıyla ne kadar çok mesafe kat ettiğini uzun uzadıya anlatarak bu durumu Japonya için bir umut olarak görmüş ve aynı şekilde kısa sürede Japonya'nın da kalkınabileceği işaretlenmiştir. Bunun için sabırlı ve planlı hareket etmenin önemi üzerinde durulmuştur (Tsuzuki ve Young, 2009, 121).

Raporda planlı hareket etmenin önemine vurgu yapan tespitlerden bir tanesi de Avrupalıların girişimcilik anlayışlarına dair notlar olmuştur. Batı'da, bir işe girmeye karar verildiği zaman önce uzun bir fizibilite çalışması yapılıyor, ardından iş için uygun ortaklar araştırılıyor, geçici tesislerde işe başlanıyor ve bir iki sene kar zarar takibi yapılıyordu. İşin veriminden emin olduktan sonra tesisat ve binalar geliştiriliyor böylece bir işin tam manada oturması yaklaşık bir on yılı alıyordu. Rapor Japon insanı için durumun böyle olmadığını, bir işe girmeye karar verildiği zaman bu işi başaracağına inanan Japon insanının, hemen büyük yatırımlarla işe başladığını söylüyor ancak uzun vadede o kadar yüksek karlar elde edemediğini belirtiyordu. Heyet, bu durumu Japonya'da kar konusunun gerekli önemi görmeyişine bağlıyordu.

Japon elit kesimi halkçılık düşüncesine pek fazla inanmıyorlardı. Batı'daki anayasal monarşi ve cumhuriyetçi örnekleri gözlemleyen heyet partizan gurupların çıkardıkları iç savaşları gördüklerinde bu düşüncelerini iyice pekiştirdiler. Raporda insan yapımı olan hiçbir anayasa tam anlamıyla mükemmel olamaz deniliyordu. Özgürlüklerinde bir bedeli olduğundan bahsediliyor ve insanlara verilecek gücün yönetimin gücünden eksilteceğini belirtiyorlardı. İnsanların çoğunun çoğu zaman rasyonel düşünemeyeceğini belirten heyet, yönetim üzerinde bütün halkın tesiri olduğu takdirde, alt sınıftaki bazı insanların yeterli bilgi ve görgü düzeyinde olamayışlarından dolayı özgürlüklerini ahlaksız bir biçimde kullanabilecekleri belirtiliyordu.

Heyet Avrupa ülkelerinin birbirine karşı konumlarını da rapor etmiştir. Örneğin Fransa'nın, Avrupa'nın kültür başkenti olduğunu, İngiltere'nin ise endüstriyel ve finansal alanlarda çok güçlü olduğunu söyleyen Iwakura Heyet'i, sanayileşmen İngiltere de daha ileride olmasına karşın Fransa'da işçiliğin daha kaliteli olduğunu belirtmiş, Paris'in nihai malların pazar yeri olduğunu Londra'da ise ham maddenin işlendiğini belirtmiştir. (Tsuzuki ve Young, 2009, s. 121) Avrupa ülkeleri arasındaki rekabetin,

üretim kaynaklarının geçişken olmasının, ülkeler arasındaki iş bölümünün ve entegrasyonun kalkınma üzerindeki olumlu etkilerini gözlemlenmiştir.

Avrupa’da coğrafi etkenlerin oluşturduğu doğal sınırlar vardı, kıtanın girintili çıkıntılı yapısı dağların varlığı Asya ile kıyasla çok küçük bir kıta olan Avrupa’da çok sayıda ülkenin oluşmasına yol açmıştı. Bu doğal sınırlar bir anlamda ülkelerin kendisini korumasına yol açıyordu. Dolayısıyla çok sayıda kendi olarak kalmayı başarabilmiş ülke, sürekli rekabet halindeydi. Asya kıtasında ise durum farklıydı güçlü olan devlete biat etme anlayışı hakimdi. Bu durum rekabeti önüyor aksine en güçlüye itaat ederek zayıf ülkelerde hayatlarını devam ettiriyordu. Heyet, Almanya ve Fransa gibi iki büyük devletin arasında Belçika, Hollanda ve İsviçre’nin bağımsızlıklarını koruyabilmelerini takdir etmiş. Bu durumun Avrupa’da rekabeti geliştirdiğini aksi durumun ise Doğu ülkelerinde rekabetin önüne geçtiğini vurgulamıştır (Notehelfer vd., 2004, s. 101-105).

Ayrıca heyet yaptığı ziyaretlerde Batılı ülkelerin kadınların eğitime verdiği önemi gözlemlemiş ve bu durumun Japonya tarafından örnek alınması gerektiğini kaydetmiştir (Narangoa, 2000, s. 17).

Heyet Batı ile aynı seviyeye gelmenin yolunun eğitimi tabana yaymaktan ve batı ülkelerinde bulunan kurum ve kuruluşların aynı olmasa da bir iz düşümünü Japonya’da tesis etmekten geçtiğini söylüyordu. Güncel tabirle ifade edecek olursak Amerikan dış işleri bakanı Japonya’da kendi seviyesinde bir muhatap bulabilmeli, aynı şekilde bir Japon vatandaşı bir batılı vatandaşıyla oturup sohbet ettiğinde aynı meseleler üzerinde konuşabilmeliydi. Örneğin Danimarka yönetimi dünyanın her yerine haber ağı kurarak, bütün dünyada neler olup bittiğini öğrenebilmeyi kendisine dert edinmişken, dış dünyadan içeriye ne kadar az bilgi girerse o kadar iyi olur diyen bir Japon yönetimi Danimarka’ya bu noktada muhatap olamazdı. Aynı şekilde kültür ve sanat aracılığıyla kazanımlarını diğer kuşaklara aktaran bir toplum ile sürekli savaş ve güvenlik kaygısı çeken, çocuklarının yarınlarını değil kendi yarınlarını bile göremeyen bir toplum birbirine muhatap olamazdı. Japon toplumunun Batının dert edindiği şeyleri programına alması ve bu sorunlara kendi cevaplarını üretmesi Batı ile aynı seviyeye gelebilmenin yolu olarak görüldü. Örneğin doğayı korumak isteyen bir batılı milli parkların oluşumunu desteklerken, bir Japon; Japonya’da çok meşhur olan çiçek bahçelerinin çoğaltılmasını destekleyebilirdi.

Bütün bunlarla beraber İwakura Heyeti Batı’yı taktir etse de hiçbir zaman tam manasıyla taklit etmeyi düşünmemiş, Batı’yı hayran gözlerle değil eleştirel bir bakışla izlemiştir. Ülkesine döndüğünde Japonya’nın öz değerlerine uymayacak köklü bir

değişimin sonucunun felaket olabileceğini gördüğü gibi eskiye saplanıp kalmanın da sonucunun farksız olmayacağını anlamıştır. Bu nedenle yapılacak değişiklikten “Japon Ruhu ile Batı Biliminin sentezi” diye söz etmiştir (Narangoa, 2000, s. 18). Güçlü bir Japonya’nın formülü zengin ülke güçlü asker (Fukoku - Kyohei) olarak ifade edilmiştir (Togo, 2005, s. 3).

İwakura Heyeti’nin raporundan sonra Japonya öncelikle dış dünya ile değil kendiyle mücadele etmesi gerektiğini fark etmiştir. Nitekim heyet Japonya’ya döndükten sonra imparatorun ilk emirlerinden birisi Kore’de bulunan askeri birlikleri tekrar ülkeye çağırmak olmuştur. Dışarıyla ilgilenmeyip kendi iç dinamikleriyle mücadele etme hedefi Japon öğretilerine de uygun bir politikaydı.

Yeni Japonya’nın kurulabilmesi için iç savaşıardan uzak, istikrarlı bir ortam çok önemliydi. Yapılacak reformların teminatı olması ve iç huzuru tesis edebilmesi açısından, kalkınma ve modernleşme yolunda yeni bir anayasa yapmanın çok önemli olduğu vurgulandı. Bunun için İwakura Heyeti’nin üyelerinden olan İto Hirobumi görevlendirildi (Narangoa, 2000, s. 18).

İwakura Heyeti imtiyazlı anlaşmalara son verememişti. Bu anlaşmalara doğrudan son verilemeyişi ve Japonların bağımsızlık tutkusu modernleşmenin yolunu açmış ve bu süreci hızlandırmıştı. Nitekim heyetin Japonya’ya dönmesinden 21 yıl sonra Japonya hedefine ulaşmış ve imtiyazlı anlaşmalara son verilmeye başlanmıştır. Bu da heyetin başarısının ve modernleşme adımlarının ne kadar yerinde olduğunun bir göstergesidir. (Narangoa, 2000, s. 21-22)

1.2. Japon Modernleşme Sürecinin Başlangıcı yahut Meiji Restorasyonu

Ülkenin yeni rotasını belirleyecek olan Meiji “Güneş Tanrıçasının Oğlu” olarak anlatılıyordu. Meiji yönetime geldikten sonra halka programını şöyle ilan etti;

- Kamuya açık toplantılar aracılığıyla tüm alınan kararlar halka bildirilecek ve olabildiğince şeffaf bir yönetim izlenecek. Kamu oyunun görüşleri alınıp değerlendirilecek.
- Halk ile yöneten tebaa ilişkisinin ötesinde bir bağ kurulacak. Toplum iradesi saygı görecektir.
- Asker ya da bürokrat olmayan halka görüşlerini, talep ve isteklerini bildirebilme hakkı tanınacaktır.

- Geçmişten tevarüs edilen kötü adetler kaldırılacak bunun yerine “yerin ve göğün doğru yolu” istikameti belirleyecektir.
- İmparatorluk tüm dünyadan haberdar olacak ve bu sayede gücüne güç katacaktır (Büyükbaş, 2003, s. 80).

Meiji bildirgesi topluma modern birey olmayı salık vermektedir. Doğa bilimlerinin ışığında hareket etmeyi planlayan yeni yönetimin bunu halka “yerin ve göğün doğru yolu” olarak sunması, Meiji yönetiminin toplumu restorasyona nasıl hazırladığını görmemiz açısından önemlidir. Yapılan çalışma halka kendi dili ve kültürüyle izah edilmediği taktirde yukarıdaki maddelerde bahsedilen halk ve devlet birlikteliği sadece söylemden ibaret kalacaktır.

Toplum içerisindeki sınıf ayrılıklarını gidermek için girişimlerde bulunulmuş ilkokul ve askerlik zorunlu hale getirilmişti. Ancak Iwakura Heyeti’nin topladığı veriler ışığında daha sağlam bir yol haritasına ihtiyaç vardı.

Yeni Japonya hedefinin ciddiyetini ve ayaklarının yere ne kadar sağlam bastığını hem içte hem dışta ispatlamak gerekiyordu. Dışarıya bunu ispatlamak için, Meiji yönetimini uluslararası platformda temsil edebilecek, Batı ile uyumlu kurum ve kuruluşlar faaliyete geçirilmeliydi. Meiji yönetimi Japon yönetim sisteminin yeni şeklini ifade edecek olan bu kurumlar meselesi için çalışmaya başlamakta gecikmedi. Öncelikle bu kurumlara hem yol haritası hem de teminat olacak bir anayasaya ihtiyaç vardı. Bu anayasa halkı yönetime daha çok dahil edecek ve Japon halkında güven hissini uyaracaktı. En önemlisi de Batı’ya Japonya’nın ciddiyetini gösterecekti (Kuyucuklu, 1992, s. 242-250).

Meiji yönetiminin gündemindeki bir diğer madde de topluma güven vermek ve uzun süren iç savaşlarla sarsılmış ve yorulmuş olan Japon halkını örgütlemektir. Bilindiği üzere Avrupa toplumları da benzer şekilde, uzun süren iç ve dış savaş süreçleri yaşamıştı. Neticede bu savaşlardan sonra Avrupa milliyetçi akımlara sahne olmuş ve mücadelelerden yorulmuş olan halk milliyetçi akımların etkisiyle yeniden örgütlenmişti. Kadim bir medeniyetin mirasçısı olan Japon halkının yeniden örgütlenmesi için milliyetçi duygular uygun sayılırdı. Japon halkı içerisinde çok fazla etnik gurubun olmayışı da milliyetçilik akımlarının olumsuz etkilerinden Japonya’yı muhafaza edecekti. Öyle ki tek millet düşüncesi Meiji dönemini de aşarak varlığını sürdürmeyi başaramış, 1982 yılında Japon başbakanlığını yapan Nakasone “Japonya aynı ırktan oluşan bir toplumdur.” İfadesini kullanmıştır (Esenbel, 1988, 35-42).

1.2.1. Meiji Dönemi Milliyetçi Akımlar ve Ulus Devlet Anlayışı

Avrupa’da Fransız Devrimi ile özgürlükçü akımlar hız kazanmıştı. İnsanların üzerinde hemfikir oldukları sözleşmeler vesilesi ile bir arada yaşaması ve bu sayede her türlü despot düşüncenin önüne geçilmesi temel hedeflerden biriydi (Wight, 1977, s. 26-29). Bu fikirlerin toplum tabanındaki tezahürü ve Napolyon savaşlarının bir neticesi olarak Avrupa’da milliyetçi akımlar ortaya çıktı. İnsanlar kendilerinden olanlarla birlikte oluşturacakları yasaları bağımsızlıklarının sembolü olarak görmeye başlamışlardı. Toplumlar kendi sözleşmelerini belirleyip ilan ederek aslında özgürlüklerini ilan etmiş ve meşru bir ulus kimliğini edinmiş oluyordular.

1789’da yayınlanan Fransız İnsan Hakları Bildirgesi’nin on altıncı maddesi; “hukuk geleneği sağlanmamış, güçler ayrılığı belirlenmemiş bir toplumun anayasası olamaz” diyordu. Avrupa’daki uluslar bu maddeyi temel alarak kendi anayasalarını oluşturmaya başladılar. Bazıları cumhuriyetçi olmasına rağmen bazıları halen monarşik yönetimlere sahip olan Avrupa uluslarında anayasacılık benimsendiği ölçüde yönetim şekillerinden kaynaklanan farklılıklar önemini kaybediyordu. Esas olan insan hak ve hürriyetlerini güvence altına almaktı ve bu hedef Avrupa toplumlarını birbirine yakınlıktırılıyordu. Ancak burada göz ardı edilmemesi gereken nokta Avrupa toplumları birbirine yakınsamayı dert edinerek bu anayasaları oluşturmuyor, tam aksine kendi kimliklerini ortaya koyma ve ulusal benliklerini kazanma amacını güdüyorlardı. Bahsettiğimiz saiklerle uyanan ulusal bilinç ulus devlet anlayışının Avrupa’da hakim olmasını netice verdi. Evvelki dönemlerde Avrupa, bir bütün olarak Antik Roma’dan tevarüs ettiği hukuk anlayışını benimserken, bu dönemde ulusal modeller hakim olmaya başladı. Tekil ulus devletlerin oluşturduğu anayasalar Fransız Medeni Kanun’u, Alman Medeni Kanunu gibi isimlerle anılarak kendi vatanlarını belirtiyorlardı. Bu durum milletler arasında bir üstünlük kurma vesilesi olarak algılanıyordu (Çetin, 2002, s. 80-95).

Mağlubiyet sonrası kurulan Meiji hükümeti uzun süren tartışmalar sonucunda kendini “medeniyet ve aydınlanma” çalışmalarına adadı. Batı medeniyetiyle uzlaşma da diyebileceğimiz bu süreçte yeni bir anayasa oluşturmaya hem teminat görevi göreceği hem de bir yol haritası olacağı için büyük önem atfedilmiştir.

11 Şubat 1889’da batı modeli rehberliğinde hazırlanmış olan Japon İmparatorluğu Anayasa’sı resmen ilan edildi. Bu anayasa, Uzak Doğu’nun ilk modern

anayasası olması bakımından ayrı bir önem taşımaktadır. Meiji anayasası olarakta bilinen yeni anayasa; yüzeysel bir anayasacılıkla beraber Alman anayasasını model alan otoriter bir belge olarak nitelendirilmiştir. Bu tanım bugün bile akademik çevrelerce kabul görmektedir (Kazuhiro, 2007, s. 149-152).

1.2.2. Japon Anayasası'nın Oluşum Süreci

Anayasa denildiği zaman akla yasal bir belge ya da yazılı bir sözleşme manalarının gelmesi o dönem toplumları ve Japonya için anayasanın ne demek olduğunu ifade etmede yetersiz kalmaktadır. Anayasa; bir ülkenin tüm yönetim sistemlerinin birleşimini, yapısını ifade eden, ülkenin mevcut durumunu belirleyip, ne olmak istediği konusunda karara vardıktan sonra olmak istenilen hedefe ulaşabilmek için yol haritası işlevi gören bir metindir (Kazuhiro, 2007, s. 149-152). Bununla birlikte anayasa mevcut yönetim yapısının çözümleyen ve ülkenin nasıl yönetileceğini açıklayan bir bildirge olması bakımından ayrıca önemlidir.

Yeni bir Japonya sözcüğünü zihinlerde şeffaflaştıracak olan yeni anayasa daha önceden Batı ülkeleriyle imzalanmış olan imtiyazlı anlaşmalardan da çıkış olarak görülüyordu. Dönemin önde gelen Japon entelektüelleri Avrupa ve Amerika'ya gönderilerek Batı medeniyetini analiz etmeye ve yakından gözlemlemeye başladılar. Modern Japonya'nın kurulmasında en önemli aktörlerden birisi olan dönemin politikacısı İto Hirobumi'nin yazdığı Anayasa Hakkında Yorumlar kitabı ve Japon Anayasasının İngilizce tercümesiyle Avrupa ve Amerika'ya seyahat eden Kaneko Kento görüştüğü aydınlardan hem elindeki dokümanlar hakkında yorumlar almış hem de Batı'daki kanunların, kurumların ve parlamentonun işleyişini bizzat gözlemlemiştir. Seyahatinden dönüşünde hocası olan Hirobumi'ye aldığı görüşleri bildirmiştir.

Kimi batılı düşünürler Japon anayasasının, Alman anayasasına benzerliğini eleştirmiş kimileriye güçlü imparatorluk anlayışından gelen Japonya'nın, Alman anayasasını model almasını doğru bulmuşlardır. “Ünlü Japon tarihçisi Ienaga Saburo; Meiji anayasasının oluşumunu “popüler düşüncüyü, Konfüçyüs ve Alman muhafazakarlığının bir karışımıyla kontrol etme girişimi” olarak tanımlamıştır. “

Aslında bir anayasanın oluşumu o ülkenin tarihi gelişim sürecini yakından ilgilendirmektedir. Örneğin “kral parlamentoda” şeklinde ifade edilen İngiliz anayasası kendine has bir tarihi sürecin neticesinde kabul edilmiştir. İmparatorluk güçleri

vesilesiyle yükseliş yakalayan Almanya'nın; Japonya tarafından model alınması otoriteler tarafından doğru bulunmuştur (Kazuhiro, 2007, s. 149-152).

Her ne kadar Japon anayasası otoritelerden tam not olsa da Batı'da Japonya, Osmanlı ile kıyaslanmıştır. 1876 yılında Kanunu Esasi olarak bilinen, batıdan bağımsız kendi anayasasını ilan eden Osmanlı bu anayasayı pratiğe geçirememiş ve bir yıl sonra askıya almıştır. Otoriteler bu örnekten yola çıkarak Japonya'nın da teorideki mükemmelliği pratiğe dökemeyeceklerini düşünmektedir.

Siyaset ve Ekonomi alanlarında çalışmalar yapan Lorenz Von Stein, “tarihin, bir ulusun kuruluşunu, o ulusun geleneklerini, atalarının yaşayışlarını ve atalarından miras kalan değerleri anlamada en önemli araç olduğunu” söylemiştir. Japon anayasasının oluşumunun arkasında tarihi bir dayanak olmadığı taktirde bu anayasanın kendisine samimi bir açıklama getiremeyeceğini ve Osmanlı örneğinde yaşananların tekrar görülebileceğini belirtmiştir. Ayrıca Stein, tarihsel araştırmaların kurumsallaştırılmasını tavsiye etmiştir.

Stein ile benzer bir tavsiye Herbert Spencer dan gelmiş ve Japonya'nın en acil görevinin tüm dünya ile paylaşılabilir bir Japon tarihi hazırlamak ve bunu gerekli dillere tercüme ettirmek olduğunu söylemiştir. Spencer, insanları vatandaş olma bilinciyle tanıştırdıktan, onlara hak ve sorumluluklarını öğrettikten sonra devletin sorumluluklarının kendiliğinden azalacağını belirtmiştir. Burada, o dönem devletin sorumluluklarını ve yetkilerini azaltma fikrine Japon entelektüellerinin de yabancı olduğunu söylemekte fayda var (Ochanomizu Shobo, 1983).

Holmes; “Japon anayasasının oluşum sürecinde beni en çok sevindiren şey, Batı'nın hukuk anlayışı Japon yönetim tarzına eklenirken Japonya'nın geleneklerine, tarihine ve kurumlarına bağlı kalınmasıdır. Umarım meclis bu sene toplandıktan sonra, bu yeni hazırlanan anayasaya dayanarak yönetimde eski yasa ve gelenekleri de gözetecek, karşılaştıkları durumlarda ulusun tarihsel tecrübelerini emsal kabul edecek ve batı anayasacılığını yavaş yavaş yerleştireceklerdir” demiş ve Japonların bu çalışmalarının sadece Japonya açısından değil Batı açısından da faydalı olacağını bu tecrübenin ortak akla katkıda bulunacağını belirtmiştir.

Hazırlanan anayasa daha öncesinde tebaa olarak yaşayan halkı birey olmaya sevk etmeliydi. Böylece halkın politik gayreti artacak ve yönetime kendisi de müdahil olacaktı. Parlamenter sisteme geçişin zorluklarını Avrupa'da gözlemleyen Japonya, halkı buna yavaş yavaş ve düzenli bir şekilde motive etmesi gerektiğini biliyordu. Ayrıca Japonya kurumlarının çok iyi düzenlenmesi ve denetlenmesi gerektiğinin

farkındaydı. Neticede sürece liderlik eden İto Hirobumi'nin meclisin yetkilerinin sınırlarını çiziyor, imparatoru anayasal bir hükümdara dönüştürüyor ve idari organların modernleştirilmesi için çaba harcıyordu. Anayasa evrensel insani değerleri ve medeni ilkeleri Avrupa ile paylaşılsa da Japon yönetim biçimine uygun çözümler ve yöntemler geliştiriyordu. İto Hirobumi, Meiji Anayasa'sından “tam bir Japon işi” diye bahsediyordu.

Anayasal devletin hatları belirginleştirilmeye çalışılsa da uygulamada ne ile karşılaşılacağı henüz bilinmiyordu ancak Japon kurumlarının anayasal devlet anlayışı doğrultusunda oluşabilecek problemleri çözerken kendisini geliştirmesi hedefleniyordu. İto'ya göre anayasayı ilan etmekle anayasal bir devlet olunmuyordu, tarihsel gelişmeyi takip ederek sürekli yenilenmek gerekiyordu ve bu aşamalı olarak yapılmalıydı (Kazuhiro, 2007, s. 149-174).

Elbette gerçekleştirilen bu medeniyet ithali karşısında duran bir takım muhafazakâr düşünceler de oldu. Bunların başında gelen Yamagata'nın hem kişisel hem de kurumsal yetkilerini kullanarak oluşturduğu bazı kısıtlamalar ilerleyen zamanda anayasaya eklendi. İki ekol arasındaki temel fark İto sürekli gelişen ve değişen kurumsal yapıların gerektiğini söylerken, Yamagata kadim bir ulus devlet anlayışından ve sabit kurumların oluşturulup varlığının hem iç hem de dış tehditlere karşı muhafaza edilmesinden bahsediyordu. Yamagata, Avrupa ve Amerika seyahatinden sonra politik aktörlerin etkilerinin artmasıyla birlikte yerel yönetimlerin önemine vurguda bulunuyor ve merkezi yönetimlerin köy ve kasabaların hakimiyetini ve ihtiyaçlarını ıskalamaya müsait olduğundan bahsediyordu. Yamagata, kamusal alanı elinden geldiğince politik tartışmalardan ve mücadelelerden uzak tutmayı amaçlıyordu. Bu gibi politik mücadelelerin, toplumun dinamikleri olan sadık tebaanın çalışmasını olumsuz yönde etkileyeceğini düşünüyordu. Ayrıca adli sistemin insanlar arasındaki uyumu ve iş birliğini esas alması gerektiğini söylüyordu aksi taktirde insanlar üzerinde müessir olmasının çok zor olduğunu belirtiyordu. Yamagata, kabine sisteminin de aynı şekilde yönetime talip olan insanların uyumlu bir şekilde çalışması ile başarıya ulaşacağını düşünüyordu.

Bu iki zıt görüş, modernleşme arayışları içerisinde olan Japonya'ya balans ayarı yapıyor ve hem modern dünyaya entegre olmasını hem de bu sırada kendisi olarak kalmasını temin ediyordu. Böylece hem modern ve anayasal kurumlar tesis ediliyor hem de bu kurumların işleyişi Japon adetlerine ve anlayışına uygun olarak şekillendiriliyordu (Kazuhiro, 2007, s. 149-152).

1.2.3. Meiji Döneminde Yapılan Reformlar

1.2.3.1. Siyasal Alanda Yapılan Reformlar

Orta çağ toplumlarında toprak sahipleri egemendi. Mülk sahipleri topraklarını işlemek için halkı çalıştırır, mülkünün güvenliğini tesis etmek için de asker yetiştirirdi. Bu durum Avrupa'da derebeyliklerle temsil edilen feodal yapıyı ifade ederken, Japonya'da daimyolara, denk düşüyordu. Daimyoların güçleri aile içerisinde devredilirdi. Bir daimyo lideri aynı zamanda mülkünde bulunan halkın iradesiydi. Daimyolar Bakufuya bağlıydı, işçiler ve askerler ise özelde daimyo liderinin tebaasıydı (Encyclopaedia Britannica, 2018).

Modernleşme için, sorumluluklarını ve iradelerini emanet eden insanlar değil, hak ve sorumluluklarının bilincinde bir toplumun oluşması gerekiyordu. Bu nedenle temel geçim kaynağı olan topraklara az sayıda insanın hükmetmesi yerine bütün arazilerin vatandaşlara yeniden pay edilmesi gerekiyordu. Çok geçmeden Meiji yönetimi toprak reformu yaptı. 1871 yılında gerçekleşen bu reform ile daimyoların güçleri ellerinden alınmış oldu bunun neticesi olarak silahlanmış olan Samuray sınıfının da gücü elinden alınmış oldu. Yeni bir vergi sistemi getirildi ve toplum ile devlet arasındaki geleneksel bağ yerini modern bir sisteme bıraktı. Ayrıca vali atamaları da Meiji yönetiminin kararıyla merkeze bağlandı. Böylece idari sisteme de el atılmış yeni kadrolar kurulmuş oldu.

1877 yılında büyük bir samuray gurubu imtiyazları kaldırıldığı için baş kaldırmışsa da yeni hükümetin ordusu bu ayaklanmayı bastırmıştır. Meiji hükümeti bu isyanı sadece bastırmakla kalmamış ayrıca samuray sınıfını tekrar topluma faydalı hale getirebilmek için çaba göstermiştir. Samuraylardan bir kısmını ordunun kara ve deniz kuvvetlerinde göreve getirmiş, geriye kalan kısmın ise emeklilik maaşları veya tazminat yoluyla askeri düzenden uzaklaştırılmıştır.

Yeni anayasanın verdiği yetkiler doğrultusunda imparator hem siyasi hem de askeri lider olarak konumunu düzenlemiştir. Savaş veya barış ilan etme yetkisi imparatordadır. Ayrıca yabancı devletlerle imzalanacak anlaşmaların yetkili kişisi de imparatordur. Yeni sistemde, kabine içerisindeki 11 bakan ve gizli devlet konseyi imparatora karşı sorumludur. Bir diğer ifade ile kabine imparatora danışmanlık görevi görmektedir.

Meiji hükümeti yapılacak kabine seçimi için sadece nüfusun %1'ine hak tanımıştır. 450 bin kişinin katılımıyla yeni kabine belirlenmiştir. İlk bakışta çok tatmin edici görülmesine de o dönemin şartları düşünüldüğünde seçimin gerçekleştirilmiş olması bile demokratik bir başarı olarak nitelendirilebilir (Büyükbaş, 2013, s. 43-73).

1.2.3.2. Ekonomi Alanında Yapılan Reformlar

Tokugawa döneminde geniş üretim organizasyonları kurabilmiş olan daimyolar Japon ekonomisi için çok önemli organizasyonlardı. Daimyolar hem bulundukları bölgelerde güvenli alanlar oluşturuyor hem de geliştirdikleri ilişkiler sayesinde geniş ticaret ağlarını yönetiyorlardı. Siyasi yapıyla olan doğrudan ilişkileri kesilse bile daimyoların kontrol ettiği sermaye Japon kalkınması için gerekliydi.

Yeni dönemde, Meiji hükümeti kapitalist anlamda piyasanın oluşmasına, endüstrileşmeye öncülük etti. Japonya'da şirketlerin kurulmasına bizzat devlet öncülük ederek, teşviklerde bulundu. Bu sayede daimyolardan tevarüs edilen güçlü aile yapıları artık şirketleşmeye başladı. Bu ailelerin etkisiyle piyasada monopoller oluştu.

Birçok Asya Ülkesi gibi Japonya'da da kalkınmanın ilk aşamalarında görülen monopolleşme piyasa ekonomisine geçiş için öncü rol üstlenmiştir. Güçlü monopoller sayesinde uluslararası rekabet gücü kazanılmıştır. Neticede daimyolar şirketlere dönüştürülerek sahip oldukları potansiyel israf edilmemiştir. Ayrıca devlet bu organizasyonların yurt dışı ile bağlantı kurabilmesi için de öncülük etmiştir. Bütün bu adaptasyon süreci sayesinde Japonya'da yerli girişimci sınıf oluşturulabilmiştir. Dönüşümdeki bu ahenk, memnuniyeti ve başarıyı davet etmiştir (Büyükbaş, 2003, s. 81).

Ülkede pazar için üretim yapma anlayışının geliştirilmesi gerekiyordu. Elbette bunun için önce ulusal pazar oluşturulup örgütlenmeliydi. İngiltere'den alınan yardımlarla ülkede geniş demir yolları yapıldı. Bu sayede farklı bölgelerde yaşayan insanlar birbiriyle etkileşime girmeye başladı. Bu durum daimyoların hakimiyetlerini zayıflattığı gibi merkezi hükümeti de güçlendirmiş oldu.

Ekonomik düzenlemeler bunlarla sınırlı kalmamış, Japonya Batı'yı örnek alarak 1872 yılında kendi merkez bankasını kurmuş, parasını gümüşe endekslemiştir. Kendi para birimini Yen olarak ilan etmiş ve bütün dünyaya tanıtmıştır. Önceleri uluslararası

altın standardına geçilememiş olsa da Çin ile yapılan savaştan elde edilen ganimetle birlikte uluslararası altın standardına da geçilmiştir. (Büyükbaş, 2013, s. 43-73)

Meiji döneminde ithal ikameci anlayış ön planda olmuştur. Dışarıdan teknoloji ithal edilmiş ve yerli hale getirilmeye çalışılmıştır. Daha önceden daimyoların elinde olan fabrikalar ve maden ocaklarının denetimi merkezi hükümete bırakılmış ancak özel girişimciler tarafından yönetilmesi desteklenmiştir. Burada daimyoların bakufu karşısındaki konumlarını hatırlamak mümkündür.

Monopollerin sermaye birikimine katkısı büyüktür ancak dönem şartlarındaki iletişim, ulaşım ve savunma gibi alanlar devlet tekeline alınmıştır. Köylünün bir tarım işçisine dönüşmesi için gerekli reformlar yapılmıştır. Aynı zamanda tarımda makineleşmeye de önem verilmiş ve tarım ürünleri ihracatı arttırılmıştır. Meiji hükümeti tekstil endüstrisini desteklemiş, sanayileşme yolunda iç ve dış kaynakları kullanmaktan çekinmemiştir. Japon ihracatının ve sermaye birikiminin büyük çoğunluğu İngiltere ile yapılan ticaretler sonucunda elde edilmiştir. İngiltere ile geliştirilen iyi ilişkiler Japonya'yı Batılı diğer devletlerin tehditlerinden de korumuştur. 1885 yılına gelindiğinde iki bine yakın özel sektöre ait fabrika kurulmuştu. Neticede Japonya'nın ithalatı 33 kat ihracatı da 57 kat artmıştır. Bu dönemde Japonya'nın başlıca ihracat ürünleri; ipek, bakır, çay, seramik olup dışarıdan pamuk ve tekstil ürünleri satın alınıyor Japon nüfusunun yarısından fazlası tarım alanında istihdam ediliyordu. Devlet hazinesinin büyük bir bölümü de tarımdan gelen vergilerden oluşmaktaydı (Büyükbaş, 2003, s. 81).

İngiltere'ye bolca ipek ticareti yaparak Japon sermayesinin katlanması ilk bakışta o dönemde İngiltere'deki ipek böceklerine bir hastalık bulaşmasının sonucuymuş gibi görünse de Asya'da Japonlardan daha düşük bir maliyetle ipek üreticisi olan Çin ile ticaret yapılmamış, İngiltere tarafından Japonya tercih edilmiştir. Bu durumun iki nedeni vardır; birincisi Asya'nın potansiyel süper gücü olan Çin'e güç kazandırılmak istenmeyişi ikincisi ise Japonya'nın modernleşme yolundaki başarısı ve dış dünyaya güven vadetmesidir (Yülek, 2013, s.3).

1.2.3.3. Eğitimde Reformlar

Batıdan adam-i merkeziyetçi yerel okulların kurulması ve özerk öğretmenlik fikrini getiren İwakura Heyeti'nin tavsiyelerini gerçekleştirmek kolay değildi. Verilen

büyük uğraşlar sonucu yeni bir ulusal Japon eğitim sistemi ortaya çıktı. Okul ücretleri halkın tepkisine yol açsa da kısa zamanda okula kaydettirilen çocuk sayısı oldukça arttı. Okullarda, çocukların zeka düzeyini geliştirmek, farkındalığını arttırabilmek için yeni yöntemler deneniyordu. Örneğin çocukların; kitap okudukları, faydalı oyunlar oynadıkları, ödev yaptıkları kendilerine ait özel bir alana sahip olması istendi. Bu şekilde eğitimin sadece okulda kalan bir aktivite değil devamlı çocukla beraber gelen bir olgu haline gelebilmesi sağlandı.

Bu süre içinde çeşitli deneme yanılmalar da yaşandı. Önceleri okul kitaplarındaki Konfiçyüsçü anlayış yerini Batılı metinlere terk etti ancak 1890'lı yıllara gelindiğinde topluma faydalı bir birey olmayı, çalışkanlığı, devlete hizmetin ve öğrenmenin erdemini vurgulayan Konfiçyüsçü ve Şintoist argümanlar tekrar eğitime dahil edildi. İmparatorluk Eğitim Fermanıyla korunan ve resmi bir hal alan bu anlayışla 1945 yılına kadar eğitim verildi (Cihan, 2006, s.16).

Eğitim faaliyetleri sabır isteyen bir süreci haizdir. Bir şehre yatırım yaptığınızda bunun neticelerini yollarında parklarında kısa sürede gözlemleyebilirsiniz ancak insana yatırım yaptığınızda emeklerinizin karşılığını uzun zaman sonra ancak görebilirsiniz. Yine de Japonya bu sabır gerektiren programı uygulamaktan kaçınmadı ve 1800'lü yılların sonunda birçok yetişmiş eleman, faydalı doküman ve eğitilmiş anneye sahip bir toplum haline geldi.

1.2.3.4. Kültür Reformları

Meiji dönemiyle birlikte yenilenme anlayışı tüm Japonya'yı sarmıştı. Bu yenilenmenin şeklinin nasıl olacağı her branş için ayrı bir sorun teşkil etmekteydi. Meiji döneminin entelektüellerine bu anlamda çok iş düşüyordu.

Modernleşme sadece Batılı olmayan ülkelerin yaşadığı bir süreç değildi, önceleri Batı'da bulunan birçok küçük kent ya da kırsal kesim insanları devamlı olarak Paris, Londra gibi büyük şehirlerden kültür ithal etmekte ve yaşam biçimlerini o merkeze benzetme çabası içerisindeydi. Batı'nın kendi içerisinde başlayan bu süreç sonunda tüm dünyaya yayıldı ve dünya ülkeleri için Batılılaşma, modernleşme gibi kavramlar gaye haline geldi.

Elbette bir ülkedeki şehirlerin kendi başkentlerine benzemeye çalışmasıyla, dünyanın öbür ucundaki bir ülkenin örneğin Paris insanına benzemeye çalışması aynı

şey değildir. Tarihin o günkü koşulları içerisinde düşündüğümüzde insanlar arasındaki zaman ve mekan farkı oldukça fazladır. Üstelik bu farklılıklar yüzlerce yıllık süreçler neticesinde her ülke insanının kimliği ile bütünleşmiş, birçoğu için yaşama gayesi haline gelmiştir. Dolayısıyla modernleşme ya da batılılaşma dediğimiz olguyu yalnızca sanayi devriminin, laikliğin, kapitalizmin ya da piyasa ekonomisinin adaptasyonu olarak görmek, batılılaşma olgusuyla karşılaşan ülkelerdeki şoku açıklamak için çok yetersiz kalmaktadır. Burada söz konusu olan; dünyanın diğer ülkelerine yeni bir yaşam biçimi ihraç edilmesidir. Bu yeni yaşam biçimi kendisini maddi gücüyle desteklemekte ve tüm dünyaya da bu maddiyattan pay vadetmektedir. Diğer yandan bu maddi gücün devamlılığı ancak tüm dünyanın bu yaşam biçimini ithal etmesiyle mümkündür. Nitekim bu yaşam biçimini ithal edecek gücü olmayan yahut etmekte isteksiz olan ülkeler sömürge haline getirilmiştir.

Söz konusu yaşam biçimi ancak modern kurumlar ve modern bireylerin birbirini desteklediği bir ortamda hayata geçebilir. Bu nedenle insanların zihinsel ve ruhsal yapılarının bu yeni yaşam biçimine göre tasarlanması gerekmektedir. Diğer bir deyişle ülkedeki kanunların, kurumların değişmesinin bir anlam ifade edebilmesi için evvela toplumun yeni dönemi doğru anlayıp, içlerine sindirebilmeleri gerekmektedir.

Japon toplumunun gözünden Batıya bakıldığında, bu insanların elde etmiş oldukları teknoloji ve kat ettikleri mesafe büyüleyicidir. Üstelik bu insanlar Japon insanının kutsal saydığı değerlerin birçoğunu önemsememektedir, birçoğundan da habersizdir. Bu durum, Batı'nın gücüyle karşılaşan çoğu Asya toplumunu aşağılık psikolojisine itmiştir. İyi bir analiz yapıldığında Batı'daki ilerlemenin nedenleri belirli bir kesime izah edilebilmektedir. Ancak böyle bir analize muhatap olmayan geniş halk kitleleri için bu geri kalmışlığın faturası, toplumların hareket kaynağı olan öz değerlere kesilmiştir. Bu durumun oluşturduğu etki, toplumların; geleneklerine, inanç ve kültürlerine bağlılığı ölçüsünde sert olmuştur. İnsanlar sadece siyasi meselelerde değil kişisel problemlerinde dahi sorunun kaynağı olarak; Batı anlayışından, Batı kültüründen uzak olmayı görmüşlerdir.

Batı'nın tecrübeleri analiz edilerek Japonya için yeni bir yol haritası çizilmesi gerekmektedir. Hem toplumsal yapının hem de kurumsal yapının çeşitli tedbir ve teşvikler ile batı ile paralel bir görünüm vermesi istenmektedir. Ancak bu teorik yaklaşımı pratiğe dökebilmek oldukça zordur. Çünkü yaşanan şok öylesine büyüktür ki Japon entelektüelleri de bu kompleksten paylarını almışlardır. Teknolojinin ve topluma kendini ifade edebilme imkanlarının iptidai düzeyde olduğu o dönemlerde yaşanan

durumun nasıl bir krize dönüşebileceğini tahmin etmek zor değildir. Nitekim birçok Asya ülkesinde de Batı ile tanışma kimlik kargaşalarıyla sonuçlanmış, insanlar eskisinden daha umutsuz, hedefsiz hale gelmiştir. Üstelik içerisine düşülen aşağılık psikolojisi insanların iç dinamizmini öldürmüştür (Akçam, 2000, s. 250-255).

Batı'nın söz konusu etkisi Japon entelektüellerini iki cepheye ayırmıştır. Bir yanda Batı bizden neden bu kadar önde ya da biz modern dünyanın neden bu kadar gerisinde kaldık diyen bir kesim vardı. Bu kesimin kaygıları daha çok bir geri kalmışlık psikolojisi ve Batı hayranlığı olarak tezahür etmekteydi. Diğer yanda ise çok güçlü bir şekilde temsil edilen Japonculuk, Asyacılık diye tabir edebileceğimiz bir anlayış vardı. Bu anlayış geleneklerine taassup derecesinde bağlılık gösterirken toplumda oluşan kimlik bunalımlarını gelenekçi ve milliyetçi değerler ile telafi etmeye çalışıyor, Japon olmanın ayrıcalığı üzerine vurgu yapıyordu.

Yaşanan en büyük sorunlardan bir tanesi Japon bireyleri için Batıda karşılığı olan bir gündelik yaşam tasarlayabilme sıkıntısıydı. Japon bireylerin modern vatandaş olabilmeyi idrak edebilmeleri gerekiyordu. O dönemden başlayarak daha sonraki nesiller boyu bu modern birey olabilmeyi hazmedebilme mücadelesi devam etti. Burada kastettiğimiz; insanların doğuştan sahip oldukları Japon kimliklerinin yanına sonradan ilave edilen ve ne olduğu çokta iyi bilinmeyen modern birey kimliğinin barışma sürecidir (Esenbel, 2000, s. 22). Bu iki kimlik arasındaki keskin ayrımlar elbette ilk dönemde çok daha net olarak görülüyordu. Batının değerlerini Japon kültürüyle mezcetmekten söz edilse de bunun nasıl olacağı ve tabandaki tezahürünün ne olacağı bir muammaydı.

Yıllardır yalnızca Batı olgusunu değil tüm dünya kültürlerini yok sayan Japonya, Meiji döneminde Batı kültürünün yok sayılamayacağını anladıktan sonra ilk bakışta kafa karıştırıcı gibi görünen bir yol izledi. Meiji Japonlarının bulduğu formüle göre; özellikle avam halkın çok hassas olduğu geleneksel yapıya dokunulmadı. Bununla birlikte Batı kültürüne ait unsurlar ülke coğrafyasına, kurumlarına, iş alanlarına ilave edildi ve Japon halkından bu iki kimlik arasında yer, zaman ve durum ilişkisine göre geçiş yapması beklendi. Tahmin edileceği üzere bu geçişler kolay olmayacaktı ve kişiler tarafından tercih edilen her kimlik şahısların karakterleri üzerinde çeşitli izler bırakacaktı. Bu iki kültür arasındaki keskin farklar yüzünden ülke düalist bir görüntü oluştu.

Batı kültürünü Japon gelenekleri üzerine eklemek fikri ilk bakışta karmaşık görünse de bu durumu bilimsel olarak temellendirmek mümkün. Bilindiği gibi Hegel'in

diyalektik felsefesi; olguların ya da kavramların birbiriyle karşılaşp mücadele ettiğini, bir taraf kazanırken diğr tarafın elendiğini ve kazanan tarafın yeniden başka bir olgu ile mücadele etmek zorunda kalacağını söyler. Bu durumu doğal bir süreç olarak görür ve insanlık tarihini tez-anti tez adını verdiği bu kavramların mücadelesi üzerinden açıklar (Hazar, 2009).

Hegel'in diyalektik felsefesi böyle söylerken Doğu öğretilerinde bulunan ve kainatta ilahi bir kanun tarafından işletildiği varsayılan teavün yasasında Japonların bu hareketini destekler niteliktedir. Teavün yasasına göre; kainattaki bütün mevcudat birbiriyle yardımlaşma halindedir. Bu yardımlaşma insanın al yuvarlarının hücrenin yardımına koşmasından, bulutların toprağın yardımına koşmasına kadar bütün evreni sarmıştır. Unsurlar bitkilerin, bitkiler hayvanların, hayvanlar insanların devamlı olarak yardımına koşar ve bu yardımlaşma gayri ihtiyari olmaktadır. Bu nedenle birbirine hizmet edebilecek ya da birbiriyle imtizaç edebilecek olguları bir kimyagerin elementleri doğru sıcaklıkta deney tüpüne koyması gibi, doğru koşullar altında bir araya getirdiğinizde bu olgular birbirinin iyi taraflarını destekleyerek daha güzel bir konumda dengeye gelecektir (Nursi, 2010, s.121).

Neticede Japon kültürü ve Batı kültürü kendi çizgileriyle belirtilerek aynı havuzda bir araya getirildi. Halka nerede bir Batılı gibi davranması gerektiği nerede bir Japon olması gerektiği net bir şekilde bildirildi o kadar ki evin bazı bölümleri bile bu ayırmadan nasibini almıştı. Sürekli bu kimlik geçişlerini yaşayan insanların bir süre sonra doğal bir dengeye gelmesi, Batı'nın ve Doğu'nun terk edilmesi ya da törpülenmesi gereken adetlerinin kendiliğinden bırakılması umuluyordu. Bu sırada iki kültüründe olumlu yönlerinin birbirini desteklemesi ve toplum kimliğine kazandırılması bekleniyordu.

Elbette teorik düzlemde izah etmeye çalıştığımız söz konusu eklektik kültür modeli pratikte karmaşık insan doğasından kaynaklanan birçok sorunla da karşılaşmıştır. Yapılan reformlar özellikle Meiji döneminde yaşamış olan Japonların omzuna ağır bir yük yüklemektedir. İnsanlarda akılcı ve doğru olanın Batı'nın yaptığı gibi yapmak olduğu kanısı oluşmuştur ancak kişilikleriyle bütünleşmiş olan geleneklerine ihanet etmek, Japon halkına çok ağır gelmektedir. Bu durum Japon halkında bir kanadını duygusal temaların diğr kanadını ise akılcı eylemlerin temsil ettiği bir gerilime yol açmıştır. Üstelik bu insanlar mükemmel zannettikleri Batı anlayışındaki boşlukları tecrübe ettikleri zaman ayrıca problemler yaşamışlardır.

Örneğin; Japonya’da Genç yazar Mişima Yukio, Japonya’nın batılılaşma sevdası yüzünden öz değerlerinden kopmasına tahammül edememiş ve bu durumu intiharına gerekçe olarak göstermiştir. Bu örnek genç Osmanlı düşünürü Beşir Fuat’ın, Osmanlı’nın yeterince Batılılaşamamasına daha fazla dayanamayarak intihar etmesini hatırlatması bakımından ayrıca özeldir (Esenbel, 2000, s. 20).

Bütün bunlara rağmen Japonya modernleşme sürecine girdikten sonra ülkedeki beşeri sermaye birikimi giderek artmıştır. Yetişen Japon bireyleri modern kurumlarla uyum içerisinde hareket ederek Japonya’nın bugünkü konumunu yakalamasında önemli bir rol oynamışlardır. Kültür ve geleneklerine bu derece bağlı olan bir toplumu, modernleşme safhasında ülkenin kurumlarına küstürmemek başlı başına bir başarı ve Japon kalkınması için tetikleyici bir unsur olmuştur.

1.2.3.4.1. Kılık kıyafet

Her toplum için kendi inanç ve değerlerini hatırlamak ve hatırlatmak kutsal bir görev olarak görülür. Toplamların ortak tarihlerine veya inanışlarına ait olan bazı semboller bu işlevi görür ve toplumdaki hissiyatı diri tutar. İnsanlar bizzat bu duruma aracılık etmekle öğünür. Kendileri için özel olan sembollerini kimi zaman vücutlarına yaptırdıkları dövmelele, kimi zaman taktıkları bazı aksesuarlarla, kimi zamanda kılık kıyafetlelele gösterirler. Bahsedilen bu anlayış giyinme kavramını örtünme ya da soğuktan korunmanın çok ötesinde bir yere taşır. Batı toplumunun kendi içerisinde oluşturduğu modern bireyin de kendine has bir giyinişi vardır. Batı tarihsel süreci içerisinde oturmuş ve yerini bulmuş olan bu bireyin giyim tarzı adeta medeniyetin sembolü olarak görülmüştür.

Yeni dönemde güçlü ordu, zengin ekonomi, medeniyet ve aydınlanma sloganıyla ortaya çıkan Meiji yönetimi için batılı kıyafetlelele giyinmiş bir toplum çok önemli görülyordu. Bu yapılan yeniliklerin en bariz tezahürü olacak ve dış dünyaya da Japon bireyin sunumunu kolaylaştıracaktı.

Bilindiği üzere bir toplumun zihinsel ve ruhsal yapısını değiştirebilmek için çok uzun bir süre gereklidir. Batılı ülkelerle etkileşimin bu kadar hızlı olduğu ve zorunlu görüldüğü yeni dönemde insanların mental olarak bu etkileşime hazırlanmasını bekleyecek vakit yoktur. Ayrıca Batı’ya bir an önce biz hazırız mesajı verilmek istenmektedir. Bu nedenle batılı gibi giyinmek çok daha kısa sürede

gerçekleştirilebilecek net bir mesaj olarak görülmektedir. Bu mesaj; Batılı ülkelere iletilmekle kalmayıp aynı zamanda reformların gücünü Japon halkına da hissettirmiş olacaktır. Meiji dönemi Japonlarıyla daha evvelki insanlar arasını keskin bir çizgiyle ayıracak ve “bundan sonrası” duygusunu insanların ruhuna işlemiş olacaktır.

Ne var ki Japon bireyin görünüşü, Japon ruhunu temsil eden bir ikon olarak görülmektedir. Bu nedenle özellikle bazı noktalarda yapılacak değişiklikler çok fazla tepkiye hedef olmuştur. Örneğin Meiji reformlarıyla lağvedilen samuray sınıfı için kendi saç stilleri çok özel bir anlam ifade etmekteydi. Samuraylar kendi saç stilleriyle gurur duyuyorlardı, saç stilleri samuraylık olgusunun varlığına işaretli. Reformlar “çommage” ismi verilen bu saç stilini yasakladı. Bunun yerine “cangiri” olarak anılan ve ideal görünüm olarak tasvir edilen kısa saçlı bir erkek görüntüsü yönetim tarafından tasvip ediliyordu. Prusya askerinin saç traşını andıran bu yeni stil gazete ve dergilerde bile samurayların saç stilleriyle kıyaslanmaya başladı. Dönem içerisinde Japonya’da yaygın olan bir tekerleme durumu çok latif bir şekilde özetlemektedir; “eğer bir cangiri başına vurursan çıkaracağı ses medeniyet ve aydınlanma olacaktır” (Esenbel, 2000, s. 24).

Kadınların dişlerini ve kaşlarını Batılılar gibi yapması toplum tarafından rahatlıkla kabul görmüştü ancak Japonya’da bir kadının saçının onun namusunu temsil etmekteydi. Japon kadınları saçlarını; sert, parlak, kabarık, topuz yaparlardı. Gayet abartılı olan bu saç stili onlar için özel bir anlama gelmekteydi. Batılı kadın modelinde ise saçlar düzgünce taranarak doğal bir şekilde kendi haline bırakılıyordu. Aslında Japon kadınları arasında da külfetli sayılabilecek Japon stili yerine batılı tarzı tercih edenler olmuştu. Ancak bu kadınların sokaklarda Batılı tarz saç stilleriyle görülmesi toplum tarafından tepkiyle karşılandı. Japon geleneklerinin ve aile yapısının nesiller boyu aktarılmasına hizmet eden Japon kadınları aynı zamanda Japon geleneklerinin vitriniydi. Yeni dönemde tasvir edilen kadın portresi Japon halkı tarafından hafif meşrep bulundu. Burada kullandığımız namus kavramını; Japonya’ya ait kabul edilen her türlü değere sahip çıkmak ya da çıkamamak üzerinden değerlendirmek konunun anlaşılması için faydalı olacaktır.

Herhangi bir alternatif olmadığı takdirde kadınlar kendilerine yüklenen söz konusu misyonu terk edemeyeceklerdi. Nitekim oluşan tepkilerden sonra bizzat reformu yapanlar bu yeni saç stilini yasaklamak zorunda kaldı. Kadınların bu hassas konumu nedeniyle Meiji yönetimi reformları daha çok erkekler üzerinden takip etti. Böylece Meiji toplumunda kadın geleneksel tarafı temsil ederken, erkek birey Japonya’nın

Batiya bakan yüzüydü. Toplumsal geri dönüşler neticesinde Meiji hükümetinin Japon kadınlarından beklentisi; iyi bir eş ve anne olmanın yanı sıra eğitilmiş bir birey olmalarıydı. Ayrıca yeni nesillere Japon geleneklerinin aktarılması ve öğretilmesi görevi de yine kadınlara verilmişti.

Eklektik kültür anlayışının kılık kıyafet üzerindeki yansıması şu örnekte daha net görülecektir; bir Japon erkeğinden daha rasyonel anlamlar ifade eden ortamlara, kamu alanlarına çıktığı zaman bir batılı gibi görünmesi beklenirken duygusal anlamlar içeren özel hayatında, aile hayatında bir Japon gibi görünmesi beklenmektedir.

Japon toplumu için durum böyleyken Japon elitleri için durum çok daha zordu. Özellikle devlet erkanının hem Japon öğelerden taviz vermemesi hem de Batılı bir görünüm çizmesi bekleniyordu. Japon elitinin bu yoğun fiziksel ve ruhsal tempoya ayak uydurabilmesi için büyük bir özveri göstermesi gerekiyordu (Esenbel, 2000, s. 24-26).

1.2.3.4.2. Mimari Yapı ve Oturum Alanları

Japon mimarisi de aynı eklektik yapıdan nasibini almıştır. Özellikle kamu kurum ve kuruluşları modern alanları temsil ederken ev hayatı yani kişisel alanlar Japon gelenek ve göreneklerinin yaşatıldığı yerlerdi. Bireyler içerisinde bulundukları mekana göre hal ve tavırlarını belirliyorlardı.

Japon bireylerin modern unsurlardan en uzun süre korudukları yer ev yaşantıları olmuştur. Ev dizaynı; elektrik, su gibi ihtiyaçların daha modern taşınma şekilleriyle geliştirilse bile başka bir kültür ögesine mümkün olduğunca dönüştürülmemiştir. Günümüzde bile birçok Japon ailesinde geleneksel unsurlar göze çarpmaktadır. Batı tipi evlerde odaların isimleri olur ve içerisinde bu isimlere uygun eylemler yapılır. Geleneksel Japon evlerinde ise daha çok yerde oturulur ve odalar çoğunlukla çok amaçlı kullanılırdı. Örneğin gündüz oturulan odada gece yatmak ya da yemek yemek yaşantısının normal seyriydi. Bu yapı Japonya genelinde uzun süre korundu.

Mimari alandaki değişim öncelikle başkent Tokyo'da başladı. Burada batı tipi yüksek binalar inşa edilmeye başlandı. Dönemin zenginleri Batı tarzında malikaneler yaptırdılar. Bu malikanelerin içerisinde de ikili kültür anlayışını görmek mümkündü. Bazı misafirler batılı tarzda dizayn edilmiş büyük salonlarda ağırlanırken bazıları Japon geleneksel odalarında misafir ediliyordu. Davetlilerin konuk edildiği odalar daha çok evin erkeğinin hakimiyetindeyken geri kalan odalarda kadının hakimiyeti söz

konusuydu. Aynı evin odaları arasında bile giyim kuşama dikkat edilmesi ve mekanın işlevine göre kıyafetin tercih edilmesi gerekiyordu. Evin vitrini olarak görebileceğimiz büyük salonlarda insanların rasyonel kimlikleriyle davranmaları beklenirken geri kalan iç odalar rahat davranışların sergilendiği, duygusalın ağır bastığı bir dünyaydı.

Geliştirilen bu mimari yapı ile bir yandan batılı olma ödevleri yerine getirilmiş olunuyor diğer yandan Japon geleneklerine bağlı kalınıyordu. Bu sayede bireyler kendilerini zihinsel ve vicdani olarak rahat hissediyorlardı (Esenbel, 2000, s. 27).

1.2.3.4.3. Ahlaki Değerler

İwakura heyetinin ziyaretleri neticesi taşıdıkları en büyük kaygılardan birisi Japonların batılı devletler tarafından muhatap kabul edilmemesiydi. Japonya'nın verdiği tavizleri geri almada başarısız olmasını da buna bağlıyorlardı. Sadece kurumların düzenlenmesi ve anayasa değişikliği Batılılarla aynı hizada konuşabilmek için yeterli görünmüyordu. Aynı zamanda bir Japon bireyinin Batılılar tarafından tuhaf karşılanmaması gerekiyordu. Bunun yolu da Batı görgü kurallarını ve ahlak anlayışını öğrenmekten geçiyordu.

Uzun yıllardır Çin medeniyetinin hakim olduğu uzak doğuda görgü kuralları ve ahlaki değerlerin bir çoğu da Çin kaynaklıydı. Yeni dönemde Japonlar Asya toplumlarından çok Batı toplumlarıyla temas halindeydiler. Bir Çinli ile bir Japon arasında geçen gayet sıradan bir olay bir Batılı tarafından gülünç karşılanabiliyordu. Örneğin bir Japon sıcak günlerde çalışırken pekala iç çamaşırı ile sokağa çıkıp iş yapabilirken bu bir Avrupalıya gülünç geliyordu.

Meiji hükümeti reform programıyla ahlak ve adap kurallarına da el attı. Devlet eliyle yayınlanan bazı emirler ahlak kurallarını düzenlerken diğer yandan bu kurallar eğitimin bir parçası haline getirildi. Bu düzenlemeler çerçevesinde sokağa gömleksiz iç çamaşırıyla çıkmak yasaklanmıştı. Belirtilen adab kuralları çorba içerken ses çıkarmamak gibi detayları kapsıyor ve kamusal alanda bireyin davranışlarının nasıl olması gerektiğini tanzim ediyordu. Yine bu dönemde neyin daha ahlaki ve görgülü olduğunu ifade eden onlarca dergi ve yazı yayınlanmıştır.

Meiji hükümeti toplumdaki sınıf farklılıklarının ortadan kalkmasını ve toplumun daha organik bir görüntü çizmesini istiyordu. Teşvik edilecek olan görgü kurallarının bu sınıf farklılıklarını ortadan kaldırmaya hizmet etmesi isteniyordu. Daha önceden soylu

ve elit kesime mensup olan kimselerin alışkanlıkları, adap ve tavırları toplumun diğer kesimlerinden çok farklıydı. Japon halkı için ortak görgü kurallarının belirlenmesi bu sınıf farklılıklarını törpüleyebilirdi. Bu sayede toplumun en alt kesiminden birisi bu kurallara uyarak soylu tabir edilen birisiyle oturup kalkabilir ve aynı kamusal alanı paylaşabilirdi. Bu durum toplumun geniş kesimini oluşturan köylü ve işçilerin kendilerini özgür bir vatandaş olarak hissetmelerine de hizmet edecekti.

Geleneksel toplumların aksine batı toplumlarında memnuniyetsizlik doğrudan şiddet gösterimiyle ifade edilmez bunun yerine devlet eliyle memnuniyetsizlikler, şikayetler neticeye bağlanır. İnsanların doğrudan gösteremedikleri tepkilerin onlarda meydana getirdiği enerjiyi dışa vurmak için ise spor, sanat, tiyatro, sinema gibi yöntemler kullanılır. Japon toplumu gibi modernleşme sürecine girmiş bütün toplumlar için insanların bireysel hak arama çabaları yerine devlet eliyle hakkını aramayı öğrenmeleri çok önemlidir. Bu nedenle bu hak arama ahlaki eğitim yoluyla insanlara kazandırılırken, spor ve sanat gibi aktivitelerin teşvik edilmesi insanların deşarj edilmesinde önemli bir rol oynamıştır. Yine bu aktiviteler toplumun elit kesimiyle işçi ve köylüler arasında bağ kurmakta etkili olmuştur.

Belirtilen adap kuralları içerisinde de yine aynı eklektik yaklaşıma rastlamak mümkündür. Japon bireyin Batılılarla ilişkilerinde dikkat etmesi gereken görgü kuralları ayrıyeten belirtilmiştir. Bu kurallar özellikle yüksek sınıftan Japonlar için uzun uzadıya anlatılmıştır. Bu görgü kuralları arasında Batılı birisiyle görüşüldüğünde dik durumlasi ve doğrudan gözlerinin içine bakılması gerektiğinin söylenmesi ayrıca dikkat çekicidir.

Japonlar çağdaş görgü kurallarına da Japon karakterinin izlerini yüklemekten çekinmediler. Oturarak selamlaşma kuralı yerine ayakta selam verme Batılı normlara uygun bir selamlaşmaydı bugün Japon selamı olarak bildiğimiz ayakta selam verip öne doğru eğilme ayakta selamlaşmanın Japonya’da geliştirilmiş halidir. Japonlar, topluma bu kuralları izah ederken; adap ve ahlak kurallarının kişinin erdeminden kaynaklandığına, batıya ait olan bazı yeni usul ve yöntemlerin ise rekabet için gerekli olduğuna vurgu yapmıştır (Esenbel, 2000, s. 30).

Japonya’nın modernleşme sürecinde yaşadıklarına ve bu süreci nasıl kontrol ettiğine çalışmamızda geniş bir yer ayırmaya çalıştık. Yukarıda da temas ettiğimiz üzere devlet ve halk arasındaki ilişkilerin düzenlenmesinde kontrollü modernleşme diyebileceğimiz bu eklektik Japon yönteminin etkisi büyüktür. Bu sayede devlet, halkı dönüştürmeye çalışan ve halkı beğenmeyen bir tahakküm makinası görüntüsünden kurtulmuştur. Bu sürecin zamana yayılması büyük kitlelerin toplum dışı guruplar

halinde kalmasının önünü almış neredeyse bütün Japon halkı yeni Japonya düzeninde kendi konumunu bulabilmiştir. Geleneklerin yaşatılması insanların uzun süredir ahlak edinmiş oldukları Japonya için çalışma bilincini diri tutmuştur.

1.3. Askeri Güce Dayalı Japon Kalkınması

1.3.1. Öncesi ve Sonrasıyla 1. Dünya Savaşı

Meiji hükümeti ülkenin modernleşmesi ve kalkınması için dönem şartlarına uygun bir program hazırlamıştı. İç işlerinde gerekli düzenlemeleri yapmış olan Japonya büyüme ve kalkınma için gerekli olan süreci hızlandırmak istiyordu. Batı teknolojisine ve üretim kapasitesine bakıldığında henüz iptidai düzeyde olan Japon sanayisi çok yetersiz görünüyordu. Büyük bir imparatorluğun varisi olan Japonlar bu geri kalmışlıktan rahatsızdı ve bu rahatsızlık sabırsızlığı tetikliyordu. Üstelik Japonya'nın kabul etmiş olduğu bazı kapitülasyonlar yüzünden büyüme doğal seyrinden daha yavaş ilerlemek zorunda kalıyordu. Japonya'nın bir an önce hem bölgede hem de Batı'nın gözünde itibar kazanması gerekiyordu. Japonya, dış dünyayı çok daha yakından takip etmeye başladı. Tokugawa döneminden çıkarılan ders dünyada olan hiçbir şeye kayıtsız kalmamayı gerektiriyordu. Dünya üzerinde olan gelişmelerden sadece haberdar olmak yetmiyor aynı zamanda bu gelişmelere karşı aktif bir tutum belirlemede gerekiyordu (Lacoste, 2007, s. 160).

1893 yılına gelindiğinde Kore'de köylü devrimi olarak da bilinen Tonghak isyanı başladı. Japonya ile Çin ortasında bulunan Kore'deki bu gelişmeyi Japonlar da takip ediyorlardı. İsyan sadece dış güçlere değil yönetimde olan Joseon Hanedanı'na da yönelmişti. Kore hükümeti isyanı bastıramayacağını anlayınca Çin'den yardım istedi. Japonlar, Çin hükümetinden daha hızlı davranarak Kore'nin başkenti olan Seul'e asker gönderdi. Mevcut hükümeti devirdi ve yerine kendi kontrolü altında olacak bir yönetim kurdu. Yaptığı bu girişimi Çin ile 1885 yılında imzalanan Tientsin Anlaşmasına dayandırarak meşru göstermek isteyen Japon yönetimini esasen bu harekete sevk eden şey korkuydu. Kore, Japon kontrolünde olursa Batılı devletler ile Japonya arasında tampon bölge görevi görecekti. Aksi durumda ise Çin ve Kore üzerinden Batılı devletler Japonya'da hakimiyet kurabilirlerdi (Encyclopaedia Britannica, 2009).

Çin'de yönetimin sahibi olan Qing Hanedanlığı'nda Japonlar gibi bir süredir askeri yenilikler yapıyordu diğer yandan uzun süredir kendini modernleşmeye adanmış

olan Meiji hükümeti güç toplamıştı. İki ülke için de yaşanan gelişmeler savaşı kapıya getirmişti. 1895 yılında girişilen bu savaş iki ülke içinde modern silahlarla girişilmiş ilk ciddi mücadele olacaktı. Savaşın neticesinde galip gelen Japonya, Çin'i yüklü miktarda tazminat ödemeye mahkum etmiştir. Üstelik savaşın bedeli sadece tazminat olmamış ayrıca Tayvan, Liaodong Yarımadası ve Pescadore Adaları Japon hakimiyetine geçmişti (Akçadağ, 2010, s. 5).

Hem bölgedeki hakimiyetin artması hem de uluslararası ilişkilerin gelişmesi Meiji hükümetinin de Japon halkının da kendine güvenini tazeledi. Kendini neredeyse bir süper güç gibi görmeye başlayan Japonya savaş tazminatının küçük bir kısmını sanayileşmeye harcarken 360 milyon yenlik devasa tazminatın büyük bir bölümünü askeri yatırımlara harcamıştır (Büyükbaş, 2013, s. 43-73).

Japonya'nın bu tutumu sadece askeri bir gelenekten geliyor olmasının neticesi değildi, geçmişteki kötü tecrübelerin tekrarlanması korkusu Japonya'yı saldırgan yapıyordu. Bütün bunlarla beraber Japonlar'daki biran önce zenginleşme arzusu savaş sanayisine yapılan yatırımları açıklamaktadır. Ancak çok geçmeden Mançurya üzerinde planları olan Rusya Liaodong Yarımadası'nın Japonlara geçmesinden duyduğu rahatsızlığı dile getirdi. Fransa ve Almanya gibi bölgede söz sahibi ülkelerde Rusya'nın bu tutumunu destekleyince Japonya adayı Çin'e iade etmek zorunda kaldı.

Böylece Japonlar güç kazanmanın sadece askeri güç elde etmekle olmadığını aynı zamanda iyi ilişkiler geliştirmenin de şart olduğunu görmüş oldu. Tokugawa döneminden miras kalan yalnız ve güçlü ol imajının da değiştirilmesi gerektiği bu tecrübe ile öğrenilmiş oldu.

Yaşanan bu aksiliğe rağmen Japonya Asya'nın yükselen değeri olduğunu tüm dünyaya göstermiştir. Gelişmeleri uzaktan takip eden İngiltere, bölgedeki sömürgelerini özellikle Hindistan'ı Rus tehdidinden korumayı hedeflemektedir. Bu bağlamda İngiltere ve Japonya ittifakı kurulmuştur. 1905 yılında bu ittifaka dayanarak Rusya ile savaşa girişen Japonya bu savaştan da galip çıkmıştır. Japon galibiyeti Rusya'nın İngiliz sömürgelerine doğru yayılmasını durdurmuştur. Japonlar bu galibiyetin neticesinde bir tazminat elde edemese de itibar kazanmıştır (Büyükbaş, 2013, s. 43-73).

Bölgedeki Japon hakimiyeti güç kazanmıştır. Japonlar kendi anavatanlarının bulunduğu topraklarda Batılılar kadar söz sahibi olmayı başarmıştır ve bu o dönemin şartlarında övgüyle karşılanmaktadır. 1910 yılında Kore tam anlamıyla Japon sömürgesi olmuştur. Bu dönemde Japon dış politikası güçlenmenin cazibesine kapılmış ve devamlı olarak gücüne güç katabilmek için çok şikayetçi olduğu Batılı güçler gibi davranmaya

başlamıştır. Kazanılan zaferlerle birlikte Japonya’da milliyetçi duyguların tesiri artmaya başlamıştır (Saaler, 2007, s. 1-35).

Yıllardır değişim ve dönüşüm söylemleriyle hareket edilen Japonya’da güçlenmeyle birlikte yeniden eskiye öykünme başlamıştır. Uzun yıllar boyunca askeri bir yönetimle idare edilmiş olan Japonlar geline nokta tekrar militarist bir görüntü çizmeye başlamıştır. Her ne kadar Meiji reformları samimi olsa da neticede savaşçı ruh yeniden hortlamış ve bu sefer gelişmenin kalkınmanın temeline askeri yapı oturtulmak istenilmiştir.

Japonların göz ardı ettikleri nokta bölgede biraz daha söz sahibi olmak istediklerinde karşılarında Doğulu ülkeleri değil Batılı ülkeleri bulacaklarıdır. Söz konusu Batılı ülkeler hem Japonlardan çok daha önce sermaye ve askeri güç biriktirmeye başlamışlardır hem de giriştikleri mücadeleyi kendi öz vatanlarında değil sömürgelerinin olduğu bölgelerde vermektedirler. Yani bir Batılı devlet kaybedeceği bir savaşta en fazla sömürgelerinden taviz vermiş olacaktır ancak Japonlar kaybettikleri taktirde güçlerinin kaynağı olan öz yurtlarına yeniden müdahale edilebilecektir hatta belki de çok korktukları gibi sömürge durumuna düşeceklerdir.

Batılı devletler ile Japonya’yı kıyaslarken şuna da dikkat etmekte fayda var; Batılı ülkeler askeri güçlerini sanayilerinden ve ilerlemiş teknolojilerinden almaktadır, bahsedilen dönemde Japonya ise sanayisini ve teknolojisini askeri kazanımlar ile ilerletmeyi hedeflemektedir. O dönemde varlığını sürdüren güçlü zaibatsuların savaş sanayiine yatırım yapıyor olması bu durumun en bariz göstergesidir. Örneğin daha sonraları Pearl Harbour limanını bombalayacak olan uçakların üretimini o zamanlar Mitsubishi firması yapmaktaydı. Bugün ürettiği fotoğraf makinalarıyla tanınan Nikon firması ise savaşta kullanılmak üzere dürbün ve çeşitli teçhizatlar imal etmek için kurulmuştu. Yine günümüzde ürettiği motosikletler ile tanınan Kawasaki firması o dönemde savaş uçakları üretmek için kurulmuş başka bir firmaydı (Büyükbaş, 2013, s. 43-73).

1.3.2. Öncesi ve Sonrasıyla Japonya Açısından 1929 Krizi

1911 yılında Japonya uzun süredir kurtulmayı beklediği kapitülasyonlardan kurtulmuştu. Kapitülasyonlar adeta bir sembol, bir gaye haline gelmişti. Bu hedefinde gerçekleşmiş olması Japon özgüvenini iyice arttırdı.

Japonya güçlenmeye devam ederek Uzak Doğu ve Pasifikte etkinliğini arttırırken Birinci Dünya Savaşı patlak verdi. Batılı devletler bütün dikkatlerini bu savaşa çevirdiler. Japonya her ne kadar ordusuna güvense de Birinci Dünya Savaşında aktif bir rol oynamamıştır. Bunun yerine daha öncesinde İngiltere ile imzalanan anlaşmaya sadık kalmış. Dolayısıyla Batı ülkelerini desteklemiştir. Bu tutumunun karşılığında savaş sonunda pastadan pay almayı ummaktadır.

1917 yılına gelindiğinde Japonya artık sanayileşmiş bir ülke sayılmaktadır. Batılı ülkeler dışında sanayileşmeyi başarabilmiş tek örnek olarak Japonya çok özel bir profil çizmektedir. Japon sanayisi yükselmişti ancak ne adanın kaynakları ne de sömürgelerden gelen ham madde ve kaynaklar Japon sanayisini tatmin etmiyordu. Savaş boyunca diğer dünya devletlerinin verdiği kayıpların aksine Japon nüfusu da iyice artmıştı. Japonya da en az Batılı müttefikleri kadar iştahla Birinci Dünya Savaşı'nın bitmesini ve ganimet paylaşımını bekliyordu. Nitekim savaş sonrası yapılan Versay anlaşmasında Japonlar da bulunmuştur ancak Batılı müttefikleri tarafından pek fazla itibar görmemişlerdir. Anlaşmada eski Alman kolonileri olan Truk ve Gilbert adalarının Japonlara verilmesi kararlaştırılmıştır ancak bu karar Japonya için hayal kırıklığı olmuştur. Hem itibarı sarsılan hem de maddi olarak tatmin edilmeyen Japonlar Birinci Dünya Savaşı'nın neticesinde aradıklarını bulamamışlardır (Encyclopaedia Britannica, 2016).

Ülkelerine memnuniyetsiz bir şekilde dönmüş olan Japonlar takip eden süreçte Batılı devletlerin söylemlerinden iyice rahatsız olmaya başlamışlardır. Yapılan anlaşmalarda Japon çıkarları gözetilmiyordu aksine bir ada ülkesi olan Japonya'nın donanma güçlerine sınırlar çiziliyordu. Üstelik gelişmeler bununla da sınırlı kalmadı Japonya uzun süredir Çin üzerinde hakimiyet kurma planları yürütüyordu. Bu planları askeri denetim altında tuttuğu Mançurya üzerinden gerçekleştiriyordu. ABD yayınladığı bildirgeyle Çin'in özgür bir ülke olduğunu, kendi kaderini belirleyebileceğini ve Mançurya'ya kimsenin müdahale etmemesi gerektiğini söyledi. Bir anda yeniden kendisini Batılılar kulübünün dışında bulan Japonya'da yeni arayışlar başladı (Akçadağ, 2010, s. 5).

1929 yılına gelindiğinde Batı'da, Büyük Buhran olarak dünya tarihine geçen ekonomik kriz yaşandı. Kriz nedeniyle Batı'da dış ticaret hareketleri yavaşlamış ve Batılı devletler içine kapanmıştı. Bu durum Japonya'da yeni pazar arayışlarına yol açtı. Japonlar kendi pazarlarını oluşturabildikleri taktirde Batıyla olan bağlarını iyice koparmış olacaktı. Bu sırada ülke içinde liberal bir ortam oluşmaya başlamıştı. Japon

yönetim sınıfı Batılı devletler karşısında söz sahibi olduğu gibi Japon halkı da kendi düşüncelerini eskiye göre daha rahat dile getirebilmeye başlamışlardı. Halk çok fazla Batıya özenildiğinden yakınıyor ve bir an önce Japon öz değerlerine geri dönülmesi gerektiği vurgulanıyordu. (Büyükbaş, 2013, s. 43-73).

Batı'nın Japonya'ya bakışı ise gayet endişeliydi. Japon donanma güçlerinin iyice kuvvet bulması pasifikteki komşusu Amerika için tehdit oluşturunuyordu. İngiltere de Japonya'nın yükselişinden rahatsız görünüyordu. Nitekim Batı düşüncelerini söylemekten ve Japonya'yı eleştirmekten çekinmedi. Bu eleştiriler ise içerideki Japon milliyetçiliğini daha da alevlendiriyordu. Milliyetçiliğin yönü Batıya karşı duyulan bir öfkeye dönüştü. Japonya artık tam bağımsız hareket edebilmeyi istiyordu. Japon milliyetçiliği ve Batıya karşı duyulan öfkeyle halkın desteğini de arkasına alan Japon hükümeti kendi pazarını oluşturabilmek için girişimlerde bulundu (Akçadağ, 2010, s. 5).

1930 yılında Sovyet Rusya askeri birlikleriyle Mançurya'ya girerek dünyanın nabzını yokladı. Bunun üzerine Japonya 1931 yılında Mançurya'da darbe yaptırarak yönetimi kendi kontrolüne aldı. Yaptığı bu hareketi dünya kamuoyuna açıklarken Rus yayılmasını engellemek amacıyla bu girişimde bulunduğunu söyledi. Ancak Batılı devletler sadece Rus yayılmasından değil aynı zamanda Japon büyümesinden de rahatsız oluyordu ve Japon pazarının daralmasını istiyorlardı (McCormack, 1997).

Nitekim Japonya Çin'in büyük bir kısmını etkisi altına almayı başardı. Filipinler ve Kore'nin de Japon sömürgesi olduğu düşünülürse Japonya bölgede büyük bir güce sahipti. Kendi sömürgelerini Ortak Refah Şemsiyesi adını verdiği bir çatı altında topladı. Japonya, bu örgütlenme ile bölgedeki hakimiyetini resmileştirmiş oldu. Esasen örgütün diğer ülkelerin refahıyla pek bir ilgisi yoktu, temel görevi Japon sömürgelerinden elde edilen ham maddelerin Japon sanayisine taşınmasıydı (Akçadağ, 2010, s. 5).

Bu arada Japonya 1936 yılında Almanya ile anlaşma imzalayarak AntiKomintern paktı kurdu. Nazi Almanya'sının ve Japonya'nın amacı komünist yayılmayı durdurmak ve Sovyet Rusya tehlikesine karşı durmaktı. Ancak yapılan anlaşmanın bir diğer anlamı Japonya'nın Birinci Dünya Savaşında yenilmiş olan Almanya ile aynı tarafta olduğuydu.

Bölge de Japonya'nın hakimiyetinin artması Batı hakimiyetinin azalması anlamına geliyordu. ABD gazeteleri Japonlar hakkında ırkçı söylemler üretmeye başladı. Japonlardan kahverengi Asyalılar olarak bahsediyor ve beyazların beynini

çaldıkları söyleniyordu. Japonya'da buna karşı tepki çok daha sert oldu. Japonlar milliyetçiliğinde verdiği etkiyle kendilerini üstün ırk olarak tanımladılar. Gazetelerde yazılan yazılara göre Japonya'nın bir an önce San Fransisco'yu kuşatıp, medeniyeti Amerika'nın zorba elinden kurtarması gerekiyordu (Büyükbaş, 2013, s. 43-73).

1.3.3. İkinci Dünya Savaşı ve Japonya

Neticede Japonya, Amerika'ya rağmen 1937 yılında Çin'i işgal ederek İkinci Dünya Savaşı'nı başlattı. Pasifikte Japonya Avrupa'da ise Almanya ve İtalya hakim konumda olan Batılı devletlerin himaye ettikleri bölgelere saldırmaya başladı.

27 Eylül 1940 tarihine gelindiğinde Japonya tarafını kesin olarak belli etti. Almanya ve İtalya ile birleşerek üçlü pakt kuruldu. 1941 yılına kadar gelindiğinde üçlü paktın iki ülkesi olan Almanya ve İtalya Avrupa'da birçok bölgeyi ele geçirmişlerdi. Almanya yeni hedefi olan Sovyet Rusya'ya doğru ilerliyordu. Alman ilerleyişi ilk başlarda gayet hızla Sovyet Rusya içlerine doğru giderken 6 Aralık 1941'de beklenmedik bir yenilgi alarak Almanya Rusya'dan geri çekildi. Bu yenilgiden tam bir gün sonra üçlü paktın en sessiz ülkesi olan Japonya yine Avrupa'da yaşanan savaşı soğuk kanlılıkla takip etmekte olan Amerika'ya saldırdı.

Amerikalıların Japonlara ilk müdahalesi dışa kapalı tutumu terk etmesi, dış ticarete açılması, Batı ticaretine izin vermesi için olmuştur. İkinci kez ters düştüklerinde ise Amerika, Japonya'nın güç toplanmasından ve dış ticaret yoluyla bölgede varlık göstermesinden rahatsız olmuştur. Bu çelişki Japonları rahatsız ediyor ve Amerika'nın hiçbir zaman bağımsız ve güçlü bir Japonya'ya izin vermeyeceği düşünülüyordu.

Nitekim 7 Aralık 1941 yılında Japonya, Amerika'nın Hawaii'de bulunan Pearl Harbour Limanına bir hava saldırısı düzenlemiştir. Bu hareketin üzerine ABD Japonya'ya savaş ilan etti ve İkinci Dünya Savaşına dahil oldu. Artık Japonların daha aktif olduğu bir savaş sürecine girilmişti. Japonya için Meiji döneminden beri yapılan askeri yatırımlar ve modern silahların kullanılacağı dönem gelmişti. Japonya bölgedeki yerini sorgulanmayacak derecede sağlamlaştırmak istiyordu, ayrıca geç başladığı kalkınma serüvenine savaştan toplayacağı ganimetle hız kazandırmak istiyordu. Çok geçmeden İngiliz sömürgesi olan Singapur, Fransız Çinhindi olarak bilinen Fransız sömürgelerine, Filipinlere çıkartma yaptı ve 1942 yılına gelindiğinde bu bölgeler Japon kontrolü altındaydı.

Japonlar Batılı güçlerin Uzak Doğu ve Asya'daki kuvvetlerini kırarken üçlü paktın diğer iki üyesi de yanlarına toplayabildikleri müttefiklerle birlikte Avrupa ülkeleri ve Rusya ile mücadele halindeydi. Japonya ile Amerika'nın savaşa girmesinden üç gün sonra Nazi Almanya'sı da Amerika'ya savaş açtı. Almanya'nın bu kalkışmasına cevap İngiltere'den geldi ve anglo-sakson ittifakı olarak bilinen ittifak devreye girdi. Nitekim ittifak netice verdi, 1945 yılında Almanya ve İtalya mağlup olarak savaştan çekilmek zorunda kaldı.

Artık müttefik kuvvetleri için tek bir hedef kalmıştı. İlk olarak müttefik devletleri tarafından Japon Adalarına geçiş basamağı olan Okinawa ele geçirildi. Savaşın seyrini değiştirerek dünyanın süper gücü olduğunu ilan eden ABD pasifikte de kesin çözüm istiyor hem okyanus üzerindeki hem de Uzak Doğu'daki hakimiyetini tartışılmaz hale getirmek istiyordu. Okinawa'nın alınmasından birkaç ay sonra Amerika Birleşik Devletleri Japonya'nın belini kıracak hamleyi yaptı ve Hiroşima'ya atom bombası attı. Japonya daha ne olduğunu anlayamadan Rusya Mançurya'yı işgal etti. Hemen arkasından ABD Nagazaki bölgesine de atom bombası attı. Bütün bu olayları üç gün içerisinde yaşayan Japonya artık mağlup olmuştu ve Japon Adası Amerikan güçleri tarafından işgal edildi.

İkinci Dünya Savaşı'na kadar gelen sürede çok başarılı bir grafik tutturan Japonya artık egemenliğini de kaybetmiş durumdaydı. Meiji ile başlayan birinci Japon kalkınma ve modernleşme hamlesi böylece sona ermiş oldu.

Japonya zamanla yola çıkış gayesinden uzaklaşmıştı. Gayet samimi bir şekilde öz eleştiri yaparak ilerleme yakalayan Japonya bir süre sonra ilerlemeye itici güç olarak Batı nefretini kullandı. Bu nefret yüzünden planlamacı tavrı yitirilmiş ve reaksiyonel bir programa geçilmişti. İlk başlarda sanayisini beslemek için ham madde elde etmek isteyen ve bunun için askeri güç toplayan Japonya zamanla elindeki endüstriyel gücü silah ve askeri mühimmat üreten fabrikalara dönüştürdü. Büyük Japon firmaları dönüştürülerek savaş sanayine kaynaklık etmeye başladı. Japon kalkınması sivil sanayiye, üretime ve dağıtımına dayalı olmaktan çıkıp askeri güce ve ganimet paylaşımına dayandırıldı (Royde-Smith, Hughes, 2018).

Japonya'daki zihniyet kayması mağlubiyetin temel nedenlerinden birisiydi nitekim mihver güç diye bilinen Almanya ve İtalya'nın Japonya'dan önce düşmüş olması büyük bir şanstı. Okinawa'nın alınmasıyla Hiroşima'ya atom bombası atılması arasındaki üç aylık süre içerisinde Japonya savaştan çekildiğini ilan edebilirdi. Böylece Birinci Dünya Savaşı'nda elde edememekten yakındığı imkanların bir kısmını elde

edebilirdi. İyi değeriendirilemeyen bu fırsattan sonra Amerika tarafından yapılan sert müdahale sonucu askeri güce dayalı Japon kalkınması çok ağır bedeller ödeyerek durdurulmuş oldu.

1.3.4. İkinci Dünya Savaşı Sonrası

14 Ağustos 1945'te Japonya müttefik kuvvetlere teslim olmuştur. Japonya'nın yönetimini müttefik kuvvetler namına ABD teslim almıştır. Bu tarihten itibaren Japonya müttefik kuvvetler yüksek komutanlığı adına General MacArtur tarafından yönetilmeye başlanmıştır (Akçadağ, 2010, s. 6).

İttifak kuvvetleri tamamen teslim aldıkları Japonya'yı Batılı güçlerle rekabet edebilecek bir ülke olma vasfından çıkarıp bölgede Batı'nın dayanak noktası haline getirmek istiyorlardı. Bu nedenle yönetimi devralır almaz iç ve dış politikada değişiklikler yapılmaya başlandı. Aslına bakılırsa bu hedef Batılı güçlerin Meiji öncesi dönemdeki hedefleriyle neredeyse aynıydı. Nitekim ele geçirilen bu fırsatla Japonya'da yeni düzenlemelere gidildi. Müttefik kuvvetlerin en büyük hedefi Japonya'yı tamamen silahsızlandırmaktı. Ele geçirilen bu fırsattan sonra artık Japonya'nın tekrar silahlı bir tehlike haline gelmemesi için ne gerekiyorsa yapıldı.

Taviz vermeyen yapısıyla bilinen MacArtur göreve gelir gelmez bir bildirge yayınlarak yeni bir anayasa yapılmasını istedi. Bu anayasa liberal değerlere göre oluşturulacaktı. Zaibatsuların birçoğu savaş zamanı çelik üretimine ve savaş sanayine yönelmişti. Bu devasa şirketlerin parçalanıp dağıtılması Japonya'nın hem militarist yapısına darbe vuracak hem de ülkenin bağımsızlık sembolü haline gelmiş bu firmaların küçülmesi toplumu ehlileştirecekti. Bu nedenle anti tröst kanunlar yapıldı ve Japonya'da tekelliliğin sona ermesi için önlemler alındı. Yeni dönemde büyük tröstler yerine ülkede sadece küçük ve orta ölçekli firmaların bulunmasına izin verilecekti. Yetkililer böylece ekonominin demokratikleşeceğini söylüyordu (Büyükbaş, 2013, s. 51).

MacArtur'un yaptığı diğer düzenlemeler çerçevesinde; Japon geleneklerinin izlerini taşıyan kurumlar değiştirilerek bunun yerine demokratikleşme adı altında daha liberal kurumlar kuruldu. Eğitimde geleneksel anlayış değiştirildi ve Konfüçyen ve Şintoist öğretiler eğitim sisteminden çıkarılarak liberal değerlerin ön planda olduğu daha demokratik bir eğitim yapısına geçildi. Bürokraside otoriter sistem yerine daha demokratik bir yapıya geçildi. Yönetim hiyerarşisi ve makam kazanma yolları yeniden

düzenlendi. Kadınlara seçme seçilme hakkı tanındı ve toplum içinde daha çok rol almaları sağlandı. Yeniden toprak reformu yapıldı böylece Japon kırsalındaki otoriter yapı yıkıldı. Yapılan reformla köylü kesimin iradesini daha aktif kullanabilmesi sağlanacağı söyleniyordu. Diğer yandan toprağın küçük parçalara ayrılması tarımsal üretimde verimin düşmesine neden oldu. Yapılan düzenlemelerle Japonya’da farklı fikirlere sahip olan siyasi suçluların hepsi serbest bırakıldı. Japonlar için kutsal sayılan imparatorun yetkileri azaltıldı ve imparatorun Tanrı olmadığı bütün ülkeye duyuruldu. Burada durumun vahametini kavrayabilmek için şu notu düşmekte fayda görüyoruz;

Japonya, müttefik güçlere teslim olmayarak daha büyük kayıplar vermişti. Bu kararın arkasındaki isim olan Hirohito yine de Japon toplumu tarafından kutsal görülüyor ve korunmak isteniyordu. Neticede Hirohito halkın önüne çıkararak yetkilerinden vazgeçtiğini açıklamak zorunda kaldı. Bu imparatorun kutsal kimliğini çıkararak sıradan bir insan haline dönüşmesi anlamını taşıyordu. Japonya’da imparatorlar kesinlikle halkla konuşmaz, halkın arasına karışmazdı. Yenilginin arkasından Hirohito halkla konuşan halkın arasına karışan ilk imparator olarak bu geleneği bozmak zorunda kaldı. 1989 yılına kadar yaşayan ve politikayla uğraşan Hirohito yaşadığı süre boyunca Japon halkının gözünde saygın bir kişi olarak görülmeye devam etti.

MacArtur imparatorun Japon halkı üzerindeki birleştirici etkisini gördüğü için imparatoru yargılamamış Japon bürokrasini yeniden düzenlemesine rağmen imparatorluk kurumunun devam etmesine müsaade etmiştir. Ancak dönemin başbakanı Tojo yargılanarak idam edilmiştir (Büyükbaş, 2013, s. 52).

Yapılan bütün bu düzenlemelerin ötesinde başta Amerika olmak üzere müttefik kuvvetlerin amacını en iyi gösteren yaptırım ise anayasanın 9. Maddesinde bulunuyordu bu maddeye göre;

Japon halkı ulusal egemenliğinin korunması veya bölgedeki anlaşmazlıkların çözüme kavuşturulması gerekçesiyle dahi olsa hiçbir koşul ve şart altında hiçbir zaman savaşı bir çözüm olarak görmeyecektir. Bu görüş kapsamında kara, deniz ve havada kullanılabilecek hiçbir savaş mühimmatı üretilmeyecek ve savaş kuvvetleri geliştirilmeyecektir. Japon devletine savaşçılık hakkı hiçbir zaman tanınmayacaktır.

Anayasaya koyulan bu madde ile Japon polis güçleri mahfuz bütün Japonya silahsızlandırılmıştır. Japonların silah ve asker bulundurmamaları şartıyla güvenlik teminatı ABD olmuştur.

Savaş yüz yıllık Japon emeğini yerle bir ediyordu. Meiji döneminden beri çok fazla çaba sarf ederek bir yandan Japon kimliği muhafaza edilmiş diğer yandan da modern topluma entegre olunmuştu. Bu iki kimliği anayasal, kurumsal, toplumsal düzeyde barıştırmak için hem toplum hem idari yönetim büyük uğraşlar vermişti.

Japonların inşa ettiği bu kristal bina MacArthur'un eliyle yıkılıyordu. Üstelik bunun suçlusu bir bakıma savaşçı tutumu terk edemeyen Japonya'ydı. Dahilde kazanılan zaferin hariçte birkaç sömürge devleti daha elde etmekten çok daha önemli olduğu göz ardı edilmişti. Nitekim bu savaşçı tutum, kendi kimliğini kaybetmeden modernleşme ve kalkınma macerasında başarılı olabilmiş tek ülkenin yerle bir olmasıyla sonuçlanmış oldu (Akçadağ, 2010, s. 6-7).

1.3.5. Savaş Sonrası Japon Ekonomisi

Meiji döneminde yapılan modernleşme ve kalkınma hamleleri çerçevesinde Japon sanayisi gelişmişti. Hatta Batılı ülkeler dışında sanayileşmeyi başarabilmiş tek ülke olarak Japonya gösteriliyordu. Ancak savaş sonrasına geldiğimizde Japon ekonomisi büyük bir yıkım yaşamıştı. Savaşın tahribatı Japonya'daki birçok tesisi kullanılamaz hale getirmişti. Diğer yandan Japonlar sivil sanayi güçlerini savaşın şehvetine kapılarak savaş sanayiine dönüştürmüşlerdi. Yeni yapılan anayasanın 9. Maddesi gereği arta kalan bu sanayi gücü artık hiçbir anlam ifade etmiyordu.

Bu durum sadece Japon fiziki sermayesinin kaybolması anlamına gelmiyordu. Aynı zamanda ülkede büyük bir işsizlik sorunu baş gösterdi. Japon savaş sanayisinin kullanılamaz hale gelmesine ilaveten terhis olan ve silahsızlandırılan kalabalık Japon ordusuna da yapacak yeni bir iş bulmak gerekiyordu. Savaş sanayiinde çalışan 4 milyon kişi ve ordu mensubu 7,6 milyon insan bir anda işsiz kalmıştı. Japon sömürgelerinde yaşayan 1,5 milyon insan da Japonya'ya dönmeye mecbur bırakıldı. Bütün bu insanların yeniden istihdam edilmesi gerekiyordu. 2,8 milyon insan atılan bombaların etkisiyle hayatını kaybetmişti bu aynı zamanda Japon tecrübesinin de büyük oranda tahrip edilmesi anlamına geliyordu. Japonlar artık ülkenin temel ihtiyacı olan yiyecek teminatını bile karşılayamaz hale gelmişti. Bu nedenle yıllar önce ağır sanayi hamlesini gerçekleştirmiş olan Japonya yeniden tarım sanayiine yönelmek zorunda kaldı. Japon sömürgelerinden elde edilen kömür yataklarıyla bağlantı da koparılnca ülke genelinde enerji kıtlığı başladı. Maddi kayıp dönemin Japon milli gelirinin %25'i ile ifade

ediliyordu ancak savaşta, Japon sanayi üretiminin %90'ı kaybedilmişti (Kıncal, 2016, s. 83).

1946 yılında işgal altındaki Japonya'da bir seçim yapıldı. Seçimi liberal değerlere bağlı sayılan Shigeru Yoshida kazandı. Yoshida'nın seçimleri kazandıktan sonra Amerikalı yetkililerin müsaadesi dahilinde Japonya için yeni bir yol çizdi. Tarihte Yoshida doktrini olarak anılan bu yol haritasının en önemli maddesi şuydu; Japon güvenliği tamamen ABD'ye teslim edilecekti. Ülke bütün enerjisini ekonomik yapıyı yeniden düzelterek inşa etmek için kullanacaktı. Ülkede sadece hafif silah bulundurulabilecekti ve hem uluslararası sürtüşmelerden hem de iç savaş ve karışıklıklardan mümkün olduğu kadar uzak durulacaktı. Bu dönemde ülkedeki kritik savaş üsleri ABD'ye teslim edildi. ABD ile mümkün olduğu kadar iyi ilişkiler geliştirilecekti. Günümüzde hala devam eden Japon Amerikan ittifakı bu dönemde başlamış oldu. Japon iç güvenliğinin de ABD yönetimine devredilmesiyle Amerika Japonya da Japon olmayan bir Bakufu konumuna gelmiş oldu. Tokugawa dönemine çok benzeyen bu dönemde Japonlara düşen görev ülkedeki tahribatı onarmaktı. Yoshida göreve geldikten sonra yeni bir anayasa hazırlandı, hazırlanan anayasaya göre hakimiyet imparatorlardan alınarak Japon halkına verildi. (Akçadağ, 2010, s. 9)

1950'li yıllara gelindiğinde uluslararası siyasetteki gelişmeler Japonlar için yeni bir fırsatın doğmasını sağladı. Güney Kore ile Kuzey Kore arasında çıkan savaş Amerika ile Sovyet Rusya'nın güç mücadelesine dönüşmüştü. Amerika, Kore'deki askerlerinin ihtiyaçlarını giderebilmek için Japon mallarına ihtiyaç duymuş, bu durum Japon ekonomisini yeniden canlandırmıştır. Sovyet tehlikesine karşı coğrafi konumu dolayısıyla da önemli bir hale gelen Japonya 1951 yılında Amerika ile ittifak anlaşması imzaladı. 1952 yılında yürürlüğe giren San Fransisco anlaşmasıyla bağımsızlığını belirtilen şartlara uymak kaidesiyle kazanan Japonya, Amerika'nın ve müttefiklerinin desteğini yeniden görmeye başladı (Kıncal, 2016, s. 83).

Çalışmamızın bundan sonraki kısmında yine tarihsel bilgilerden faydalanmakla birlikte Japon kalkınmasını iktisadi yönüyle ele alacağız. Bununla beraber incelemelerimizde siyasi gelişmelerin iktisadi kararları nasıl etkilediğini görmek mümkün olacaktır.

1.4. Japon Kalkınmasının Makro İktisadi Yorumu

ABD işgali sonrası bir kez daha kalkınmayı programına alan Japonya, kalkınma hamlesini günümüze kadar taşıyabilmiş ve gelişmiş ülkeler seviyesinde bir toplum inşa etmeyi başarabilmiştir. Bu başarının takdir edilebilmesi için öncelikle oluşan şartlarda Japonya'nın tekrar kalkınmasının ne kadar zor olduğuna işaret eden teorileri incelemek gerekmektedir.

16. yüzyıl Batı toplumlarında büyük ölçüde merkantilist düşüncelerin etkileri görülür. Adam Smith'e kadar Batılı ülkelerin davranışlarına bu düşünce yön vermiştir. Daha önce izah edildiği gibi merkantilist düşünceye göre dış ticaret sonucu yalnızca bir ülke kazançlı çıkmaktadır (Savaş, 1997, s. 138). İlerleyen dönemde Adam Smith'in görüşleri öncülüğünde klasik iktisatçılar; ticarete girişen iki ülkenin de dış ticaret faaliyetinden kazançlı çıkabileceğini izah etmişlerdir. Smith'in kabul gören bu düşüncesi, Ricardo'nun karşılaştırmalı üstünlükler teorisiyle bir adım daha öteye taşınarak tüm dünyaya dış ticaretin gelişmiş ülkelerin az gelişmiş ülkeleri sömürmek için uyguladığı bir faaliyet olmadığı söylenmiş, az gelişmiş ülkeler için de kalkınma yolunun dış ticaretten geçtiği mesajı verilmiştir (Seyidoğlu, 2013, s.27-28).

Nitekim Japonya gibi az gelişmiş bir ülke 17. Yüzyılın sonlarında sanayileşmesini tamamlayabilmiş olmasını yaptığı dış ticaret faaliyetlerine borçludur. Tıpkı karşılaştırmalı üstünlükler teorisinde izah edildiği gibi Japonya göreceli olarak üstün olduğu malların üretiminde uzmanlaşmış ve Batılı ülkelerle bu malların ticaretine girişmiştir. Yaptığı bu faaliyetler neticesinde hızla sermaye birikimi sağlamış ve kalkınma atılımlarını gerçekleştirebilmiştir (Akçadağ, 2010, s. 8).

İşgalden sonra Japonya'ya özgürlüğü şartlı olarak geri iade edilmiştir ancak Batılı devletlerin Japonya'dan beklentileri Tokugawa döneminden çıkarken Japonya'dan istenilenlerle çok benzeşmektedir. Japonya'ya biçilen rol başta Amerika olmak üzere Batılı devletlerin Uzak Doğu ve Asya ticaretinde aracı devlet olmaktır. Bununla beraber bölgedeki hakimiyet, güvenlik yine Japonya üzerinden takip edilecekti (Büyükbaş, 2013, s. 52). Ancak zaman Tokugawa dönemindekinden farklıydı dış ticaretin ya da daha genel manada kapitalizmin gelişmemiş ülkeleri sömürmede bir araç olduğunu söyleyen komünist görüşler bu dönemde büyük yankı bulmuştu. Üstelik dış ticaretin gelişmemiş ülkeler için olumsuz etkilerini söyleyen sadece komünist bilim adamları da değildi.

Bölgenin en etkili ülkeleri olan Rusya ve Çin yeni dönemde bu düşünceleri benimsemiş ve ülkelerini komünist değerlere göre düzenlemişlerdi. Japonya için yaşanan işgalden sonra böyle bir durum söz konusu bile değildi. Japonlar hem kapitalist düzenin içinde kalıp hem de düzenin olumsuz etkilerine çözümler bulmak zorundaydı.

Japonya'nın kalkınma için bulduğu çözümlere geçmeden önce söz konusu dönemde yaygın olan kapitalizm ve dış ticaret eleştirilerine göz atmakta fayda görüyoruz.

1.4.1. Japon Kalkınmasının Önündeki Teorik Engeller

Marksist bir teori olan yapısalcılık; kapitalist düzen, az gelişmiş ülkelerin gelişmiş ülkeler düzeyini asla yakalayamamaları üzerine kurulmuştur der. Kapitalizmin yapısı gereği gelişmiş ülkelerle gelişmemiş ülkeler arasındaki mesafeyi sürekli koruduğunu ve bu mesafenin kimi zaman daha da büyümesine yol açtığını söyler.

Burada kastedilen; gelişmemiş ülkelerin dış ticaret faaliyetleri gibi araçlarla kapitalist düzene adapte olduktan sonra asla büyümemeleri değildir. Az gelişmiş ülkeler eskiye oranla büyümektedir ancak bu büyüme göreceli olarak gelişmiş ülkelere karşıdır. Bu durum az gelişmiş ülkelerin gelişmişlik düzeylerinin göreceli olarak her zaman gelişmiş ülkelere daha aşağıda kalmasına yol açmaktadır.

Yapısalcılara göre Amerika, İngiltere gibi gelişmiş ülkeler ürettikleri katma değeri yüksek ürünleri az gelişmiş ülkelere ham madde karşılığında satmaktadır. Yapısalcı düşünce bu ticaretin söylendiği üzere iki tarafında kazançlı çıktığı bir ticaret olmadığını aksine az gelişmiş ülkeleri gelişmiş ülkelere bağımlı hale getirdiğini söylemektedir.

Yapısalcılar bu söylediklerine gerekçe olarak gelişmiş ülkelerin sattığı ürünlerin getirisinin ham madde getirisine oranla çok yüksek olmasını göstermektedir. Bu farklılık ticaret dengesini gelişmiş ülkeler lehine bozmaktadır. Ayrıca kurulan bu ilişki yüzünden az gelişmiş ülkelerin kendi ham maddelerini işleyecek atılımları yapamayacaklarını ve nihai ürünün her daim talep edicisi olacaklarını söylemektedir. Yapısalcı görüş; kalkınma sürecine geç başlayan ülkelerin kalkınmış ülkelerin tecrübelerinden faydalanarak kalkınma atılımlarını hızlandırabileceği görüşünü de reddetmektedir (Zengin, 2015, s. 12-14).

Ricardo'nun tezi; serbest ticaret söz konusu olduğunda ülkenin bütün bireylerinin bu ticaretten kazanç sağlayacağını söylemektedir ancak 1941 yılında yayınlanan bir makalede W. Stolper ve P. Samuelson bunun doğru olmadığını göstermiştir. W. Stolper ve P. Samuelson, Heckscher-Ohlin faktör donatımı teorisini kullanarak dış ticaretin faktör fiyatları üzerindeki etkisini incelemiştir. Dış ticaret sonrası gelir dağılımının nasıl olacağını analiz etmiştir.

Yayınlanan makalede özet olarak; tam istihdam düzeyi varsayımı altında dış ticarete giren ülkenin üretimde yoğun olarak kullandığı faktörün ücreti artacak diğer faktörün ise ücreti azalacaktır. Yani dış ticaretten önce üretim için ülkedeki bol faktörü daha çok istihdam etmiş olan kesim dış ticaretten sonra gelirlerini arttırırken diğer kesimin gelirleri daha da azalacaktır. Bu durum dış ticaretin bütün ülke kesiminin yararına olmadığını aksine gelir dağılımının dış ticaretten sonra ülkede bol olan üretim faktörüne sahip kesimleri daha zenginleştirirken kıt üretim faktörüne dayalı üretim yapan kesimleri fakirleştirdiğini söylemektedir. Dış ticaretin gelir dağılımı üzerinde negatif bir etki uyandıracığına dikkat çekilmektedir (Seyidoğlu, 2013, s.87-94).

İfade edilen durumu daha iyi anlayabilmek için 1950'li yılların Japonya'sı gibi emek yoğun üretim yapan bir ülkeyi düşünelim. Bu ülke dış ticarete giriştiği taktirde emek yoğun üretim yaptığı örneğin tarım ürünlerine ya da iptidai düzeydeki sanayi mallarına olan talep artacaktır. Dolayısıyla hem iç pazarda hem de dış pazarda bu ürünlerin tedarikçisi durumuna gelmiş emek yoğun üretim yapan firmaların gelirleri artacaktır. Dolayısıyla emeğin karşılığı olan ücretlerde bir yükseliş görülecektir.

Diğer taraftan emeğin bol bulunduğu ülkelerde sermaye yoğun üretim yapan firmalar, kendi ürettikleri mallar dış ticarete girilen diğer ülkelerden tedarik edildiği için zarar görecektir. Ürettikleri malların ülke içerisindeki arzının artması sermaye yoğun üretim yapan sektörleri baskılayacaktır. Bunun neticesi olarak sermayenin bedeli olan faizler düşecek ve sermaye yoğun üretim yapan kesim zarar görecektir.

Makalede gelir dağılımında ortaya çıkacak adaletsizlik dış ticaret faaliyetlerinin alfa tesiri olarak gösterilmiştir. Ancak Japonya gibi emek yoğun üretim yapan ülkeler dış ticarete girdikten sonra zamanla sadece emek yoğun alanlarda yüksek kazanç elde edebilecek hale gelecektir. Diğer bir değişle daima gelişmiş ülkelerin erzak tedarikini yapacak ve karşılığında katma değeri çok yüksek olan sermaye yoğun malları gücü yettiği ölçüde hazır olarak alacaktır. Böylece söz konusu az gelişmiş ülke bir türlü sermaye birikimini tamamlayamayacak ve gelişmiş ülkeler seviyesine çıkamayacaktır. Üstelik Rybcznski teoreminde de belirtildiği gibi oluşan bu yapısal durum sermaye

yoğun üretim için istihdam edilmiş olan sermayenin de kendi ömrünü tamamladıktan sonra emek yoğun üretime aktarılması neticesini doğuracaktır. Bu durum dış ticarete açılmış emek yoğun ülkeleri kronik fakirliğe mahkum edebilir ve kalkınmanın öncüsü olan ağır sanayi atılımları, katma değeri yüksek ürünlerin üretimi bir türlü gerçekleştirilemeyebilir (Seyidoğlu, 2013, s. 126).

ABD işgalinden sonra dış ticarete açılmaya mecbur olan hatta Batılı ülkelerin bölgedeki güvenli alanı, tampon bölgesi haline gelen Japonya için yukarıda bahsettiğimiz iktisat teorileri muhtemel olumsuz senaryoları gözler önüne sermektedir.

Gerçekleşen Japon kalkınmasının bahsedilen bu olumsuzluklarla baş edebilmiş olması, Japon kalkınma sürecini geliştirmekte olan ülkeler için daha da önemli kılmalıdır.

1.4.2. Japon Kalkınmasını Açıklayan Bir Takım Makro İktisadi Teoriler

1.4.2.1. Japon Kapitalizmi

Soğuk savaş dönemi boyunca dünya, iki büyük gücün fikri ve yapısal mücadelesine sahne oldu. Bu mücadelenin fikri kanadını kapitalizm ve komünizm temsil ediyordu. Liberal değerler öncülüğünde kapitalizmin savunuculuğunu ABD yaparken Sovyet Rusya komünizmin en önemli temsilcisiydi. Çeşitli devletlerde bu iki devlet yapılanmasından birisini benimsiyor ve bir bakıma soğuk savaşta tarafını belli ediyordu.

Özellikle Avrupa üzerinde komünizm etkileri hissedilmeye başladıktan sonra Avrupa ülkeleri vatandaşlarına emeklilik gibi çeşitli sosyal hizmetler sunarak komünizme geçmeye gerek olmadığını kapitalist düzende de aradıklarını bulabileceklerini göstermek istediler. Sovyet Rusya dağıldıktan ve komünizm tehlikesi ortadan kalktıktan sonra ise verilen çeşitli sosyal haklar yeniden düzenlendi ama tamamen toplumun elinden alınmadı. Böylece dünyada kapitalist görünüşlü ancak tam manasıyla kapitalist olmayan birçok devlet oluştu.

Bu durum kapitalizmin çeşitli başlıklar altında incelenmesine ve uygulanış biçimlerinin daha detaylı ele alınmasına yol açtı. Nitekim kapitalizmin Japonya’da uygulanan hali kendine has kimliğini koruduğu için Şinto kapitalizm, kollektif kapitalizm, kalkınmacı kapitalizm gibi isimlerle anıldı.

Vivien A. Schmidt yaptığı sınıflandırma ile kapitalizmi serbest piyasa kapitalizmi, Kontrollü kapitalizm ve devlet kapitalizmi olarak üç sınıfa ayırdı (Zengin, 2015, s. 9).

Buradaki devlet kapitalizminin tanımı ise şöyledir; Az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkeler kalkınma kararı aldıkları andan itibaren vatandaşlarına sermaye birikimi yapabilmeleri fırsat tanır. Bu fırsat tanıma vatandaşın ya da topluluğun açık ve eksiklerini kapatmak şeklinde gerçekleşir. Bilinçli olarak seçilmiş bazı kurum veya kuruluşlar bizzat devlet eliyle desteklenir ve bu işlem desteklenen firmanın gerekli görülen uluslararası düzeye geleceği ana kadar devam eder.

Bu firmalar bebek endüstri tezinde izah edildiği gibi devlet eliyle rekabete hazırlanır. Ancak burada dikkat edilmesi gereken nokta bebek endüstri tezinde genel hatlarıyla belirtilmiş olan bu müdahalenin devlet kapitalizminde çok daha spesifik olarak ele alınışdır. Devlet kalkınmaya öncülük edebilecek firmaları bizzat bulur ve bu firmaları doğrudan destekler. Diğer bir deyişle devlet bir iş kolu için teşvikte bulunacağını ya da bazı nedenlerden dolayı piyasaya müdahale edeceğini ilan etmez. Bunun yerine bilinçli olarak yaptığı analizler sonucu tercih ettiği grupları bizzat muhatap alarak destekler.

Japonlar, Meiji döneminde tekstil sanayini bilinçli olarak seçip desteklemiş devamında ise sermayedar gruplar savaş sanayine devlet eliyle teşvik edilmiştir. İkinci Dünya Savaşından sonra da yapılan yine aynı uygulama olmuştur. Japon devleti zaten sınırlı olan kaynaklarının israf olmaması için bilinçli olarak tercih ettiği grupları desteklemiştir. Bu grupların iş hacminin ve üretim kapasitesinin büyümesi Japon kalkınmasının itici gücü olmuştur.

Japonya’da uygulanan devlet kapitalizmi sayesinde serbest dış ticaretin ya da kapitalizmin olumsuz etkileri bizzat devlet eliyle yapılan müdahalelerle düzeltilebilmiştir. Katma değeri düşük olan tarımsal üretim gibi alanlardan ağır sanayi üretimine bu müdahaleler sayesinde geçilebilmiştir. Böylece kapitalizmin ya da dış ticaretin yapısı gereği taşıdığı söylenen problemler aşılabilmiş ve Japon sermayesi yeniden oluşturulmuştur. Diğer bir ifadeyle Japonlar tam anlamıyla liberal değerlere sadık kalmamış ve ülke ekonomisini piyasa mekanizmasının eline teslim etmemiştir. Ancak devletin piyasa mekanizmasını tamamen yok saydığını ve bir kumanda ekonomisine geçildiğini söylemekte doğru değildir. Bunun yerine Japonlar piyasa mekanizmasını bilinçli müdahalelerle yönlendirmiştir.

Japon devletinin temel görevi; ilk olarak devletin imkanlarını kullanarak iç ve dış piyasaya dair bilgi takibi yapmaktır. Çünkü piyasadaki aktörlerin kendi başlarına sağlıklı ve tam bilgiye ulaşabilmesi çok zordur. Bilgi eksikliği yüzünden kaynaklar israf olmakta ve fırsatlar değerlendirilememektedir. Daha sonrasında ise devlet bu bilgileri iç piyasa ile paylaşmakla yetinmeyip piyasa aktörleri aracılığıyla kalkınma fırsatlarını değerlendirmekte ve kaynak yönetimi yapmaktadır (Erbay, 2013, s. 1-16).

Burada dikkat edilmesi gereken noktalardan bir tanesi de devletin piyasada faaliyet gösteren bir aktör olmaya çalışmaktansa piyasadaki aktörleri kullanarak müdahalelerini gerçekleştirmesidir.

1.4.2.2. Geç Kalmanın Avantajları

Alexander Gerschenkron'un "geri kalmışlığın avantajları" tezine göre; kalkınma sürecine sonradan dahil olan ülkeler, kalkınmış ülkelerin tecrübelerinden ders çıkarabilme imkanına sahiptir. Bu avantaj sonradan kalkınmaya başlayan ülkelerin daha doğru tercihler yapmalarına olanak tanıyacaktır. Bu sayede ülkeler; kaynaklarını israf etmeden, zaman kaybı yaşamadan, daha hızlı bir şekilde kalkınmış olacaklardır.

Dikkat edilirse Gerschenkron'un bahsettiği kalkınma anlayışında bırakınız yapsınlar bırakınız geçsinler düşüncesi hakim değildir. Aksine daha önce bu anlayışı uygulamış ülkeler göz önünde olduğuna göre artık bu süreci zamana bırakmak yerine onların yaşadıkları tecrübeler iyi analiz edilerek bilinçli bir şekilde, bilinçli bir mekanizma tarafından kullanılmalıdır (Zengin, 2015, s. 5).

Gerschenkron'un bahsettiği düşünce tarzı da yine Japonların yabancı olduğu bir anlayış değildir. Çalışmamızın önceki bölümlerinde üzerinde durduğumuz İwakura Heyeti'nin yaptığı iş Gerschenkron'un bahsettiğinden başka bir şey değildir.

1.4.2.3. Kazanılmış Zenginlik

Japon kalkınmasını Fareed Zakaria'nın literatüre yoksulların kutsallığı ya da doğal kaynak laneti olarak kazandırdığı tez üzerinden okuyabiliriz. Bu görüşe göre doğal kaynak bakımından zengin olan ülkeler beklenenin aksine zenginleşmemektedir. Doğal kaynak zengini ülkelerde bu kazanılmamış zenginlik bir süre sonra tamamen

tersine işleyip yoksullaşmaya yol açmaktadır. Bunun birkaç nedeni vardır; bu nedenlerin en başında doğal kaynak zengini olmanın getireceği rehabet ve tembellik vardır. Özetle, insani zaatlardan ötürü toplumun yönetici kesimi kalkınmak için gerekli olan hamleleri gerçekleştirmek yerine doğal kaynaklarını dış ülkelere satarak ülke ekonomisini idare ederler. Dahası doğal kaynak bolluğu olan ülkelerde rüşvet ve yolsuzluk usulsüzlük oranı yükselir bunun nedeni bu ülkelerin sahip oldukları kaynaklardan ötürü rant merkezi olmalarıdır.

Yolsuzluk ya da usulsüzlüğün olduğu toplumlarda gerekli bürokratik yenilenmeler yapılmaz işler rüşvet üzerinden yürür. Yönetici kesimse halka eğitim ve kültür hizmetleri götürmek yerine doğal kaynak gelirlerinden pay vererek halkı memnun etmek ister. İnsanlara doğal kaynak gelirlerinden dağıtılan bolca pay hizmet beklentisini düşürür bunun yerine insanlarda eldeki imkanlar ölçüsünde lüks yaşama sevdası başlar. Bu durum idareci kesiminde hoşuna gider çünkü yatırım yapmak, yürütmek ve denetlemekle yükümlü olduğu çeşitli hizmet ve faaliyetlerin hesabını vermek yerine topluma doğal kaynak rantından pay dağıtmak daha kolaydır. Rant dağıtımının devlet mekanizmasının kontrolünde olması dolayısıyla böyle toplumlarda devletten bağımsız bir girişimci sınıfın ya da devlet mekanizmalarını denetleyen sivil toplum örgütlerinin bulunması çok güçtür. Servet kaynağını doğrudan elinde tutan otoriter kesim bu kaynağı istediği oranda istediği kişilerle paylaşır. Böylece otoriter yapının devamlılığı garanti altına alınmış olur. Neticede ekonomik düzenin ve güç dağılımının bu şekilde kurulduğu bir toplumda otoriter kesim demokratik yapının gelişmesini istemez. Demokratik düzene uygun bir biçimde dizayn edilmemiş olan kurumlar ve yasalar yüzünden otoriter kesimin istemediği hiç kimse kendi başına zenginleşemez ya da devletin belirli kademelerine gelemmez (Zakaria, 2007, s. 75-79).

Zakaria'nın tezini destekleyen birçok ülke bulunmaktadır. Suudi Arabistan ya da Azerbeycan gibi birçok doğal kaynak zengini ülkeye Zakaria'nın çizdiği şablon tatbik edilebilir. En nihayetinde doğal kaynak zengini olan bu ülkelerin isimleri gelişmiş ülkeler arasında anılmamaktadır. Zakaria'nın tezi doğrudan bu durumu açıklamaktadır.

Japonya ise Zakaria'nın tezinin sağlaması niteliğindedir. Japonya doğal kaynak zengini bir ülke değildir. Japon zenginliği her zaman Zakaria'nın kazanılmış zenginlik olarak sınıflandırdığı ve tasvip ettiği kategoride anılabilir. Japonlar, Meiji döneminden itibaren zenginleşmek ve kalkınmak için mücadele etmiş, yoksul Japon topraklarında yaşamanın verdiği zaruret onları kalkınmış ülke modellerini teker teker incelemeye ve onların aldıkları önlemleri aynen tatbik etmeye mecbur bırakmıştır. Japon kurumları,

bürokrasisi, anayasası, eğitim sistemi mükemmel bir şekilde işlemediği takdirde Japonlar için kalkınma ya da zenginleşebilme mümkün görünmemektedir. Bu zaruret Japonları hassas bir şekilde reform yapmaya, yenilenmeye itmiştir (Büyükbaş, 2013, s. 43-73).

Kazanılmış zenginlik örneğinde zenginlik tavandan yani idareci sınıfın elinden halka doğru dağılmaz aksine zenginlik ve güç tabandan, halktan devlete doğru gider. Bu sayede güç hiçbir zaman tek bir elde toplanmaz toplum kendi zenginlerini, kendi sivil toplum örgütlerini, kendi bürokratlarını üretir. Hal böyleyken idareci sınıf istese de akılcı olmayan uygulamalar yapamaz çünkü toplum mekanizması devlet yetkililerini denetleyebilecek güce sahiptir (Zengin, 2015, s. 7-9).

Zaten Japon ruhunda bulunan güçlü devlet için özveride bulunmaya razı vatandaş portresi kazanılmış zenginlik için gerekli olan çalışkanlığa ve mücadeleye zemin hazırlamıştır. Nitekim Japonlar yaptıkları bütün kalkınma hamlelerinde gerek Meiji döneminde gerekse ikinci dünya savaşından sonra sürekli kendilerini sorgulamış, kurumlarını, anayasalarını sorgulamış ve çareyi uzun vadeli ayakları yere sağlam basan planlar yapmakta bulmuştur. Burada dikkat edilmesi gereken şöyle bir fark vardır; Zakaria'nın söylediğine göre kazanılmış zenginlik sürecinin doğal seyri içerisinde oluşacak devletten bağımsız zenginler kendi zenginlik düzeylerini arttırmak için mücadele ederken ülke istihdamına katkıda bulunacaklardır. Bu firmalar ayakta kalabilmek için daima rekabetçi bir yol izleyerek piyasa mekanizması yoluyla en çok tüketimin en az maliyetle yapılabilmesine hizmet edecektir. Devlete bağımlılığı olmayan bu firmalar özgür olmaları hasebiyle devleti denetlemiş olacaktır. Japonya'da ise durum farklıdır. Ülkede her ne kadar liberal söylemler hakim olsa da Japon firmaları devlet eliyle desteklenip teşvik edilmiştir. Literatürde Japon kapitalizmi olarak anılan bu sistem Japonya'nın lağv edilmiş olan eski kurumlarını ve itibar kaybetmiş olan organizasyonlarını devlet eliyle yeniden legal hale getirmeyi başarmıştır. Japon burjuva sınıfı ve üretim ağıları söz konusu devlet müdahaleleri ile oluşturulmuştur (Kıncal, 2016, s. 76-86).

1.4.2.4. Küçük Ülke Avantajı

Birinci Japon kalkınma dönemi olarak adlandırabileceğimiz Meiji döneminde, kalkınmaya tamamen Meiji hükümeti yön vermekteydi. Japonya'da Meiji hükümetinin

eliyle modern bir toplum hazırlanıyordu. Japon kurumları düzenleniyor, anayasası yenileniyor ve üretimin verimli olduğu sektörler özellikle destekleniyordu. Meiji hükümeti, yaptığı reformlarla toplumu uluslararası sahada doğabilecek herhangi bir fırsatı değerlendirebilecek seviyeye getirmişti. Nitekim dönemin süper gücü olan İngiltere başta olmak üzere birçok ülkeyle ticarete başladı.

İngiltere’de ortaya çıkan bir hastalık sonucu ipek böceklerinin zarar görmesi ipek üretimini azaltmıştı. Japonya sermaye birikiminin büyük bir kısmını İngiltere’ye yaptığı ipek ticaretinden sağlamıştır.

Japonya’nın yaptığı reformlar onu uluslararası sahada daha güvenilir bir muhatap haline getirmişti. İngiltere’nin oluşan ipek açığını aynı dönemde daha ucuza ipek üreten Çin yerine Japonya’dan tedarik etmek istemesi yapılan reformlarla doğrudan alakalıdır (Yülek, 2013, s.3).

Diğer yandan Japonya İngiltere’nin gözünde Çin’e nazaran daha küçük bir ülke olmasından dolayı uluslararası sahada doğan bu fırsatı değerlendirebilme şansı yakalamıştı. Uluslararası iktisat literatürüne “Küçük Ülke Avantajı” diye geçen teorem çerçevesinde bu ticareti incelersek gerçekleşen ticaretin Japon sermaye birikimine ne kadar önemli bir katkı yaptığını daha iyi anlayabiliriz. Söz konusu teoreme göre birisi ekonomik anlamda çok küçük diğeri ise gelişmiş ekonomiye sahip iki ülke ticarete girdiği zaman ticaret hadleri karşılıklı iki ülkenin taleplerinin şiddetine bakılmaksızın gelişmiş ülkenin iç maliyeti üzerinden ya da bu maliyete çok yakın bir düzeyden gerçekleşir. Diğer bir deyişle küçük ülke sattığı malın fiyatını belirlerken o malın kendisine maliyetini değil uluslararası piyasalardaki fiyatı veri kabul eder. Küçük ülke aynı malı uluslararası fiyattan çok daha ucuza üretebiliyor olsa bile üretim hacmi küçük olduğu için bu uluslararası fiyat düzeyini etkilememektedir. Bu durumda küçük ülke gelişmiş bir ülke ile ticarete girdiği zaman ürettiği malı maliyetinin çok üzerinde avantajlı fiyatlardan satabilmektedir (Seyidoğlu, 2013, S. 64).

Söz konusu dönemde Japonya, siyasi arenada daha tehlikesiz bir aktör olarak görülmesinin faydasını görmüş hem de İngiltere ile yaptığı ticarete mezkûr teoremde zikredilen avantajı yakalamıştır. İngiltere ile yapılan bu ticaret Japon kalkınmasının temel itici unsurlarından birisini oluşturduğu gibi ikinci Japon kalkınması olarak görebileceğimiz İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde de benzer bir hadise yaşanmıştır. Savaş sonrası büyük kayıplar veren Japonya bir anda yeniden küçük ülke konumuna düşmüştür. Üstelik silahsızlandırılan Japonya artık Batılı ülkeler için ticaret yapılabilir, güvenli bir ülke konumuna gelmiştir.

Nitekim 1950 yılına gelindiğinde Kore savaşı çıkmış ve bu uluslararası gelişme Japon ikinci kalkınma döneminde Japonya için fırsata dönüşmüştür. ABD, bölgedeki askerlerinin ihtiyaçlarını Japonya üzerinden karşılayarak Japon kalkınmasına hız vermiştir. Verdiğimiz iki örnekte de görüldüğü üzere bölgedeki küçük, güvenilir ülke imajı Japon kalkınmasını her zaman olumlu etkilemiştir (Kıncal, 2016, s. 83).

1.4.2.5. Teknolojinin Kalkınma Üzerine Etkisi ve Kalkınmada Askeri Güç

İnsan, fitraten yaşamını daha iyi seviyede ve daha rahat koşullar altında devam ettirebilme isteğini taşır, bu isteğin gereği olarak çevresindeki nesnelere, durum ve olaylara müdahale ederek bu kavram ve varlıklara kendi menfaati doğrultusunda yön verir. İşte insanın mezkur gayeye matuf olarak çevre koşullarına hemen hemen bütün müdahalelerini teknoloji başlığı altında değerlendirebilmek mümkündür.

İktisadi manada teknoloji ise biraz daha özel bir anlam taşır. Eski çağlarda iktisadi anlamda teknoloji dışsal bir gelişme olarak görülürdü. Her ülke için ilk etapta ulaşılabilecek kaynaklar ve bu kaynaklarla yapılabilecek faaliyetler belirli ve sınırlı olarak kabul ediliyor ve daha rahat ve medeni bir yaşam sürebilmek için dışarıdan bir katkının olması gerektiğine inanılıyordu. Bu nedenle bir ülkenin teknolojik anlamda ilerleyebilmesi savaş sonucu elde edilecek ganimetlere bağlanılıyordu. Hatta Batılı düşünür T. R Maltus'un görüşleriyle durumu tahlil edecek olursak; Maltus işlenecek arazi alanı sabit olduğu için nüfus arttıkça fakirliğin artacağını söylemiştir. Bu olası fakirlikten kurtulabilmek için ya savaşarak ganimet ve yeni topraklar kazanılmalı ya da nüfus azaltılmalıdır ki bu görüşe göre savaş ikinci şıkkında çözümü olarak görülebilir (Güneş, 2009, s.134).

Coğrafi keşifler ilerledikten sonra ise teknolojik gelişmenin anlamı biraz daha değişti ancak yine dışsal bir faaliyet olma özelliğini korudu. Bu dönemde teknolojik gelişme örneğin bir yerden bir yere daha kısa sürede gidebilecek bir yol bulmayı ifade ediyordu. Ayrıca yeryüzündeki el değmemiş ya da işlenmeye müsait toprakların bulunup değerlendirilmesi de çok önemli bir teknolojik gelişme demektir. Buna bağlı olarak dünyanın çeşitli bölgelerindeki geri kalmış milletlerin yaşadığı verimli topraklar bulunarak buralardaki kaynaklar transfer edilmeye başlandı. Diğer bir ifadeyle teknolojik gelişme sömürgecilik faaliyetleri olarak kendini gösterdi.

Daha sonraki dönemlerde ise insanlar teknolojik ilerlemenin sadece dışsal bir etken sonucu olmadığını gördü. İnsanoğlu gelinen döneme kadar elde edilen bilgi birikimiyle kendi coğrafyasını tekrar incelemeye başlayarak daha önce kullanmadığı veya kullanamadığı, gerekli görmediği bazı kaynakların aslında insanlığın rahat ve konforuna hizmet edebileceğini keşfetti. Buna en güncel örnek olarak petrolü vermemiz durumu izah etmek açısından yeterli olacaktır.

1980’li yıllardan sonra ise içsel teknolojik gelişme modelleri ortaya atıldı. Bu modeller teknolojik gelişmeyi ülke içerisindeki ekonomik koşulların insanları baskı altına almasının neticesi olarak ele aldılar (Seyidoğlu, 2013, s. 128-130).

Ekonomik koşulların ağırlaşması insan rahatını ve huzurunu kaçıran bir faktördür. İnsanlar, insan gücü yerine istihdam edilebilecek diğer bir faktör olan sermayeden daha fazla verim elde etmek istemişlerdir. İnsanlar ekonomik baskılara tepkisini teknoloji ile ortaya koymuştur.

Günümüzde iktisadi anlamda teknoloji; yapılmakta olan bir işi keşfedilen yeni yöntemlerle daha verimli hale getirebilme kabiliyetini ifade etmektedir. Teknolojik ilerleme sayesinde daha az maliyetle daha çok çıktı elde edilebilmektedir. Üretim için gerekli olan sermaye ve emek bileşimindeki oranı etkileyen müdahaleler de teknolojik etki arasında sayılmaktadır. Ayrıca eskiden verimsiz bir halde bulunan kaynakları istifade edilebilir hale getirme de teknoloji kavramının tanımına dahildir. Diğer bir ifadeyle teknoloji; daha önceden yapılamayan işleri yapabilme ya da çok uzun uğraşlar sonucu yapılabilen işleri daha kolay ve daha kısa sürede yapabilme yollarının keşfidir.

Tüm bu tanım ve tarihsel incelemeden sonra Japon gelişme ve kalkınmasında teknolojinin ne anlama geldiğini iki ana dönemde ele alarak izah etmeye çalışacağız.

1.4.2.6. Teknoloji Tanımı Kapsamında Japon Birinci Kalkınma Dönemi

Meiji döneminde Japon kurum ve kuruluşları ve toplumun eğitim düzeyi, iktisadi ve içtimai anlamda toplumdan ve yerli kaynaklardan tam kapasite istifade edilebilmesine engeldi. Japonlar öncelikle geri kalmışlıklarının sebebini araştırdılar ve elde ettikleri veriler teknolojik ilerlemenin birinci aşaması olan bilgi birikimini karşıladı. Sonrasında Japon yönetiminin edindiği bilgiler doğrultusunda ülke genelinde yaptığı düzenlemeler, atıl durumda olan insan ve sermaye gücünü dönemin şartları altında en verimli şekilde kullanabilmenin yolunu açtı. Çok geçmeden Japonya, Batılı

bir ülke olmamasına rağmen sanayi atılımını tamamlayarak yaptığı içsel müdahalelerle kalkınma yolunda büyük bir mesafe kat etmiş oldu (Bhappu, 2001, s. 156-167).

Teknolojik ilerleme Japonlara kendi topraklarından en üst seviyede verim elde edebilme yani gerçek manada kendi topraklarına hükmedebilme imkanı tanımıştı. Ancak belirli bir noktaya gelindikten sonra Japonlar teknolojik ilerleme adına içsel müdahalelerin tükendiğine ve yapılabilecek her şeyin yapıldığına inanarak tıpkı merkantilist düşüncede olduğu gibi teknolojik ilerlemenin devamını dışsal kaynaklarda aramaya başladı. Bu durum zaten askeri bir kökenden gelen Japonları savaşçı bir kimliğe taşıdı. Japon sanayisi de bu dönüşümden kısa sürede payını aldı ve savaş yoluyla çevreye müdahale etme tercih edildi. Bu tip bir kalkınma ve rahata erişme çabası dışsal teknolojik gelişme arayışları olarak nitelendirilebilir. İnsanlık tarihi kadar eski olan bu yöntem yani savaşarak ganimet elde etme ve bu sayede daha geniş imkanlara sahip olma gayretleri birçok riski de beraberinde getirmektedir. Nitekim Japon birinci kalkınma atılımının sonunu hazırlayan savaş şartları olmuştur. Bir süre sonra Japonlar kalkınmalarının temel kaynağı olan içsel teknolojik ilerlemeyi göz ardı ederek savaşa kilitlenmiştir. (Büyükbaş, 2013, s. 43-73).

İçsel teknolojik ilerlemeler uzun vadeli planlar, disiplinli bir çalışma süreci, sürekli aktif halde bulunan bir denetim sistemi ve kendini sürekli güncellemeyi gerektirmektedir. Büyük fedakarlıklar gerektiren bu tempoyu yakalamak oldukça güçtür. Kazanımlar daha sağlıklı olsa da dışsal teknolojik ilerlemeye nazaran çoğu zaman küçük görülebilir. Bu nedenle bir noktadan sonra savaş birçok ülke için daha cazip bir kalkınma yöntemi olarak görülmektedir. Diğer taraftan -bazı durumlarda- içsel teknolojik ilerlemeler daha verimli olabilmek için belirli bir üretim düzeyinin üzerine çıkmak zorundadır. Örneğin makine aracılığıyla üretilen tekstil ürününün el yapımı kıyafet üretiminden daha verimli olabilmesi için seri üretime geçerek çok fazla miktarda nihai mal üretmesi gerekmektedir. Bu durum üretilen malların sadece iç pazara değil dışarıya da satılmasını gerektirebilir. Ya da bu kadar yüksek düzeyde üretim yapabilmek için çok fazla ham madde ihtiyacı doğabilir. Bu gibi içsel teknolojik ilerlemelerin doğurduğu sonuçlar devletleri iki tercih arasında muhayyer bırakır; böyle bir ülke ya savaşarak kendi malını başka ülkelere sokacak ve o ülkelerin ham maddelerini transfer edecektir ya da kendi kazançlarından fedakarlıkta bulunacak ve uzun süren müzakerelere oturarak ürettiği teknolojiyi tüm dünya ile birlikte istifade edecektir (Seyidoğlu, 2013, s. 28-38).

1.4.2.7. Teknoloji Tanımı Kapsamında Japon İkinci Kalkınma Dönemi

İşgale uğrayan bütün devletlerin kaderini Japonlar da paylaştı. Tokugawa döneminde cam bir fanus içerisinde korunmaya çalışılan Japon kimliği bu kez açık ve sert bir şekilde asimilasyona tabi tutuluyordu. Daha evvelde uzun uzadıya değindiğimiz üzere tam bir Japon işi diye nitelendirilen Meiji anayasası devreden kaldırıldı ve liberal değerlere uygun yeni bir anayasa yapılması sağlandı. Japon kurum ve kuruluşları liberal değerlere göre yeniden yapılandırıldı (Kazuhiro, 2007, s. 149-174). Öte yandan Japon güvenlik önlemleri Amerika'ya bırakılarak Japonya tamamen silahsızlandırıldı (Akçadağ, 2010, s. 10).

Bizim üzerinde durmak istediğimiz ise Japonya'nın maruz kaldığı söz konusu askeri ve kültürel darbenin teknolojik ilerlemeye etkisidir; Bilindiği gibi dışsal teknolojik gelişme ister sömürgecilik yoluyla, ister ganimet elde etme şeklinde isterse de dış ticaret yollarıyla olsun askeri güce ihtiyaç duymaktadır. Japonların ise uzun vadede büyük bir dışsal teknolojik ilerleme sağlayamayacakları açıktır. Üstelik savaş sonrası ülkenin büyük bir bölümünün işsiz olması ve hem sermaye hem de işgücü kaybının yaşanması fakirlik düzeyini iyice arttırmıştır. Japon insanında fakirlik ızdırar noktasına gelmiştir. Toplumda yoksulluğa karşı oluşan gerilimi kalkınma hamleleri için olumlu bir yönde kullanabilmek mümkündür. Ancak bunun için bile ülkeye dışarıdan bir miktar sermaye girmesine ihtiyaç vardır. Japon toplumu önceki dönemden miras olarak getirdiği bilgi birikimini kullanabilmek için böyle bir itici güce ihtiyaç duymaktadır. 1950 yılında çıkan Kore savaşı Japonya için beklenen fırsatın doğmasını sağlamıştır. 1951 yılında imzalanan San Francisco güvenlik anlaşması Japonya için yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur. Bu anlaşma ile olası bir iç ayaklanmanın bastırılması dahil Japonya'nın bütün güvenlik tedbirleri ABD sorumluluğuna bırakılmıştır. Anlaşma birçok yönüyle Japon özgürlüklerini kısıtlıyor olmasına rağmen gelinen şartlarda elde edilecek bir güvenlik teminatı Japonya'nın yeniden kalkınma atılımları yapabilmesi için çok önemlidir.

Bu tarihlere kadar hep militarist bir yapıya sahip olan Japon toplumu gelinen noktada çok yumuşak sayılabilecek güvenlik güçleriyle bütün savunma anlayışını barışçıl esaslar üzerinden düzenlemiştir. Başbakan Yoshida'nın öncülüğünde Japonya, barışçıl esaslara sadık kalarak kalkınma ve medeni ülkeler seviyesinde yaşam sürmeyi en önemli hedef haline getirmiştir (Akçadağ, 2010, s. 13).

Japon toplumu yeni dönemde bir kez daha içsel teknolojik ilerlemeyi gündemine almış ve elindeki iş yapabilme kabiliyetlerini yeniden en verimli şekilde kullanabilmenin yollarını araştırmaya başlamıştır. Öte yandan San Francisco anlaşmasından sonra Japonya için dışsal teknolojik ilerlemenin de bir anlamda önü açılmıştır. Dünyanın süper gücü olan Amerika'ya ve müttefiklerine sadık kalındığı sürece güvenliği garanti altına alınmış olan Japonya, Başbakan Yoshida döneminde kalkınma aracı olarak dış ticareti itici güç olarak görmüştür. Güvenliklerinin garanti edilmiş olması iç huzuru sağlayarak ve Japon teknik ve teknolojik ilerlemesine zemin hazırlamış, Japonları dış ticaret yapacakları ülkelerin gözünde yeniden itibar sahibi bir konuma getirmiştir. Tüm bu gelişmeler neticesinde Japon ikinci kalkınma süreci çok hızlı bir şekilde başlamış. Yıkımın ardından Japonya yeniden inşa edilmiştir (Akçadağ, 2010, s. 13).

1.5. Japon Kalkınma Sanayisi

Yeni dönemde ekonominin bütün alanları bir bütün olarak ele alındı. Ticaret, finans ve sanayi birbirini tamamlayan organik bir yapı olarak görüldü. Nitekim 1953 yılında başlayan yeniden büyüme süreci 1973 yılı petrol krizine kadar artan bir ivme ile devam etti. Sanayi planlamasının öncelikli hedefi ithal ikameci bir sanayi kurmak ve dış ticaret fazlası verecek bir ekonomiye sahip olmaktı. İhraç edilen ürünlerin katma değerlerinin giderek yükselmesi hedefleniyordu. Ülkenin dış ticaret fazlası vermesine çok önem verilmesinin sebebi Japon yöneticilerinin ülkenin doğal kaynak fakiri oluşunun farkında olmasıydı. Geline durumda Japonlar bütün sömürgelerini kaybetmişti ve sömürgelerinden elde ettikleri temel kaynakları artık ithalat yoluyla temin etmek mecburiyeti doğmuştu. Bu durum doğal olarak ekonominin dış ticaret açığı vermesine yol açıyordu. Yapılacak ihracat ile bu açığın kapatılması gerektiği hazırlanan politikalarda bariz bir şekilde belirtiliyordu.

ABD'nin yaptığı yardımlarla ödemeler dengesindeki açığı dengelemeye çalışan Japonya için iktisadi bağımsızlık hayati önem taşıyordu. Nitekim 1955 yılında yayınlanan 5 yıllık kalkınma planının adının iktisadi bağımsızlık için beş yıllık plan olarak duyurulması da bu yüzdendi. Bu planla hedeflenen, iktisadi bağımsızlığı sağlamak ve tam istihdam düzeyine ulaşmaktı (Yülek, 2013, s. 5-13).

Japonya uzun vadede düzenli bir büyüme hızı yakalamak ve yeniden gelişmiş ülkeler düzeyine gelmek istiyordu. Bu nedenle Japon yöneticilerin ilk hedefi sermaye birikimini sağlayabilmek için hem devlet tasarruflarını hem de hane halklarının tasarruflarını arttırmaktı. Tasarrufları arttırmak bilindiği üzere toplumlar için sıkıntılı bir sürecin habercisidir. Bu nedenle toplumun her kesimi tasarruf arttırıcı tempoda yaşamaya iyi motive edilmelidir. Eğer bu başarılmazsa idari otorite toplumun tepkisiyle karşılaşır ve planlanan politikanın gerçekleştirilmesi zora girmiş olur. Özellikle modern demokrasilerde halk razı edilmeden böyle bir yola girildiği takdirde bu kararın politikacılara dönüşü oy kaybı şeklinde olacaktır.

İşgalden sonra zaten kendisini aşağılanmış hisseden Japon toplumu tekrardan eski güçlü günlerine dönmek istiyordu. Üstelik Japonlarda bir inanç haline gelmiş olan kutsal ve güçlü Japon imparatorluğu kurma, tasarrufların topluma izah edilmesini kolaylaştırmıştı. Diğer yandan Japon inançları toplumun faydası için şahsi zevklerden fedakarlık yapmayı, çok çalışıp az tüketmeyi telkin ediyordu. Bütün bu durumlar hazırlanan politikanın pratiğe dökülebilmesine olanak tanıyordu.

Kalkınma politikasının diğer bir gündem maddesi ise sanayi tesislerinin hem modern üretim teknikleriyle uyumlu hale getirilmesi hem de en verimli alanlarda en verimli şekilde kullanılmasıydı. Sanayi sektörü tamamen serbest piyasaya terk edildiği takdirde kısa vadede bilgi eksikliği nedeniyle verimsiz iş kollarını tercih edebilecek olan girişimciler, bilgi kaynaklarını daha iyi takip edebilme imkanına sahip olan devlet eliyle doğrudan yönlendiriliyordu. Devlet seçtiği sanayi sektörlerini destekleyecekti ama bu destekleme faaliyetlerinde de önemli olan en kısa sürede kendi kendine yetebilecek tesisler elde etmektir. Böylece devlet büyüme politikasını tek bir sektöre mahkum etmemiş olacaktı. Seçilen sektör kendi kendine yetebilecek duruma geldiği zaman devlet enerjisini daha farklı alanlarda kullanabilecekti. (Yülek, 2013, s. 5-13)

Üretimde öncelik ithalatın yol açtığı açığı kapatabilmek amacıyla ihracat yapmaktı. Bu durum toplumun çok çalışıp çok üretmesini ama ürettiği malları ürettiği oranda tüketmeyip dünyaya satması anlamına geliyordu.

Bütün bu önlemlere rağmen 1960'lı yılların sonuna kadar dış ticaret açığı verilmeye devam etti. Dış ticaret açığının kapatılmasının bu kadar gecikmesi Japon yeninin çok değerli oluşuna bağlandı. Bilindiği üzere kurlardaki bu durum Japon mallarını dış piyasada pahalı hale getiriyor ve ihracatı düşüyordu diğer yandan yabancı malları tüketmeyi daha avantajlı hale getiriyordu. Sadece bu durum bile sürecin ne kadar zorlu geçtiğini göstermesi bakımından önemlidir. Öte yandan uzun bir süre

beklenen netice alınamamasına ve toplumu kalkınma planlarından uzaklaştırabilecek ekonomik gelişmeler olmasına rağmen büyüme politikalarına sadık kalınması ise Japon başarısını anlamak için önemlidir.

1948 yılında 19 üye ülke ile ABD arasında Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Anlaşması imzalandı. Bu anlaşma kapsamında kurulan GATT'ın kuruluş amacı kaynakları en verimli şekilde kullanabilmek, gümrük vergilerini kaldırarak dış ticareti serbestleştirebilmek, ülkelerin refah düzeyini arttırmak ve az gelişmiş ülkelerin dış ticaret faaliyetlerine katılmalarına yardımcı olmaktır (Kıncal, 2016, s. 84).

Görüldüğü üzere bu amaçların biri hariç hepsi Japonların uzun vadede kalkınma hedeflerini destekliyordu. Japonların çekindiği tek nokta ise gümrük vergilerinin nasıl kaldırılacağıydı. Daha önceki bölümlerde izah edildiği üzere pür serbest dış ticaretin Japonya konumundaki bir ülke için dezavantajları olabilirdi. Diğer taraftan üye ülkeler arasında bulunan başta İngiltere olmak üzere birçok devlet Japonya'nın üyeliğine sıcak bakmıyordu. Bunun nedeni ise Japonya'nın, özellikle 1930'lu yıllarda birçok sanayi kolunda çalıştırdığı düşük ücretli işçiler sayesinde sosyal damping uygulaması ve diğer ülkelerin iç pazarını ele geçirmesidir.

Birliğe üye olmak için Sovyet Rusya ve Çin'in de girişimleri olmuştur ancak ABD bu ülkelerin birlik için uygun olmadığını söyleyerek üyeliklerini engellemiştir. Öte yandan ABD'nin Japonya için tutumu gayet olumlu olmuştur. Nihayet 1955 yılında Japonya birliğe dahil olmuştur. Birliğe üye olan diğer ülkeler Japonya'ya dış ticareti daha serbest bir hale getirmesi için baskı yapsa da Japonya sanayi politikaları gereği bu serbestleştirmeyi aşamalı olarak gerçekleştirmiştir.

1961 yılında GATT kapsamında yapılan toplantıda alınan kararlar Japon devletinin sanayi sektörünün gelişimine nasıl seracılık yaptığını göstermesi bakımından önemlidir. Toplantıda alınan kararlar çerçevesinde;

- Temel ihtiyaçlar olarak görülebilecek ham maddelerin ticaretinde gümrük tarifeleri düşük tutulacak ancak katma değer oranı arttıkça gümrük tarifeleri doğru orantılı olarak yükseltilecektir.
- Ülke içerisinde üretimi imkansız olan, üretilmesi planlanmayan yada üretilen ürünler için gümrük tarifeleri düşük tutulacaktır ancak içeride üretim hacmini büyütebilecek kapasiteye sahip olan sektörler dış piyasanın ağır rekabet şartlarından korunmak için yüksek tarifeler uygulanacaktır.

- Tüketim mallarına yüksek gümrük vergisi uygulanacak, yatırım mallarına ise düşük gümrük tarifeleri uygulanacaktır.
- İhracatı yapılan ürünlerin ham maddelerine düşük gümrük vergisi uygulanacaktır.
- Üretim verimliliği zayıflayan ve yok olmaya mahkum görülen sektörlerin ürettiği mallara düşük tarifler uygulanacak ve bu sektörlerde istihdam olmuş iş gücü ve sermayenin başka sektörlerle kaydırılması sağlanacaktır.
- Temel insani ihtiyaçların ve beşeri sermayeyi güçlendirecek eğitim, sağlık ve kültürel faaliyetlerin geneline düşük tarifeler uygulanacak diğer taraftan lüks tüketim mallarına yüksek tarifeler uygulanacaktır (Yülek, 2013, s. 5-13).

Görüldüğü gibi Japonya gümrük birliğine üye olurken bu üyeliğin Japon kalkınmasının önünde engel teşkil etmesi önlenmiştir. Aksine üyelik tam manasıyla Japon kalkınmasını tetikleyici bir etki göstermiştir. Japon yöneticileri sırf güçlü ülkelerle iyi ilişkiler geliştirmemiş bu ilişkileri geliştirirken iç politikalarının zarar görmemesine de özen göstermişlerdir.

1.5.1. Sanayi Politikaları ve Yatırımlar

Japonlar ekonomiyi pür serbest piyasa koşullarına bıraktıkları taktirde istenilen verim ve başarıya ulaşamayacaklarını düşünüyorlardı. Ekonomiyi Adam Smith'in bahsettiği görünmez ele terk etmek yerine çok sıkı bir takibe aldılar.

Kalkınma ve büyümenin uzun vadeli planlardan geçtiğini bilen Japon karar alıcıları sanayi sektörünü sadece makro ekonomik politikalarla desteklemenin yetmeyeceğini düşünüyorlardı. Nitekim planlama mikro alanda da devam etti. Japonlar hangi sektörlerin öncelikli olarak destekleneceğine karar verdikten sonra bu sektörlerin önünü açarak bürokratik müdahaleler yapıyor ihtiyaç duyulduğunda maddi destek sağlıyordu (Zengin, 2015, s. 9).

Devlet piyasadaki yatırım seviyelerini takip ediyor yatırım artırıcı müdahalelerde bulunuyordu. Öte yandan firmaların durgunluğa girmelerini önlemek ya da büyük yatırımları değerlendirebilecek kapasiteye gelmelerini sağlamak için kartellerin kurulmasına öncülük ediliyordu. Hem içeride hem de dışarıda yatırımın yönü takip ediliyor ve yerli firmalar bu sektörlerle yönlendiriliyordu. Özellikle Batılı

devletlerde hangi sektörler gelişmekteyse o sektörler ihtimam gösteriliyordu. Resmi olarak ilan edilmese de otomobil, demir-çelik, kimya endüstrisi gibi ağır sanayi ürünleri özellikle geliştirilmek isteniliyordu. Japon idarecileri bu sektörlerde dışarı bağımlı olduğu sürece ekonomik özgürlüğün gelmeyeceğini biliyordu. Bu sektörler sübvansiyonlar veriliyor, vergi avantajı sağlanıyor, dış ticaret faaliyetlerinden bu sektörlerin zarar görmemesi için korumacı politikalar uygulanıyordu. Daha önce yatırımların hem içeride hem de dışarıda takip edildiğinden bahsetmiştik; aslına bakılırsa Amerikan işgalinden bu yana Japonlar, iç piyasada yabancı yatırımları mümkün olduğunca engelliyordu. Japonlar, ülke içerisinde üretilebilecek sermayenin tamamını Japon eliyle ortaya çıkarmak ve kendi refah düzeylerinin belirleyicisi yine kendileri olmak istiyordu. Diğer bir ifadeyle ekonomik özgürlük politikası yatırımcıların, iş verenlerin, sermaye birikimi sağlayanların yerli olmasını gerektiriyordu. Nitekim bu korumacılık işe yaradı ve bir süre sonra Japonya’da yatırım yapamayacaklarını anlayan yabancı firmalar üretim teknolojilerini Japonlara satmak yani kendi teknolojilerini Japon firmalarına lisanslamak zorunda kaldı.

Japon Uluslararası Ticaret ve Sanayi Bakanlığı (MITI) Japon Sermaye Müzakere Komisyonu’nu kurmuştu ve yabancı yatırımcılar ülke içerisinde faaliyette bulunmak istedikleri takdirde bu komisyondan izin almak zorundaydılar. Kurul dışarıdan ülkeye girecek herhangi bir yatırımı kabul edeceği zaman yerli firmaların yatırım kapasitesini arttıracak ya da teknolojilerini geliştirebilecek örneğin borç sermaye girişi ya da lisans anlaşmalarına öncelik tanıyordu. Dışarıdan teknoloji satın almak söz konusu olduğunda bakanlık firmalara doğrudan destek bile sağlıyordu ancak doğrudan sermaye yatırımı şeklinde Japon iç piyasasına dahil olmak ise oldukça güçlü (Yülek, 2013, s. 5-13).

Bakanlık her sektörü takip etmesi için Genkyoku ismi verilen ayrı bir birim oluşturmuştu. Genkyokular kendi takip ettikleri sektörlerin sorunlarıyla ilgileniyor ve bu sektörleri koruyucu bir karakter sergiliyorlardı. Yerli şirketlerin tesislerini, ürünlerini ve yabancı yatırımcılarla olan ilişkilerini yakından takip ederek tabiri caiz ise bir anne gibi kendi denetimleri altındaki sektörleri yetiştiriyorlardı. Genkyoku temsilcileri, şirket yöneticileriyle Gyosedi Şido ismi verilen gayri resmi toplantılar yaparak hem onlarla bilgi alışverişi yapıyor hem de onları daha verimli çalışmaya yönlendiriyorlardı. Genkyoku şirketler arasındaki rekabeti de dengede tutmayı görev edinmişti. Seçilmiş sektörlerin ağır rekabet koşullarından zarar görmemesi için planlamalar yapıyordu. Genkyoku, fiyatlara müdahale edebiliyor, satış planlaması yapabiliyor, sektör genelinde üretim ve yatırım programlaması yapabiliyordu. Sektör içerisinde çıkabilecek

dengesizlikleri düzenlemekle görevli olan Genkyokular herhangi bir düzensizlik ortaya çıktığı takdirde hükümet yetkililerine hesap vermek zorundaydılar (Ryutaro, 1986, s. 51-81).

Her ne kadar işgalden sonra liberal değerler ülkeye entegre edilmek istense ve piyasalarda bu değerlerden nasibini alsa da Japonya'da geleneklerden tevarüs edildiği üzere rekabet anlayışı ya da devletin müdahaleci ve kontrolcü tavırları devam etti. Öyle ki Genkyoku bazı sektörlerdeki şirketlerin pazar paylarını dahi sıralayabiliyor ve birinin diğerini geçmemesi için gerekli telkinatı yapabiliyordu. Diğer yandan uluslararası rekabet koşulları dikkate alınmıyor, yatırımlara verilen önem tekellerin oluşmasına göz yumuyor hatta şirketlerin birleşmesini destekliyordu. Japonya içerisinde rekabet yasaları çok işletilmiyordu, Japon şirketlerinin ölçeklerini arttırarak dış piyasadaki dev rakipleriyle mücadele edebilir hale gelmesi temel hedef olarak görülüyordu.

Büyük şirketlerin birleştirilmesi için verilen çabalar Fuji ve Yawata çelik şirketlerini Nippon çelik ismi altında birleştirdi. Bunun dışında çok büyük birleşmeler görülmese de ülke içerisinde çok kısa sürede çok güçlü bir sanayi sektörünün yetiştirildiğini söyleyebiliriz. Demir-Çelik sanayinin gelişmesiyle otomobil üretimi, tersanecilik, elektrikli makine üretimi gibi alanlarda da atılım yapma fırsatı bulan Japonya, 1960'lı yılların sonlarına doğru birçok Batılı ülkeyi ekonomik anlamda yakalamış ve hatta bazılarını geçmişlerdir (Yülek, 2013, s. 5-13).

Japon karar alıcıları sektör seçimi başlığı altında sanayi sektörünü en ince detaylarına kadar düzenleyip takip etmiş ve sonunda hedeflendiği üzere Batılı ülkelerin gelişmişlik düzeyi çok kısa bir zamanda yakalanmıştır. Dikkat edilirse emek yoğun üretime daha müsait olan Japonya bilinçli olarak serbest piyasanın Japonya'yı emek yoğun üretime yönlendirmesinden kaçmış ve sermaye yoğun üretim yapmayı tercih etmiştir. Bunun içinde ülke çapında birçok fedakarlıklar yapılarak nihayetinde sermaye yoğun üretimle kalkınan bir ülke konumuna gelinmiştir. Okimato bu konuya açıklık getirirken ilk bakışta Japonlar için emek yoğun üretim yapmak avantajlıymış gibi görünse de yaptığı tetkikatla; sermaye yoğun üretimin avantajlarının yanında emek yoğun üretimden vazgeçmenin maliyeti önemini kaybettiğini göstermiştir. Emek yoğun üretim sonucu oluşabilecek kısır döngüye karşın sermaye yoğun üretim başarıyla gerçekleştiği takdirde doğurgan bir döngüye zemin teşkil edecektir. Sermaye yoğun üretim teknolojik gelişmelere çok daha müsaittir. Yine bu sayede ülke ekonomisi, ölçek ekonomilerinden faydalanabilecektir. Diğer bir değişle ağır sanayi yatırımları diğer sektörleri de harekete geçirebilecektir. Öte yandan Sermaye yoğun ürünlerin gelir talep

esnekliğinin yüksek oluşu ve teknolojik gelişime çok daha müsait oluşu Batı standartlarını yakalamak isteyen Japonya'yı bu tarz üretime sevk etmiştir. Ayrıca sermaye yoğun üretim Japonya'daki işgücünü atıl hale getirmemektedir aksine emeğin verimliliğini de arttırmaktadır (Yülek, 2013, s. 5-13).

Uluslararası Ticaret ve Sanayi Bakanlığı (MITI), bütün bu sanayi politikaları uygulanırken tek başına hareket etmemiş; Maliye Bakanlığı, İktisadi Kalkınma Ajansı ve çeşitli özel şirketlerin oluşturdukları sivil toplum kuruluşlarıyla ortaklaşa çalışmıştır. Bu kuruluşlar bakanlık ve özel sektör arasında doğabilecek anlaşmazlıkların çözülmesinde rol oynamış ve herhangi bir anlaşmazlığın kalkınma sürecini geciktirmemesi için devlet isteklerinin ve şirket taleplerinin tartışılıp karara bağlanabileceği bir platform oluşturmuşlardır (Kıncal, 2016, s. 84).

Neticede 1960'lı yılların sonunda artık gelişmiş ülkeleri yakalama hedefi gerçekleştirilmiştir. 1970'lerden sonra Japonya hedeflerini teknolojik gelişme ve ilerleme olarak güncellemiştir.

1.5.2. Japon Kalkınması İçin Finansal Politikalar

Daha öncede ifade ettiğimiz üzere Japon karar alıcıları sanayi, ticaret ve finans sektörlerine bir bütün olarak bakıyor ve bunların birbiriyle uyumlu gitmesi çok önemseniyordu. Kalkınma için ekonominin bu üç kolu birbirini desteklemeliydi bunun içinde devlet üç alanı da takip ediyor ve gerekli müdahaleleri yapıyordu. Sanayi politikaları, dış ticaret ve finansal politikaların en büyük ortak noktası olarak yatırımları göstermek mümkündür. Japon karar alıcıları üç alanda da yaptıkları düzenlemelerle yerli yatırımı özendirmiştir (Yulek,1997).

Bilindiği üzere ülkede tasarruflar özendirilmekte ve bu tasarrufların yatırıma kaynaklık etmesi teşvik edilmektedir. Bu amaca matuf olarak ev halklarının birikimleri bir şekilde sektörlere dağıtılmalıydı. Meiji döneminden itibaren Japon bankaları zaten söz konusu işlevi görmekteydi. Yapılan düzenlemelerle faiz hadlerine nominal tavan yani bir sınırlama getirilerek bankalardan kredi kullanmanın yolu açıldı. Bununla beraber para kullandırma aracı olarak bono ve tahvil tercih edilmemiş yani bankaların değerli kağıtlar aracılığıyla değil efektif olarak şirketlerle münasebet kurması istenmiştir. Kredi kullanmanın maliyetleri yani faizler düşürülmüştür. Bunların neticesi

olarak; yatırım yapmak isteyen şirketler ucuz maliyetle kredi kullanabildiklerini gördükleri için çok daha rahat hareket edebilmişlerdir.

Burada da dikkat edilmesi gereken ucuz kredi kullanımının kamu tarafından yönlendirildiğidir. Özel şirketler bu fonları belirlenmiş olan bazı iş kollarında belirlenen şekilde kullanmayı taahhüt ettikleri taktirde elde edebilmektedir. Kamunun şirketler üzerindeki etkisi yine bankalar vasıtasıyla olmaktadır. MITI'nın belirlediği alanlarda iş yapan şirketlere kredi sağlayan bankalar refinansman imkanına sahip oluyordu. Diğer taraftan Mali Yatırımlar ve Kredi Programları aracılığıyla gerek duyulduğunda doğrudan finansman yardımları da yapılıyor ve para yatırımları arttırmak için kullanılacak bir araç olarak görülüyordu (Yülek, 2013, s. 5-13).

Ayrıca Japon Kalkınma Bankası aracılığıyla özel sektör yine düşük faizler üzerinden ucuza sermaye bulabilme imkanına sahip oldu. Bütün bu düzenlemeler neticesinde şirketler finansman bulmak için bono ve tahvil satışı yerine doğrudan bankalara borçlanmayı tercih etti.

1.5.3. Japon Kalkınmasını Destekleyen Mikro Dinamikler

Çalışmanın bu kısmında Japon şirketlerinin işleyişinden, Japon yönetim anlayışı olarak karşımıza çıkan şirket içi ve şirketler arası örgütlenmelerden bahsedeceğiz. Japonya'da devlet mekanizması Japon şirketlerinin gelişim sürecini takip etmiş; bu şirketlerin gelişimini tehdit edebilecek unsurlara karşı tedbirler almış, bu şirketlerin büyüme ve üretim kapasitesini arttırabilmesi için gereken teşvikleri sunmuştur. Devlet mekanizması şirketler için dışsal sayılabilecek faktörleri denetim altında tutmuştur ancak söz konusu hızlı büyüme ve kalkınma sürecinin gerçekleşebilmesi için şirket içi faktörlerin de çok iyi bir şekilde düzenlenmesi gerekmektedir. Nitekim gerçekleştirilmiş olan Japon ikinci kalkınması hem içsel hem de dışsal faktörlerin çok verimli kullanıldığının bir göstergesidir.

İkinci dünya savaşından sonra gerçekleşen Japon kalkınmasını inceleyenler iki ana başlık üzerinde durmuşlardır. Bunlardan bir tanesi savaş sonrası gerek Amerika eliyle yapılan düzenlemeler sayesinde gerekse kurulan ilişkiler neticesinde, Japonların Amerikan organizasyon sistemlerini öğrenmiş olmasına işaret etmektedir. Diğer yaklaşım ise; Japonların kendi kültürlerinden kaynaklanan bilgi birikimini ve iş

yapabilme yöntem ve kabiliyetlerini kaybetmemelerinden kaynaklandığını işaretlemektedir (Zerenler, 2006, s. 760).

Bilindiği gibi Tokugawa yönetimi yıkılmadan önce Japon dış işlerinden ve Japon toplumunun iktisadi ve içtimai güvenliğinden Bakufu ismi verilen hanedanlık sorumluydu. Ülkenin üretim faaliyetlerini ise daimyo ismi verilen geniş aileler kendi içlerinde geliştirdikleri ahlaki sistem üzerinden organize ederek devam ettiriyordu. Hanedanlık yıkıldıktan sonra önce Iwakura heyeti Batı tarzı iktisadi ve içtimai koşulları öğrendi daha sonra bu yeni bilgiler Japon kültürüne eklenerek birinci kalkınma süreci başlamış oldu. Geline yeni süreç yukarıdaki aşamaların iz düşümleriyle doludur. Tokugawa hanedanlığının yerine güvenlik önlemlerini ABD üstlenmiştir, yeniden kurulan Japon devlet mekanizması her ne kadar liberal değerlere daha şiddetli bir şekilde maruz kalsa da, kurulan yeni sistemin özünde Bakufu anlayışını bulabilmek mümkündür. İşgalden sonra ABD, Japonya'yı liberal değerler üzerinden yeniden organize etmek istese de Japon inanç ve kültürlerinin müsaade etmediği unsurlar devlet mekanizması eliyle dışlanmıştır. Öte yandan yine işgalden sonra büyük ailelerin hükmettiği topraklar dağıtılmış yani liberal değerlerin öncülüğünde gelişen rekabet kanunları gereği tekelciliğin önüne geçilmek istenmiştir. Ancak yeni dönemde kurulan küçük şirketler devlet eliyle tekrardan birleştirilmiş ve Japonya'nın alışık olduğu büyük şirketler yeniden tesis edilmiştir. Diğer bir değişle Iwakura heyetinden öğrenilenler nasıl Japon sistemine entegre edilmişse işgal sonrası ABD'den alınan yeni yöntem ve değerler Japon karakterinin müsaade ettiği ölçüde alınmış ya da Japon dünyasına uygun bir biçimi geliştirilerek uygulanmıştır (Sargut, 2001 s. 221).

1.5.3.1. Bireylerin Japon Şirketlerine Karşı Sorumlulukları

Japon yönetim sisteminin içerisine girildiğinde yoğun bir şekilde Japon inanış ve kültürünün etkisi görülür. Şirket çalışanlarını motive eden en büyük dinamik sahip oldukları manevi değerlerdir. Bu öğretiler iyi insan olmanın tarifini sadakat, çok çalışmak ve karşılık beklemeden doğruyu yapabilmek gibi değerler üzerinden okumaktadır. Bu tanım dünya üzerindeki birçok insan için geçerli olmasına rağmen Japonya'da bu kadar derin bir işlev görmesinin nedeni başlıca bir araştırma konusudur. Ancak bilindiği üzere Japonlar için bu değerlere göre yaşamak bir lütuf değil bir

gereklilik haline gelmiştir. Toplum genelinde iktisadi ve içtimai anlayış; alış-verişten, evlat edinmeye söz konusu değerler temel alınarak organize edilmiştir.

Bilindiği üzere liberal değerler kişinin kendi faydası için çalışmasını ve bencil olmasını normal karşılar ve hatta böyle yaşamının dolaylı yollarla toplumun gelişimine de katkıda bulunacağını söyler. Kapitalist sistem tüketimi temel alan bir ekonomik yapı inşa etmiştir ve daima tüketimi teşvik eder. Japon inanışları liberal değerlerin bir kısmını kabul etmemektedir. Budist ve Şintoist öğretiler toplumun faydası için bireyin her türlü fedakarlığı yapması gerektiğini öğütler. Japon aile yapısında görüldüğü gibi ailenin şerefi bireylerin şerefinden çok daha önemlidir. Bir aileye mensup bütün bireyler kendi şahsi faziletleriyle değil ailelerinin şerefiyle öğünür. Güçlü bir ailenin şerefi ve onuru o aileye mensup bütün bireylere teker teker aittir. Bu duygunun daha sonra Japon şirketlerine ve Japon şirketlerinin bir araya gelerek oluşturduğu Keiretsu denilen yapılara da aktarıldığı görülmektedir. Öte yandan Japon öğretilerinde tüketim değil üretim kutsaldır. İhtiyacından fazlasını tüketmek ise onursuz bir davranış olarak görülür. Çünkü ihtiyacından fazlasını tüketen bir insan ailesinin diğer fertlerinden veya Japon toplumunun geleceğinden harcıyordur. Aile yapısına verilen bu önem genelde güçlü bir Japon devleti kurma idealiyle kesişirken özelde ise bu duygu güçlü şirketler kurma çabasıyla ortaya çıkmıştır. Ayrıca yine Japon öğretileri karşılaşılan zorluklardan rahata kaçmayı erdemsiz bir davranış olarak görmüş o zorluklara katlanıp sabretmeyi ise şerefli bir davranış olarak tanımlamıştır. Bu yüzden şirket zor bir durumla karşılaştığı zaman onu terk etmek düşünülmez hatta kendi çalıştığı şirketi bırakmış olan birisi başka firmalar tarafından da iyi gözle karşılanmaz. Bu nedenle bir kişinin kariyerini ne kadar çok şirkette çalıştığı değil bir şirkette ne kadar uzun çalıştığı belirler.

Şirketi aile gibi görmenin bir diğer getirisi ise ücret beklentisini ikinci sıraya atmaktadır. Bireyler için en büyük ödül büyük bir aileye mensup olmaktır. Öyle ki Şintoizm’de aile inanılması gereken kutsal bir değerdir, aile kavramının yaşatıldığı yer ise kişinin mabedidir. Buna dayanarak günümüzde Japonların en büyük ibadethaneleri devletleri ve ona bağlı olarak kurdukları şirketlerdir desek abartmış sayılmayız. Yine Şintoizm’e göre tembellik kainatın kurallarına karşı bir saygısızlıktır. Mevcudatın hiçbirisini kendi vazifesini terk etmiş halde bulamayacağımıza göre insanda vazifesini asla bırakmamalıdır. Dolayısıyla Japon şirketleri bir ibadethane orada çalışmak ise bir ibadet gibi görülür.

Japon inanışlarına göre kainattaki bütün canlılar arasında bir uyum vardır. İnsanlarda bu ahengi örnek almalıdırlar. Her birey bulunduğu grup içerisindeki ahenge

uyum sağlamalıdır. Tıpkı bir arı kovanında olduğu gibi birlik ve beraberlik içerisinde çalışma ve üretimde bulunmak en büyük bir ibadettir. Dolayısıyla şirket içerisinde ekip ruhunu yakalamak çok önemli olduğu gibi bu ruha zarar verecek bir harekette bulunmak ise çok büyük bir hata kabul edilir.

Japon bireyin eşinden daha çok anne ve babasına saygı duyması öğütlenir. Bir aileyi devam ettiren ve ayakta tutan şeyin yaşlılar olduğu kabul edilir. Bu anlayış Japon şirketlerine de yansımıştır şirket içerisindeki kıdem sahibi çalışanlar konumları ne olursa olsun kıdemi ölçüsünde saygıyı hak eder (Zerenler, 2006, s. 760-761).

1.5.3.2. Japon Şirketlerinin Çalışanlarına Karşı Sorumlulukları

Yukarıdaki bölümde izah etmeye çalıştığımız değerler Japon bireyinin şirkete karşı sorumluluklarını ifade etmekteydi. Japon aile sistemini izah ettiğimiz bölümde de anlatıldığı üzere Japon öğretileri bireylere sorumluluk yüklediği gibi yönetim kesimine aynı şekilde sorumluluklar yüklemektedir. Bu iki kesimden herhangi birisi kendi görevini yerine getirmede zaman saygınlığını yitireceği gibi karşı taraftan herhangi bir beklenti içerisine de giremez. Bu nedenle her ne kadar işgalden sonra ABD Japon yönetim sistemini liberal değerlere göre yeniden düzenlemek istemişse de söz konusu organik yapı Japon değerlerini muhafaza etmiştir (Singleton, 1989, s.22).

Yönetim kesimi liberal değerler ışığında organize olduğu takdirde toplum bu duruma olumsuz tepki verecekti. Amerika ülke içerisinde olabilecek herhangi bir isyanın garantörüydü ancak Japon toplumunun tepkisi tembellik ve isteksizlik şeklinde olacak olursa bu toplumun yeniden kalkınması düşünülemezdi. Bu nedenle Japon devleti de Japon şirketleri de geleneksel Japon öğretilerini insan kaynaklarına taşımanın yolunu buldular.

1.5.3.2.1. Yaşam Boyu İstihdam

Yaşam boyu istihdam anlayışı Japonların birinci sanayileşme döneminden itibaren görülmeye başlamıştır. Bu anlayışın temelleri Japon aile yapısına dayansa da şirketler düzeyinde faaliyete geçmesi 1930'lu yılları bulmuştur. İkinci dünya savaşından sonra görülen ağır ekonomik şartlar, uzun süren grevler ve işgücü kıtlığı ise bu anlayışın

tam manasıyla yaygınlaşmasına yol açmıştır. Her ne kadar yaşam boyu istihdam anlayışının yasal bir dayanağı olmasa da bu anlayış; Japonya'daki bütün şirketlerin kabul ettiği bir teamül, bir ahlak haline gelmiştir.

Japon şirketlerinin çalışan tarafından bir aile gibi görüldüğünden ve bu durumun şirkete katkılarından bahsetmiştik. Elbette çalışanlardaki bu duygunun muhafaza edilmesi firmaların da elemanlarına bir aile üyesi gibi yaklaşmasından geçer. Bu kapsamda Japon yönetim anlayışında görülen en belirgin özellik yaşam boyu istihdam uygulamasıdır. Bir aile üyesi nasıl ki ölene kadar o ailenin bir parçasıdır, Japon şirketleri için de elemanları aynen bunun gibidir. Bu sayede çalışan bir gün işsiz kalabileceği korkusunu yaşamaz, çalıştığı firmayla ömürlük bir yola çıktığını bildiği için o firmanın büyümesi ve gelişmesi için büyük bir özveri ile çalışır. Japonların “Shusin Koyo” adını verdikleri anlayış büyük krizlerde dahi elemanların işten çıkarılmayacağını garanti etmektedir.

Firma çalışanları içerisinde bulundukları ekiple birlikteliklerinin hayatları boyunca süreceğini bildikleri için ekip içerisindeki anlaşmazlıklara karşı gösterecekleri hoşgörü düzeyi artar. Bu sayede ekip içerisindeki birliktelik rekabetten daha çok yardımlaşma ile beslenir. Diğer taraftan firma yöneticileri işe aldıkları elemanlarla bir ömürlük mukavele imzaladıklarının bilincindedirler. Bu nedenle çalışanlarının eğitimi için yatırım yapmaktan çekinmez ve hatta buna kendilerini mecbur hissederler. Nitekim üniversiteden yeni mezun olmuş olan gençler işe alındıktan sonra çok uzun süren bir eğitimden geçirilirler. Ayrıca yeni işe başlayanlar yoğun bir oryantasyon sürecine tabi tutulur çünkü Japonlar işin iş başında öğrenildiğine inanırlar. Daha sonra üzerinde duracağımız kıdem anlayışı ustaların haklarını muhafaza ettiği için ustalar yeni işe başlayanlara tecrübelerini gönül rahatlığıyla aktarır. Yaşam boyu istihdam anlayışının bir diğer faydası da firmalar çalışanlarını anlık hata ya da faydalarına göre değerlendirmez onların kabiliyet ve eksikliklerini uzun bir değerlendirme sürecine tabi tutarlar. Gelineen noktada Japonya grevlerle ilgili problemi aşmıştır. Geliştirilen uygulamalar neticesinde çalışanlar şirketlerine zarar vermemek için grev yolundan uzak durmaya başlamıştır. Sıkıntılı süreçlere girildiğinde fedakarlıkta bulunmak çalışanlar için akla gelen ilk yol olmuştur. Diğer yandan Japon şirketleri daha sonra ayrı bir başlıkta ele alacağımız üzere çalışanların isteklerini grev yapmadan sunabilecekleri bir platform hazırlamışlardır (Zerenler, 2006, s. 766).

Ömür boyu istihdam anlayışı bahsettiğimiz faydalarıyla birlikte çeşitli zorunlulukların doğmasına da yol açmıştır. Örneğin çalışanların işten çıkarılmayışı

belirli bir süre sonra orta kademelerde yığılmalara neden olmaktadır. Bu yığılmalar şirket için gereksiz bir yük oluşturabilmektedir. Diğer yandan orta kademelere gelmiş çalışanlar yaşam kalitelerini devamlı olarak arttırmak isterken belirli bir süre sonra yaptıkları işin beklentilerini karşılayamaması çalışanlarda memnuniyetsizliklere yol açmaya başlamaktadır. Zamanla bu sıkıntının farkına varan Japon yöneticiler bu olumsuzluktan sıyrılabilmek için belirli bir kıdemi doldurmuş olan çalışanlarını uzun süreli tatillere çıkarmaya başlamışlardır. Ayrıca söz konusu çalışanlara şirkete bağlı olan yan kuruluşlarda çalışma imkanı verilmiş, bu çalışanların emekliye ayrılmaları yada kendi işlerini kurmaları teşvik edilmiştir (Yıldız ve Ardiç, 2002, s.46).

Günümüzde bilginin sürekli kendisini güncellemesi ve üretim teknolojilerinin süratle ilerlemesi ömür boyu istihdam anlayışının sürdürülebilmesi için bir engel gibi görünmektedir. İşletmeler çalışanlarının bilgi ve becerilerini daima güncelleyebilmek için sürekli eğitim faaliyetlerini sürdürse bile belirli bir yaş veya kapasiteden sonra çalışanlar kendilerini güncelleyememektedir. Bu durum yeni eleman ihtiyacı doğurmaktadır. Yeni bir eleman transferi eski çalışanı işten çıkarmadan yapıldığı takdirde şirket için bir yük oluşturmaktadır (Arıcıoğlu, 2000, s.48).

Eski elemanlarını işten çıkarmayı tercih etmeyen Japon yönetim anlayışı elbette durağanlığa karşı kendine has yöntemler geliştirmiştir. Bunlardan bir tanesi de Japon şirketlerindeki iş rotasyonudur. Şirket içerisindeki tüm çalışanlar zamanla üretimin yapıldığı bütün bölümlerde çalıştırılır ve bu sayede şirketin tüm birimleri çalışana tanıtılmış olur. Çalışanlar bu sayede gerektiğinde başka alanlara kaydırılabilmekte veya en verimli oldukları alanlarda istihdam edilebilmektedir. Ayrıca bu sayede birimler arası diyalog geliştirilmiş olur. Üretimin farklı aşamalarının birbiriyle bağlantılı olduğu düşünülürse bu ilişkilerin kuvvetlendirilmesi aksaklıkların çözülebilmesi için çok önemlidir. Öte yandan kıdem kazanmış bir işçinin tam manasıyla şirketin bütün birimlerine hakim bir yönetici kıvamına gelmesi de bu iş rotasyonu sayesinde sağlanmaktadır. Yani diyebiliriz ki işten çıkarılması söz konusu olmayan eleman ilave eğitim organizasyonları dışında, doğal bir eğitim sürecine her daim tabi tutulur (Zerenler, 2006, s. 766).

1.5.3.2.2. Kıdem Anlayışı

Bilindiği gibi Japon ailesi tanıtılırken bu organizasyonda yaşlıların ne kadar önemli ve kutsal bir değere sahip olduğu üzerinde durulmuştu. Ayrıca Japonlar için iş görebilecek durumdaki insanların çalışmaması bir utanç vesilesiyken iş göremeyecek durumdaki insanların bakımını üstlenmenin bir erdem olduğuna değinmiştik. Bu nedenle Japon ailesinde lider konumdaki kişi aynı zamanda söz konusu yaşlıların ve iş göremeyen kimselerin bakımını da üstlenmek durumundadır. Japon şirket hayatına geçildiğinde ise bu anlayışın bir tezahürü olarak kıdeme göre ücretin verilmesi ve kişinin saygınlığının şirkette çalıştığı yıl ile doğru orantılı olması göze çarpmaktadır. Batı tipi çalışma sistemlerinde ücreti belirleyen yapılan işin niteliği ve işten elde edilecek verimken Japonya’da bir kişinin ücreti eğitim durumu ve kıdemiyle doğru orantılıdır. Çalışan işe alınırken eğitim durumuna göre bir temel ücret belirlenir ve bu ücret çalışanın kıdemi arttıkça arttırılır. Bu artış kişi 50-55 yaşlarına gelene kadar her yıl devam eder. Örneğin ellili yaşlara gelmiş bir çalışanın ücreti aynı işi yapmak üzere yeni işe alınmış birisinin ücretinin neredeyse üç katıdır. 55 yaşından sonra ise ücret ve primler azaltılmaya başlar böylece çalışan için emekli olmak daha cazip bir hale gelir. Öte yandan kıdem sahibi bir çalışan emekli olsa bile şirketin başka faaliyet alanlarında daha düşük ücretlerde kendisine yer bulabilmektedir (Zerenler, 2006, s. 767).

Japon ücretlendirme sistemi maaş ve prim esasına dayanır. Bir çalışanın bir sene içerisinde aldığı primlerin toplamı ortalama olarak beş ya da altı aylık maaşına tekabül etmektedir. Kıdem arttıkça hem maaş hem de prim arttığı için çalışan çalıştığı şirketi bırakmayı asla düşünmez. İşten ayrılmak Japon iş çevrelerinde olumsuz bir referans oluşturacağı gibi çalışanın kıdeminin sıfırlayacağı için yapılacak en son tercihtir. Ayrıca herhangi bir kanuna bağlanmamış olmasına rağmen Japon şirketleri arasındaki teamüller gereği bir iş gurubunu terk etmiş bir elemanın başka iş gurupları tarafından işe alınması da hoş karşılanmamaktadır.

Kıdem sisteminin en göze çarpan olumsuz yanı ise hızlı gelişim gösterebilen çalışanların gelişimleriyle orantılı bir hızla terfi alamayışıdır. Burada da Japon şirketlerinin farklı bir yanı karşımıza çıkar; Batı tipi şirketlerde mevki arttıkça sorumluluklarında arttığı gözlenirken Japon şirketlerinde sorumlulukla mevki arasında doğru orantılı bir ilişki yoktur. Şirket içerisindeki mevki düzeyini kıdem belirlerken çalışanlar daha önce anlatılan nedenlerle şirkete bağlandığı için yetenekli çalışanlara

daha çok sorumluluk yüklenebilmekte ve bu durum yadırganmamaktadır. Bilindiği üzere Batı tipi yönetim anlayışında şirket çalışanları aldıkları sorumlulukların karşılığını kısa sürede ücret olarak görmek isterler. Diğer bir deyişle ücret çalışanları motive eden en önemli unsurdur. Japon yöneticilerinin oluşturduğu sistemde ise genç çalışanların sabırla beklemeleri gerekmektedir. Buna rağmen sistemin işliyor olması ise Japon çalışanların motive kaynaklarının farklı oluşundan ileri gelmektedir (Yıldız ve Ardic, 2002, s. 45).

1.5.3.3. Japon Şirketlerinde Kurumsal Yapı

Yukarıda Japon şirketlerinde işveren ile çalışan arasındaki ilişkilerin hangi değerler üzerinde şekillendiğini göstermeye çalıştık. Bu değerlerin korunabilmesi için türetilmiş yöntemlerden ve gerek şirket içerisinde gerekse şirketler arası bu yöntemlerin işleyiş tarzından bahsettik. Çalışmanın bu bölümünde ise işveren ve çalışan ilişkilerinin üzerinde Japon özel sektöründe kurumsal mantığın nasıl işlediğini, şirketlerin varlığını devam ettirme amaç ve gayelerini, varlıklarını devam ettirebilme yöntemlerini inceleyeceğiz.

1.5.3.3.1. Sürekli Gelişme Hedefi (Kaizen)

Firmalar daha verimli üretim faaliyetleri ve daha kaliteli çalışma standartlarını yakalayabilmek için lider şirketleri veya başarılı organizasyonları araştırırlar. Bu şirketlerin organizasyon yöntemlerini öğrenip kendi firmalarına uyarlayarak gelişimi yakalamayı hedeflerler. Şirketlerin bu şekildeki davranışları literatürde benchmarking olarak adlandırılmıştır. Japonya’da ise benchmarking faaliyetlerine benzer ve bu faaliyetlerin yerini tutabilecek “kaizen” anlayışı söz konusudur.

Doğu öğretileri doğadaki her şeyin kendine has bir kemal noktası olduğunu söylemektedir. Canlıların ömürleri boyunca bu mükemmel hale ulaşmayı kovaladığı kimisinin bu kemal noktasına vardığı kimisinin ise varma yolundayken hedefine ulaşmadan ömrünün bittiğine inanılır. Devletler, kültürler dahi böyle bir kemal noktasına ulaşmayı arzulamalıdır. Bahsettiğimiz kemalini bulma anlayışı; Japon

şirketlerinde “dontotsu” adı verilen mükemmeli bulmaya çalışma ve bu yolda devamlı olarak arayışta bulunma olarak tezahür etmiştir (Zerenler, 2006, s. 764).

Japoncada değişim anlamına gelen “kai” sözcüğü ile iyi anlamına gelen “zen” sözcüklerinin bir araya getirilmesiyle türetilmiş olan “kaizen” mükemmelle ulaşabilmenin yolunu tarif etmektedir. Kaizen her yeni günün bir öncekinden daha iyi olabilmesi için devamlı çalışmayı ve çabalamayı hedef göstermektedir. En iyiyi yakalayabilmek için sürekli olarak diğer firmaları takip etmek kaizen felsefesinin benchmarking ile benzeyen yanıyken; kaizen, sürekli olarak gelişim için çabalamayı ve geçmişini kontrol etmeyi de öğütler. Bu sayede en az hatayla üretimin gerçekleştirilmesi ve üretimde en yeni yöntemlerin kullanılması Japon iş dünyasında bir hedef ve ahlak haline gelmiştir (Özevren, 2000, s.36).

1.5.3.3.2. Karar Alma Süreçleri (Ringi Sistemi ve Kalite Çemberleri)

Bilindiği üzere Batı tipi şirket yönetimlerinde üst düzey yöneticilerin aldıkları kararlar ilan edilir ve şirket genelinin bu kararlara uyması gerekir. Tıpkı karar alma sürecinde olduğu gibi kararların fiili olarak yürürlüğe girebilmesi için de belirli bir süreye ihtiyaç vardır. Alınan kararların derinliği ölçüsünde çalışanlara izah edilmesi zorlaşacak ve çalışanların bu kararları anlama düzeyleri farklılık gösterecektir. Diğer yandan yine alınan kararın çeşidine gere çalışanların yeni uygulamaya motive olmaları belirli bir zaman gerektirecektir. Japon yönetim sisteminde ise karar alma süreci daha farklı işlemektedir. Şirket yönetimi karar alma süreçlerine şirketin bütün çalışanlarını dahil etmeğe özen gösterir ve kararlar grup halinde alınır. Yeni bir karar alınacağı ya da yeni bir uygulamaya geçileceği zaman bu karardan etkilenebilecek herkesin karar alma sürecine katılması istenir. Kimi zaman katılımcı karar alma sürecinin gerçekleştirilmesi için öneri belgeleri oluşturulur ve bütün muhataplara bu belge ulaştırılır. Çalışanlar belgeyi okur ve kararlarını bildirir. “Ringisho” ismi verilen bu belgeler çalışanların onayından geçtikten sonra ilgili birim sorumluları ve üst düzey yöneticiler belgeyi onaylar ve yeni karar yürürlüğe girmiş olur. Uygulanan bu yöntem sayesinde bütün çalışanlar alınan karardan karar alma sürecinde haberdar olmuş olur. Böylece çalışanlar alınan ya da vazgeçilen kararda oy sahibi oldukları için yeni girilen süreçte kendilerini sorumlu hissederler (Zerenler, 2006, s. 762).

Karar alma süreci uzuyor olmasına karşın bu yöntem sayesinde alınan kararlar kısa sürede pratikte karşılık bulabilmektedir. Dikkat edilmesi gereken diğer bir nokta çalışanlar ömür boyu istihdam gibi kavramlar sayesinde alınacak kararla ilgili memnuniyetsizliklerini dile getirdikleri takdirde bir yaptırımla karşılaşmayacaklarını bilmektedir (Yıldız ve Ardıç, 2002:44).

Diğer bir karar alma birimi ise “kalite çemberleri” olarak adlandırılan ekipler kurularak sorunların tespit edilmesi ve çözüm aranmasıdır. Kalite çemberleri Japonların bir nevi kalite kontrol birimleridir. Aynı birimde çalışan, kendini ispatlamış, uzman sayılabilecek kişilerin bir araya gelmesiyle oluşan bu topluluğun gayesi çalışanlar arasında çıkabilecek sorunların ya da işle ilgili çeşitli problemlerin kaynaklarını tespit etmek, çözüme kavuşturmak ve bütün bu durumları üst kademelerdeki yöneticilere rapor etmektir. Gönüllü olarak bir araya gelmiş olan bu grup söz konusu gayelere matuf olarak düzenli toplantılar yapar. Kalite çemberlerinin ilgi alanına kendi birimleri içerisindeki güvenlik, kalite ve verimlilik sorunları da girmektedir (Taşlıyan ve Karayılan, 2006, s. 56).

Böylece her birim içerisinde gönüllü olarak intihap edilmiş bir grup kendi ekibinin sıkıntılarıyla yüzleşmiş olur. Grup üyelerinin bizzat çalışanlardan seçilmesi bilgiye ulaşma ve sorunu ciddiye alma açısından karar alma birimlerine birçok avantaj sağlamaktadır. Kalite çemberleri sayesinde her çalışan kendi problemlerini daha rahat ifade edebileceği bir ortam bulabilmektedir. İstedikleri zaman düşüncelerini iletebilecekleri somut ve kendi içlerinden bir birime sahip olmak çalışanların kendilerini şirkete ait hissetmelerini sağlamaktadır. Yine bu sayede çalışanlar aktif hale getirilmekte ve performansları yüksek düzeylerde tutulabilmektedir. Kalite çemberlerinin işleyebilmesi için grup halinde çalışma kültürüne aşina olan insanlar gerektiği gibi bu sistem içerisindeki insanların grup halinde çalışma kabiliyetlerini de geliştirmektedir (Dinçer, 1992, s. 182).

1.5.3.4. Üretim Sistemleri

Yukarıda incelediğimiz birçok özellik dolaylı yollardan Japon şirketlerindeki üretimi daha verimli hale getirmektedir. Çalışmanın bu kısmında ise doğrudan Japon üretim metotları incelenecektir.

Japon şirketlerinin en önemli gayelerinden birisi mümkün olduğunca çok ve devamlı olarak üretimde bulunmaktır. Bu gayeye ulaşmanın yolu da üretim aşamalarını iyi planlamaktan ve kaynakları en verimli şekilde kullanmaktan diğer bir ifadeyle en ufak kaynak israfına fırsat vermeden üretime koştuktan geçmektedir. Özellikle Japonya gibi ham madde kaynakları kısıtlı olan bir ülkede planlama, üretimin devam ettirilebilmesi için çok daha büyük önem arz etmektedir.

1.5.3.4.1. Seri Üretim ve Japonya

Sanayi devriminin neticesi olarak dünyanın birçok yerinde seri üretime geçilmiştir. İcat edilen ya da sipariş edilen makinelerin kendi maliyetlerini karşılayabilmesi için çok sayıda mal üretilmesi ve satılması gerekmektedir. Bu durum seri üretimi hem bir netice hem de bir zorunluluk haline getirmektedir.

Üretilen herhangi bir malın üretiminden satışına kadar tanıtım, pazarlama, satış, ulaşım gibi birçok süreç vardır. Bu süreçte firmalar bir sürü stok mal üretmekte ve büyük depolarda ürettikleri malları saklamak zorunda kalmaktadır. Tahmin edileceği gibi depolama faaliyetleri başlı başına bir maliyet unsurudur. Özellikle depo ömrü uzun olmayan mallar için bu faaliyetlerin maliyeti de artmaktadır. Diğer yandan stok için üretim yapan firmalar yaptıkları araştırmalar neticesinde bir talep tahmininde bulunur ve üretimlerini tahmini seviyeye göre yapmaya çalışırlar. Talep miktarını etkileyecek birçok faktör olmasından ötürü üretilmesi gereken miktarın tahmini genelde hatalı çıkmaya müsaittir. Dolayısıyla bu durum birçok kaynak israfına yol açabilmektedir.

Stok için üretimin olumsuz yanlarından bir tanesi de üretimin ilk andan itibaren sınırlarının tam belirlenmemiş oluşudur. İtme sistemi ile üretim olarak tanımlanan bu düzenekte her üretim aşaması sistemi diğer aşamaya geçmeye mecbur edecek şekilde tasarlanmıştır. Dolayısıyla üretimin her bir aşamasında yeniden stok düzenlemesi ve ihtiyaç listesi belirlenmek zorundadır.

Japonya gibi kısıtlı kaynaklara sahip bir ülke seri üretim için devamlı olarak ham madde sağlamakta güçlük çekecektir. Diğer yandan depolama maliyetleri ise üretimi daha pahalı hale getirmektedir. Bu nedenle stok miktarını asgariye indirmek ve mümkün olduğunca anında satışa odaklanmak Japon şirketleri için hayati önem taşımaktadır. Japonya kalkınmasını üretim üzerine bina etmek istiyorsa seri üretimin söz konusu döngüsünü kırmak ve yeniden kendi koşullarına göre düzenlemek zorundadır.

Nitekim Japonlar arzın belirleyici olduğu bir üretim anlayışı olan itme sistemi ile üretim yerine talebin belirleyici olduğu bir üretim mantığı olan çekme sistemi ile üretimi ikame etmeyi başarmışlardır. Japonların geliştirmiş olduğu bu sistem literatürde Tam Zamanında Üretim, Yalın Üretim gibi isimlerle anılmaktadır (Saklı, 2007, s. 4-14).

Tam zamanında üretimin ortaya koyduklarını daha iyi anlayabilmek için alternatif bir üretim tarzı olan Fordist üretimi tanımak ve bu üretim anlayışındaki aksaklıkları, olumsuz yönleri görmek faydalı olacaktır.

a. Fordist Üretimin Eleştirisi

İktisat bilimi sosyal bir bilim olmasına rağmen bazı iktisatçılar doğa bilimlerine ait yöntemlerin iktisat bilimlerinde de kullanılabileceğini düşünmüşlerdir. Nitekim birçok iktisat ekolü iktisadi olayların fizik, kimya, biyoloji alanlarında olduğu gibi matematiksel hesaplara dayandırılabilirliğini söylemişlerdir.

18. yüzyıl ünlü fizikçi Newton'un görüşlerinin hakim olduğu bir devredir, bu görüşlerin hakimiyeti teorik alanda yetkinliğini kaybetse de pratikte uzun süre devam etmiştir. Bu dönemde bilim çevreleri mekanik bir kainat olgusu üzerinde durmaktadır. Bu olgu, kainatın büyük bir makine gibi işlediğini ve birbirini tamamlayan çok küçük parçaların bir araya gelmesiyle bu makinenin oluştuğunu ifade ediyordu. Bu nedenle doğa bilimleri yöntem olarak araştırılan herhangi bir olgunun yeterince küçük parçalara bölünüp incelenmesi gerektiği esasını benimsemişti.

İktisat bilimi de bu görüşlerden nasibini almıştır. Üretim alanında mekanik kainat görüşünün tezahürü; Henry Ford'un geliştirmiş olduğu üretim sistemi ile F. W. Taylor'un üretim verimliliğini arttırabilmek için yaptığı endüstriyel uygulamalarda görülmüştür. Fordist üretim sistemi üretimi basit ve küçük parçalara ayırarak ürün aşamalarının çok disiplinli bir iş bölümü ile takip edilmesi üzerine kurulmuştur. Taylorist yönetim anlayışı ise çalışanlardan azami verimi elde edebilmek için her işçinin iş tanımını oldukça basit hale getirmeyi ve kişilerin sadece o işte uzmanlaşarak üretim aşamalarında çalışmalarını öngörmektedir. Diğer bir ifadeyle Üretimin mekanik kısmını basit ve küçük parçalara ayırma işlemi Henry Ford tarafından gerçekleştirilmiş, bu parçaların montajını ya da takibini yapacak işçilerin görevlerini küçük parçalara ayırarak tanımlama işlemi ise Taylor tarafından gerçekleştirilmiştir.

Fordist üretim sistemi sayesinde emekten azami verim elde edilmek istenilmiştir. Öyle ki işgücü tıpkı bir makine gibi programlanmaya başlamıştır. Diğer yandan bu sistem sayesinde maliyetlerin asgari düzeye çekileceği ve kaynak israfının önleneceği düşünülmüştür.

Fordist üretim sistemi yapısı itibariyle azami üretim düzeyini yakalamayı hedeflemektedir. Olabildiğince çok mal üretmeye odaklanan bu sistem üretim arttıkça tüketiminde artacağını ön görmektedir. Ancak bir zaman sonra görülecektir ki ne kadar üretilirse o kadar tüketilmemektedir ve sistem arz fazlası vermektedir. Belirli bir düzey geçildikten sonra iş tanımının basitleşmesi işi vasıfsız elemanlarla da yürütmenin mümkün olduğunu göstermiştir. Bu durum ücretlerin oldukça düşmesine yol açmış dolayısıyla tüketim gücü de düşmüştür. Bu durum 1929 Buhran'ı gibi birçok sıkıntılara yol açmış ve Fordist üretim sisteminin doğurduğu arz fazlasını telafi edebilmek için Keynesgil politikalarla talep sürekli arttırılmaya çalışılmıştır.

Fordist üretim sisteminin çalışmamız kapsamında dikkate alınması gereken bir diğer olumsuz yönü ise Henry Ford'un tasarladığı montaj hattının büyük sabit sermaye yatırımı gerektiriyor olmasıdır. Kurulan montaj hattı büyük bir yatırımı gerektirdiği gibi bu yatırımı göze aldıktan sonra üretilen malın çok fazla çeşitlendirilemeyeceği ya da montaj hattının başka bir faaliyet alanında kullanılamayacağı düşünülecek olursa firmanın maliyetini telafi edebilmesi için uzun süre aynı ürünü üretip satması gerekecektir (Saklı, 2007, s. 4-14).

Son olarak Fordist üretim anlayışında emeğin kalitesi günden güne düşmekte ve işgücüne tıpkı bir makine gözüyle bakılmaktadır. Bu durum sendikaları ve çeşitli insan hakları örgütlerini rahatsız etmektedir.

b. Tam Zamanında Üretim

1950'li yıllarda Toyota firmasının uygulamaya başladığı tam zamanında üretim anlayışı seri üretimin olumsuzluklarından kurtulmak ve kaynak israfını en aza indirmek için tasarlanmış bir üretim mantığıdır. Günümüzde birçok firmanın model olarak aldığı bu yöntem, otomobil sektörü dışındaki birçok sektöre de ilham kaynağı olmuştur.

Tam zamanında üretim yöntemi arz odaklı değil talep odaklı bir üretim sistemidir. Bu sayede büyük stoklardan kurtulmak ve kaynak israfını önlemek hedeflenmiştir. Bu yönetime göre; müşterinin sipariş ettiği ürün, sipariş ettiği miktar ve kalitede üretilmektedir. Üretim organizasyonu; siparişin niteliklerinden en kısa sürede haberdar olup, siparişi müşterinin eline en kısa zamanda teslim edebilmek için tasarlanmıştır.

Üretim faaliyetlerini bu şekilde sürdürmenin ana gayesi stok düzeyini sıfıra indirmek olsa da bu üretim tarzının şirket için katkısı sadece stok düzeyini asgari

düzeyde tutmak değildir. Ürün, sipariş miktarı kadar ve anında üretildiği için seri üretimlerde olduğunun aksine hatalı ürün çıktısı asgariye inmektedir. Üretilen mal bütün aşamalarıyla tek bir noktaya bağımlı olmayıp tek bir noktadan piyasaya dağılmadığı için taşıma süresinden de kazanılmış olmaktadır. Öte yandan şirketler bu sayede seri üretimde kullanılan montaj hattının gerektirdiği büyük yatırımlardan kurtulmakta ve yeni gelişmelere daha hızlı adapte olabilmektedir. Sistem; makinelerin yönlendirdiği insanlar aracılığıyla değil insanların yönlendirdiği makineler aracılığıyla işlediği için iş makine ve tezgahlarındaki olası bozulmalar üretimi daha az etkilemektedir (Zerenler, 2006, s. 763).

Tam zamanında üretim sisteminin nasıl çalıştığını daha iyi anlayabilmek için sistemin geliştirdiği düşünce metodunu ve üretim yöntemlerini birkaç başlık altında incelemeyi gerekli buluyoruz.

- Basit Düşünce Yalın Üretim

Yalın üretim, üretim aşamalarının tamamında büyük yatırımlardan ve gereksiz maliyetlerden kaçınmayı hedeflemektedir. Bu düşünce tarzı nihai ürüne odaklanır ve üretim sürecini nihai ürünü daha kaliteli hale getirebilecek müdahaleler dışındaki bütün etkinliklerden arındırmayı hedefler.

Diğer üretim yöntemleri üretim yapabilmek için yüksek miktarda sabit sermaye yatırımlarını gerekli kılarken yalın üretim anlayışı asgari düzeyde sermaye kullanımı ile en kaliteli ürünü üretmeyi gaye edinmiştir. Sabit sermaye yatırımından doğan boşluğu kaliteli işgücü, kaliteli organizasyonlar ve iş takipleriyle kapatmayı hedefler.

Sistem, stok üretimlerden yerine ikame ettiği “kanban” yöntemiyle kurtularak üretimde maliyetleri düşürmüş ve verimliliği arttırmıştır. Yalın üretimin sadeleştirme mantığından büyük üretim tesisleri de nasibini almıştır. Devasa üretim tesisleri yerine düşük maliyetli ve kullanışlı alanlarda üretim yapma yalın üretimin yapısına daha uygundur.

Yalın üretimin beslendiği bir diğer ilke müşteri memnuniyetini en üst düzeyde tutmaktır. Bu ilkenin neticesi olarak müşteriye çok fazla seçenek sunulur. Hem çok fazla seçenek sunabilmek için hem de sunulan seçenekler doğrultusunda kısa sürede müşteriye ürünü teslim edebilmek için seri üretime nazaran çok daha esnek bir teknoloji kullanılır. Söz konusu teknoloji; seri üretimin içerisine emek ve sanatın daha yoğun bir şekilde müdahale etmesiyle elde edilir. Nitelikli emeğin iş gücüne dahil edilmesinin

neticesi olarak hatalı ürün çıkmasına fırsat verilmemekte ve süreçte çıkabilecek aksaklıklara anında müdahale edilebilmektedir (Okur, 1997, s. 8).

Japonlar sermaye yoksunluğunu mühendislik becerisiyle telafi etmek istemişlerdir. Bu arzunun üretim yöntemlerindeki yansımaları yüksek mühendislik ile tüketici beklentilerinin buluşturulması şeklinde olmuştur.

Son olarak dikkat çekmek istediğimiz mesele ise yalın üretimin rekabete değil de ekip çalışmasına dayalı oluşudur. Bilindiği gibi rekabetin kaliteyi yükseltici ve fiyatları düşürücü etkileri toplumun faydasına olarak görülür ancak rekabet kültürünün getirdiği rasyonel olmayan davranışlar vardır. Örneğin rekabet kültürü içerisinde olan bir insan iş arkadaşlarını geçmek ister aynı şekilde şirketlerde diğer şirketleri geçmeyi hedef edinir. Bireysel faydayı önceleyen bu durum birlikte iş yapılabilirdiği taktirde şirketin ya da toplumun faydasına daha olumlu işler yapabilme fırsatlarını kaçırmaya yol açabilmektedir. Yalın üretim anlayışı ekip çalışmasına ve müşteri dahil organizasyon içindeki tüm bireylerin uyum ve dayanışma içerisinde olması üzerine bina edilmiştir. Bu sayede üretim rekabetten doğabilecek olumsuz etkilerden de ayrılmıştır (Zerenler, 2006, s. 764).

* Jidoka

Eski tip üretimlerde hatalı bir üretim süreci fark edilemediği için hataya rağmen üretim devam etmekte ve hata nihai ürünle beraber görülebilmekteydi. Bu durum haliyle şirket için büyük kaynak israfına yol açıyordu. 1900'lü yılların başlarında Sakichi Toyoda'nın icat ettiği iplik dokuma makinesi dokuma esnasında iplik koptuğunda çalışmayı durduruyordu. Bu icat sayesinde üretimdeki aksaklığa anında müdahale edebilme imkanı doğdu.

Yukarıda bahsedilen icattan sonra literatüre giren Jidoka kavramı üretimin herhangi bir aşamasında çıkabilecek aksilikler karşısında anında harekete geçebilmenin ifadesidir. Jidoka, üretimde oluşabilecek hatalı parçanın tespitinin makine tarafından yapılması ve üretimin anında durdurulmasının adıdır. Herhangi bir sorun anında sorunun yaşandığı faaliyet alanındaki makine anında ve güvenli bir şekilde çalışmayı durdurur ve hali hazırda üretim sürecini takip etmekte olan yetkililer çok kısa sürede bilgilendirilir. Böylece olası aksaklıklar çok kısa zaman dilimlerinde telafi edilir.

Jidoka sayesinde her üretim sürecinde aynı zamanda üretimin kalitesi denetlenmiş olur. Alternatif üretim tiplerinde makinelerde bir aksaklık olduğunda iş gücünün çalışması da durur. Aksaklığın kaynağı tespit edilene kadar birçok birim faaliyetten kesilmiş olur. Jidoka söz konusu denetleme sayesinde problemlerin sebebini

doğrudan saptayabilmenin adıdır. Alternatif üretim tiplerinde üretimdeki aksaklığın sebebini bulmaya çalışmakla kaybedilen zaman Jidoka ile telafi edilir. Olası bir problem anında makineler durduğu için sorunda doğrudan tespit edilmiş olur ve böylece soruna ilk anda müdahale edilir. Bozulan makinenin tamiri gerçekleştirilirken operatörler başka alanlarda çalışmaya sevk edilir (Vargün, 2009, s. 251-262).

Jidoka'nın üretime bir diğer katkısı ise makineler hata tespitini kendi kendine yaptığı için çalışanın her daim makine başında beklemesine gerek kalmamaktadır. Bu sayede bir çalışan birden fazla üretim sürecini takip edebilmektedir.

*** Just İn Time**

Literatüre Just İn Time olarak geçen üretim yöntemi üretimin her aşamasında sadece lazım olan parçaların lazım oldukları yerlerde ve lazım oldukları anda kullanılmasıdır. Burada da öncelikli hedef israfın önlenmesidir. Böyle bir üretim sisteminde stok mallar bulundurmamak yine bilgi ve organizasyon becerisiyle, kaliteli iş gücüyle telafi edilir. İş süreçleri öyle bir programlanır ki parçalar kullanıldıkça yenileri doğru miktarda sipariş edilir. Böylece ham madde miktarı üretilcek mal miktarıyla orantılı seyreder. Just in time'ın pratikte nasıl hayata geçtiğini anlamak için “kanban” sisteminin bilinmesi lazımdır (Vargün, 2009, s. 251-262).

*** Kanban**

Tam zamanında üretimde depolama işlemleri yoktur bu nedenle sistem talebe ve talebin niteliklerine çok duyarlı olmalıdır. Sistemin işleyebilmesi için ham maddenin ihtiyaç anında hemen tedarik edilebilmesi gerekmektedir. Bunun için “kanban” ismi verilen bir yöntem geliştirilmiştir. İlk kez Toyota firmasının uyguladığı “kanban” sistemi; kanban kartları adı verilen sipariş kartları üzerinden işlemektedir. Bu sipariş kartları sipariş edilen ürünün bütün nitelik ve niceliklerinin kolayca anlaşılacağı dokümanlardır. Bu yönteme göre; nihai ürünün bir numunesi sergi alanlarında müşteriye gösterilir, ürün müşteriye tanıtıldıktan sonra müşterinin talepleri doğrultusunda bu kartlar doldurulur ve müşteriye ürünün teslim edileceği tarih tahmini olarak bildirilir. Sipariş kartları hızlı bir şekilde ana sanayi birimine ulaştırılır bir yandan burada hazırlıklar başlarken diğer yandan ham maddenin tedarik edildiği yerlere, birlikte çalışılan yan sanayilere sipariş kartları ulaştırılır. Kartların ulaştığı bütün birimler kendi siparişlerini kartlarla birlikte bir üst birime teslim eder. Üretim tamamlandığında kartın ilk çıkış yeri olan müşteriye ürün teslim edilmiş olur.

Sürecin sağlıklı işleyebilmesi için tedarikçiler çok iyi örgütlenmeli ve sürekli takip edilmelidir. Diğer taraftan organizasyonun çalıştırdığı elemanların çok yönlü olması ve sürecin tamamından haberdar olan gurupların üretim faaliyetlerini devamlı olarak denetlemesi gerekmektedir. Bu guruplar üretim sürecinin herhangi bir anında çıkabilecek sorunları çözebilecek düzeyde olmalı ve günlük olarak rapor tutmalıdır. Yani denilebilir ki ham madde siparişinin önceden yapılmaması çok sıkı bir iç ve dış denetimle telafi edilmelidir (Vargün, 2009, s. 251-262).

1.5.3.5. Japon Şirket Gurupları

1.5.3.5.1. Zaibatsu

Japonlar modern çağlara girerken ailelerin yerlerini alan büyük şirket örgütlenmelerinde tevarüs ettikleri ahlak ve yapıyı yaşatmayı başardılar. Eski çağlarda Japon fertlerinin ideali büyük ve güçlü aileler kurmaktı. Bir ailenin üye sayısı, işlediği toprak, ilişkide olduğu aileler o ailenin gücünü gösterirdi. Büyük bir ailenin ferdi olmak ve o ailenin büyümesi için çalışmak Japonları maddi manevi tatmin eden en önemli unsurlardanı. Ailenin gücünün olası bir ayrılıkta zayıflamaması için gerekli tedbirler alınır ve ailenin güçlü kalması bireylerin menfaatlerinin önünde görülürdü. Gerek aile fertleri arasında gerekse aileye bağlı olarak kurulmuş diğer aileler arasında rekabetten doğabilecek güç kayıpları olmaması için çeşitli teamüller geliştirilmişti ve insanlar bu teamüllere göre hareket ediyorlardı. Öyle ki bu teamüller Japonlar için bir namus haline gelmişti. İlerleyen dönemlerde bu aileler bünyelerindeki öz yapıyı korumakla beraber eski çağlarda tarıma bağlı yaptıkları üretimi yeni dönemin koşullarına uyarladılar. Özellikle Batı'da yaygın olarak görülen sanayicilik büyük Japon aileleri aracılığıyla Japonya'ya taşınmış oldu. Dışarıdan bakılınca tekelleşme olarak görülen bu yapının özü piyasaya hakim olanların sanayi devrimine ayak uydurmasından ibaretti (Bhappu, 2001, s. 156-167).

İkinci dünya savaşı öncesinde Zaibatsu olarak anılan bu topluluklar serveti elinde tutan zenginlerin oluşturduğu iş guruplarıydı. Bu iş gurupları üretimde büyük tekeller oluşturmakla beraber başta bankacılık olmak üzere hizmet sektörlerini, dış ticareti ellerinde tutmaktaydı. Bu iş gurupları kimi zaman devlete ait zarar etmekte olan kuruluşları satın alarak kimi zamanda enflasyonist ortamları yumuşatarak devletle uyumlu çalışırlardı. Diğer yandan devlette bu kuruluşların büyümelerini destekliyor ve

bu aileleri koruyordu. Zaibatsu'ların kuruluş dönemlerindeki en büyük faydaları yurt dışından ham madde ve teknoloji ithal etmeleri ve ihracata zemin hazırlamalarıydı. Gurubun yapısını öz olarak bir tekel etrafında kümelenmiş olan banka, sigorta şirketi ve dış ticaret şirketleri oluşturmaktaydı. Bunlara ek olarak çok sayıda imalat şirketi de guruba dahil ediliyordu. Merkezdeki tekelin sahibi olan büyük aile diğer üye şirketlerin bazen tamamının sahibi olabildiği gibi tamamına sahip olmadığı şirketlerinde büyük oranda ortağıydı. Banka ve sigorta şirketleri üye şirketlere finans sağlıyor aynı zamanda üyelerin hareketlerini takip etmiş oluyordu. Dış ticaret şirketi ise bu şirketler topluluğunun gerçekleştirdiği üretimin pazarlanmasından ve ihtiyaç duyulan siparişlerin satın alımından sorumluydu (Bhappu, 2001, s. 156-167).

İkinci Dünya Savaşı Japonya'nın ağır mağlubiyetiyle sonuçlanınca bu şirket gurupları da serbest piyasanın ve demokrasinin önünde engel olarak görüldüğü için Amerikan eliyle dağıtıldı.

1.5.3.5.2. Keiretsu

ABD işgalinden sonra yapılan, toprak reformu ve anti-tröst yasalar başta olmak üzere birçok yeni uygulama hem büyük aileleri parçalayıp küçültmeyi hem de Japon tarzı bir örgütlenme yerine Batı tipi örgütlenmeyi mecbur kılmayı hedefliyordu. Bu sayede hem Japon direnci kırılmış hem de iç piyasa tam rekabet koşullarına yakınsamış olacaktı. Japonların tekrar bağımsızlıklarını kazanacakları zamana kadar katı bir şekilde yürürlükte olan bu uygulamalar devasa Japon ailelerinin gücünü kırmış ve parçalamıştı. Asıl önemli nokta ise; ABD fiilen Japonya'dan çekildikten sonra küçük parçalara bölünmüş olan bu iş gurupları birbirleriyle rekabet etmek yeniden birleşme ve büyük şirket gurupları kurma çabası içerisine girdi. Öte yandan Japon devlet yönetimi küçük şirketlerin birleşmesini teşvik ederek bu sürece uygun ortam hazırladı. Böylece günümüzde Keiretsu olarak adlandırılan Japon iş guruplarının oluşum sürecine girilmiş oldu.

Burada şu iki noktayı birbirinden ayırabildiğimiz taktirde meseleyi daha iyi kavramış olacağız;

Japon şirket guruplarının kurulma sebebi; ölçek ekonomileri elde edebilme, dış pazarda rekabet gücü elde edebilmek ve kaynak israfını en aza indirebilme arzusu gibi iktisadi nedenlerdir.

Japon şirket guruplarının pratikte çok sağlıklı bir şekilde karşılık bulma sebebi; Japon kültürel yapısının büyük şirketler kurmayı desteklemesi, toplumun bunu arzulaması, bu şekilde çalışma tarzının bir dayatma değil bir ideal olmasıdır. Japon kalkınmasının en önemli tetikleyicisi rasyonel iktisadi hedeflerin sağlam manevi temeller üzerine bina edilmiş olmasıdır.

Üretime dayalı olan Japon kalkınmasının başarısında Keiretsu denilen iş guruplarının katkısı çok büyüktür. Merkezinde bir finansal kuruluşun bulunduğu bu şirketler topluluğu küçük ve orta ölçekli şirketlerin merkeze eklenmesiyle genişler. Merkeze en yakın konumda ise kilit görevleri üstlenmiş olan büyük ölçekli firmalar yer almaktadır. Birkaç cümle ile öz olarak vermeye çalıştığımız bu iş gurupları Japon aile sistemindeki kök aile ve yan aile ilişkisinden ilham almış ve modern organizasyon yöntemlerine göre kendisini güncellemeyi başarmıştır. Keiretsular temelde aynı olmakla beraber genellikle üç farklı şekilde örgütlenmektedir (Zerenler, 2006, s. 767-772).

Birinci örgütlenme biçimi lider bir firmanın etrafında daha küçük ölçekli şirketlerin asimetrik olarak konumlandırılmasıyla oluşur. Buradaki örgütlenme daha çok lider firmanın üretim sürecin en verimli şekilde parçalara ayırıp bu parçaları daha küçük ölçekteki firmalar arasında bölüştürmesiyle oluşmaktadır. Küçük ölçekteki firmalar üretimlerini esas olarak büyük ölçekli ana firma için yaparken ana firma nihai ürünü pazara sunmaktadır. Şirketlerin bu şekilde örgütlenmiş olduğu üretim sistemlerinde ana hedef maliyeti en düşük seviyeye indirmek dolayısıyla rekabet gücü yüksek fiyat düzeyleri elde etmektir. Batı'daki gevşek piyasa ilişkisine benzetebileceğimiz bu ilişkiler ağı Japonya'da daha keskin teamüller üzerinden yürümekte ve daha sıkı disipline edilmektedir (Beyhan, 2001, s.28).

İkinci örgütlenme biçimi ise üretimin önceden belirlenmiş her bir aşamasında üye şirketlerin eşit sorumluluklara sahip olduğu bir yapıyı oluşturmaktadır. Bu şekilde örgütlenmiş olan şirket ağları üretimin yükünü de risklerini de birbirleriyle paylaşmış olmaktadır.

Üçüncü örgütlenme biçimi ise üye şirketlerin ortak laboratuvarlar kullandığı, ortak uzmanlar çalıştırdığı ve ar-ge faaliyetlerini ortaklaşa yürüttüğü bir yapılanmadır. Bu tarz örgütlenmiş şirket ağları ortak tesisten ziyade ortak fikriyat, bilgi ve teknoloji paylaşımı yapması bakımından çok önemlidir (Zerenler, 2006, s. 767-772).

Herhangi bir keiretsu üyesi üretim için lazım olan her türlü girdiye zati imkanlarına nazaran çok daha kolay ulaşabilmektedir. Aynı şekilde bilgiye ve teknolojiye ulaşımı kolaylaştıran söz konusu şirket ağlarına üye olan bir firma gerek

devlet kurumları nazarında gerekse sivil toplum kuruluşları nazarında itibar kazanmaktadır. Ayrıca bu şirket ağlarıyla bağlantılı olmak üye firmanın öz denetimini de kolaylaştırmaktadır, firmalar bu sayede kendi gelişimlerini rahatlıkla ölçebilmektedir. Üye şirketler, birlikte hareket ettiği firmalardan geride kaldığını hissettiği zaman doğal olarak toparlanma ihtiyacı hissedecektir. Diğer yandan çalışanlarını teşvik edebileceği somut hedefler olacağı için üye şirketler açısından yönetim faaliyetleri de kolaylaşacaktır.

Özellikle birinci tip üretim ağlarına bakıldığında görülecektir ki uzaktaki tedarikçilerle iş yapmanın maliyeti kurulan şirket ağları sayesinde telafi edilebilecek böylece fiyat avantajları sağlanacaktır. Bu sayede sipariş edilen ürünün gecikmesi ve bu gecikmeden doğabilecek aksaklıklarda ortadan kaldırılmış olacaktır. Kurulan yerel ağlar sayesinde tedarikçinin yakına taşınması iş yapılan şirketlerle iletişimi kuvvetlendirecek satış sonrası hizmet faaliyetlerinden daha verimli bir şekilde faydalanılabilecektir.

Şirket ağlarının oluşturduğu bilgi havuzları bütün şirketlerin faydasıdır. Bu sayede küçük şirketler bile piyasanın durumundan, yeni iş fırsatlarından, yeni yöntemlerden kolayca haberdar olur. Şirket ağlarına üye olan herhangi bir tedarikçinin yeni bir yöntemle maliyetini düşürmesi nihai ürüne de yansıtacağı için bütün gurubun lehine tezahür edecektir. Öte yandan herhangi bir şirket ağına üye olan bir firma artık yalnızca kendisini temsil etmemektedir, yaptığı faaliyetler bütün gurubu bağlamaktadır. Herhangi bir üyenin olumlu görünümü bütün firmalar için tamamlayıcı etki göstereceği, olumsuz faaliyet ya da görüntüsü ise bütün bir guruba itibar kaybettireceği için şirket gurupları doğrudan doğruya birbirini denetlemektedir. Keiretsuların yapılandıkları bölgelerde verimli bir iş ortamı olduğu için bundan istifade etmek isteyen yeni firmalar keiretsuların bulundukları bölgelerde kurulmaya başlayacaklardır. Bu durum bölgeyi devamlı yenilenmeye açık tuttuğu gibi iş ortamının gelişmesine de katkıda bulunacaktır. Müşterinin ilgisi bölgeye yoğunlaşacağı için bölgenin pazar payı artacak bu sayede işe girenlerin aldıkları risk asgariye inmiş olacaktır. Buradan da anlaşılacağı gibi sağlıklı bir zemin üzerine kurulmuş bir keiretsu kendi kendine büyüyerek üyelerine birçok avantajlar sağlayabilmektedir.

Keiretsuların bir örneği de Kore’de “chaebol” ismi altında uygulanmaktadır. Kore’deki organizasyonlar Japon organizasyonlarına göre daha az üyeye sahiptir. Tayvan’da da benzeri iş gurupları vardır ancak gücünü üyelerinden alan bir yapıya sahip olan bu organizasyonların en etkin olduğu yer Japonya’dır. Japon Keiretsu’ları

gurup başına 31 üye'ye sahipken Kore'de ortalama 11 üyeye sahip guruplar Tayvan'da ise ortalama 7 üyesi bulunan guruplar görülmektedir. (Zerenler, 2006, s. 767-772)

Dünya üzerindeki lider firmaların birçoğu dikey olarak örgütlenirken Keiretsular yatay bir örgütlenmeyi benimsemişlerdir. Çok kısa sürede dünya standartlarını yakalayan Keiretsular aynı zamanda rakiplerine nazaran çok daha esnek bir üretim, teknoloji ve organizasyon görüntüsü vermektedir. Hyundai, Samsung gibi dünyanın çok iyi tanıdığı şirketler Keiretsu'ların başarılarına en önemli örneklerdendir. Bu firmalar sektöre kendilerinden daha önce girmiş olan firmalarla etkin rekabet edebilme gücüne ve ölçek ekonomilere kurdukları iş ağıları sayesinde ulaşmışlardır.

*** Keiretsuların İç Yapıları**

Keiretsu denilen Japon şirket ağıları gücünü merkezde bulunan finans kurumlarından alan üretime odaklanmış ve güçlü tedarik fonksiyonları geliştirebilmiş yapılardır. Keiretsu üyeleri arasında ticari ilişkiden öte organik bir bağ kurulur. Üyelerin birbirini denetleyebildiği bu yapıda iyi günde ve kötü üye şirketler birbirlerinin arkasında dururlar. Bu organik bağ sadece teamüller üzerinden kurulmamıştır. Üye şirketlerin her birisi diğer şirketin hisselerine de belirli oranlarda ortaktır. Bu ortaklık her türlü inisiyatifin gurup üyelerinden yana kullanılmasına yol açar. Keiretsu'lar dışardan bakıldığında kapalı bir görünüm arz etmekte ve üye şirketler arasında kendine özel kodlar ve yöntemler geliştirebilmektedir.

Tıpkı yaşam boyu istihdam örneğinde olduğu gibi Japon şirket ağlarında şirketler arası sadakat ve güven üst düzeydedir. İş ilişkileri kar ve faydadan ziyade güven ve sadakat üzerinden yürür. Çoğu zaman ekonomik kaygılar gütmeksizin daha fazla ödemeye razı olarak üye şirketler ticari işlem tercihini kendi guruplarındaki firmalardan yana kullanırlar. Ağ içerisindeki sadakatin bir göstergesi olan bu uygulamalar aynı zamanda bir sübvansiyon görevi görmektedir ve üye şirketleri kalkındırmaktadır. Diğer yandan şirket ağının merkezinde olan finans kuruluşu da üye şirketlere özel bir tarife üzerinden kredi vermektedir. Bu tarife tahmin edileceği üzere piyasadaki faiz oranlarının çok daha altındadır.

Keiretsuların ticaret tercihlerini birbirlerinden yana kullanması başta Amerikan menşeli şirketler olmak üzere Japonya'da iş yapmak isteyen bütün firmalar için caydırıcıdır. Özellikle Amerikalı şirketler bunu kendilerine uygulanan bir boykot gibi algılamışlardır. Daha düşük fiyatlardan pazara sundukları ürünlerin daha pahalıya yerli şirketlerden alındığını gören söz konusu firmalar bu durumdan rahatsızlık duymuştur. Ancak Japon şirket ağıları daha yakından incelendiğinde bu durumun Amerika'ya karşı

bir tutum olmadığı ve şirket ağlarının yapısından kaynaklandığı görülmüştür (Zerenler, 2006, s. 767-772).

Keiretsu'lara benzeyen Batı'daki iş ağlarına bakıldığında lider şirketlerle tedarikçiler arasında ne kadar uzun süreli bir ilişki olursa olsun bu şirketlerin Keiretsu'larda olduğu gibi tedarikçileriyle yakın temasa geçemedikleri görülmektedir. Tedarikçiler iş verenlerine karşı kapalı olmayı tercih ederler çünkü iş verenlerin tedarikçiye ait bilgileri rakip tedarikçilere sızdırabileceğinden ya da kendisinin de aynı alanda tedarikçiye rakip olmasından endişe ederler. Japon iş ağlarında ise şirketler arasındaki sadakat ve güven namus haline gelmiştir. Tesis edilmiş olan güven ortamı daha açık bir ilişki ve birlikteliği netice vermektedir. Bu birliktelik lider firmaya yeri geldiğinde tedarikçilerin bütün üretim süreçlerini denetleyebilme imkanı vermektedir. Bu denetlemeler daha etkin bir üretim süreci için iş birliği yapılabilmesine olanak tanır.

Örneğin 1974 yılındaki petrol krizi neticesinde iflasın eşiğine gelen Mazda firması Sumitomo Keiretsu'sunun üyesidir. Bu firmanın başlıca finansörü ve büyük ölçüde hissedarı olan Sumitomo Trust çöküşün sebeplerini araştırmış ve firma bünyesindeki bir kısım üst düzey çalışanların görevlerine son vermiştir. Diğer yandan Sumitomo Trust, Mazda firmasını yeni üretim teknikleriyle tanıştırmış ve bu üretim tekniklerini kullanmaya teşvik etmiştir. Sumitomo Keiretsu'suna üye olan diğer firmalar otomobil alımlarını Mazda firması üzerinden yapmaya başlamışlardır. Neticede Mazda firması işçi ücretlerini düşürmüştü ancak hiç işçi çıkartmadan bu krizi atlattır. Bağlı olduğu iş gurubu Mazda firmasını ayakta tutmuş ve kısa süre içerisinde yeniden guruba faydalı hale getirmiştir. Mazda örneğine benzer şekilde krize girmiş olan Chrysler firması benzer bir ağı üye olmadığı için krizi atlatabilmek için Amerikan hükümetinden destek almak zorunda kalmıştır (Arıcıoğlu, 2000, S. 28).

Savaş sonrası Japon iş dünyasının neredeyse sıfırdan başlayarak dünya üzerinde büyük bir rekabet gücüne sahip olmasının en büyük nedeni "Sanayi Feodalizmi" olarak da adlandırılabilen keiretsu yapılarıdır. Keiretsu'ları kendi içlerinde dikey ve yatay olarak sınıflandırmak mümkündür. Dikey Keiretsu örneğinde tedarikçiler ana gurubun üzerinde tasvir edilir buradan gelen ham maddeler merkezde nihai ürüne dönüştürülür daha sonra aşağı kademede yani gurubun müşterisiyle temas ettiği noktada bulunan pazarlama guruplarına ürün dağıtılır. Daha yaygın olarak görülen yatay örgütlenmeler ise farklı türdeki şirketleri bünyesinde toplayan bir organizasyon şeklidir.

Bilindiği üzere İkinci Dünya Savaşından sonra Zaibatsular dağıtıldı ancak bu büyük şirketleri işleten aileler daha sonraları birleşme eğilimi gösterdiler. Farklı iş

kollarında olan bu aileler arasında tarihsel bir bağ olduğu gibi bu ailelerin yakın dönemde aynı kaderi paylaşmış olması bu yakınlaşmanın manevi sebeplerini teşkil ediyordu. Öte yandan bu yapıların kısa zamanda güçlenebilmek için birbirine destek olması gerekiyordu. Nitekim bir merkezde büyük bir bankanın, sigorta kuruluşunun ve dış ticaret örgütünün olduğu yapı korunarak bu yapının etrafında çok farklı iş kolları bir araya geldi. Petrol, ağır sanayi, kimya, elektronik gibi birbirinden bağımsız birçok iş kolunda faaliyet gösteren şirket bir araya geldi. Ayrıca daha öncede değinildiği gibi bu birleşme eğilimi doğrultusunda Başbakanlık Konseyi kurularak bu birleşme faaliyetleri bir sisteme bağlanarak resmiyete dökülmüş oldu (Zerenler, 2006, s. 767-772).

Günümüzde yatay olarak örgütlenmiş Keiretsu ağları ölçek ekonomilerine sahip çok büyük organizasyonlar olmasına rağmen herhangi bir alanda tekel oluşturdıklarını söylemek güçtür. Bunun yerine her Keiretsu gurubu kendisini temsil eden oligopol bir firma ile piyasada varlığını sürdürmektedir. Bundan dolayıdır ki farklı Keiretsu ağlarının temsilcisi olan oligopol firmalar birbirleriyle rekabet etmektedir. Bu duruma Japon geleneksel piyasasının serbest piyasadaki nasibi olarak da bakılabilir. Örneğin Mitsubishi, Kawasaki, Sumitomo gibi büyük firmalar ağır sanayi ve savunma sanayinde birbiriyle rekabet halindedir aynı zamanda bu firmaların temsil ettikleri iş gruplarına ait bankalarda kendi aralarında rekabet halindedir (Arıcıoğlu, 2000, S. 28).

Bu durum bize göstermektedir ki Japon şirketlerindeki birleşme ve büyüme eğilimi ölçek ekonomisine geçildikten sonra yavaşlamaktadır. Bilindiği gibi Tokugawa döneminde ülke, büyük ailelerin kontrolündeydi. Geniş kitlelere hükmeden, geniş alanlarda üretim yapan, belirli sayılardaki daimyolar, Tokugawa Hanedanlığının temsil ettiği devlet çatısının altında birleşmekteydi. Japonya, dışarıdan bakıldığında ölçek ekonomilerini yakalamış büyük şirketleriyle ve otoriter devlet yapısıyla yeniden aynı görüntüyü vermeye başladığı anda tabiri caizse kararlı hale gelerek artık birleşme eğilimini durdurmaya başlamıştır.

1.6. Yakın Tarihte Uluslararası İlişkiler ve Japon Askeri Yapılanması

1.6.1. Soğuk Savaş Öncesi Dönem

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra iktisadi ve içtimai bir yıkım yaşamış olan Japonya aynı şekilde savaş sonrası dış siyasette de birçok handikapla karşı karşıyaydı.

İyi ilişkiler geliştirdiği ülkelerin savaşta yenilmiş olması ve yeni dönemde başka bir kimliğe bürünmeleri Japonları yalnızlaştırmıştı. Japonların sergilediği savaşçı tutum nedeniyle bölgedeki Kore ve Çin gibi birçok ülke de Japonlara karşı mesafeliydi.

Japon yayılmacı politikaları ve Alman ittifakı sebebiyle Sovyet Rusya ile iyi ilişkiler geliştirilememişti. Ayrıca İkinci Dünya Savaşı'nda Japonları mağlup eden Rusya, Japonya'nın kuzeyindeki Kuril Adalarını kendi sınırları içerisine katmıştı. Kuril Adaları doğal kaynak bakımından zengin olduğu gibi ABD ve Kanada sınırına yakın olması dolayısıyla Japonlar için de Rusya için de önemli bir alan oluştuyordu. İki ülke de Ada üzerindeki haklarından vazgeçmediği için Rusya ile herhangi bir barış anlaşması imzalanamamıştı. Sovyet Rusya bölgenin diğer bir etkili gücü olan Çin ile olumlu ilişkiler yürütmekteydi. İkinci Dünya Savaşı'nda Çin ile savaşmış olan Japonya Çin'de büyük yıkımlara yol açmıştı. Haliyle bu durum Japonya için endişe vericiydi. Üstelik Japonya Çin ile Doğu Çin Denizi'ne hakim olma konusunda mücadele halindeydi. Japonlar, 1972 yılına kadar Tayvan'ın Çin'e ait olduğunu resmiyette kabul etmemişlerdi diğer yandan Çinliler de Tayvan ile Japonya arasında kalan zengin petrol ve doğal gaz yataklarına sahip Senkaku Adaları üzerinde hak iddia ediyordu.

Bütün bu gelişmelerin diğer tarafında Japonlar anayasanın 9. maddesi gereği ciddi bir silahlı güç edinemiyorlardı. Bu nedenle işgalden sonra Japon iç ve dış güvenliği ABD sorumluluğuna bırakılmıştı. Bu nedenle Japon siyaseti ABD ile iyi ilişkiler geliştirmeye mecburdu. Öte yandan Kore Savaşı ve komünist tehlike Japonya'yı Amerika gözünde çok önemli bir konuma getirmişti.

İkinci Dünya Savaşı sonrası bütün bir Batı faşizme karşı tutum almıştı. Amerika, işgal sonrası Japonya'daki feodal yapıyı yıkıp liberal değerlere uygun bir devlet yapısı kurarak Japonya'yı Batı ile ittifak edebilmeye müsait bir hale getirmişti. Bütün bu gelişmeler doğrultusunda Japonya ve Amerika arasında İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra daima olumlu ilişkiler geliştirildi.

Japonlar, özellikle iktisadi açıdan ayakları yere sağlam basıncaya kadar dış politikadaki isteklerini çok fazla dillendiremediler. İktisadi olarak toparlandıktan sonra ise askeri güçten yoksun olan Japonya dünya sahnesindeki konumunu iktisadi kaynaklarıyla telafi etmeye çalıştı.

Nitekim 1971 yılına gelindiğinde Çin ile siyasi ilişkiler geliştirilemese de ticari ilişkilerin bir hayli ilerlediği görülmektedir. Elbette burada ABD ile Çin arasındaki olumlu ilişkilerinde payı vardır. Gelinek noktada ticari ilişkilerinde katkısıyla 1972 yılında Çin – Japon ortak bildirgesi yayınlanarak iki ülke arasındaki siyasi ilişkiler

ilerletilmiştir. Bölgenin diğer bir önemli ismi olan Kore ile Japonya arasındaki ilişkilerde ise kilit nokta sayılabilecek mesele, Korelilerin Dokdo Japonların ise Takeşima dedikleri kayalıkların aidiyet meselesidir. Uluslararası deniz hukuk normlarının kıta sahanlığı kriterleri önem kazandıkça bu kayalıklarda kıymetlenmiştir. Bununla beraber yine Japonya ve Güney Kore arasında gelişen ticari ilişkiler siyasete de yansımıştır. Neticede 1965 yılında iki ülke arasında bir anlaşma imzalanarak ilişkiler normal seviyeye çekilmiştir.

1950’li yıllardan sonra bölge nükleer silah geliştirmeyi öncelikli hedef haline getirmiş olan Kuzey Kore ise Japonya için daima tehdit oluşturmıştır. Ticari ilişkilerin bile geliştirilemediği Kuzey Kore Japonya’nın iktisadi nüfuzunun etkisiz kaldığı bir bölge olması bakımından önemlidir. Diğer bir ifadeyle Kuzey Kore, Japonya’ya iktisadi güç ile her şeyin çözülemeyeceğini hatırlatan önemli bir unsurdur. Neticede geliştirilen bazı ticari ve siyasi ilişkilere rağmen soğuk savaş sürecinin getirmiş olduğu gerginlik ve Japonya’nın komşusu konumunda olan Rusya’nın gelişmelere nasıl tepki vereceğinin kestirilemeyeşi Japonları askeri güç arayışına itmiştir.

Amerika ile Rusya arasında bir nevi tampon bölge oluşturan Japonya, herhangi bir savaş anında daha evvel izlemiş olduğu yayılmacı tutum nedeniyle bölgedeki ülkeler tarafından desteklenmeyeceğini bilmekteydi. Nitekim bölgedeki ülkeler Japonya’yı yakın tarihi yanlış öğretmekle suçlarken Japon yöneticiler ortak bir komisyon kurularak tarihin doğru anlatılması için yapılan tekliflere sıcak bakmıyor, Japon liderler savaş suçlusu olarak görülen Japon askerlerine sahip çıkabiliyordu. Bu durum Japon yönetiminin bölge siyasetindeki tutumunu ve kararlılığını gösteriyordu. Hal böyleyken bu kararlı tutumun devam ettirilebilmesi için Japonya’ya sadece iktisadi güç değil askeri güçte gerekmekteydi (Akçadağ, 2010, s. 9-14).

1.6.2. Soğuk Savaş Sonrası Dönem

Kore Savaşı sonrası ABD ile Japonya arasındaki ilişkiler yeniden tanımlanarak Japonlar’ın savunma imkanları biraz da olsa arttırılmıştır. Polis kuvvetlerinin sayısı arttırılmakla beraber hem deniz kuvvetleri hem de hava kuvvetleri kurulmuş ve Japon güvenlik kuvvetleri kısmen daha etkin hale getirilmiştir. Militarist bir yapıdan gelen Japonlar için dünya ülkelerine nazaran askeri açıdan güçlü olmadıkları dönemlerde bile askeriye özel bir anlam taşımıştır. Geleneklerden gelen bu askeri arzuya bir de soğuk

savaş psikolojisi eklendiğinde askeri açıdan güçlenme isteği iktisadi hedeflerden sonra en önemli mesele haline gelmiştir. Yine de yakın zamanda Japonlar için büyük bir askeri güç elde edebilme imkanı görünmemekteydi. Bunu bilen Japonlar, bu süreç zarfında uluslararası güvenlik örgütlerini desteklemekle yetinmek zorunda kaldı.

Büyük bir dış ticaret hacmine sahip olan Japonlar yaptıkları ticaretin güvenliğini de uluslararası düzeydeki anlaşmaların itibarı üzerinden takip etmekteydi. Dolayısıyla Japon askeri kanadının zayıf oluşu Japonları iktisadi ve siyasi alanda daha etkin hale getirmiştir diyebiliriz. Nitekim 1. Körfez Savaşı'nda ABD önderliğindeki kuvvetlere asker ve ekipman gönderemeyen Japonya bu açığı finansal destekle telafi etmeye çalışmıştır. Yine de dünya kamuoyunda finansal desteğin asker ve ekipman yardımı kadar itibar görmediği izlenmiş ve askeri gücün dış siyasetteki önemi bir kez daha ortaya çıkmıştır.

Sadece savunma ve güvenlik faaliyetleri açısından değil siyasi etkinlik ve itibar açısından da askeri gücün önemini kavrayan Japon yöneticileri 1992 yılında dünya üzerindeki barış ve koruma hareketlarına katılımı sağlayacak bir yasa çıkarmış ve bunun akabinde Kamboçya'daki Birleşmiş Milletler operasyonuna 1800 asker göndermiştir. Bölgedeki diğer ülkeler Japonya'nın bu askeri faaliyetlerinden rahatsız olsa da Japonya bu tarihten sonra Birleşmiş Milletlerin dünya üzerinde yürüttüğü operasyonları yakından takip etmiş ve bu operasyonlarda aktif rol oynamaya özen göstermiştir. Özellikle Japon askeri birliklerinin operasyonlara olumlu katkılarından sonra dünya kamuoyu bu katılımlara alışmış ve Japonların bu etkinliği zamanla hem bölgede hem de dünyada normal karşılanmaya başlamıştır.

1995 yılına gelindiğinde meşru müdafaa güçlerinin takviyesi üzerinde durulmuştur. 1999 yılında Japonya'ya ABD ile stratejik ortak konumunu kazandıracak olan Güvenlikte Yeni Yönelimler belgesi imzalanmış ve Japonya'nın güvenlik tedbirleri daha güçlü bir formata taşınmıştır. Amerika ile ortak yürütülen füze savunma sistemi araştırmaları bu geçişin somut adımlarından bir tanesini teşkil etmesi bakımından önemlidir (Akçadağ, 2010, s. 9-14).

1.6.3. 11 Eylül Saldırılarının Japonya'dan Görünümü

Bilindiği gibi dünya çapındaki savaşlar, büyük krizler ve terör olayları uluslararası anlaşmaların yeniden düzenlendiği ve çeşitli sınırların esnetildiği önemli kırılma noktalarıdır. Nitekim 11 Eylül saldırıları da dünya tarihinde bu çeşit bir kırılma

noktasını temsil etmektedir. Saldırının gerçekleştiği 11 Eylül tarihinin hemen bir gün sonrası sabah saatlerinde Japon başbakan Kouzumi saldırıları kınayan ve dünya üzerindeki bütün terör örgütlerinin, terör faaliyetlerinin karşısında olduklarını belirten bir açıklama yapmıştır. Kouzumi saldırının sadece Amerika'yı ilgilendiren bir sorun olmadığını vurgulamış ve bu saldırıyı bütün özgür ve demokratik dünyaya yapılmış bir hamle olarak algıladıklarını belirtmiştir. Müttefiki olan ABD'ye yapılan bu saldırıyı doğrudan Japonya da üzerine almış ve teröre karşı alınacak tedbir ve verilecek cevaplarda bizzat rol oynayacağını işaretlerini vermiştir.

Saldırının açtığı yaraların sarılabilmesi için ABD'ye insani yardım ve lojistik destek sağlayan Japonya ilk aşamada saldırıya karşı duyarlılığını bu şekilde ortaya koymuştur. Yine bu saldırılardan sonra olağanüstü bir kurul toplanarak "Teröre Karşı Özel Önlemler Yasası" çıkarılmış ve Japon savunma kuvvetlerinde terörle mücadele ekseninde düzenlemeler yapılmıştır.

Çıkarılan bu yasa Japonya'nın askeri açıdan güçlenmesi için önemli bir rol oynamıştır. Japon Deniz Kuvvetleri Hint Okyanusu'na gönderilmiş, Afganistan hareketine maddi destekte bulunulmuştur. Bütün bu aktif tutum, saldırı sonucu oluşan büyük kriz nedeniyle dünya kamuoyu tarafından meşru karşılanmıştır. Japonlar, sergiledikleri tutum sayesinde Afganistan'ın yeniden inşa edilme sürecinde aktif rol oynamıştır.

16 Temmuz 2003 tarihinde ise Japonya, Avusturalya ile birlikte ortak karar alarak teröre karşı alınabilecek en sert önlemlerin alınacağını tüm dünyaya duyurmuştur. Kouzumi yaptığı açıklamada hedefin bölgesel istikrarı sağlamak olduğunu; terör faaliyetlerinin, nükleer silah kullanımının, kitle imha silahlarının kullanımının uluslar üstü bir komisyon tarafından kontrol altına alınması gerektiğinin altını çizmiştir. Teröre karşı verilecek mücadelede uluslararası dayanışma ve iş birliğinin önemine vurgu yapan Kouzumi, bölgedeki terör olaylarına karşı Japon duyarlılığını ortaya koyarken aslında bundan sonra askeri alanda Japonların daha etkin olacağını da sinyallerini vermiş oldu.

Japonlar sergiledikleri bu tutum sayesinde hem müttefikleri olan Amerika ile ilişkilerini güçlendirmiş hem de kamuoyunu rahatsız etmeden yeniden silahlanma imkanı bulmuş oldu. Nitekim ABD'nin Irak operasyonuna rastlayan tarihlerde kitle imha silahları ve nükleer silahlara karşı uluslararası önlemlerin alınması gerektiği konusunu tekrar gündeme taşıyan Japonya dünya barışı için bu önlemlerin şart olduğunu vurguladı.

Böylece Japonya kendi bölgesinde nükleer silah geliştiren Kuzey Kore'den duyduğu rahatsızlığı sadece bölgesiyle sınırlamayıp bu konudaki duyarlılığını tüm dünya coğrafyasına taşıyarak nükleer silahlanmanın ulusal bir problem değil dünya problemi olduğunu göstermiştir. Yine bu sayede Japonlar kendi bölgelerinde yaşadıkları nükleer silahlanma problemini çözmeye uluslararası güçleri davet edebilecek bir siyasal etkinlik yakalamışlardır. Gerek savaş öncesi diplomatik etkinliğiyle gerekse savaş başladığında sergilediği tutumla nükleer silahlanmaya karşı net bir tepki ortaya koyan Japonya 2004 yılında Irak Savaşına 1000 kişilik bir askeri birlik göndermiştir. Tıpkı Afganistan'da olduğu gibi Irak'ın yeniden yapılanmasında da rol oynayan Japonya iktisadi alandaki varlığını siyasi ve askeri alana da taşımayı başarmıştır.

11 Eylül saldırılarından sonra terörizmin ve nükleer silahlanmanın küresel bir tehdit olduğunu başarılı bir şekilde analiz edip gündemine alan Japonya, Kuzey Kore'nin nükleer silahlanmasından rahatsızlık duyan ülkelerle birlikte bir ittifak kurmayı da başardı. 2003 yılında Kuzey Kore, 192 ülkenin imzalamış olduğu nükleer silahlanmayı kontrol altına alan anlaşmadan çekilerek bölge ülkelerini endişelendirmişti. 2006 yılında yaptığı nükleer silah denemeleri ise Kuzey Kore'yi başlı başına tehdit haline getirmiştir. 2007 yılına gelindiğinde Japon Savunma Bakanlığı resmi olarak faaliyete geçmiş ve hedeflerini Birleşmiş Milletler faaliyetlerini ve uluslararası iş birliğini desteklemek, yer yüzündeki huzur ve güvenliğin teminatı için çalışmak, vatanseverlik duygularını beslemek, savunma çerçevesinde uluslararası standartların belirlemiş olduğu meşru haklarını kullanmak, herhangi bir tehlike ve çatışma anında ABD ile birlikte hareket etmek olarak açıklamıştır.

2008 yılında Japon askeri kuvvetleri yaklaşık 230.000'e ulaşmış, Japon bütçesinin savunmaya ayırdığı pay arttırılmıştır. ABD ile yürütülen ittifak günümüze kadar sürdürülmüştür. Bu sırada bölgede yaptığı nükleer silah denemeleriyle huzursuzluk oluşturan Kuzey Kore'ye karşı Amerika'dan dünyanın en etkili füze savunma sistemleri alınmıştır. 2009 yılında nükleer bir deneme daha yapan Kuzey Kore bu konudaki uyarıları dikkate almayarak büyük bir sorun haline gelmiştir. Nitekim Kuzey Kore tehdidine birinci derecede muhatap olan ülkeler olan; ABD, Rusya, Çin, Japonya ve Güney Kore'nin de katılımıyla altılı müzakere gurubu oluşturulmuştur.

Bilindiği gibi doğal kaynak fakiri olan Japonya enerji konusunda dışa bağımlı bir ülkedir. Enerji konusunda dışa bağımlılık seviyesini azaltmak isteyen Japonlar ülkelerinde elliden fazla nükleer reaktör inşa etmişlerdir. Günümüzde enerji üretimi için

kullanılan bu reaktörlerin Japon teknolojisi ve mühendislik birikimi sayesinde olağan üstü bir durum karşısında nükleer silah üretimi için kullanılabilme ihtimali mevcuttur.

Japonya ekonomi alanında olduğu kadar olmasa da askeri alanda da rüştünü tekrar ispat etmiştir. Bununla birlikte çok kısa süre içerisinde Japonya'daki askeri güçlenmenin Japon siyaseti üzerindeki etkisi hissedilmeye başlamıştır. Japonya askeri güçlenme ile beraber bölgede eskiden hakimiyeti altında olan topraklar üzerinde yeniden hak iddia etmeye başlamıştır. Örneğin Çin ile yapılan anlaşmada Tayvan üzerinde hiçbir hak iddia etmeyeceğini söyleyen Japonlar 2003 yılına gelindiğinde Tayvan'a üst düzey ziyaretler yapmaya başlamışlardır. Ayrıca Tayvan'ın özgürlüğünün en radikal savunucularından olan Lee Tang-Hui'ye vize verilmiştir. 2005 yılına gelindiğinde ABD ile yapılan görüşmelerde; ABD ve Japonya Tayvan sorununu görüşerek bu konuda ortak bir strateji izleyeceklerine dair karar almışlardır. Haliyle bu durum Çin tarafından kaygıyla izlenmiş ve Japonya'nın güvenilirliği tekrar sorgulanmaya başlanmıştır.

2009 yılında ise artık uluslararası ilişkileri güçlü ve askeri açıdan ayakları yere sağlam basan bir ülkeyi temsil eden Japon Parlamentosu "Kuril Adaları Japonların ezeli toprağıdır" şeklinde bir açıklama yaparak Rusya ile ilişkilerin gerilmesine sebep olmuştur.

Japonya iktisadi ve askeri açıdan güçlenmiş olsa da İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra yapılan anayasayı ve özellikle anayasanın 9. maddesini sırtında bir kambur gibi taşımaktadır. Japonya'da 2006 yılında yapılan seçimlerde başa geçen Şinzo Abe kısa bir ara verdikten sonra 2012 yılında yapılan seçimlerde büyük bir çoğunluğun desteğiyle yeniden başbakan oldu. Şinzo Abe'nin güçlenerek başa geçmesi Japonya'da anayasa değişikliğinin de önünü açtı. 2017 yılında yapılan erken seçimden de başarıyla çıkan Abe yönetimindeki Liberal Demokrat Parti işgal sonrası ABD eliyle yapılan anayasayı ve özellikle Japon askeri bağımsızlığının önünde engel teşkil eden 9. maddeyi değiştirme yolunda ilerliyor.

Tüm bu gelişmeler Japonya'nın askeri olarak tekrar güçlendiğini gösterse de ABD'nin Japonya üzerinde olan etkisi halen devam etmektedir. ABD kullanımında olan Okinawa hava üssü bölgenin en büyük hava üssüdür. Özellikle günümüzde Çin'in önlenemez yükselişi bu hava üssünü daha önemli bir hale getirmiştir. Amerikan askerlerinin varlığı Japon halkını rahatsız ettiği gibi Japon turizmine de zarar vermektedir. Japon yetkililer üssün taşınması için alternatif projeler üreterek ABD'ye sunsa da Amerika bu teklifleri kabul etmemiştir. Hatta Amerika'nın bu üssü boşaltması

ya da başka bir yere taşınması için gerekeni yapacağını söyleyerek başbakan olmuş olan Yukio Hatoyama Amerika'nın bu konudaki kararlı tutumunu değiştiremediği için istifa etmiştir. Diğer yandan Japon yöneticiler günümüzde de ABD ile geliştirdikleri ittifaka büyük önem vermektedir. Japon eski savunma bakanı Shigeru Ishiba'nın şu sözleri; "Ortak değerleri taşıdığımız Amerika ile yürütülen ilişkiler bizim için çok önemlidir. Amerika olmasa Japon güvenliği büyük bir tehdit altındadır." Amerika Japonya ittifakının hala geçerli olduğunu ve Japonlar için hayati önem taşıdığını göstermesi bakımından önemlidir (Gönen, 1993).

1.6.4. Bölgedeki Diğer Ülkelerle Geliştirilen İlişkiler

Öncelikle bağımsız iktisadi güç sloganıyla yola çıkan Japonya, bu hedefi gerçekleştirdikten sonra iktisadi gücünü ülke kalkınması için taşıyıcı güç olarak başarılı bir şekilde kullandı. Gerek bölge ülkeleriyle gerekse dünya ülkeleriyle kurduğu ticari ilişkileri siyasi alana da taşımayı başaran Japonya, bu sayede işgal sonrası kırılmış olan askeri kanadını da onarmış oldu. Yine de Japon dış siyasetinin tam anlamıyla bağımsız olabilmesi dünyayı Amerika siyasetinin dışında da okuyabilmekten geçiyordu.

Nitekim soğuk savaş sonrası Japonya gibi ekonomik ve teknolojik alanda yükseliş yakalamış olan Hindistan ile kurulan ilişkiler bu kabildendir. Bilindiği üzere coğrafi konumu itibarıyla Hint Okyanusu üzerinde büyük söz sahibi olan Hindistan günden güne deniz kuvvetlerini güçlendirerek bölgedeki etkinliğini arttırmıştır. Dolayısıyla günümüz şartlarında Japon deniz ticaretinin güvenliği açısından Hindistan ile geliştirilecek ittifak büyük önem arz etmektedir. Ayrıca Hindistan ile Çin arasında daha önceden yaşanmış olan çatışma ve Tibet meselesi dolayısıyla doğan gerginlik Japon ve Hindistan tarihini birbirine yakınlaştırmaktadır. 2009 yılında Japon Başbakan Yukio Hatoyama Hindistan'ı ziyaret ederek Japon Hindistan ortak deklarasyonunu imzalamış ve Hindistan ile geliştirilen olumlu ilişkileri belgelendirmiştir. Deklarasyonda öne çıkan maddeler iki ülkenin kara ve deniz kuvvetleri arasındaki diyalogun devamlılığı, denizlerdeki korsan tehdidine karşı birlikte mücadele etmek, iki ülkenin dış işleri bakanları ve savunma bakanları arasında her yıl düzenli olarak toplantılar yapmak gibi iş birliğini öngören yakınlaştırıcı maddeler bulunmaktadır.

Öte yandan 2007 yılında Avusturalya ile imzalanan savunma anlaşması Japonya ve Avusturalya'yı müttefik haline getirmiştir. Denizlerin güvenliği ve her türlü terör faaliyetine karşı birlikte mücadele vermeyi ön gören anlaşma, iki ülkenin sınırlarını

tehdit edebilecek durumlar karşısında ortak tavır sergilenmesi, iki ülke istihbarat servislerinin birbiriyle bilgi paylaşması, herhangi bir felaket anında yardımlaşma gibi çok geniş kapsamlı bir iş birliğini teminat altına almaktadır.

Japonya'nın bölgesel ve küresel hakimiyet, güvenlik gibi hedef ve kaygılarını gerçekleştirebilmesi büyük ülkelerle iş birliğini gerektirdiği gibi bölgedeki diğer ülkelerle de etkileşim içerisinde olmayı gerektirmektedir. Nitekim ekonomik olarak yeteri kadar güçlü olmayan ya da demokratik bir yapıya sahip olmayan ülkelerin ve bu ülkeler içerisindeki gurupların çeşitli terör faaliyetlerinde kullanılabilmesi mümkündür. Öte yandan bu ülkelerin bir kısmı Japonya'nın ham madde tedarik ettiği ülkeler olması bakımından bu ülkelerdeki istikrar doğrudan Japonya'yı ilgilendirmektedir. Ayrıca Japonlar bu ülkelerin üçüncü bir güçlü ülkeyle kuracakları münasebetlerin dışında kalmak istememektedir. Nitekim Japonya gündemi; Endonezya, Malezya, Filipinler, Vietnam, Kamboçya, Tayland, Singapur gibi ülkelerin katılımıyla oluşmuş Güney Doğu Asya Ülkeler Birliği'ni (ASEAN) çok erken dönemde farketmiştir. 1977 yılında Japon Başbakanı Fukuda dönem itibariyle Japonların askeri bir rol üstlenmeyeceğini ibraz ederek Güney Doğu Asya'da barış ve istikrar için ASEAN'ın desteklenmesi gerektiğini vurgulamıştır. Japonya ASEAN'ın eşit bir ortağı olma talebinde bulunmuş ve karşılıklı güvenlik anlaşmaları imzalamayı teklif etmiştir.

1997 yılında Çin, Güney Kore ve Japonya'nın katılımıyla kurulan ASEAN+3 ise yukarıda bahsettiğimiz kaygıların giderilmesi için önemli bir adımdır. ASEAN+3 formu çerçevesinde görüşülen koşulların en önemlisi ASEAN ülkelerinin herhangi birisiyle ilişki kurulmak istendiği taktirde o ülkeyle değil doğrudan ASEAN'la iletişime geçilmesi gerektiğidir. İlk bakışta da anlaşılacağı üzere bu üç ülke ASEAN+3 sayesinde bölgede geliştirilebilecek bütün ilişkileri kontrol ve takip altına almak istemektedir.

Son olarak Japonya'nın da katılımıyla kurulmuş olan Doğu Asya Zirvesi'nden de bahsetmekte fayda var. Avusturalya, Yeni Zelanda, Rusya, Japonya, Güney Kore, Çin, ABD ve Hindistan tarafından oluşturulmuş olan yapı Asya-Pasifikte oluşabilecek güvenlik tehditlerini görüşmek ve tedbirler almak için bir araya gelmektedir (Ergun, 2007, s. 54-57).

1.6.5. Japon Askeri ve Siyasi Yapılanması Üzerine

Japon askeri güçlenme sürecini ve bu sırada geliştirilen uluslararası ilişkileri çeşitli başlıklar altında vermeye çalıştık. Dikkat edildiğinde görüleceği üzere

Japonya’da iktisadi bağımsızlık beraberinde siyasi özgürlükler getirmiştir bu özgürlükler ise günümüzde Japonya’yı askeri alanda da tam bağımsız bir ülke olma sürecine taşımıştır. Bahsettiğimiz bu üçlü ilişki birbiri üzerine eklenen bir yapı değildir. Aksine söz konusu gelişmeler birbirini de beslemektedir. Örneğin siyasi sahadaki etkinlik askeri yapıdaki güçlenmeyi davet ettiği gibi iktisadi alandaki faaliyetleri de teminat altına almakta ve daha geniş sahalara yaymaktadır.

Burada dikkat edilmesi gereken bir diğer nokta Japonya’nın askeri güçten mahrum kaldığı süreçte geliştirdiği üslup ve aldığı kararlardır. Birinci ve İkinci Dünya Savaşları’nda emperyalist bir görünüme sahip olan ve bölge ülkeleri gözünde kötü bir görünüme sahip olan Japonya girilen yeni dönemde bu görünümünden kurtulmayı kısmen de olsa başarmıştır. Üstelik nasıl ki doğal kaynak fakiri olunması Japonya’da teknik ve teknolojinin gelişiminde önemli bir rol oynadıysa Japonya’da askeri kanadın olmayışı Japon siyasetinin gelişmesinde önemli bir rol oynamıştır. Tokugawa döneminde dış siyaseti sadece uzaktan takip eden Japonlar gelinen noktada dünyanın hemen her yerinde temsil gücüne sahip olmuşlardır. Bunun arkasında da askeri kanattan yoksun olmanın verdiği telaş ve teyakkuz hali yatmaktadır. Japonlar askeri yöndeki eksikliklerini geliştirdikleri siyasi dil ile telafi etmeye çalışmışlardır. Siyasi üslup çok iyi ayarlanarak, Japon güvenlik tehditleri sadece Japonya’yı ilgilendiren sorunlar olmaktan çıkartılarak küresel problemler arasına taşınmıştır. Girilen yeni dönemde Japon istikbali ve gücü mecburen bölgesel barışın temin edilmesine bağlanmıştır. Öte yandan Japon hukuki yapısı ve kurum ve kuruluşları da askeri alandaki boşluğu doldurma gayretlerinden nasibini almıştır. Uluslararası hukuk normları çok iyi takip edilmiş, Japon kurum ve kuruluşları Batı ile entegre hale getirilmiştir.

Günümüzde gelinen noktada ise Japonlar askeri alanda da gelişimlerini tamamlamışlardır. Bu güçlenmenin Japon üslubuna yansıyor yansımayacağı ise merak konusudur. Kuril Adaları konusunda alınan kararlar, Tayvan hususunda atılan cesurca adımlar Japon üslubunda tekrar bir değişim emareleri olarak okunabilir. Bölgede savaş sonrasında kaybedilen bazı topraklar üzerinde hak iddia edilmesi ve günümüzde yeniden milliyetçi değerlerin Japonya’da revaç bulması üstelik Şinzo’nun arkasına aldığı büyük halk desteği Japonya’nın eski dönemlerini hatırlatmaktadır. Bütün bu kaygılara rağmen Japon üslubu üzerinde en dengeleyici unsur olarak görülen ABD ile olan ilişkilere verilen önem ve siyasi alanda birçok ülkeyle uzun vadeli barışçıl ilişkiler kurulmuş olması Japon güvenilirliğinin teminatı ve üslubun kalıcılığı açısından büyük ölçüde güven vadetmektedir. (Özşahin, 2018)

1.7. Japon İmajının Yeniden İnşa Edilmesi – Kültür Faaliyetleri

Bilindiği gibi kalkınma kelimesi yalnızca iktisadi büyümeden öte bir anlam ifade etmektedir. Kalkınma ile kastedilen hukuki, askeri, siyasi ve k lt rel alanlar baŗta olmak üzere bütün bir içtimai yapının daha üst seviye taŗınmasını ifade etmektedir.  alıŗmanın önceki bölümlerinde kalkınmanın bu ana birimlerinin birbirini nasıl desteklediğinden ve çok yönlü organik bir yapıyı oluŗturduđundan bahsettik. Bu organik yapının tesis edilme sürecinde Japon iktisadi yapısının oynadığı hayati rolü görmeye  alıŗtık. Özellikle İkinci Dünya Savaŗı sonrası aşırı ırkçı, faŗist, sömürgeci, militarist kavramlarla birlikte anılan Japonya'nın dünya kamuoyunda bu görünümden kurtulabilmek adına yaptığı faaliyetler de kalkınma faaliyetleriyle birlikte mülahaza edilmelidir.

İkinci Dünya Savaŗı sonrası gelinen noktada Amerika'nın yapmıŗ olduğu düzenlemelerle birlikte Japonya resmiyette bu kavramlardan uzak olduğunu ifade etmiŗ olsa da üzerindeki faŗist, milliyetçi, sömürgeci ülke imajının silinebilmesi için pratikte bu söylemlerin karŗılık bulması gerekmektedir. Japon dünyasının yaŗadıđı imaj problemi sadece siyasi alanda bir kambur değildir. Bir Japon ne kadar güçlü ve zengin olsa da dünyanın diğer ülkelerindeki insanlarla girdiği ikili iliŗkilerde söz konusu kavramların temsilcisi olarak kalmanın dezavantajlarını yaŗayacaktır. Dolayısıyla ülkenin imajı doğrudan doğruya hem toplumsal hem bireysel huzur ve refahı da etkilemektedir (Akçadağ, 2010, s. 20-22).

Netice itibariyle tam anlamıyla bir Japon kalkınmasından söz edilebilmesi için dünya  zerindeki Japonya algısının da güncellenmesi gerekmektedir. Bu durum yalnızca Japonlar için söz konusu değildir. Örneğin Almanlar, Hitler döneminden sonra dünyaya artık farklı değerlerin temsilcileri olduklarını gösterebilmek için çok fazla çaba sarf etmek durumunda kalmıŗtır. Nitekim iktisadi olarak güçlenmeye baŗladıktan sonra dünya  zerindeki Japon görüntüsünün deđiŗmesi için de faaliyetlere baŗlanmıŗtır. Japon iktisadi g  c ; küresel anlamda afet, kriz, savaŗ gibi  eŗitli mağduriyet doğurucu durumların telafisi için kullanılarak Japon imajı düzeltilmeye  alıŗılmıŗtır. Terör faaliyetlerinin doğurduğu mağduriyetlerin giderilmesi için Japon maddi ve insani yardımları seferber edilirken diğer yandan dünya üzerindeki açlık ve sefalet sorunları da ihmal edilmemiŗtir. Örneğin Tokyo Afrika Kalkınma Konferansı (TICAD) kurularak 1993 yılından itibaren düzenli olarak Afrika'ya kalkınma yardımları yapılmıŗtır.

Japon imajının tazelenebilmesi için iktisadi yardımların yanında kültürel faaliyetler de büyük bir önem arz etmektedir. Nitekim Japon kültürünün yurt dışına tanıtılması için faaliyet gösteren vakıflar kurulmuş bu vakıflar devlet eliyle desteklenmiştir. Kültürel faaliyetler sayesinde Japonlara ve Japon dünyasına dünya kamuoyunda sempati uyandırılmıştır. Japon kültürüne ait imge ve değerler dünya medyasına ve ortak kültür havuzuna birçok vesile ile tanıtılmıştır. Özellikle gençlerin ilgiyle takip ettiği animasyonlar, Japon kültürünün anlatıldığı çeşitli sinema filmleri hem dünyaya Japon kültürünü tanıtmakta hem insanları Japonca öğrenmeye teşvik etmekte hem de insanların zihnindeki Japon imajını güncelleyerek Japonlara karşı sempati uyandırmaktadır (Alicenap, 2014, s. 34-56).

Gelinen noktada Japon dövüş sanatları, sanat anlayışı, inanışları, yemek kültürü, müzik zevki, moda anlayışı ve kendine özgü felsefi yapısı tüm dünya da ilgiyle takip edilmektedir. Japon kültüründeki farklı öğeler birçok dünya vatandaşı tarafından bilinmekte, takip edilmekte ve birçok insana ilham kaynağı olmaktadır. Uzun bir süredir bütçe fazlası veren Japonya bu fazla gelirin Japon vatandaşlar tarafından yurt dışında tatil yaparak tüketilmesini teşvik etmektedir. Ekonomik avantajların getirdiği erken emeklilik ve seyahat imkanlarına birçok ülkeyle yürütülen değişim programları da eklenince dünyanın hemen her yerinde Japon vatandaşlarını görmek mümkündür. Bu insanlar hem kendi kültürlerinin canlı temsilciliğini yapmakta hem de dünya insanlarıyla etkileşime geçerek Japonya'ya karşı sempati uyandırmaktadır (Tüngen, 1997, s.23).

Bütün bu gelişmeler takip edildiğinde görülecektir ki Japonya yürüttüğü yardım kampanyaları ve kültürel faaliyetler sayesinde dünya üzerindeki Japon algısını güncellemiş ve üzerindeki kötü imajdan kurtulmuştur. Bütün bunların da ötesinde diyebiliriz ki; Japonya ekonomi alanında olduğu gibi kültürel alanda da bir süper güç haline gelmiştir.

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE İLE JAPONYA KARŞILAŞTIRMASI**2.1. Türkiye İle Japonya Arasındaki Benzerlikler ve Farklılıklar**

Çalışmamızın buraya kadar olan bölümünde Japon kalkınma sürecini incelemeye çalıştık. Birinci Dünya Savaşı'na kadarki süreçte Batılı ülkeler dışında sanayi devrimini gerçekleştirebilmiş tek ülke olan Japonya, günümüzde de kalkınmanın en son aşamalarına kadar çıkabilmeyi başarabilmiş ender ülkelerden birisi olması bakımından literatürde önemli bir yer tutmaktadır.

Batılı olmayan birçok ülke gelişmekte olan ülkeler kategorisinde değerlendirilirken Japonya çok erken tarihlerde gelişmiş ülkeler sınıfına atlamayı başarmıştır. Üstelik İkinci Dünya Savaşı'nın yıkımları Japonya'yı sıfırdan bir yapılanmaya mecbur kılmıştır. Hal böyleyken Japonya, kısa sürede elde ettiği kalkınma ivmesi ile hem gelişmekte olan ülkeler için ilham kaynağı olmakta hem de geçirdiği süreçler ve aldığı tedbirler itibariyle gelişmekte olan ülkeler için birçok tavsiye barındırmaktadır.

İkinci Dünya Savaşı'nın çok öncelerinde “muasır medeniyetler seviyesine ulaşmayı” programına almış olan Türkiye Cumhuriyeti halen gelişmekte olan ülkeler kategorisinde mülahaza edilmektedir. Hal böyleyken Türkiye'nin de Japon kalkınmasından alacağı birçok ders bulunmaktadır.

Çalışmamızda detaylı bir şekilde Japon kalkınma sürecini inceledik. Şimdi bu süreçte alınan karar ve tedbirlerinin ne kadarının Türkiye için de geçerli olduğunu görebilmek adına Türkiye ile Japonya arasındaki benzerlikleri ve farklılıkları görmeye çalışacağız. Bu sayede Türkiye'deki kalkınma faaliyetlerine, Türkiye içtimai ve siyasi yapısına uygun tavsiyeler bulmaya hizmet etmiş olmayı umuyoruz.

Çalışmamızın buraya kadarki kısmında takip etmiş olduğumuz kronolojik takip yine devam ettirilmekle birlikte Japon kalkınma sürecine ait bazı umdelere tekrar değinecek ve Türkiye'de bunların iz düşümlerini işaretlemeye çalışacağız. Bu açıdan bilinmelidir ki çalışma Türkiye kalkınma sürecini incelemek yerine Japon kalkınması ekseninde Türkiye'ye bakmayı öngörmektedir.

2.1.1. Coğrafi Konum

Bilindiği gibi Japonya bir Uzak Doğu ülkesidir. Türkiye ise Avrupa Kıtası'nda da toprakları bulunmakla beraber bir Ortadoğu Asya ülkesidir. İki ülkenin coğrafi konumları birbirinden uzak olsa da bu konumların stratejik önemleri birbirine benzemektedir. Japonya Pasifik okyanusunun diğer ucunda Amerika ile komşu olduğu gibi Rusya ve Çin gibi Kuzeyin ve Doğu'nun iki büyük ülkesi arasında geçiş bölgesidir. Dolayısıyla Batı Medeniyetinin süper gücü Amerika ile özellikle Asya ülkeleri arasında geçiş sağlayan kilit bir ülke konumundadır.

Bilindiği gibi Japonya bu stratejik konumu nedeniyle Amerika ve diğer Batı Ülkeleri tarafından birçok baskıya maruz kalmıştır. Öte yandan bu baskılar ne zaman Japon siyaseti tarafından akıllıca idare edilebilmişse o dönemlerde Japon iktisadi yapısının coğrafi konum avantajlarından istifade ettiği diğer bir ifadeyle coğrafi konumunu kalkınma için önemli bir basamak olarak kullandığı görülmektedir. Söz konusu baskıların Japon yönetimini saldırgan bir tutuma sevk ettiği dönemlerde ise coğrafi konum avantajları ortadan kalkmış ve Japonya hem Batılı ülkeler hem de bölgedeki diğer ülkeler tarafından hedef konumuna gelmiştir.

Burada dikkat edilmesi gereken şudur ki; Japonya kendi bölgesindeki Uzak Doğu Asya ülkeleriyle tamamen dost bir politika izleyip Batı ülkelerine karşı tutum sergileyecek olduğu taktirde Batı'nın gücünden ve tecrübesinden istifade edemeyecektir. Üstelik Batı ülkeleri ile karşı karşıya gelme ihtimali çok yüksektir. (Seval, 2017, s. 103) Diğer yandan Asya Ülkelerine karşı bir Batılı gibi tutum sergilediği taktirde komşusu olan ülkeler tarafından bir Batılı Devlete nazaran daha büyük tepki toplayacağı açıktır. Bu durum Japonya'nın komşularına karşı sergilenmesi gereken tutumu daha hassas hale getirmektedir. Nitekim Birinci ve İkinci Dünya Savaşları'nda bölgedeki Japon tutumu bir Batılı ülke görüntüsü vermekteydi, bu durumun bölge ülkeleri üzerinde bıraktığı etki halen telafi edilememiştir. Japonya'nın işgal sırasında yalnızlaşmasında da bu görüntünün etkisi büyüktür (Akçadağ, 2010, s. 9-14).

Japonya, söz konusu hassas dengeyi gözettiği ve Doğu ve Batı arasında bir kavşak görevi gördüğü zamanlarda her iki kanatla da gerçekleştirdiği dış ticaret sayesinde; kalkınma, modernleşme ve itibar kazanma gibi geri dönüşler almıştır. Denge politikaları sayesinde Batı'nın güç ve tecrübesi Japonya'nın lehine işlemiştir (Kazuhiro,

2007, s. 149-152). Bir diğerk nokta ise; Japonya diğerk Uzak Doğı ve Asya ölkelerine göre Batı költürünü ve yönetim şeklini daha önce deneyimlemiştir. Japonya, bölge ölkelerine ticari mal satışı yaptığı gibi deneyim ve tecrübelerini de aktarabildiğı ölçüde Uzak Doğı'daki gelişmekte olan ölkelere liderlik yapabilme potansiyeline sahiptir.

Yukarıda saydığımız durumlar, sebep ve sonuçlar birçokğu itibariyle Türkiye için de geçerlidir. İki ölkre arasında bu benzerliğı ayniyetle ifade edemesek dahi misliyetle ifade edebileceğimiz açıktır.

Bilindiğı gibi Türkiye Cumhuriyeti de batıda Avrupa Birliğı ile kuzeyde Rusya ile komşu ölkre durumundadır. Öte yandan topraklarının büyük bir kısmı Orta Doğı Asya'da bulunmaktadır dolayısıyla İran, Irak, Suriye gibi doğalk kaynak zengini birçok Orta Doğı ölkesiyle de komşudur (Akengin, 2012, s. 142-154). Hal böyleyken tıpkı Japonya gibi Türkiye Cumhuriyeti de çok eski tarihlerden itibaren çeşitli siyasi baskılara maruz kalmıştır.

Rönesans sonrası girilen süreçte Osmanlı Batı'ya karşı üstünlüğünü kaybetmiş ve zamanla Batı teknik, teknolojik ve idari alanlarda Osmanlı'nın önüne geçmiştir. Bu durum Osmanlı'nın Batı'nın güç ve tecrübesinden istifade etme ihtiyacı olduğunu göstermiştir. Buna karşın Batı'nın bölgede yürüttüğü sömürgeci politikalar Osmanlı'yı rahatsız etmektedir (Kalyoncu, Sevim, Sezgin, 2013, s. 40). Neticede Osmanlı'nın topraklarının büyük bir kısmı Orta Doğı Asya Bölgesi'nde bulunmaktadır. Osmanlı ile çok güçlü költürel ve tarihsel bağları olan Orta Doğı Ölkeleri, Osmanlı'nın bir Batılı gibi davranması karşısında Batı'ya olandan çok daha sert bir tepki göstereceklerdir. Nitekim Osmanlı'ya karşı yapılan ayaklanmaların sebeplerine bakıldığında bu tespitin ne kadar yerinde olduğu görülecektir. Hal böyleyken Osmanlı ne tam manasıyla bir Batılı devlet gibi davranabilmektedir ne de Batı ile kurması gereken münasebetleri göz ardı edip tam manasıyla Doğı ölkresi gibi davranabilmektedir.

Osmanlı ile Japonya arasındaki bir diğerk benzerlik, çok güçlü ve kökleşmiş bir költürel yapıya sahip olunmasıdır. Osmanlı toplumu da tıpkı Japonya'da olduğu gibi kendi kimliğinden kopmayı da reddetmektedir. Bu durum da Osmanlı'nın tam bir Batılı gibi davranamayacağının farklı bir göstergesidir (Esenbel, 2000, s. 19-23).

Nitekim Cumhuriyet döneminde koşullar yumuşasa da tam manasıyla değişmemiştir. Birinci Dünya Savaşı sonrası Osmanlı'nın kaybettiğı topraklar üzerinde birçok devlet kurulmuştur. Bu devletler fiziksel olarak Türkiye'den bağımsız olsa da ölkeler arasındaki költürel ve tarihsel bağ devam etmektedir. Neticede Türkiye hem

konumu itibariyle hem de bünyesinde bulunan kültürel kodlar itibariyle Batılı devletler ile Orta Doğu ve Asya ülkeleri arasında köprü görevi görmektedir (Deniz, 2014, s. 188).

Buraya kadar ifade etmeye çalıştıklarımız Japonya gibi Türkiye'nin de Doğu ve Batı arasında dengeleyici bir rol üstlenmek durumunda olduğudur. Türkiye Cumhuriyeti'nin tarihine bakıldığında ne zaman idari yapı bu dengeyi Batı lehinde bozduysa geleneksel kodlar toplumun genelini rahatsız ettiği gibi bölge ülkeleriyle Türkiye arasında da bir kopma yaşanmıştır. Diğer taraftan söz konusu denge Doğu lehinde bozulduğu zamanlar ise Türkiye'de uluslararası standartlardan kopulduğu dahası Batı'nın imkanlarından nispeten istifade edilemediği ve Türkiye'nin daha saldırgan bir yapıya büründüğü görülmektedir. Dolayısıyla Türkiye'nin coğrafi konumundan istifade edebilmesinin başlıca şartlarından birisi Doğu ve Batı arasındaki dengenin muhafaza edilebilmesidir. Bu sayede Türkiye hem Batılı ülkeler tarafından güvenilir, yatırım ve ticaret yapılabilir bir ülke olarak görülecektir hem de Doğu ülkeleri ile ilişkiler kopmadığı için Batı'dan alınan gerek ticari mallar gerek kültürel, hukuki ve toplumsal birikimler Türkiye eliyle Doğuya taşınacaktır. Batı ülkelerinin teknik ve teknoloji açısından zengin oluşuna ve Doğu ülkelerininse doğal kaynak açısından zengin oluşuna bakıldığında Türkiye'nin sağlayacağı muvazene elbette kalkınmaya hizmet edecektir.

2.1.2. Toplumsal Yapı

Bir ada ülkesi olan Japonya'da askeri yapı, sadece savunma kuvvetlerini temsil etmekle kalmamış uzun yıllar boyunca Japon idari sistemi de askeri yapıdan beslenmiştir. Öyle ki toplumsal ilişkilerde ve hatta ailevi hayatta dahi askeriye'nin getirmiş olduğu gelenek ve disiplinleri gözlemlemek mümkündür. Hiyerarşik yapı toplumun bütün birimlerinde görülmekte ve ikili ilişkiler bu yapıya göre düzenlenmektedir. Japonya'da askeri hiyerarşinin zirvesinde olan kişi aynı zamanda devleti de yönetmektedir. Dolayısıyla toplumda asker olan olmayan herkesin askeri yapıyla bir ilişkisi söz konusudur (Totman, 2010). Japon elit kesimi de uzun yıllar boyunca Samuray denilen askerler tarafından temsil edilmiştir. Dolayısıyla fikri yapı daima insanı disipline etmek, çalışmak, mücadele etmek ve devlete bağlılık gibi düşünceler üzerinde örgülenmiştir (Bülent Tellan, 2015). Askeri yapının oluşturduğu sadakat esaslarına dayanan, otoriter ve muhafazakar devlet Japonya'yı özlenen günlere

kavuşturmuştur (Esenbel, 1999, s. 20). Günümüze kadar taşınmış olan Japon kültürel motifleri, geleneksel sistemleri, sanat anlayışları ve inanışları söz konusu askeri dönemde oluşturulmuş ve Japon bireylerinin karakterine işlenmiştir. Japonların kurmuş olduğu devlete atfettikleri kutsal manalarda bu devirde kökleşmiştir. (Bülent Tellan, 2015)

Japon yöneticileri kurdukları kendi içerisinde tutarlı sistemi muhafaza etmek hususunda çok katı davranmıştır. Sadakat esaslarına dayalı olan sistem kendi içerisinde büyürken dışarıdan gelebilecek herhangi bir müdahalenin sindirilemeyişi sistemi zayıflatacağı ve sadakati kıracağı için Japonya dış dünyaya uzun süre kapalı kalmıştır. Japonlar yakaladıkları barış ortamının bozulmasından korkmuş ve bu yüzden barışı getiren geleneklere olabildiğince sadakatle sarılmışlardır (Kıncal, 2016, s. 79). Bu dönemde Japonlar; üretmek için yaşamak, devlete daha çok katkıda bulunmanın erdemi, asgari seviyede tüketim gibi kavramlar geliştirmişlerdir. Bu öğretiler sayesinde uzun bir süre boyunca hem birbirleriyle hem de doğayla kavga etmeden huzur içinde yaşamının yolları geliştirilmiştir. Öyle ki bu dönemlerde Japon askeri eğitimleri bile aslında bir ruh terbiyesi ve beden disiplini olarak ele alınmış savaşmak için değil huzur, barış ve uyum için askeri güç edinilmiştir (Encyclopaedia Britannica, 2018).

Osmanlı Devleti'nin de tıpkı Japonlar gibi köken itibariyle askeri bir yapıya sahip olduğunu görmek mümkündür. Nitekim Osmanlı Devleti kendi içerisinde iç savaşlar vermemiş olsa bile Anadolu'daki diğer beyliklerle verilen mücadeleler Japon siyasi birliğinin sağlandığı süreci andırmaktadır (Tanilli, 2006, s. 323-324). Diğer taraftan Doğu Roma İmparatorluğu ile sınır komşusu olan Osmanlı için askeri güç zaten her daim önemli olmuştur. Üstelik konar göçer yaşamın da askeri güce duyduğu ihtiyaç göz önüne alınırsa Osmanlı Devleti için askeri yapının önemi rahatlıkla anlaşılabilir.

Diğer yandan Anadolu'da siyasi birliğin sağlanmasında askeri güçle birlikte inanç faktörü de bu birleşmeye hizmet etmiştir. Hem toplumun kendi içerisinde yakaladığı uyum hem de bölgedeki diğer beyliklerle kurulan ilişkiler bölgede hakim olan İslam inancının ortak paydasında kendini bulmuştur. İslam, Siyasal birliğin sağlanması ve güçlü bir devlet kurulması gibi arzuların gerçekleştirilmesini kolaylaştırmış bu nedenle toplum ve yönetim tarafından iyice benimsenerek bölgede yaşayan insanların karakterinin en önemli parçalarından biri haline gelmiştir. Öyle ki günümüzden geçmişe bakıldığında bu insanları tanımlamak için “iyi bir Müslüman ve iyi bir asker” kelimelerini kullanmak yerinde olacaktır (Altay, 2011, s. 1-10).

Öte yandan Japonların aksine Osmanlı Devleti dar sınırlarını genişleterek gerçekleştirdiği fetihlerle kısa sürede büyük bir İmparatorluk haline gelmiştir. Gerçekleşen fetihlerle birlikte İmparatorluğun bünyesinde Japonya'nın aksine çok farklı etnik kökenden insanlar yaşamaya başlamıştır. Bu insanları bir arada tutmaya yarayacak en önemli faktörler ise İslam ve devlet olarak görüldü. İnsanların birbirleriyle ve halkların başka halklarla kuracakları ilişkiler de İslami esasları temel alınıyordu bu da İslam'ı toplum için hatta toplumun bünyesindeki farklı din mensupları için muvazene unsuru haline getiriyordu. İslam bölge insanına ve idarecisine sadece Allah ile kul arasındaki ilişkileri düzenleyen prensipler değil bütün insanlar arasındaki ilişkileri düzenleyen hazır bir sistem sunuyordu. Bir süre sonra İslami motiflerle de desteklenmiş olan devlet toplumun gözünde eskisinden daha kutsal bir anlam ifade etmeye başlamıştı işte Osmanlı İmparatorluğu ve Osmanlı Toplumu devlet mekanizmasına bakış açısıyla bu noktada Japon toplumuna benzemektedir (Kodaman, 2007, s. 2-12).

Osmanlı büyük ölçüde hazır bulduğu İslami esasları temel alarak kısa zamanda büyük bir medeniyet kurmayı başarmıştı. Kurduğu güçlü devlet iktisadi yapısının bir kısmını üretimden karşılamakla beraber büyük ölçüde askeri fetihler sonucu elde edilen ganimetler Osmanlı devletini kalkındırıyordu. Bu nedenle toplumun en eğitimli kişileri devlet dairelerinde ve askeriye de çalışıyor bu çalışmayı hem inançlarına hem devletlerine bir hizmet olarak görüyorlardı. Devlet için çalışmak, asker olmak erdemli bir görev telakki edilirken ticaret toplum tarafından o kadar matah bir iş olarak görülüyordu. Diğer yandan sanat ve bilim yerine devlet işleri yönetim sistemleri gibi konular nispeten öncelik görüyor kabiliyetler bu yöne sevk ediliyordu. Japon ve Osmanlı toplumlarının devlete ve ticarete bakış açısı çok benzeşmekle beraber Japonya iktisadi faaliyetleri temelde üretim üzerine oturtmuşken Osmanlı'da bu işlevi fetihlerin gördüğünü söylemek mümkündür (Kodaman, 2007, s. 2-12).

Burada son olarak değinilmesi gereken nokta ise Osmanlı İmparatorluğu belki Japonya gibi kapalı ve dış dünyadan kaçınan bir politikaya girmemişti ancak özellikle imparatorluğun en güçlü dönemlerinden yıkılış zamanının başlangıcına kadarki geçen 15. 16. ve 17. Yüzyıllar boyunca dış dünyaya özellikle de Batı dünyasına yukarıdan bakılıyordu. Onların uğraşları ve onların içerisindeki gelişmeler çok takip edilmiyor hatta önemsenmiyordu. Bu durum da Osmanlı İmparatorluğu'nu farkında olmadan Japonya gibi dış dünyaya kapalı bir ülke konumuna getirmişti (Kodaman, 2007, s. 12-14).

2.1.2.1. 17. Yüzyıl Sonrası Dönem

Sanayi devrimi ve sonrasında ortaya çıkan; fikir, teknoloji, silah ve ekipmanlar Japonya'nın kapısını, ABD aracılığıyla çalmıştır. ABD içe kapalı bir görünüm sergileyen Japonya'yı coğrafi konumu gibi birçok gerekçeyle kapitalist sisteme dahil etmek istemiştir. Bunun için de silahlı gücünü kullanarak Japonya'yı dışa açılmaya mecbur etmiştir. Bu açılım elbette beraberinde yabancı birçok fikir ve inancı, yeni yöntemleri, yeni yaşam tarzlarını da getirmiştir. Kendi içerisinde tutarlı ve sağlıklı olan Japon dünyası dışarıdan bir müdahale ile sarsılmış ve Japon yöneticileri yeni açılımlar yapmak zorunda kalmıştır (Büyükbaş, 2003, s.72).

Japonlar geçirdikleri sarsıntı sonrası Meiji Döneminde Batı ile barışık bir modernleşme politikasını benimsemiş, Batı'daki gelişmelerin sebepleri topluma izah edilerek bu gelişmelere ayak uydurabilme gayretleri gösterilmiştir. Japon toplumunun neden bu kadar geri kaldığı sistemli bir şekilde gündeme alınmış ve Batı toplumlarının geldikleri seviyeye duyulan hayranlık Japonları çalışmaya teşvik etmiştir (Seval, 2017).

Japonya'ya yapılan ABD müdahalesi bir bakıma Japonların diğer ülkelere nazaran çok daha erken dönemde modernleşmeyi ve sanayi inkılabını gündeme almalarını sağlamıştır. Nitekim geriye kalan birçok ülke Batı'nın keşfettiği değer ve yöntemleri Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra ancak sistemli olarak gündeme alabilmiştir.

Osmanlı'da ise Batı'nın üstünlüğü ya da güçlenmesi kendini hissettirse bile Batı'yı ciddi manada tanıma çabası Japonya'da olduğu ölçüde görülmemektedir. Elbette bazı Osmanlı aydınları Batı'ya gönderilmiş, Batı'daki bazı kavram ve yöntemler transfer edilmeye başlanmıştır öte yandan çeşitli Osmanlı padişahlarının otoritelerini kullanarak kurumsal anlamda yenilenme çabaları olmuştur. Ancak bu girişimlerin sistemli olmayışı ve resmi bir heyet yerine ferdi incelemelerden ibaret oluşu, sosyolojik yapının çeşitliliği gibi nedenler yeni uygulamaların etki alanını düşürmüş ve istenilen sonuçların alınamamasına yol açmıştır (Kodaman, 2007, s. 18-22). Burada istenilen başarının elde edilemeyişi İwakura Heyeti gibi sistemli bir organizasyon kurulamayışı ile de irtibatlandırabiliriz. Neticede, görev tanımı belirlenmiş, görev süresi belirlenmiş bir heyet aracılığıyla Batı'nın incelenmeyişi Osmanlı'dan Batı'ya gönderilen kişilerin analiz keyfiyetini de yaptırım gücünü de aşağıya çekmiştir (Seval, 2017, 104-116).

17. yüzyılın sonlarına gelindiğinde Osmanlı; gücünü yitirmekte olan, dünyadaki teknik gelişmeleri yeterli düzeyde takip edemeyen, fikri oluşumları ve bu oluşumların getirdiklerini kendi toplumuna izah edemeyen bir ülke görüntüsü verirken (Kodaman, 2007, s. 15) Japonya ise; birinci ABD müdahalesinden sonra kendisini toparlamış, dünya üzerindeki gelişmeleri anlamaya çalışan ve dünya devletleriyle entegre olmaya çalışan ve bunlara bağlı olarak git gide güçlenen bir ülke görüntüsü vermektedir (Büyükbaş, 2013, s. 43-73).

2.1.2.2. Batı'daki Gelişmelere Entegre Olmanın İktisadi Açıdan Önemi

Sosyal bir akım olarak ortaya çıkan Fransız İhtilali; insan hakları, seküler düşünce, demokrasi, özgürlük gibi fikirleri gündeme getirerek monarşiye ve kiliseye karşı halkın tepkisini ortaya koymuştur. Neticede bütün Batı toplumları dönemin anlayış kalıpları çerçevesinde bazı ortak değerlere saygı göstermek zorunda kalmış ve bu değerler tabanında bir sulh ortamı oluşturulmak istenilmiştir. Fransız Devrimi ile kabul görmeye başlayan bu fikirler bütün dünyaya hızla yayılmış ve Batı'dan başlayarak birçok millet bu fikirlere sahip çıkmıştır. Başka ülkelerin sınırlarında yaşayan azınlık toplumları bu değerler vasıtasıyla kendi kimliklerini ortaya koymak istemişlerdir (Akın, 1968, s. 36).

Batı toplumları söz konusu hakları gündeme getirebilmek için uzun süren mücadeleler vermişlerdir. Ortaya çıkan fikirler, doğrusuyla yanlışıyla verilen mücadelelerin meyvesidir. Doğu toplumları ise bu fikirleri mücadele etmeden dışarıdan almışlardır. Dolayısıyla bu fikirlerin Doğu toplumlarında kabul görebilmesi ve toplumun bu değerleri içselleştirebilmesi büyük bir çaba gerektirmektedir. Bütün bunlarla beraber Batılı devletlerin kalkınmalarının arkasındaki itici güç olarak görülen bu hak ve özgürlükler diğer toplumlar tarafından da taklit edilmeye başlanmıştır (Doğan, 2005, s. 5).

Fransız Devrimi ile ortaya çıkan akımlar Osmanlı bünyesindeki birçok azınlıkta infial yaratmıştır. Hal böyleyken toplum içerisinde huzur ve güven ortamı sarsılmış, bu sarsıntı üretim ve ticareti etkilediği gibi devletin enerjisinin büyük bir bölümü bu istikrarsızlıklar tarafından tüketilmiştir (Keyder, 2001, s.11). Osmanlı teknolojik açıdan geri kalmanın bedelini çeşitli mühendislik faaliyetlerinde ve refah düzeyinde gerilemek olarak öderken fikri açıdan da Batı toplumunu takip etmeyişi bedelini istikrarsızlık

ve toplumsal ayrışma olarak ödemiştir. Japonya ise söz konusu süreci nispeten çok daha başarılı yönetmiş, kurum ve kuruluşlarını uluslararası normlara göre düzenlemeyi başarabilmiştir. Oluşturulan yeni anayasa ile hem toplumsal dinamikler muhafaza edilmiş hem de uluslararası platformda güvenilir bir görüntü çizilmiştir.

Bütün bunlarla beraber Japon toplumu Osmanlı ile üç nokta da ayrılmaktadır; ilk olarak Japonya tek bir millettendir oluşmaktadır dolayısıyla ortaya çıkan fikri akımlar Osmanlı'da olduğu gibi ayrılma ve bağımsızlık istekleri doğurmamış aksine Japon milliyetçiliğinde kendini bulmuştur (Büyükbaş, 2013, s. 43-73). Diğer yandan liberal politikalarla geçiş dönemleri birbirinden çokta uzak olmayan iki ülkede Japonya askeri müdahale sonrası köklü ve planlı değişikliklere giderken Osmanlı askeri bir yıkım yaşamadığı için aynı düzeyde özeleştiriyi yapamamıştır. Söz konusu özeleştirinin yapılması için askeri bir müdahale sayılabilecek Birinci Dünya Savaşı'na kadar beklemek gerekmiştir. Üçüncü olarak ifade edebileceğimiz nokta da şudur ki; Osmanlı sınırları bu fikri sancıların en derinden yaşandığı Avrupa Kıtası'nın doğusuna kadar uzamaktaydı. Dolayısıyla bu fikirlerin alfa tesiri doğrudan Osmanlı topraklarında hissedilmekteydi. Japonya ise coğrafi konum itibarıyla Avrupa topraklarına uzaktı öte yandan Batılı değerlerle tanışması mücadelelerin izlerinin sürdüğü Avrupa devletlerinden ziyade yeni bir başlangıç yapan Amerika eliyle oldu. Bu üç faktör Japon dünyasının entegrasyona fiziksel ve kimyasal uyumunu göstermekle birlikte Japonların da bu uyumu iyi değerlendirdiğini söylemek mümkündür. Hal böyleyken bütün bu faktörler Japonya'nın modernleşme ve entegrasyon sürecinde Osmanlı'ya nazaran tarihin daha önüne geçmesine sebep olmuştur.

2.2. Japonya ve Türkiye Ortak Paydasında Modernleşme Süreci

2.2.1. Modernleşmenin Doğuşu ve Kalkınma

Bilindiği üzere modernleşme kavramı; devletin şeklini, kurumsal yapısını, toplumun örgütlenme gücünü, bireysel hak ve özgürlükleri ve daha birçok alanı belirli standartlara bağlamayı hedef gösterir. Söz konusu modern toplum temelde Avrupa'nın; İngiltere, Fransa gibi bazı ülkelerinde doğmuştur. Bu ülkelerde yaşanan süreçler kendi neden sonuç ilişkileri dahilinde modern toplumu netice vermiştir. Diğer bir deyimle bu toplumlarda modern toplum kendi doğal süreçleri içerisinde organik bir şekilde inşa

edilmiştir. Bu toplumlarda zaman içerisinde oluşan burjuva sınıfı sanayi devrimini tetiklemiş, bu devrim ise kapitalizmi yapılandırmıştır (Ortaylı, 2007, s. 2-3).

Örneğin; İngiltere yönetim otoritesi sınırsız yetkilerinden 1215 yılında Magna Carta sözleşmesi ile feragat etmiştir. Yani İngiliz toplumu hak ve özgürlük istemeye başlayalı yüzyıllar olmuştur. Bu tarihlerden itibaren halkın özgürlük arzusu ve bunun için mücadelesi başladığı gibi 15. yüzyıldan itibaren başlayan Rönesas dönemi bilim ve sanat yoluyla farklı fikirlerin ifade edilmesi açısından büyük rol oynamıştır. Nihayet eğitim sayesinde kendi farklılıklarını keşfetmiş bir toplum ve biriktirilmiş bu farklı fikir ve kültürlerin kendilerini ifade edebilme arzusu Fransız Devrimi'nde kendisini bulmuş ve burada da hak ve özgürlükler için ayrı bir mücadele verilmiştir.

Bilim ve teknolojinin gelişmesiyle beraber hak ve özgürlüklerinde geniş bir tabana yayılması toplumun birçok kesimini üretime dahil etmiş, mülkiyet hakkı dolayısıyla sermaye biriktirme imkanı tanımıştır. Hem üretim hem de ticaret toplumun daha geniş bir tabanında yer bulmuş elbette bu çoğunluk, çeşitliliği, toplu üretim - tüketimi ve yeni yöntemleri de beraberinde getirerek ülke kalkınmasına hizmet etmiştir. Bu akım ve olayların her birisi diğerini desteklemiş ve uzun zaman alan süreçlerden geçmiştir. Görüldüğü gibi Magna Carta ile Fransız Devrimi arasında beş yüz yılı aşkın bir süre vardır. Zaten organik modernleşme derken sözünü ettiğimiz şeyde budur. Kendi doğal süreçleri içerisinde oluşan toplumsal guruplar ve bu gurupların istekleri modern toplumu doğurmuştur (Encyclopaedia Britannica, 2018).

Yukarıda anlatmaya çalıştığımız organik modernleşme süreci bütün Avrupa ülkeleri için bile aynı şekilde işlememiştir. Örneğin Almanya ya da o dönemdeki ismiyle Prusya Krallığı'nda söz konusu Avrupa ülkeleri gibi bir burjuva sınıfı oluşmamış diğer süreçlerinde nispeten gerisinde kalmıştır. Ancak hem Almanya hem de dünyanın birçok ülkesi söz konusu modernleşmenin kalkınmayı nasıl tetiklediğini görmüş ve güçlenebilmek için modern toplum yapısına geçmeyi arzulamıştır. İşte tam bu noktada yukarıda bahsettiğimiz organik sürecin dışında yeni modernleşme şekilleri ortaya çıkmıştır. Japonya ve Türkiye de dünyanın birçok ülkesi gibi modernleşmeyi arzulamıştır. İki ülkede de aydınlardan, askerlerden oluşan bir elit bir zümre modernleşmenin gerekli olduğuna karar vermiş ve toplumu dışarıdan müdahaleler ile modern Batı toplumu standartlarına getirmeye çalışmıştır (Belge, 2011, s. 15).

2.2.2. Modern Toplum Yapısı ve Kalkınma Arasındaki İlişki

Toplumun modernleşmesi kalkınma ile doğrudan alakalı görülüyor ve bu nedenle bir an önce Batılı anlamda modern bir toplum kurulmak isteniyordu. Özellikle modernleşmenin en önemli şartlarından olan demokratikleşme sürecine girilmesi; toplum içerisinde özgür bir girişimci sınıfı çıkabilmesi, toplumun daha büyük bir kesiminin üretime adapte olabilmesi ve eğitimin yaygınlaşabilmesi için hayati görülüyordu (Dumrul, Dumrul 2014, s. 155).

Eğitim faaliyetleri, girişimci sayısı ve üretime katılan vatandaş sayısı gibi parametrelerin neden demokratikleşme düzeyine bağlı olduğunu açıklayalım; demokratik bir toplum bireyleri bir yönetim erkinin tebaası olmaktan çıkartıp vatandaş haline getirir. Bu sayede her bir birey hem çeşitli haklara hem de çeşitli sorumluluklara sahip olur. Söz konusu haklarından daha etkin bir biçimde faydalanmak isteyen her birey sorumluluklarını da yerine getirmek zorundadır. Bireyler sorumluluklarını yerine getirdikleri oranda devlete ait kurum ve kuruluşlarda daha etkin konumlara gelebileceği gibi mülkiyet hakları sayesinde kendi servetlerini de oluşturabilme haklarına sahip olacaklardır. Hal böyleyken daha önceleri hayatları belirli bir standarta bağlanmış olan insanlar, daha fazla çalışmalarının karşılığını hayat standartlarını yükseltmek olarak alabilecek olmanın verdiği motivasyon ile toplumsal yaşama daha istekli ve daha verimli bir şekilde adapte olacaktır. Bu durum insanları, toplumu kalkındıracak faaliyetlerde bulunmaya itecektir. Çeşitli hak ve özgürlüklere sahip olan bireyler elde ettikleri bu hak ve özgürlükler sayesinde yönetime dahil olurlar. Bu durum ülke içi kararları kolektif bir şuura ve ortak akla bağlayacağı için hem daha rasyonel kararların alınması beklenilir hem de toplumun genelinin gelişme ve kalkınmayla ilgili dolaylı yollardan da olsa kaygı duyması itici bir güç haline gelir.

Öte yandan toplum içerisinde nitelikli faaliyet gösterebilmenin yolu eğitimden geçtiği için her birey için eğitim bir zorunluluk haline gelecektir. Modern, anayasal ve demokratik bir toplumda yaşamının doğurduğu; güven ortamı, kendini ifade özgürlüğü, deneme yanılma imkanı, ürettiği fikir ve ürünleri özgürce pazarlayabilme hakkı, fikri mülkiyet hakkı ve daha bir çok hak ve özgürlük insanları toplumun her alanında yeni sorumluluklar almaya itecektir.

Modern toplumlarda anayasa; toplumun her kesiminin üzerinde mutabık olduğu anlaşmalar bütünlüğüdür. Toplumdaki bütün fertler bütün hak ve özgürlüklerinin bu

anlaşma tarafından garanti edildiğini bilir ve anayasaya uydukları sürece devlete bağımlı ya da devletten bağımsız yapacakları hiçbir faaliyet için bedel ödemeyeceklerine itimat ederler. Zaten bu güvence sayesinde; servet biriktirmek, ticari ya da insani ilişkiler kurmak, özel medya kuruluşları açmak, sivil toplum örgütleri oluşturmak, yeni yöntem arayışlarına girmek ve yeni düşünceler ortaya atmak hem kolaylaşır hem de anlam kazanır. Örneğin servet biriktiren bir kişi biriktireceği serveti belirtilen usuller çerçevesinde kazandığı taktirde herhangi bir otoriteden bağımsız istediği gibi harcayabileceğini bilir ve dahası anayasa biriktirilen serveti hem diğer vatandaşların tecavüzlerine karşı hem de devletin ve onu yöneten otoritenin bu kazanımlara müdahalesine karşı korur. Eğer bu şartlar sağlanamazsa biriktirilecek servet ya toplumun çeşitli kesimleri tarafından ya da bizzat devletin kendisi tarafından her an müdahaleye açık olacağı için böyle bir toplumda servet biriktirme çabası anlamsızlaşacaktır. Dolayısıyla yeni girişimciler oluşmayacak ve kalkınmanın en önemli unsurlarından birisi eksik kalacaktır. Bu söylediğimiz şartları bilim, teknoloji ve özgür düşünce içinde kabul edip uyarlayabiliriz. Örneğin yeni bir yöntem ya da yeni bir düşünce ortaya koyma isteyecek bireyler vatandaşların ve devletin bu fikirlere karşı tepkilerinden emin olmak zorundadır. Aksi taktirde toplumun potansiyelini rantabl olarak kullanmasını beklemek doğru olmaz.

İnsanlar fitraten kemale meftun ve insaniyete layık bir surette yaşamaya müştaktır. Demokratik bir ortamla beraber gelen haber alma özgürlüğü insanları daha iyi yaşam standartlarından haberdar edecektir. Bu standartları doğası gereği talep etmeye meyilli olan bireyler bu standartlara ulaşmanın yollarını arayacak ve nihayetinde yeni organizasyonlar ortaya çıkacaktır.

Bireyler kendi özlerinde taşıdıkları farklılıkları muhafaza etmeye ve ifade etmeye meyillidir. Otoriter toplumlarda bu farklılıklar saklanılmak mecburiyetinde kalacakken modern toplumlarda insanlar farklılıklarını taşıyabilmek için topluma faydalı işler yapmaya dolayısıyla kalkınmaya hizmet etmeye başlar (Yavilioğlu, 2002, s. 65 - 74).

Yukarıda saymaya çalıştığımız modernleşme ve kalkınma ilişkileri birbirleriyle doğrudan ilişki kurdukları gibi insana dair ve insanın potansiyelini ortaya çıkartabilecek daha birçok noktayla dolaylı ilişki kurmaktadır.

2.2.3. Devlet Eliyle Modernleşme

Bilindiği gibi otoriter toplumlarda toplumun bütün kesimlerinin mutabık olduğu bir anayasa yerine tepeden ilan edilen çeşitli kurallar vardır ve insanlar bu kurallara uymak zorundadırlar. Modern toplum yapısının kalkınmaya etkisi görüldükten sonra otoriter devletler; kalkınma, gelişmiş dünya devletlerine adapte olma, onlarla iş yapabilme gibi birçok gerekçe ile yeni ve modern bir toplum inşaa etmek istemişlerdir. Bu nedenle bu gibi ülkelerde, tabandan gelen bir modernleşme talebi olmamasına rağmen devlet eliyle modern toplum inşa etmek istenilmiştir. Bu gayeye matuf olarak bu gibi toplumlarda yeni anayasalar yapılmış ve topluma deklare edilmiştir. (Belge, 2011, s. 15).

Bir otoritenin tebaası olarak yönetilmeye alışmış toplumları vatandaş olmaya motive etmek çok güçtür. Devleti bir baba gibi görmeye alışmış ve uzun yıllar boyunca bütün sorumluluklarını devlete yüklemiş olan insanlar bir anda sorumluluk almak istemeyeceklerdir. Öte yandan bu insanların kendi talepleriyle elde etmedikleri söz konusu yasaları tanımaları ve ona göre yaşamaları epey bir zaman alacaktır. Dolayısıyla bu insanların yeni bir anayasa ilan edilip modern bir toplum düzeyine geçiliyor denildikten hemen sonra büyük girişimciler, sermayedarlar, bilim adamları olmalarını beklemek elbette doğru değildir. Diğer yandan dışardan bir zorlama ile modernleşmeye gidildiği için halkın modern toplumdan beklentilerinin ne olacağını kestirebilmek oldukça zordur. İnsanlar kendi iradeleriyle isteklerini beyan etme eğiliminde olmadıkları için elit kesimin tasarladığı modern dünya kıyafetinin topluma uyması hayati önem taşımaktadır. Nitekim Atatürk “Efendiler! Kanun teklif eden, kanun yapan, kanun vaz eden bir insan, beşeriyetin bütün hissiyatına, bütün ihtirasatına herkesten daha çok nafiz ve vakıf olur. Fakat nefsinin herkesten ziyade ve tamamen bütün şumulüyle, bunlardan tecrid etmek kudret ve kabiliyetine malik olmalıdır. Bu hassa-i mümtazeye malik olmayan insanlar cemiyet-i beşeriye için kanun yapmak hak ve selahiyetinden memnuudur” diyerek bu konuya işaret etmiştir (Söğütü, 2010, s.57).

Son olarak modernleşme için kendini mecburi bir araç olarak gören otoritenin modern topluma geçildiği zaman kendi kendini yok etmek istememesi muhtemeldir. Modern toplum olabilmenin temelinde herhangi bir otoritenin tahakkümü altında olmamak yatarken bu tahakküm işin başında bizzat modernleşme adı altında

kurulmaktadır. Dolayısıyla bu tarz toplumların modernleşme serüvenine çıkarken başladıkları yapı bizzat modernleşme ile çelişmektedir.

2.2.4. Türkiye Cumhuriyeti, Militarist Yapı ve Modernleşme Süreci

Yukarıda izah etmeye çalıştığımız gerekçe ve motivasyonlarla birçok ülke modernleşme çabasına girmiştir. Osmanlı'nın yıkılması üzerine kurulan Türkiye Cumhuriyeti de modernleşmenin Batı ile uzlaştırmacı etkilerinden ve kalkınmaya olan katkısından faydalanmak istemiştir.

Modernleşme kavramından bahsederken; modernleşme sürecine ne zaman başlandığı ve bu sürece toplumun nasıl bir yapıyla girdiği çok önemli iki sorudur. Bu sorulardan zaman kavramına daha önceki açıklamalarımızda değinmiş ve Japonya'nın söz konusu "modernleşme koşusuna" daha erken başladığından nedenleriyle birlikte bahsetmiştik. Burada ise "modernleşme koşusuna" nasıl bir yapıyla çıkıldığına işaret etmek istiyoruz.

Cumhuriyetin ilk dönemlerinde yönetim erkini kurtuluş savaşından başarıyla çıkmış olan askeri sınıf elinde tutmaktaydı. Kurtuluş savaşında elde edilen başarı askeri sınıfın toplum üzerindeki etkisini iyice arttırmıştı. Bu etki kullanılarak devlet hızlı bir şekilde modern vatandaşlar oluşturmaya hedefliyordu. Modern vatandaşlar aracılığıyla demokratik bir toplum kurulabileceği ve muasır medeniyetler seviyesine ulaşılabilceği düşünülüyordu. Ancak bu düşünceler pratiğe döküldüğünde tek başına otoritenin gücü ve karizması toplumu böyle bir dönüşüme motive etmeye yetmedi. Bir süre sonra toplumu şekillendirmek isteyen aydınlardan ve güç sahibi asker ve bürokratlardan oluşan bir kesim ile toplumun arası açılmaya başladı. Devlet ile toplum arasında bir türlü diyalog kurulamıyor devlet ve toplum ilişkisi daima monologlar üzerinden yürüyordu. Neticede ülke içerisinde dual bir yapı oluştu. Devlet kendi makbul toplumu çerçevesinde tepeden emirler yağdırıyor toplum ise bu emirlerin bağlayıcılığından sıyrılmanın yollarını arıyordu. Hal böyleyken toplum ve devlet arasında bir ahenk yakalanamıyor ve planlanan kalkınma hamleleri insan ve yönetim motivasyonu olmadığı için gerçekleştirilemiyordu.

Cumhuriyetin daha sonraki yıllarında da yönetimde askeri yapının etkisi devam edegeldi. Sivil siyasetin hareket kabiliyeti yargı ve askeriye tarafından çeşitli şekillerde kısıtlanıyor ve seçim yapılmasına rağmen yönetim daima sırtında askeri bir kambur

taşıyordu. Ülke içerisindeki siyasi erkin gücü; sivil toplum örgütleri, senato, bağımsız medya organları ve bağımsız yargılama sistemleri tarafından değil askeri yapı tarafından denetleniyordu. Nitekim Cumhuriyet tarihi on yılda bir gerçekleşen darbe ve muhtıralar ile doludur. Hal böyleyken toplum ile yönetim erki arasında bir türlü mutabakat sağlanılamadığı gibi demokratik bir yapıya da geçilemiyordu (Belge, 2011, s. 5-25).

Günümüzde askeriye'nin denetleyici rolü sivil irade tarafından azaltılmış olsa da bu durum demokratik gayelerden çok askeri yönetime karşı tepkinin sonucudur. Söz konusu reaksiyonel ilerleme otoriteyi denetleme yetkilerini askeriye'den alıp modern toplumlarda son derece etkin olan çeşitli denetleme mekanizmaları ile telafi edememiştir. Aksine günümüz Türkiye'sinde hem iş çevrelerinde hem medya organlarında tekelleşmeler görüldüğü gibi sivil toplum örgütlerinin etkinliğinin de arttırıldığını söylemek mümkün değildir. Öte yandan hem askeri otorite ile temsil edilen güç ve değerler toplumda kendisine ait bir taban ve zemin bulmuş hem de bunun karşılığı olarak sivil yönetimi destekleyen bir toplumsal taban oluşmuştur. Yani söz konusu dual yapı varlığını farklı bir şekilde sürdürmeye devam etmektedir. Elbette bu durum toplumdaki güven ortamını olumsuz etkilemektedir. Güven ortamının bozulması ya da çok kırılgan olması yabancı yatırımcıları da yerli yatırımcıları da tedirgin etmektedir.

2.3. Türkiye Ekseninde Japon Militarist Yapısı ve Modernleşme Süreci

Gelişmiş ülkelerin içtimai ve iktisadi yapısının geçirdiği evreler kalkınma hamleleri yapan diğer ülkelerin ilgisini çekmiş ve bazı ülkeler tarafından model kabul edilmiştir. Türkiye ve Japonya'yı da bu ülkeler arasında saymak mümkündür. Burada yapmak istediğimiz Japon modernleşme sürecinin Türkiye'deki şablon ile benzeyen ve o şablona aykırı yönlerini işaretlemek.

2.3.1. Mağlup Olmanın Avantajı

Bilindiği gibi Türkiye Cumhuriyeti de Japonya da köken itibariyle askeri bir yapıya dayanmaktadır. Dolayısıyla Japon modernleşme süreçlerinde de militarist

yapının etkileri görülmektedir. Ancak Japonya'nın Türkiye'den ayrıldığı bariz bir nokta vardır ki; Türkiye Cumhuriyeti modernleşme sürecine girdiğinde muzaffer bir askeri yönetim idaredeyken Japonya modernleşme sürecine girdiğinde mağlup olmuş bir askeri yapı vardı. Dolayısıyla Japonya'da modernleşmeye giriş aşamasında askeri yapı yerine sivil idarenin nispeten daha hakim olduğunu söylemek mümkündür. Bununla beraber dönem itibarıyla Japonya'da gerek hiyerarşik yapısıyla gerek tevarüs ettiği gelenekleriyle otoriter bir rejimin hakimdir. Bu da Türkiye ve Japonya'yı benzeştirmektedir. Türkiye'de kurtuluş savaşından sonra Atatürk modernleşmenin simgesi haline gelirken Japonya'da da Meiji idaresi adeta markalaşmış ve ülke, sivil otoritenin dominant etkisi de kullanılarak restorasyona sokulmuştur.

Bilindiği üzere zafer kazanan toplumlarda zafer esnasında yönetimde olan kadrolar galibiyetin ve gücün simgesi haline gelir ve toplum bu kadrolara minnet duyar diğer yandan mağlubiyet yaşamış toplumlar ise yaşanan mağlubiyetlerden yönetim erkini sorumlu tutar ve yönetimdeki kadrolar halkına karşı mahcupdur. Dolayısıyla yönetimdeki kadrolar öz eleştiri yapmaya ve yenilenmeye mecbur hissederler. Öyle ki bu yenilenmeler bazen tamamen eski kadroların değişmesiyle sonuçlanır. Üstelik değişim çabası içerisinde olan kadrolar bu değişimi halka hissettirmek isterler. Çünkü böylece toplumun tansiyonunu düşürmek ve topluma umut aşılamak mümkün olacaktır.

Diğer yandan insanlar alışkanlıklarından kolaylıkla vazgeçmek istemediği gibi toplumlarda devam edegelen uygulamalardan şikayet etseler bile onları değiştirmek konusunda isteksizdir. Ancak yaşanan büyük mağlubiyetler ve yıkımlar toplumları bu alışkanlıklarından vazgeçmeye ve alternatiflere sarılmaya iter.

Hal böyleyken Japonların yaşamış olduğu mağlubiyet toplumu değişiklikleri kabul etmeye hazırlamıştır diyebiliriz. Japonya'da söz konusu mağlubiyet sonrası otoritenin sarsılması toplum ve devlet ilişkilerini daha şeffaf bir noktaya taşımıştır. Devlet ve toplum arasında karşılıklı denetim kültürü oluşturulabilmiştir. Örneğin toplumun Japon gelenek ve kültüründen kopmak istemeyişi yönetim erki tarafından değerlendirilmiş ve yeni yapılan anayasa ve kurumlar Japon kimliği ile uyumlu olarak geliştirilmiştir. Diğer yandan yeni girilen süreçte toplumun çeşitli unsurları yeni yöntem ve kurumlara adapte edilmiş, böylece bazı gurupların yeni sisteme uyum sağlayamayıp sistemin dışında kalmasının dolayısıyla sisteme düşman olmasının önü alınmıştır. Örneğin samuraylar ve daimyolar yeni düzene modern askerler olarak, iş adamları olarak adapte edilmiş uyum sağlayamayacak düzeyde olanlar ise emekli edilerek toplum dışı kalmalarına mani olunmuştur. (Büyükbay, 2013, s. 43-73)

Türkiye'deki süreçte mağlup olan Osmanlı yönetiminin yerine muzaffer bir cumhuriyet yönetimi kurulmuştur. Bu yönetim Osmanlı yönetiminin devamı olmamış ve daha sonra kendisiyle özdeşleşecek bir program vaz etmiştir. Ancak kazanılan zaferinde etkisiyle yönetim, Japon sivil idaresine göre daha otoriter, toplum ise Japon toplumuna nispeten değişime daha kapalı kalmıştır. Neticede toplumun bazı kesimlerinin marjinalleştiğini ve yeni sisteme uyum sağlayamadığını görmek mümkündür. Nitekim çeşitli entelektüeller, toprak sahibi olan aşiret liderleri ve çeşitli din adamları ve farklı etnik kökene mensup guruplar yeni sistemde kendilerine istedikleri yeri bulamamış bu durum ise çeşitli isyanlarla neticelenmiştir. Dolayısıyla toplum istenilen ivmeyi bir türlü yakalayamamış ve hem modernleşme hem de kalkınma adına hedeflenen safhalara hedeflenen sürelerde ulaşılamamıştır (Söğütü, 2010, s.52).

2.3.2. Etnik Çeşitlilik ve Modernleşme

Japonya'nın bir diğer avantajı bünyesinde sadece Japon kökenli vatandaşların bulunmasıdır. Japonya'da modernleşme sürecine girildikten sonra Japon halkının sadece Japon milletinden oluştuğu vurgusu iyice yaygınlaşmış ve bu durum birlik ve beraberlik unsuru olarak kullanılmıştır.

Türkiye ise Osmanlı'dan miras aldığı birçok etnik gurubu bünyesinde barındırmaktaydı. Bu guruplardan büyük bir kısmı ortak dine mensup oldukları için inanç unsuru aralarındaki birlik ve beraberliğin en önemli taşlarından birisiydi. Diğer kesimler ise Osmanlı topraklarında yapageldikleri ticaret ve bir imparatorlukta yaşıyor olmanın avantajlarından dolayı isyan etmiyor etseler bile bu şikayetler gayet güçlü otorite tarafından bastırılıyordu. Ancak bir süre sonra bu unsurlar birlik ve beraberlik duygusu üzerindeki etkinliğini yitirdi. Diğer yandan Osmanlı Devleti'nin eski gücünü kaybetmesi farklı grupları bir arada tutmayı iyice zorlaştırdı.

Fransız İhtilali'nin doğurduğu çeşitli milliyetçi akımlar neticesinde dünya üzerinde birçok ulus devlet kurulmaya başladı. Buna karşılık osmanlılık söylemleri etrafında toplum bir arada tutulmak istenildi ancak Balkanlar'daki gayri müslim toplumlar bağımsızlıklarını ilan edince Osmanlılık politikalarından vazgeçilerek İslamcılık üzerinde yoğunlaşıldı. İlerleyen dönemlerde Arap isyanlarının başlamasıyla beraber İslamcılıktan da vazgeçilerek Türkçülük ve Turancılık politikaları yaygınlaşmaya başladı (Köçer, 2003, s. 10-12).

Gelinen nokta Osmanlı'yı ve yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'ni, Japonya gibi milliyetçi söylemler üzerine taşıdı. Ancak daha öncede belirttiğimiz üzere toplumu bir arada tutabilmek için kullanılan bu parametre Japonya'da işlediği gibi Türkiye'de işlemiyordu. Çünkü Japonlar gerçekten de tek bir millettten oluşurken Türkiye Cumhuriyeti bünyesinde birçok farklı etnik köken barındırıyordu. Nitekim birlik ve beraberlik, huzur ve güven ortamının bir türlü tesis edilemeyişi ülkenin enerjisini kalkınma politikalarına odaklamasının önünde bir engel olduğu gibi toplumun verimli çalışabilmesini de engelliyordu.

2.3.3. Anayasa ve Modernleşme

Japon devlet yapısını ve modernleşme sürecini incelerken göze çarpan diğer önemli bir nokta ise Meiji anayasasıdır. Oluşturulan anayasa tam bir Japon işi olarak anılıyor ve evrensel hukuk normlarını gözetmekle birlikte Japon toplumunun gelenek ve inanışlarını dışlamıyordu. Japonlar milliyetçi akımlardan aldıkları hız ve oluşturdukları anayasanın kuşatıcılığı sayesinde hızlı bir şekilde yeni düzene uyum sağladılar (Kazuhiro, 2007, s. 149-152).

Oluşturulan anayasanın başarısı sayesinde yönetim her ne kadar otoriter de olsa toplum adım adım demokratikleşiyor, yönetimde demokratik kurum ve kuruluşlar etkin hale geliyordu. Hal böyleyken birçok ülkede olduğu gibi Japonya'da da başarılı bir anayasa sayesinde ülkedeki rejimin adı ne olursa olsun demokratik, modern bir toplum yapısına yaklaşıldığını görmek mümkündür. Dolayısıyla çalışmanın ilgili bölümlerinde izah edilen demokratik ve modern bir toplum olmanın kalkınma için sağladığı avantajlardan söz konusu toplumlar faydalanabilmiştir.

Osmanlı döneminde ilan edilen Tanzimat Fermanı, Japon anayasasının yerini tutmaktan çok uzaktır. Nitekim Japon anayasası oluşturulurken Batılı düşünürlerin Japonlara tavsiyesi Osmanlı örneğinde olduğu gibi pratikte karşılık bulmayacak bir girişimden kaçınmaları olmuştur (Kazuhiro, 2007, s. 149-152). Cumhuriyet döneminde yapılan anayasalar ise savaş sonrası ve çeşitli darbelerden sonra yapılmıştır. Bu durum yapılan anayasaların kuşatıcılığının önünde bir engel olduğu gibi toplum nazarında kabul görmesini de güçleştirmiştir. Hal böyleyken yapılan anayasalar toplumu modernleşme ve demokratikleşme hedefine ulaştıracak bir yol haritası görevi görmemiş daha çok toplumu kontrol etme ve toplumdaki farklılıklardan doğabilecek sorunları

otoriter bir dil ile bastırma eğilimine gitmiştir. Dolayısıyla demokratik toplumlarda üretilebilecek fikir ve yöntem çeşitliliğinden mahrum kalınmış ve demokratikleşmenin kalkınmaya olan etkilerinden istifade edilememiştir (Belge, 2011, s. 5-25).

2.4. Siyasi ve İktisadi Açıdan Japon ve Türkiye Kalkınması

Bilindiği üzere kalkınma; toplumların üretim ve tüketim alışkanlıklarından örgütlenme biçimlerine, sosyal haklarından gelir dağılımına kadar farklı parametreleri içinde barındıran bir olgudur. Genel manada söz konusu parametreleri daha üst bir seviyeye çıkarabilme ameliyesi olan kalkınma uzun soluklu bir uğraşın neticesidir. Bu nedenle karar alıcı birimler söz konusu parametrelere göre programlar çıkarır ve bunları uygulamaya koyar. Verimli bir kalkınma süreci geçirebilmek için bu programların kesintiye uğramadan sağlam bir irade ile takip edilmesi gerekmektedir. İşte bu noktada kalkınma; siyasi ve anayasal faktörlerden doğrudan etkilenir. Dolayısıyla çalışmamızın bu kısmında Türkiye ve Japonya için kalkınma zeminini oluşturan siyasi ve anayasal faktörleri incelemeyi uygun buluyoruz.

2.4.1. Kalkınma ve İstikrar

Küresel krizlerin yaşandığı bazı dönemleri referans alarak Türkiye ve Japonya'nın bu krizlerden nasıl etkilendiğine bakmayı, bu krizlerin istikrar sağlayıcı dinamikleri nasıl etkilediğini gözlemlemeyi uygun buluyoruz.

2.4.1.1. Birinci Dünya Savaşı Öncesi

Türk ve Japon toplumları ataerkil, otoriter ve askeri bir gelenekten gelmekteydi. Haliyle bu durum yönetim biçimlerine de yansımaktaydı. İki toplumda tarihlerinde en huzurlu ve tatmin edici dönemlerini askeri gücün yüksek yetkilerle donatıldığı dönemlerde yaşamışlardı. Otoriter bütün toplumlarda olduğu gibi bu iki toplumda da istikrarın garantisi iktidarın gücüydü. İki toplumda da iktidarın otoritesinin sorgulanması aynı zamanda istikrarı da bozacağı için toplumun birçok kesimi tarafından hoş karşılanmazdı. Tokugawa ve Osmanlı hanedanlıklarının güçlü dönemlerinde sağladıkları huzur ortamı, istikrar için güçlü otorite lazımdır algısını doğurmuştu. Yönetimdeki kişilere aynı zamanda kutsal bir kimlik atfediliyordu. Bu durum

yönetimdeki kişilere itaat etmeyi topluma salık veriyor bu sayede de istikrar devam ettirilmiş oluyordu.

Japonya'ya Amerikan askeri müdahalesi geldiğinde istikrar dışarıdan bir müdahale ile bozuldu. Böylece yönetici kadroların kutsallığı da zarar gördü. Japonlar yaşadıkları işgal tecrübesinden sonra istikrarın kaynağını daha rasyonel dinamiklere bağlamak gerektiğini gördüler. İstikrarın bozulmasının ardından yeni yönetim modernleşmeyi programına aldı ve toplum yeni bir sürece girdi. Japonya'da yeni başlayan modern toplum ve modern yönetim döneminde istikrarın garantisi anayasa ve kurumlar olacaktı. Teoride kulağa hoş gelen bu hedef gerçekleştirilebildiği ölçüde istikrar daha sağlam bir zemine oturacaktı (Kazuhiro, 2007, s. 149-152).

Bilindiği üzere kalkınma uzun vadeli planların ve çabaların sonucunda kendisini gösteren bir olgudur. Uzun vadeli programların yapılıp uygulanabilmesi de istikrarlı bir ortamda toplum tarafından itibar gören kadrolar istemektedir. Ancak bir insan ömründen çok daha uzun vadeli olan bu planlar çok kısa sürede değişebilecek, manipüle olabilecek, yola çıktığı değerlerden taviz verebilecek insanların inisiyatifine terk edilmemeliydi. Bu nedenle Japon anayasası ve kurumları sadece istikrarın değil aynı zamanda itibarında sembolü olmalıydı. Geliştirilen iç denetim mekanizmaları aynı zamanda kalkınma planlarının da garantörü olacaktı. Nitekim imparatorun itibarı, gücü ve kutsal kimliği korunurken imparatora bağlı bir kabine ve bakanlıklar kurularak bu bakanlıklar hem yönetimde rol almaya hem de devamlı olarak hesap vermeye memur edildi.

Osmanlı'da ise bu tarihlerde imparatorluk çöküş dönemine girmiş dolayısıyla yönetim gücünü ve itibarını kaybetmeye başlamıştı. Yönetim erki; Batı menşeli fikir ve uygulamalara geçerse itibarından ve kutsallığından ödün vermiş olacaktı ancak bu düzenlemeler geciktikçe Batılı devletlerin ülke üzerindeki baskıları artıyordu. Nihayet Tanzimat Fermanıyla nispeten daha demokratik bir döneme girildi ancak burada da Japonya'da olduğu ölçüde geniş kapsamlı ve planlı anayasal bir düzenlemeden bahsetmek mümkün değildir (Karakoyunlu, 1997).

Bu dönemde istikrarın Japonya'da daha sağlam temellere bağlandığını söylemek mümkünken Osmanlı'da Tanzimat Fermanıyla birlikte iktidarın daha derinden sorgulanacağı dolayısıyla istikrarında sarsılacağı bir döneme girildiğini söylemek mümkündür. Hal böyleyken Japonya'nın kalkınma için önemli adımlar attığı bu dönemde, Osmanlı'nın kalkınma planları yapmaktan ziyade kaosu durdurmak ve vaziyeti muhafaza etmekle uğraştığını söylemek daha doğru olacaktır.

2.4.1.2. Birinci Dünya Savaşı Sonrası

Savaş sonrası ortaya çıkan anayasalar otoriter yönetimlerin toplum üzerindeki tahakkümünü kırma gayesiyle oluşturuluyordu. Ancak genel itibariyle anayasal düzene geçilebilme fikri milliyetçi duygular aracılığıyla destek buldu. Nitekim bir süre sonra anayasa yapma işlemi milletlerin birbirine üstün gelme çabalarının bir aracı haline gelmeye başladı. Çok geçmeden birçok ülkede faşizm yükselişe geçti ve toplumlar kendi milletlerini hak ettikleri yere getireceğini söyleyen yönetimlere tam yetki vermeye başladı. Dolayısıyla yönetimdeki gücün paylaşılması için girilen anayasal süreç tam tersine dönmeye başladı (Kazuhiro, 2007, s. 149-152).

Zaten sosyolojik yapısı itibariyle yönetimi tanrılaştırmaya da milliyetçi duyguların yayılmasına da müsait olan Japon toplumu İkinci Dünya Savaşı'na kadarki süreçte günden güne daha otoriter, militer bir yönetim etrafında birleşmeye başladı. Meiji anayasası ve modernleşme süreci toplumu ekonomik olarak kalkındırmış, sanayi devrimi gerçekleştirilmiş ve Japon devleti yeniden güçlenmişti. Batı'nın Japonlara hak ettikleri saygıyı göstermediğini düşünen halk; büyüme, kalkınma ve istikrar için otoriter Japon yönetimine tam destek veriyor karşılığında yönetimden Japon toplumunu hak ettiği saygınlığa ulaştırmasını istiyordu. Bütün bu istekler Japon yönetimini daha militarist ve saldırgan bir yapıya dönüştürdü. Öyle ki Japon yönetimi kurduğu sivil sanayilerin bazılarını bile askeri sanayiye çevirmeye başladı (Kıncal, 2016, s. 83).

Neticede Birinci Dünya Savaşı öncesinde kazanılmış olan demokratik gayeler bir kenara bırakılmaya başlandı. Bu dönemde içsel teknolojik ilerleme bir kenara bırakılarak milliyetçi hislerin etkisi altında başkalarını yutarak büyüyen güçlü bir devlet portresi çizilmeye başlandı. Nitekim Almanya ve İtalya'nın mağlup olduğu yerde Japonların hala direktmesi ve anlaşılmaya oturmaması demokratikleşme yolundayken faşist bir yönetime evrilmenin sonucudur. Çünkü gelinen süreçte Japon yönetimi kalkınmanın kaynağını yeni fetihler yapma, istikrarın kaynağını ise daha güçlü ve geri adım atmayan bir yönetim görmeye başlamıştır (Büyükbaş, 2013, s. 52).

Türkiye Cumhuriyeti de dönemin fikri akımlarından nasibini almıştı. Toplumu birleştirecek unsur milliyetçilik olarak görülüyor ve Türkiye Cumhuriyeti'nde yaşayan herkesin tek bir millet olduğuna vurgu yapılıyordu. Japonya'dan farklı olarak Türkiye Cumhuriyeti artık silahı bırakma ve diplomatik dile geçme eğilimindeydi. Birliği ve istikrarı sağlamak için topluma, etrafında birleşilmesi gereken yeni değerler, semboller

ve kutlanılacak yeni günler veriliyordu. Bu sayede birlik ve dolayısıyla istikrar sağlanacak, ortak hedefler belirlenecekti. Kalkınma ve modernleşme için yeni hedefler belirleniyor, dış ve iç politikada daima istikrar vurgusu yapılıyordu. “Yurtta sulh cihanda sulh”, “Muasır medeniyetler seviyesine ulaşmak” gibi söylemler Türkiye’nin yol haritasını çiziyordu. Ancak planlı kalkınma için lazım olan istikrar bir türlü tam anlamıyla sağlanamıyordu. Birlik ve bütünlüğün ifadesi olması beklenen yeni semboller ve yeni hedefler toplumun tamamı tarafından benimsenemiyordu. Bu simge ve sembollerin yüzyıllardır tevarüs edilen inanış ve geleneklerle toplum arasına koyduğu bazı keskin çizgiler toplum tarafından hazmedilemiyordu. Öte yandan toplum devlet eliyle yeni hedefler ve yeni semboller üretildikçe kurtuluş savaşına kendisini motive eden bazı değer ve inanışlara daha fazla sarılıyordu (Köçer, 2003, s. 10-12).

Neticede Türkiye Cumhuriyeti merkeze eklemlenmiş olan çevre grupları kalkınmaya ve yeni döneme motive etmekte Japonya’ya nispeten başarısız olmuştur. Bir süre sonra devletin tanımladığı vatandaş tipine uymaya isteksiz olan birçok grup ortaya çıkmıştır. Haliyle bu gruplar istikrarı bozmuş ya da istikrarın önünde tehdit olarak görülmüştür. Neticede ise kalkınma ivmesi düşmüştür. Diğer bir ifadeyle toplum istikrar sağlayıcı hedefler etrafında birleştirilememiş, kalkınmaya ve modernleşmeye iyi motive edilememiştir. Nitekim bütün bu süreçler istikrar ve itibar olarak bahsettiğimiz kavramların demokratik kurum ve kurallara devredilme sürecini geciktirmiş aksine istikrar ve itibar kavramları yönetim erkinin elinde toplanmıştır (Belge, 2011, s. 5-25).

Burada şunu da belirtmekte fayda vardır; uzun yıllar boyunca tebaa olarak yaşamış toplum bir anda vatandaş olma bilincini kavrayamamıştır. Dolayısıyla iktidara itiraz edenler sadece rahatsızlık belirtmiş, sorumluluk almaktan kaçınmışlardır. Neticede bu tutum iktidarı daha da otoriterleştirmiştir (Chang, 2003, s. 134-136).

2.4.1.3. İkinci Dünya Savaşı Sonrası

İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra dünyada, iki kutuplu dönem başladı. Amerika; liberal değerleri, demokrasiyi ve kapitalizmi temsil ederken Sovyet Rusya ise kumanda ekonomisi olarak adlandırılan komünizmi ve komünizmin pratik bir uyarlaması olan sosyalizmi temsil ediyordu.

Amerika’da sermayenin, mülkiyet hakkının ve girişimcinin ön plana çıktığı bir yapı oluşmuştu, bu yapı toplumsal tabanda özgürlükler ve demokrasi gibi değerler

sayesinde karşılık buluyordu. Sovyet Rusya’da ise emek ön plana çıkarılıyor ve sermayenin devlet elinde toplanmasını ön gören kumanda ekonomisi kurgulanıyordu. Komünist teori devlet eliyle şahısların yapamayacağı kadar büyük yatırımlar yapmayı ve bu yatırımlardan elde edilen gelirleri toplumla paylaşmayı vaat ediyordu. Toplum, sınıf farklarını ortadan kaldıracığını ve işçilerin haklarını koruyacağını söyleyen bu sisteme sahip çıkmış ve burjuva sınıfının kurduğu tahakküme karşı tepkisini komünizm ile koymuştu. Devlet toplumun sosyal ihtiyaçlarını karşılamakla yükümlü olacaktı; eğitim, sağlık ve alt yapı gibi hizmetlerin tamamı devletin yükümlülükleri arasında sayılacaktı. Diğer yandan ülke sınırları içerisindeki bütün mülk devlete ait olacak; toplumu kontrol edecek, yönetecek, yönlendirecek ve çalıştıracak inisiyatif devlet otoritesine verilecekti. Amerika ise demokrasi ve insan haklarını önceliyor; mülkiyet edinme, kazanımlarını biriktirip bu kazanımları vasiyet edebilme, düşüncesini rahatça ifade edebilme, bu düşünceyi yayabilme, sivil toplum örgütleri kurabilme gibi haklar tanıyordu. Bu haklarla beraber insanların sırtlarına sorumluluklarda yüklüyor ve haklarını en rantabl şekilde kullanıp sorumluluklarını en iyi şekilde yerine getiren herkesin ödüllendirileceği bir sistem öngörüordu. Bu sistem nihai hedef olarak bütün kurumların özelleştiği bir düzen tahayyül ediyor ve her bir kurumun rekabet yasalarına ve kar, zarar dengesine göre işlemlerini ön görüyordu. Devlet ise mümkün olduğunca küçülecek ve vatandaşlar ve kurumlar arasında tahkim görevi gören bir organizasyon olacaktı (Çiftçi, 2012, s. 203-219).

Birinci Dünya Savaşı sonrasında Rusya’da yapılan devrimle beraber Komünizmin etkileri Ortadoğu ve Uzak Doğu’da hızla yayılmaya başladı. Türkiye’de bu etkilerden nasibini aldı. Toplum güçlü ve otoriter devlet yapısına zaten alışkındı. Kurtuluş Savaşı sonrası verilen Sovyet desteğinin de etkisiyle ülke Bolşevizm olarak da anılan sosyalizme yakınlaşıyordu. Çoğunluğun üstünlüğü anlamına gelen Bolşevizm’de yönetime geçmenin yolu komünizmde olduğu gibi devrim yapmaktan değil çoğunluğu elde etmekten geçiyordu. Nitekim Türkiye’de, Kurtuluş Savaşı’nı takip eden yıllarda sosyal bir devlet yapısı ortaya koyulmaya başladı. Zaten belirli bir girişimci zümreye sahip olmayan ülkede devlet eliyle büyük fabrikalar açılmaya başlamış ve yönetimin bütün alanları gibi ekonomi de devletin kontrolüne verilmişti. İnsanların mülkiyet hakları olmakla birlikte çeşitli vergi düzenlemeleri ile gelirlerinden devlet bütçesine transferler yapılıyor ve sağlık eğitim gibi hizmetler devlet tarafından karşılanıyordu. Ülkede hedef belirleyici tek aktör devlet olduğu için ülkenin hem ekonomik hem de siyasi istikrarı devletin otoritesine bağlanmıştı. Bu yapı Osmanlı Dönemini de

hatırlatıyor ve istikrar temelinde konuşacak olursak toplumun yabancı olmadığı bir görünüm veriyordu (Duman, 2007, s. 39-41).

Japonya ise İkinci Dünya Savaşı'na kadar gelinen süreçte daha otoriter bir yapıya bürünmüştür. Devlet iş çevrelerini kontrol etmekte, örgütlemekte ve yönlendirmekteydi. Bu haliyle yönetim sosyalizmi andırsa da Japonya Türkiye'ye nispeten daha kapitalist bir yapıya sahipti. Meiji restorasyonu ile elde edilen kazanımlar sayesinde belli bir burjuva sınıfı oluşturulabilmiş ve demokratik bir anayasa yapılmıştı. Savaşa yaklaşıldıkça girilen olağan üstü süreçte bu kazanımlar rafa kaldırılrsa da toplumun bünyesinde Türkiye'den farklı olarak Amerika ile temsil edilen düzene uyarlanabilecek bir yapı mevcuttu. Nitekim İkinci Dünya Savaşı'ndan ağır bir yenilgi ile çıkan Japonya'da Amerikan işgalinden sonra sistem işgalci güçler tarafından tamamen liberal değerler üzerinden kurgulanmak istenmiştir. Kartelleri dağıtılmış, toprak reformu yapılmış ve topraklar küçük parçalara ayrılarak insanlara dağıtılmıştır. Japon kurumları liberal mantık üzerinden yeniden kurgulanmıştır. Üstelik Japonya'nın bütün güvenliğini Amerika devralmış ve Japon askeri yapılanması neredeyse sıfırlanmıştır. Neticede Japonlar için yeni dünya düzeninde Amerika'nın tarafında olmaktan başka alternatif kalmamıştır. (Büyükbaş, 2013, s. 43-73)

Türkiye'de devlet eliyle yapılmaya çalışılan ancak çeşitli itirazlara ve çıkar çatışmalarına sebep olmasından dolayı bir türlü gerçekleştirilemeyen toprak reformu, Japonya'da ABD eliyle yapılmıştır (Kepenek, 2012, s. 42). Öte yandan Japon devleti askeri gücünü de kaybettiği için toplum üzerinde bir tahakküm organı olmaktan çıkmış ve toplumun her kesimiyle anlaşmak mecburiyeti doğmuştur (Akçadağ, 2010, s. 6-7).

Takip eden dönemde Amerika etkisi Türkiye'de de hissedilmeye başlamıştır. Dünya genelinde faşist yönetimlerin yıkılmasıyla Türkiye'de de demokrasiye hız verilmiştir. Ancak demokratikleşme Türk toplumunun bilinçli olarak girdiği bir yol olmaktan öte otoriter yönetime karşı tepki olarak algılanmıştı. Nitekim Bürokrasi ve devlet kurumları demokratik bir yapıyla uyumlu hale getirilememişti. Sovyet etkileri hem toplum tabanında hem yönetim erkinde etkisini devam ettirmekteydi. Bununla birlikte Amerika tarafından verilen Marshall yardımlarının da etkisiyle Türkiye Rus kanadından uzaklaşıp Batı kanadına yaklaşmaya başladı. İlerleyen dönemlerde NATO'ya üye olunması bu yakınlaşmayı daha belirgin bir hale getirdi (Kepenek, 2012, s. 84-136).

Görüldüğü üzere Amerika Japonya'yı demokratikleşmeye mecbur etmiştir. Türkiye ise taraf belirleme dolayısıyla model belirleme hususunda Japonya kadar kesin

olamamıştır. Üstelik Türkiye'nin modern ve demokratik bir devlet kurması, Sovyet modeline uygun bir devlet kurmasından çok daha zordur ve büyük bir efor gerektirmektedir. Hal böyleyken Japonya, Türkiye'ye nazaran daha istikrarlı bir tablo çizmektedir. Japonya'nın toplumu taşıdığı yer ve yönetimin dönüştüğü şekil Türkiye'ye nazaran daha net bir görünüm vermektedir. Dolayısıyla gerçekleştirilmesi gereken hedefler daha belirgindir. Öte yandan hem toplum hem de yönetim bu zorlayıcı sürece dışarıdan bir müdahale ile mecbur bırakıldığı için hedeften saptırıcı hareketler Türkiye'ye nazaran daha az görülmektedir.

Neticede girilen yeni dönemde Japonya Meiji ayarlarına nispeten dönüş yaparak daha demokratik ve kendini sorgulayan, içsel teknolojik gelişme arayışında olan bir yapıya dönmüştür. İktidarın itibar ve yetkileri demokratik kurumlar ve yöntemler aracılığıyla toplumun çeşitli kesimleriyle paylaşılmıştır. Bu sayede istikrar yönetimin otoritesinden bağımsız hale getirilmeye başlanmıştır. Dolayısıyla kalkınma için belirlenen hedefler, iktidar değişiklikleri ve çeşitli sosyolojik etkilere karşı güvence altına alınmış ve kalkınmanın ihtiyaç duyduğu istikrarlı zemin hazırlanmıştır. (Büyükbaş, 2013, s. 43-73)

Gelinen noktada Türkiye ise Japonya'ya nazaran demokratik bir düzen oluşturmaktan ve iktidarın gücünden ve karizmasından bağımsız hedef ve planlar yapabilmekten uzaktır. Haliyle bu durum Türkiye'nin kalkınma hedef ve programını ve gelişmişlik düzeyini olumsuz etkilemektedir (Doğan, 2005, s.3).

Cumhuriyetin kendi içinde geliştirdiği denetim mekanizmaları vardır. Bu mekanizmalar, siyasi otorite her ne olursa olsun cumhuriyet kurulurken ilan edilen plan ve programları takip etmektedir. Diğer bir ifadeyle askeriye ve yargı kendi görev tanımı içerisinde bu plan ve programları denetlemektedir. Ancak belirlenmiş olan hedefler üzerinde toplumsal mutabakat sağlanamadığı ve bu hedefler toplum tarafından içselleştirilemediği için İkinci Dünya Savaşı sonrası Türkiye tarihi, yukarıda bahsettiğimiz denetim mekanizmaları ile sivil iktidarların sert mücadeleleriyle doludur. Bu mücadeleler büyük ölçüde istikrar bozucu etkiler göstermiştir (Belge, 2011, s. 5-25).

Söz konusu iç dengesizlik yüzünden süreç içerisindeki kazanımları muhafaza edebilmek, istikrarı koruyabilmek ya da demokratikleşme yolunda ivmeli bir şekilde ilerleyebilmek mümkün olmamıştır. Hal böyleyken demokratikleşmenin kalkınmaya olumlu etkilerinden ya da kalkınmanın ihtiyaç duyduğu istikrarlı zeminden mahrum kalınmıştır.

2.4.2. Kapitalizme Adaptasyon

Günümüzde sermaye birikimini tamamlayabilmiş, sanayi devrimini gerçekleştirebilmiş Batılı ülkelerin toplu üretim ve tüketim kültürünü içselleştirebilmiş olduklarını görüyoruz. Öte yandan söz konusu toplumların devletten bağımsız iş yapabilen tüccar ve sanayici sınıflara sahip olduğunu, uluslar arası piyasalarla etkileşim halinde olduğunu, verimliliği ve kar maksimizasyonunu programlarına aldıklarını gözlemleyebiliyoruz. Kapitalizmin doğuşuyla beraber serpilmeye başlayan söz konusu kabiliyetler Osmanlı ve Japonya'nın yabancı olduğu kavramlardı. Dolayısıyla çalışmamızın bu bölümünde Japonya ve Osmanlı'nın kapitalist öğelerle tanıştıktan sonra geçirdikleri süreçleri ve kapitalist unsurları kendi bünyelerinde ikame edebilme kabiliyetlerini inceleyecektir.

2.4.2.1. Burjuva Sınıfının Oluşumu

Batı'da sermaye birikiminin başlaması, özgürlüklerin tavandan tabana yayılması ve modernleşme sürecine girilmesi büyük ölçüde burjuva sınıfının etkileriyle olmuştur.

a) Burjuva Sınıfı Ve Girişimcilik

Girişimci, devletten bağımsız olarak ülke içerisindeki kaynakları bir araya getirebilen, yeni üretim ve ticaret yolları keşfeden ya da atıl durumdaki üretim kaynaklarını istihdam eden kimsedir. Bir toplumun içerisinde girişimci sınıfın çıkması toplumun modernleştiğinin en önemli göstergelerinden biridir. Girişimci doğası gereği; özgür düşünebilen, devletten bağımsız hareket edebilen, elindeki kaynakları kanunlar çizgisi içerisinde kendi menfaati doğrultusunda kullanabilen, fikirlerini söylemekten çekinmeyen ve bu fikirlere insanları ikna edip insanları devletten bağımsız olarak örgütleyebilen kimsedir. Öte yandan girişimci olarak isimlendirdiğimiz guruplar bu yaptıkları faaliyetlerin karşılığında zenginleşecek ve servet elde edecektir. Diğer bir deyişle ülkede üretilen sermaye üzerinde tasarruf eden kısım bu zümre olacaktır. Hal böyleyken bu gurup devlet ile toplum arasında bir sınıfı oluşturacaktır ki Marksist Jargon bu sınıfı “burjuva” olarak adlandırmıştır (Çetin, 2007, s. 217-238). Burjuva sınıfı serbest piyasa koşulları altında karlarını maksimize etme gayesiyle hareket ederken ülke içerisinde atıl kalmış olan kaynakları harekete geçireceği için kalkınmanın en önemli unsurlarından birisidir. İngiltere başta olmak üzere modernleşmenin doğduğu Batı

ülkelerinde kendi organik süreçleri içerisinde ortaya çıkan burjuva sınıfı, sanayi devriminin yapılmasında büyük bir rol oynamıştır.

b) Burjuva Sınıfı Ve Modernleşme

Coğrafi keşiflerin artması, ticaretin yaygınlaşması ve yeni usul ve yöntemlerin öğrenilmesiyle toplum içerisinde aristokrat yapıya ait olmayan bir kısım insanlar servet biriktirmeye başladılar. Ancak bu insanlar soylu bir aileden gelmedikleri ve toprak sahibi olmadıkları için servetlerini özgürce kullanabilme ya da kabiliyetlerini daha öteye taşıyabilme haklarından mahrum kalmaktaydı. Bir süre sonra bu insanlar aristokrat kesimin sahip olduğu hukuki ayrıcalıklardan duydukları rahatsızlığı dile getirmeye başladılar. Halk kesimi kısa sürede burjuvaların yanında yer aldı ve bu iki kesim toplumsal ayrıcalıklara karşı birleştiler. Nitekim Fransız ihtilalinin doğuşunda da burjuva kesiminin hak ve özgürlük istemeleri, yaptıkları keşifleri rahatça kullanabilme arzuları önemli rol oynamıştır. Devrimden sonra burjuva kesiminin biriktirdiği sermaye ile yaptıkları yatırımlar ise sanayi devriminin doğuşunu sağlamıştır. Neticede diyebiliriz ki; bütün dünya üzerindeki devlet tebaa ilişkisini yıkacak yeni bir döneme girilmesinde burjuva kesiminin rolü çok büyüktür.

Burjuva sınıfı, inisiyatif kullanabilen bireylerin olduğu bir sistem kurulmasına hizmet etmiştir. Bu kesimin yatırım yapma arzusu, yeni yöntemler geliştirme ve kullanma arzuları hukuki talepler doğurmuştur. Ayrıca daha önceleri sadece aristokrat kesime mensup insanların istifade edebildiği çeşitli eğitim ve imkanlardan haberdar olan bu insanlar bilginin dolaşım alanını genişleterek devlet kesimine mahsus kalan birçok şeyin halka açılmasına da öncülük etmiştir. Diğer yandan burjuva sınıfına mensup olan insanlar mülkiyet hakkına dayalı olarak biriktirdikleri sermayede tasarruf etme hakkını ellerinde bulundurdıkları için bir bakıma devlet otoritesini denetleyen bir zümreye dönüşmüşlerdir. Devlet çeşitli hukuki yaptırımlarla çerçevesini çizdiği bu kesimin faaliyetlerini denetleyebildiği gibi bu kesim de devlet politikalarından rahatsız olduğu taktirde sermayesini başka ülkelere transfer edebileceği için devletin mutlak otoritesinin kırılmasında rol oynamıştır.

c) Burjuva Sınıfı Ve Kalkınma

Devlet, ülke içerisindeki bütün iş kollarını bizzat uhdesinde topladığı taktirde piyasayı dengeli bir şekilde ve popülist etkilerden uzak bir şekilde yürütmekte zorlanacaktır. Üstelik devlet her bir kurum için ayrı bir organizasyon sürecini takip

etmekte zorlanacağı için genelde tek tip hiyerarşik bir yapı etrafında iş yapmayı tercih etmektedir. Hiyerarşik yapı doğası gereği her adımı bir üst makama onaylatarak ilerlediği için inisiyatif kullanma ve özgün fikir ve yöntem ortaya koyma imkanını kısıtlamaktadır. Hal böyleyken bu durum fikir çeşitliliğinin ve yeni yöntem arayışlarının önünde bir engel teşkil edebilmektedir. Burjuva sınıfıyla birlikte gelen devlet hiyerarşisinden bağımsız iş yapabilme hakları insanlara kendi özlerinde saklı olan ve çeşitli disiplinler yüzünden bastırmak zorunda kaldıkları kabiliyet ve farklılıkları ortaya koyabilme imkanı vermiştir. Böylece bilim ve teknolojinin ilerlemesine uygun zemin teşkil edilmiştir. Son olarak devlet mekanizması rakipsiz olduğu için serbest piyasa koşullarında oluşan rekabet düzeninin kaliteye ve fiyata olumlu etkileri ıskalanabilecektir. Ancak burjuvaların sahip oldukları şirketler ülke içerisinde birbiriyle rekabet etmek durumunda kalacakları için yapılan işin kalitesi artacak ve hem iç hem dış piyasalarda avantajlar doğacaktır. Ayrıca her bir şirket yalnızca kendi sektörüyle ilgileneceği için o alanda uzmanlaşacak ve o işin gerekliliklerini daha iyi takip edip, uygulayabilecektir. Devlettten nispeten bağımsız olarak çalışan burjuvalar kendi organizasyon yöntemlerini ortaya çıkaracak ve ülke içerisinde yöntem ve fikir çeşitliliğinin bulunmasına hizmet edecektir (Aslan, 2010, s. 360-362).

d) Japon Burjuvası

Nitekim Meiji dönemine gelindiğinde, kalkınma ve modernleşme için burjuva sınıfının gerekliliğini bilen Japon elitleri, kendi ülkelerinde yaşanan sebep sonuç ilişkilerinin doğurmadığı burjuva sınıfını devlet eliyle oluşturmak istediler. Japon elitleri bunu yaparken Japon tarihsel sürecinin o güne kadar oluşturduğu toplumsal yapıyı çok iyi değerlendirdiler. Ülke içerisinde, kadim Japon geleneğinin zamanla oluşturduğu ve daimyo olarak adlandırılan organizasyonlar vardı. Bu organizasyonlar devlet otoritesi sayılabilecek Bakufu'ya bağlı olmakla birlikte kendi iç işlerinde özerk bir görüntü veriyorlardı. Daimyolar toprağı işleyen geniş aile toplulukları olmakla birlikte kendi kültürel kodları etrafında oluşturdukları bir organizasyon yapısına sahiptiler. Meiji dönemine girildiğinde devletin teşvik ve yönlendirmeleriyle zaten mevcut olan bu yapılar kendi kadrolarıyla birlikte Zaibatsu adı verilen şirketlere dönüştürüldüler.

Bakufu yönetiminde esas güç Bakufu'ya ait olmasına rağmen daimyolar ile Bakufu idaresi arasında bir güç paylaşımı vardı. Japon tarihi boyunca lider konuma gelebilmek için daimyolar arasında çekişmeler olduğunu gözlemlemek mümkündür. Meiji otoritesi yönetime geçtiği zaman ülke kalkınması için çok akıllıca bir şey yaparak

daimyolarla mücadeleye girişmek yerine onları ülke için verimli bir hale getirmiştir. Meiji yönetimi daimyoları modern bilgi ve teknik ile destekleyerek bu büyük aileleri yeni dönemde büyük şirketlere dönüştürmüş bu sayede ülke içerisinde devlet desteğiyle burjuva sınıfı oluşturulmuştur. Üstelik devlet ilerleyen dönemde zaibatsuları da birbirleriyle koordineli bir hale getirerek bu Japon şirketlerinin büyük dünya şirketleriyle rekabet edebilir hale gelmesinde önemli rol oynamıştır. Nitekim bu zaibatsuların temellerini oluşturduğu şirketlerin birçoğu günümüze kadar varlığını devam ettirmiş ve Japon sanayileşmesine ve kalkınmasına çok önemli katkılarda bulunmuşlardır (Zerenler, 2006, s. 767-772).

e) Osmanlı Ve Türkiye’de Burjuva Sınıfı

Osmanlı’da ise uzun yıllardır hakim olan güçlü devlet ve tebaa ilişkisi ülke içerisinde başka bir sınıfın doğmasına pek fırsat vermemiştir. Osmanlı elitlerinin birçoğu devlet kademesinde asker ya da bürokrat olarak görev yapıyor gelirler ise fetihler ve vergi toplamalardan elde ediliyordu. Toprağın büyük bir kısmı devlete aitti bu topraklar boş bırakılmamak ve tarımsal arazi olarak işletilmek şartıyla sahiplerinin elinde bırakılıyor devlet ise vergi topluyordu. Bu toprakları işleten kimseler hak ve sorumluluklarını miras bırakabiliyorlardı ancak toprağın mülkiyeti devlete ait olduğu için bu topraklar alınıp satılamazdı. Devlete ait topraklardan bir kısmı ise devlete hizmet etmiş kişilere, konumları ve hizmetleri değerlendirilerek çeşitli ad ve sistemler altında verilebiliyordu. Ancak bu topraklar da devletin belirlediği şekillerde kullanılmak zorundaydı. Elbette Osmanlı toprak sistemi bir paragrafta özetlenemeyecek kadar detaylar barındırmaktadır ancak burada dikkat çekmek istediğimiz şey toprağın yani sermayenin devlet eliyle dağıtıldığı ve kullanım tarzının da bizzat devlet tarafından belirlendiğidir (Kodaman, 2007, s. 5-7).

Osmanlı’nın kendi kodları içerisinde oluşmuş toprak sahiplerine bu coğrafyanın aristokrat kesimi olarak bakmak pek mümkün değildir. İmparatorlukta fetihler dışında en önemli iktisadi faaliyet tarımdır ancak Osmanlı’daki kültürel kodlar ve mülkiyet düzenlemeleri toprak sahiplerinin ayrı bir tabaka oluşturmaya izin vermemektedir. O kadar ki bu kültürel kodlar Osmanlı Hanedanlığı’nın bile soylu olarak tabir edilen bir költ oluşturmaya izin vermemiş eşlerini halktan ya da köleler arasından seçerek soya bağlı ayrıcalık ve tahakküm ortamının doğmasını engellemiştir (Ortaylı ve Küçükşıkaya, 2012 s. 112; Bektaş-Öztaşkın, 2007, s.259).

Diğer yandan Osmanlı ekonomisi de tıpkı Japonya’da olduğu gibi tüketim öncelememekteydi. Üretim toplumun temel ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla

yapılmaktaydı. Osmanlı devlet politikaları zenginleşmeyi ve servet biriktirmeyi öncelememekte bunun yerine toplumsal adaleti gözetmekteydi. Tarımsal artık değerın şahısların ellerinde toplanıp servete dönüşmemesi topluma dağılması için düzenlemeler yapıyor ticarete ise yüksek karlar elde edilmesinin önüne geçilerek devlet tarafından tüccarların en fazla ne kadar kar elde edebileceği belirleniyordu. Hal böyleyken servet belirli gurupların elinde toplanamıyor dolayısıyla burjuva sınıfı ülke içerisinde karşılık bulamıyordu. Toplumda ise kült haline gelmiş servet sahibi ve ayrıcalıklı bir sınıf olmadığı için bir iç tepki oluşmuyordu (Bulut, 2012 s. 80-81; Genç, 2010 s. 74).

Osmanlı'nın iktisadi en önemli örgütlenmelerinden birisi olan ahi teşkilatı ise temelleri itibariyle sufi geleneğine bağlıdır. Dolayısıyla ahi teşkilatının öğretileri ahirete dayalı bir yaşam biçimini öğütlemekte dünyalık mal sahibi olmayı öncelememektedir. Ahi teşkilatının bu durumu toplumsal fayda için çalışmayı öğütlenmekle Japon kültürüyle benzeşmekle birlikte Batı'daki anlamıyla burjuva sınıfının böyle bir zeminden doğması çok güçtür (Ülgener, 2006, s. 111-121). Yine Osmanlı topraklarında Japonya ile çok benzeşen bir diğer ahlak çatışma ve rekabet yerine dayanışma ve iş birliğinin öğütlenmesi ve bu kavramlara sadık kalmanın gücünü dini inançlardan alan bir erdem olarak kabul görmesidir. Ancak söz konusu bu kültürel kodlar hem Osmanlı'yı hem de Japonya'yı Batı'dan ayırmaktaydı dolayısıyla burjuva sınıfının doğduğu zemin bu iki ülkede de bulunmamaktaydı (Dumrul, Dumrul, 2014, s. 154-155).

Osmanlı içerisindeki diğer bir gurup ise daimyolara nazaran iptidai düzeyde olan aşiretlerdi. Bu aşiretler daimyolar kadar sistemli olmasa bile büyük aileleri temsil etmekte ve üyeleri birbirlerine bir ölçüde güven duymakta ve birbiriyle koordineli hareket etmektedir. Ancak bu birliktelik ticari bir örgütlenme olmaktan uzaktı bunun yerine sadece mensup olan kimseler aşiretlerinin büyüklüğü ölçüsünde itibar ve şeref kazanıyor hem de kendilerini güvende hissediyorlardı. Yine de daimyolara en yakın sosyal örgütlenme olan aşiretler kendiliğinden bir burjuva sınıfını teşkil etmese bile Japonya'da olduğu gibi örgütlenebilir ve işlenebilirdi. Ancak aşiretlerin çoğunluğu da Beyaz Türkler dediğimiz zümreye mensup olmayan farklı etnik kökene mensup topluluklardı. Hal böyleyken otoriter bir ortamda bu gurupları güçlendirmek iktidarın gücünü tehdit ederek otoriteden kaynaklı olan istikrarı sarsabileceği için tercih edilmiyordu (Yumul, 2000, s. 37-48).

Bütün bunlarla birlikte Osmanlı'da burjuva sınıfına en yakın olan ise Osmanlı bünyesindeki azınlıklar ve gayri müslimlerdir. Tıpkı Japonya'da olduğu gibi

Osmanlı'da da uzun yıllar boyunca ticarete itibar gören bir meslek olarak bakılmamıştır. Onun yerine devlet kadrolarında çalışmak, asker olmak ve üretim yapmak değer verilen meslek gurupları arasında olmuştur. Dolayısıyla ticaret ve zanaat gibi alanlarda büyük ölçüde Ermeni, Rum ve Yahudiler etkinlik göstermiştir. Tıpkı Batı'da olduğu gibi Osmanlı'da da bu işlerle uğraşan kimseler zamanla kendi servetlerini oluşturmuşlardır. Öyle ki, 1914 yılındaki verilere bakıldığında Osmanlı'da üretilen sermayenin sadece %15'i Türklere ait olmakla birlikte Rum ve Ermenilerin bu sermayeden payı yaklaşık olarak %70 civarındaydı (Elvis, 2005). Osmanlı'da hukuki sistemin gayri Müslimlere verdiği haklardan ve düşük vergilerden de istifade eden azınlıklar zamanla sermayelerini büyütürken yerlerini sağlamlaştırmışlardır. Osmanlı'nın çöküş dönemine girildiğinde hem servet oluşturma hem de Fransız İhtilali ile yayılan özgürlükçü ve milliyetçi düşüncelerin etkisiyle Osmanlı'daki azınlıklar da Osmanlı idaresinden bağımsız siyasi arzular belirtmeye başladı. Azınlık gurupları kendilerine tanınan ticari ve hukuki üstünlükleri dış ilişkiler kurmakta kullanıyor, sermayelerini dış ülkelerde değerlendirmeyi tercih ediyor ve Osmanlı'nın mali krizler yaşadığı bu dönemde iktidarın işini zorlaştırıyordu. Bütün bu gelişmelerden sonra Balkanlar'dan başlayarak azınlıkların bulunduğu bazı bölgeler Osmanlı'dan ayrıldı ve bağımsızlıklarını ilan ettiler (Keyder 2001, s. 10-11).

Yukarda saydığımız süreçler hukuki ve sosyal gerekçelerle azınlıkların Osmanlı'ya tepkilerini göstermektedir. Bu tepkiler belli bir noktaya ulaştıktan sonra Osmanlı ve Türkiye Cumhuriyeti yönetim kadroları azınlıklara karşı kendi tepkilerini ortaya koymuşlardır. Neticede Osmanlı'dan başlayarak Türkiye Cumhuriyeti için burjuva sınıfının varlığı aynı zamanda bir otorite problemi haline getirmiştir. Nitekim Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan sonra o dönemki fikri akımlarında etkisiyle devlet eliyle milli bir burjuva sınıfı oluşturulmak istenmiştir. Ancak etki-tepki şeklinde, diyalektik refleksler üzerinden yürüyen bu sürecin akılcı bir müdahale ile kesilememesi Osmanlı veya Türkiye Cumhuriyeti'nde verimli bir burjuva sınıfı ve kapitalist yapının doğmasını engellemiştir (Steinhaus, 1995, s. 23).

Türkiye Cumhuriyeti içerisinde "Beyaz Türkler" olarak adlandırılan zümre Osmanlı'dan itibaren genelde devlet kurumları ve askeriye gibi organlarda hizmet etmişlerdir. Osmanlı'nın geniş yelpazeli etnik yapısı dolayısıyla bu zümre azınlıkları kontrol etmeyi ve yönetmeyi bir gelenek haline getirmiştir. Beyaz Türkler devlet kadrolarında uzun yıllar boyunca tecrübe biriktirmiş, azınlıklar ise sanat, ticaret ve zanaat gibi alanlara yönelerek uzun yıllar ve büyük çabalar sonucu elde edilebilecek

tecrübeler ve refleksler biriktirmiş ve bu kazanımlarını kendi nesillerine aktarmışlardır. Üstelik Osmanlı'da azınlıkların asker ve memur olamaması -Tanzimat Fermanı ve Islahat Fermanı bu hakları düzenlemiştir- yüzünden Beyaz Türkler geniş aile organizasyonları kuramamıştır bu sayede azınlıklar, ticaret ve sanat için daha uygun olan geniş aile organizasyonlarına sahip olmuşlardır (Nursi, 2012, s. 320).

Bütün bunları göz ardı edip suni ama milli bir sermayedar sınıf oluşturma arzusu azınlıkların bugüne kadar elde etmiş olduğu tecrübeden istifade ederek o tecrübenin Japonya'da olduğu gibi önünü açmak yerine sıfırdan başlamak demektir. Hal böyleyken demokrasiye dayalı istikrara geçmek yerine, korumacı reflekslerle otoriteden kaynaklı istikrar kurma çabaları burjuva sınıfının genetiğiyle oynamıştır. Toplumun çeşitli kesim ve sınıfları arasında uzlaşa sağlanamaması ve ortak değerler etrafında birleşilememesi refah kaybına ve biriktirilen tecrübelerden istifade edilememesine yol açmıştır.

Neticede Osmanlı döneminden itibaren izlemeye çalıştığımız istikrarın otoritenin gücüyle irtibatlı olduğu yönetim sistemi bir türlü terk edilememiştir. Eski dönemlerde sık sık tartışılan İş Bankasının azınlıklara karşı tutumu, varlık vergisi gibi uygulamaların ve günümüzde halen tartışılan Anadolu sermayesinin istenilen düzeye gelememesinin arkasında da iktidarın güç kaybetmeme arzusu ve bunun istikrar ile sıkı sıkıya irtibatlı oluşu ve buna bağlı olarak da otoritenin kendisine yakın sermayedarları desteklemesi önemli bir faktör olarak gösterilebilir (Duman, 2007, s. 39-44).

Japonya ekseninde duruma tekrar bakacak olursak elbette burada da Japonya'nın tek milletten oluşması ve bünyesinde farklı etnik gurupları barındırmaması Japonya'nın işini kolaylaştırıcı önemli bir faktördür. Bununla birlikte Japonya dünyadaki gelişmeleri takip ederek istikrarla otorite arasındaki ilişkiyi çok daha erken dönemlerde kesmeyi bilmiştir. Japonya, demokrasinin ve anayasacılığın öncülüğünde girdiği modernleşme sürecinde toplumun potansiyelini israf etmeden yeni düzene adapte edebilmeyi başarmıştır.

2.4.2.2. Sanayileşme ve Dış Ticaret

Sonradan kalkınma hamleleri yapan birçok ülke gibi Türkiye ve Japonya'da dışa bağımlılıklarını azaltmayı dolayısıyla ithal ettikleri ürünlerin ülke içerisinde üretimini ve ihracatı arttırmayı temel hedef olarak görmüştür. Tam bağımsızlığın en önemli adımlarından birisinin ekonomik bağımsızlık olduğunu fark eden ve bu bağlamda

sloganlar üreten iki ülke de ekonomik bağımsızlık için kendi iç yapılarına uygun tepki ve tedbirler ortaya koymuştur.

Japonya Amerikan eliyle dış ticarete açıldıktan sonra tahmin edileceği üzere ülke içerisine giren yabancı sermaye kendi doğal süreçleri içerisinde Japon iç piyasasını ele geçirebilecek ve Japonya'yı dışa bağımlı hale getirmeye yetecek güçtedir. Uzun yıllar boyunca bağımsızlığını muhafaza etmiş ve müdahaleye açık olmamış Japon dünyasını yarı sömürge haline getirebilecek söz konusu ekonomik tehdit Japonya elitlerini ve yönetim kadrosunu ilk andan itibaren teyakkuza geçirmiştir.

Japon yöneticileri Meiji döneminden itibaren ticarete girdiği ülkelerden olumlu etkilenebilme gayretinde olmuş ve üretim tekniklerini mümkün olduğunca Avrupa'ninkine benzetmenin yollarını aramıştır. Aslına bakılırsa Amerikan birinci müdahalesinden itibaren Batı toplumlarına karşı askeri bir önlem alabilme şansı olmayan Japonlar için bağımsızlık mücadelesi ekonomi ve kültür alanına taşınmıştır. Batı'nın iç piyasaya sunacağı imkanların karşısına yerli muadilleriyle çıkabilme adeta Japon toplumunun bağımsızlığını muhafaza edebilmeyle eş anlamlı hale gelmiştir (Kıncal, 2016, s. 76-86).

Dolayısıyla Japonya'nın Meiji dönemiyle birlikte en önemli gündemi iki madde de toparlanabilir; bu hedeflerden ilki modernleşmeyle alakalıdır, İkinci hedef ise iktisadidir; Japon toplumu ekonomik bağımsızlığını elde etmek istiyorsa bir an önce sanayileşmeli ve dış dünyadan ithal edeceği mallara karşı tepki olarak ihracatıyla ayakta kalmalıdır. Ayrıca ithal girdiye bağımlı kalmamak için iç piyasada ithal ürünlerin yerli muadilleri üretilmelidir (Büyükbaş, 2013, s. 43-73).

Bilindiği gibi Japon devleti Batı devletlerine karşı otorite kaybı yaşadığı için ithalat kısıcıcı, yasaklayıcı önlemler alma şansını yitirmiştir. Dolayısıyla bu iki madde birbiriyle doğrudan ilişki içerisindedir. Japon toplumu modernleşirken öz benliğini yitirmezse ancak o zaman ülke menfaatine hareket edebilecektir. Nitekim Japon eğitim sistemi ve inanışları ikinci hedef kapsamındaki planları doğrudan destekleyici nitelikte olmuştur. Hal böyleyken Japon devletinin kısıtlayıcı müdahalelerine karşı tepki koyabilecek olan Batı devletleri toplumun kendi tercihlerine doğrudan müdahale edememiş ve Japon hedeflerinin gerçekleşmesi için uygun ortam doğmuştur. Nitekim yıllar sonra Amerikalı sanayi ve ticaret adamları Japonlara daha uygun fırsatlarla gitmelerine rağmen kendileriyle iş yapılmadığı şikayetinde bulunmuş ancak yapılan araştırmalar bu tutumun tepeden verilmiş kararlar ve Amerikan düşmanlığı kaynaklı olmadığı, Japon kültüründen doğan iş anlayışıyla ilgili olduğu ortaya çıkmıştır.

Batı'da çıkan Napolyon savaşları da Japonlar için uygun zemin oluşmasına hizmet etmiş ve Japonlar hem göreceli olarak Batı ülkelerinin tasallutundan kurtulmuş hem de bu sırada artık kaçınılmaz olan dış ticaret için hazırlıklarını yapabilmışlerdir. İleriki dönemlerde İngiltere'de yaşanan ipek krizi ve Batılı ülkelerle yapılan dış ticaret sonucu ilgili bölümlerde izah edildiği gibi küçük ülke olmanın avantajı ve göreceli üstünlükler ortaya çıkmış, sermaye birikimi sağlanmıştır.

Bütün saydığımız bu tutum ve etkiler sonucu Japon sanayi devrimi gerçekleşmiştir. Japonya, sanayi dünyasına kendi kültüründen doğan katkılarda bulunmuş ve bu katkıların doğal olarak ilk uygulayıcısı olmanın avantajlarını yakalamıştır. Ayrıca doğrudan Japon toplumunun kodlarıyla ilgili olan bazı yöntemler (Kaizen, yaşam boyu istihdam, ringi vb.) ortaya çıkmış ve toplumun potansiyeli iş dünyasına verimli bir şekilde aktarılabilmektedir (Zerenler, İraz 2006, s. 767-772).

Birinci Dünya Savaşı'nın olumsuz etkilerinden mahfuz kalan ve savaşa kadar yapmış olduğu hazırlıkları ve gerçekleştirdiği sanayi devrimini savaş sırasında değerlendirme fırsatı bulan Japonya, Japon sermayesini oluşturmuş ve sanayileşme sürecini tamamlayarak müreffeh ülkeler sırasında yerini almıştır.

Neticede Japonya Amerika'nın da zorlamasıyla kapalı ekonomiyi terk etmiş ve yabancı ülkelerle diyaloga ve ticarete pür açık hale gelmiştir. Diyalogun önünde otoriter bir engelden ziyade kültürel kodlar kısıtlayıcı rol oynamıştır (Esenbel, 2000, s. 19-23). Dış ticaretin yönlendirilmesinde ise devlet; dış baskılardan dolayı bu serbest ortamın tedbir koyucusu rolünü oynayamadığı için en güçlü teşvikçisi olarak ticaret ve sanayi hamlelerini kontrol etmiştir (Erbay, 2013, s. 1-16).

Devlet, diyalogun önündeki kültürel engelleri kaldırabilmek için – İkinci Dünya Savaşı'na götüren süreç mahfuz- halkı daima yabancı ülkelerle etkileşime teşvik ederken, tüketim ve ithalattan da caydırabilmek için devamlı olarak efor sarf etmiştir. Bu sayede diyalog Batı'nın teknik ve teknolojisinin transferini doğurmuş, ihracat teşvikleri ise sermaye oluşumunu pekiştirmiştir.

2.4.2.3. Balta Limanı Antlaşması

Osmanlı'da dışa açılma süreci resmi olarak İngiltere ile yapılan Balta Limanı Antlaşması (1838) ile başlamıştır. Diğer bir adı İngiliz serbest ticaret antlaşması olan sözleşme imzalandıktan sonra Osmanlı toprakları resmen dış ticarete ve yabancı

sermaye girişine açık hale gelmiştir. Tahmin edileceği üzere Batılı devletler, Osmanlı pazarına girmek ve ham madde ihtiyacını Osmanlı topraklarından karşılamak istiyorlardı. Yapılan antlaşma ile bu hedeflerine ulaşmış oldular. Bu yönüyle anlaşmayı Japonya'ya yapılan Amerikan müdahalesine benzetmek mümkündür (Ürünlü, 1975).

O güne kadar Osmanlı'da ülke içerisindeki ham maddenin dışarıya çıkışını önlemek için yed-i vahid olarak anılan tekelcilik yürürlükteydi. Özellikle İngiltere bu konuyla ilgili Osmanlı hükümetine baskı yapıyordu. 1831 yılında patlak veren Kavalalı Mehmet Paşa isyanını bastırmak için İngiltere'den yardım isteyen Osmanlı yönetimi bu yardım karşılığında Balta Limanı Antlaşması'nı imzalayarak başta İngiltere'ye ve daha sonra birçok Batılı ülkeye ayrıcalık tanımış oldu. Antlaşmaya göre; tekelcilik kaldırılmış, İngilizler Osmanlı iç ticaretine katılma hakkı kazanmış, İngilizlere Osmanlı mallarını ihraç edebilme hakkı doğmuş son olarak Osmanlı'da ticaret yapan İngiliz vatandaşlarına Osmanlı vatandaşlarından daha az vergi ödeme imkanı tanınmıştır. İngiltere ile yapılan antlaşmadan sonra Fransa, İsveç, Norveç, Danimarka, Hollanda, İspanya, Portekiz ve Belçika gibi Batılı devletler de İngiltere ile yapılan antlaşmaya benzer antlaşmalar imzalamıştır. Neticede çok kısa zamanda Osmanlı'daki iç ticaret Batılı devletlerin denetimine girmiş, ülke içerisine giren Batılı ürünler daha kaliteli ve ucuz olduğu için yerli üretici Batılılar ile rekabet edememiştir. Dolayısıyla Osmanlı sanayileşmesi büyük bir darbe yemiştir, bu sırada Osmanlı, Batılı devletlere borçlanmıştır. Loncalar etkinliğini kaybetmiş ve birçok yerli esnaf zarar etmeye başlamıştır.

Osmanlı devleti siyasi açıdan Batı'ya karşı elinin güçsüz olduğu bir dönemde birde mali krizlere girmiştir. Üstelik bu krizler karşısında yerli sanayiye korumak ve ihracatı arttırmak için önlemler almak yerine siyasi baskılar yüzünden ihracata konulan vergiler arttırılmış ithalat vergileri ise düşürülmüştür. Hal böyleyken yabancı mallar ülkede damping etkisi yaratmış, yerli tüccar ve esnaf büyük zarar görmüştür. Üstüne üstlük yerli tüccar iç gümrük vergileri öderken yabancı tüccarlar bundan da muaf kalmıştır. Hal böyle olunca yerli sermaye yabancılarla rekabet edememiş Osmanlı ekonomisi iyice çöküşe yüz tutmuştur. İşsizlikler çoğalmış ve birçok esnaf dükkan kapatmıştır (Anbar, 2009, s. 25).

a) Japonya Ve Osmanlı'da Serbest Piyasanın Etkileri

Balta Limanı Antlaşması, Japonya'ya yapılan Birinci Amerikan Müdahalesi gibi Osmanlı'nın dış pazara açılışını simgelemektedir. Nitekim Amerikan müdahalesinden sonra Japonya'da diğer Batılı ülkeler de yaptıkları baskılar sayesinde birçok ayrıcalık

elde etmiştir. Bu bakımdan iki ülke için yaşanan süreçler birbirine benzemektedir. Ancak biraz daha dikkatle incelediğimizde verilen tepkilerin birbirinin aynı olmadığı görülecektir.

Örneğin Japonya Amerika'nın müdahalesine halkın büyük bir çoğunluğunun da desteğiyle direnmiş ve müdahaleden sonraki süreci ölüm kalım meselesi olarak görmüştür. Osmanlı ise aksine ülke içerisindeki iç karışıklıklar yüzünden yabancı ülkelerden yardım istemek zorunda kalmıştır. Diğer yandan Japonya askeri bir mağlubiyet yaşamış ancak Osmanlı böyle bir mağlubiyet yaşamadığı için toplum genelinde bir infial uyanamamıştır. Japonya'da askeri olarak Batı ile boy ölçüşülemeyeceği görüldüğü için ekonomik mücadele bağımsızlığın yegane çaresi olarak görülmüştür ancak Osmanlı'da ekonomik kalkınma adına askeri umutlar terk edilememiştir. Son olarak Japonya'da müdahalenin hemen arkasından birlik ve beraberlik bilinci uyanmışken Osmanlı'da bir sene sonra ilan edilen Tanzimat Fermanı'yla beraber Osmanlı'dan ayrılma düşünceleri ve huzursuzluklar artmaya başlamıştır.

Osmanlı, Balta Limanı Antlaşması'yla Batı'daki değişim ile bir anda yüz yüze gelmiş ve iktisadi anlamdaki bu değişime ayak uyduramamıştır. Neticede sanayileşmenin ne kadar önemli olduğu fark edilmiş ancak sanayileşmeyi tetikleyecek unsurlar anlaşmanın etkileri yüzünden zayıflatılmıştır. Neticede Osmanlı dışı açılım sürecini yönetebilecek bir performans gösterememiştir.

Japonya örneğinde zoraki dışı açılım süreci toplumsal tutum ve tepkilerle dizginlenebilmiştir. Devlet ise toplumu bir yandan teşvik ederken diğer yandan otoritesini toplum ile paylaşarak bir mutabakat zemini oluşturmuştur. Osmanlı'da ise birçok farklı din ve etnik kökene mensup insanın bir arada bulunması ve bu gurupların kronikleşmiş olan rahatsızlıklarını dile getirebilmek için fırsat doğmuş olması toplumsal tutum ve tepki yoluyla ekonomiyi dengeleme olanağını güçleştirmiştir.

Esasen, ekonomideki çöküşün farkında olan Osmanlı elitleri ve yöneticileri dışı açılma yerine daha korumacı politikalara geçmek gerektiğini I.Meşrutiyet'den başlayarak gündeme getirmeye başlamışlardır. Ahmet Mithat Efendi "Ekonomi Politik" adlı kitabında Osmanlı'nın dışı açılmadan önce bir süreliğine hazırlık yapması gerektiğini ve bu nedenle korumacı politikalara geçilmesi gerektiğini öneriyordu. Diğer yandan ekonomik kalkınma için dışı dünyaya entegre olmanın önemini vurgulayanlar da vardı. Dönemin iktisat hocalarından Sakızlı Ohannes Efendi kalkınma için serbest

piyasa ekonomisinin önemini belirtiyor ve dışa açılmanın getireceği iş bölümü ve uzmanlaşmanın avantajlarından bahsediyordu (Aksin, 1971).

Teoride birtakım fikirler ortaya atılmakla beraber Osmanlı yönetim kadrosunun iktisadi alanda aksiyona dökemediği pek bir şey görünmüyordu. Yapılan antlaşmalar, dış borçlar ve kapitülasyonlar nedeniyle felç olmuş olan Osmanlı iktisadi politikaları uzun bir süre zuhurata tebaiyet etmiştir. 1889 yılına gelindiğinde İttihat ve Terakki hem siyasette hem ekonomide milliyetçilik söylemlerini gündeme getirmiş ancak antlaşmalarla neredeyse yarı sömürge haline gelmiş olan ülkede milli düşünce hayata geçememiştir (Boratav, 1995).

Neticede Osmanlı kendi gümrüklerine hakim olamadığı için Osmanlı toprakları dünya ülkelerine ucuz ham madde sağlayan bir kaynak haline gelmiştir. Yabancıların Osmanlı maliyesini denetleme organı olan Duyun-u Umumiye'nin de etkileriyle Osmanlı Batı'dan bağımsız ekonomik karar alamaz hale gelmiştir. Nitekim Japonya'nın korktuğu şey Osmanlı'nın başına gelmiş ve Osmanlı Batı ülkeleriyle savaşa girmeden iktisadi kayıplar dolayısıyla bağımsızlığından ödün vermiştir (Kalyoncu, Sevim, Sezgin, 2013, s. 40-44).

Nitekim Birinci Dünya Savaşı'na kadar giden süreçte liberal politikaların hakim olduğu Osmanlı büyük hasarlar görmüştür. Liberal politikalara karşı içeride biriktirilen tepki Kurtuluş Savaşı'ı sonrası kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nde somutlaşabildi ve girilen yeni dönemde Türkiye Cumhuriyeti içe kapalı ve korumacı politikalara geçti.

2.4.2.4. Cumhuriyet Dönemi Sanayileşme

Kurtuluş savaşından sonra kurulan Türkiye Cumhuriyeti her alanda olduğu gibi iktisadi alanda da yeni programlar belirledi. Savaş sonrası tam bağımsızlığı gündemine almış olan Türkiye Cumhuriyeti İttihat ve Terakki'nin arzuladığı ancak zemin bulamadığı kapalı ekonomi ve korumacı politikaları gerçekleştirmek istiyordu (Kepenek, 2012, s. 57-60). Söz konusu himayeci politikalar Balta Limanı Anlaşması ile girilen liberal ortamın götürülerine karşı bir tepki olarak Osmanlı bünyesinde ortaya çıkmıştı. Yeni barış antlaşmaları imzalayan Türkiye Cumhuriyeti Osmanlı'nın mecburiyetlerinden kurtulunca hem savaşın yaralarını sarmak hem de sanayileşme hamlelerini gerçekleştirebilmek için içe kapalı bir dönem başlattı (Aksin, 1971). Nitekim 1923 yılında toplanan Türkiye İktisat Kongresi'nin verdiği mesajlar da bu

yöndeydi. Kongreye asker ve sivil bürokratlarla beraber çiftçi, tüccar ve sanayici kesimden de katılımlar oldu. Kongre hem iç piyasaya hem de yabancı sermaye gruplarına güvence vermeyi ve ülkenin iktisadi programını ilan etmeyi amaçlıyordu. Toplantıya katılan çiftçi gruplar, modern tarım usüllerini öğrenmek istediklerini ve tarımsal kredi olanaklarının arttırılması gerektiğini vurguladılar. Tüccar sınıf ise yabancı sermaye yatırımlarının denetlenmesi gerektiğini, gümrüklere hakim olunması gerektiğini dile getiriyor, iç piyasada ticari işlemlerin düşük vergilerle desteklenmesini talep ediyordu. Ticaretin devam ve gelişimi için şart olan güven faktörüne de dikkat çeken tüccar kesimi bu konuda da anayasal düzenlemeler talep ediyordu. Sanayici grubun istekleri de tüccar kesimle paralel bir şekilde yerli sanayicinin dış rekabetten korunması gerektiği yönündeydi. Böylece kapalı dönemde yeni piyasa aktörlerinin nasıl yetiştirileceğine dair ilk ipuçları verilmiş ve ilk kararlar alınmış oldu (Kepenek, 2012, s. 31-33). Neticede milli ve yerli girişimci, sanayici oluşturabilme arzuları daha çok kuvvet bulmuştu ancak burjuva sınıfının oluşamaması ile ilgili bölümde belirttiğimiz yapısal, sosyolojik problemler yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nde de varlığını sürdürdü (Duman, 2007, s. 35-40).

En başta idari yapı savaş sonrası militarist ve milliyetçi etkilerin birikimiyle daha kült ve otoriter bir hal almaya başladı. Bağımsız sanayi sınıfını oluşturacak zeminin doğması için gerekli olan demokratik ortam da mevcut değildi (Duman, 2007, s. 40-44). Sanayileşme için bir an önce kent yaşamına geçilmesi gerekiyordu ancak Cumhuriyet döneminin başlarında halkın büyük bir çoğunluğu kırsal alanlarda ikamet etmekteydi. Savaş öncesi verilere göre Osmanlı toplumunda sanayi kesimindeki Türk nüfusun toplam nüfusa oranı da %15 civarındaydı (Elvis, 2005). Ayrıca toplumda kar ve fayda maksimizasyonu gibi kapitalist faktörleri tetikleyecek iç dinamikler mevcut değildi. Son olarak pazar için üretim, sermaye ve iş gücü hareketliliği gibi kavramların ülke içerisinde henüz karşılığı yoktu (Bulut, 2012 s.73; Akdemir ve Gülcan, 2003, s. 245).

Batı toplumunun tasallutundan yeni kurtulmuş olan Türkiye Cumhuriyeti sanayileşme hamlesini gerçekleştirirken Batılı toplumlardan daha ziyade Sovyet Rusya'da olduğu gibi devletçi politikalarla sanayileşme yoluna girdi. Zaten kuruluş yıllarında Sovyet Rusya'dan maddi destekte gören Cumhuriyet'in Osmanlı'dan tevarüs ettiği yapı Sovyet Rusya'daki komünist sanayileşme örneğine daha müsaitti. Bununla birlikte tamamıyla Sovyet modeline uyulduğunu söylemekte doğru değildir. Nitekim devlet eliyle kurulan birçok işletmenin ileride özel sektöre devredileceği resmi olarak

belirtiliyordu. Ancak özel kesimin henüz böyle bir sorumluluk yüklenecek gücü olmadığı için devlet eliyle sanayileşme yoluna girmek gerektiği vurgulanıyordu.

1930'ların başından itibaren sanayileşme süreci planlanmaya başladı. Birinci beş yıllık sanayileşme planı; doğal kaynaklara dayalı sınaî üretime geçilmesi, yerel ya da bölgesel tarımsal üretimin desteklenmesi, ithal edilen temel tüketim mallarının yerli üretimini kapsıyordu. Dış ticaret konusunda ise belirlenen en öncelikli hedef dış açık verilmemesi yönündeydi. Osmanlı döneminde dış borçlanmanın bağımsızlığa nasıl olumsuz etki ettiği görülmüş ve buna tepki olarak dış borçlanmaya yol açabilecek her türlü dış ticaret faaliyetine temkinli yaklaşılmıştı (Altıparmak, 2002, s.41).

Nitekim bu hedeflerin birçoğu gerçekleştirildi; ülke içerisinde özel kesimin kurmaya gücünün yetmeyeceği büyük ölçekli fabrikalar kuruldu; şeker fabrikaları, dokuma sanayi, maden fabrikaları kuruldu ve kimya endüstrisine, çimento ve cam üretimine hız verildi. Bunlar temel ihtiyaçları karşılamaya yönelik sanayi atılımlarıyken diğer yandan dış ticaret 1938 yılından itibaren fazla vermeye başladı. Yine bu dönemde söz konusu gelişmelere bağlı olarak altın ve döviz stokları nispeten artmaya başladı. Bütün bunlarla birlikte Batı'da yaşanan Büyük Buhranın da tesiriyle dış ticaret hacmi daralmıştı. Kendi kendine yeten kapalı bir ekonomi kurulmuştu fakat dönem koşullarının da etkisiyle dış ticaret hacmi %15'ten %5 e kadar gerilemişti. (Kepenek, 2012, s. 77) Devlet kendi yatırımlarını özel sektöre devretmek istediğini yer yer bildirirse de özel sektörde bu yükü sırtlanabilecek bağımsız bir yapının doğması güçtü. Devlet kesimi bütün yükü beraber bütün sorumluluğu da üstlenmişti dolayısıyla toplumu dönüştürürken tek taraflı bir karar alıcı konumundaydı. Bu nedenle devletten bağımsız bir özel teşebbüsün doğması kolay görünmüyordu (Duman, 2007, s. 39-41).

Nitekim Japon ve Türk sanayi yapısını kıyaslayacak olduğumuzda; Japon sanayileşmesinde devletin geçmişten tevarüs edilen nispeten bağımsız organizasyonları yönlendirerek onların eliyle sanayi devrimini gerçekleştirdiğini görüyoruz. Diğer yandan Japon devleti hem bu organizasyonlarla hem de halk kesimiyle diyalog kurmayı başarmış toplumun büyük bir kısmı sanayileşmeye motive edilmiştir. Bu sayede sıkı bir devlet kontrolü olmakla beraber kısa sürede nispeten bağımsız bir sermayedar sınıfı oluşturulmuştur. Geçmişte kurulan organizasyonların çoğu marjinalleştiği ve biriktirilen sermayenin çoğu ülkeden ayrıldığı ya da devlet eline geçtiği için sıfırdan bir sanayi kesimi kurmak mecburiyetinin doğduğunu söylemek mümkündür (Zerenler, 2006, s. 767-772). Ancak Türkiye Cumhuriyeti Japonya'ya nispeten toplumu sanayileşmeye motive edemediği için özel teşebbüslerin bir türlü istenilen düzeye gelemediğini

söylemek mümkündür. Hal böyleyken sanayi kesimi uzun süre devlet eliyle ve devlete yakın organizasyonların eliyle yürütülmüştür (Durand, 2002, s. 78).

1946 yılına gelindiğinde savaş sonrası ortama uyum sağlamak isteyen Türkiye Cumhuriyeti 7 Eylül de dışsatımı arttırıp dışalımını düşürmek için devalüasyona gitti. Türk lirasının %115,4 değer kaybettiği devalüasyon yerli malların dış piyasada fiyatlarının çok yüksek olduğu gerekçesiyle yapılmıştı. Ancak bu durum yirmi yılı aşkın korumacı politikalara rağmen uluslararası fiyatların yakalanamadığının göstergesiydi. Kendi kendine yeten bir ekonomi oluşturulmuştu ancak bu ekonomi çok fazla üreterek değil çok az tüketerek kurulmuştu. Bütün iktisadi sorumlulukları devletin yüklendiği bu ortamda devalüasyon toplumsal tepkiye yol açtı. Neticede bu tepki İkinci Dünya Savaşı sonrası doğan demokratik dalgadan güç alarak Cumhuriyet tarihindeki ilk iktidar değişikliğini beraberinde getirdi. Devalüasyondan kısa bir süre sonra ise Marshall yardımları olarak bilinen Amerikan yardımları alınmaya başlandı bu sayede toplumda kapitalist eğilimler oluşturulma çabası ve pazar için üretime zemin hazırlama, alt yapı oluşturma gayeleri hız kazandı. Ancak yeni dönemde dışa açılımın hız kazanmasıyla görüldü ki Türkiye Cumhuriyeti geçen zaman rağmen uluslararası piyasaya adapte olabilecek seviyeye gelememişti. Kısa zaman içerisinde Amerikan yardımları azalıp dış ticaret açıkları ve borçlanmalar artmaya başlayınca 4 Ağustos 1958 yılında yeniden devalüasyona gidilmek zorunda kaldı. Üstelik bu ikinci devalüasyon ABD, İMF ve Dünya Bankası'nın belirlediği politikalar çerçevesinde yapıldı. Bu çerçeveye uyulduğu takdirde Türkiye'nin dış borçlarını ödemesine yardım edileceği açıklandı. Neticede iktisadi darboğaz yeniden bağımsızlık kısıtlayıcı bir hal aldı. Dış etkenlerin belirlediği politikalar dışalima serbesti getirilmesini, yurt içi para arzının kısılmasını ve devlet eliyle üretilen malların fiyatlarının yükseltilmesini öngörüyordu (Kepenek, 2012, s. 117-136).

Neticede Balta Limanı çizgisine yeniden gelen Türkiye Cumhuriyeti arada geçen kapalı dönemde kalkınma sanayiini dış dünya ile rekabet edecek seviyeye getirme konusunda Japonya'ya nispeten başarısız oldu. Nitekim geçen süre boyunca, Japonya kadar eski gelenekleri olan Türkiye Cumhuriyeti'nde Japonya gibi kendine has iş yöntemleri ortaya çıkmadı. Toplum modernleşme sürecinin sancısını atlatıp bir türlü yeni üretim yöntemlerine adapte edilemedi. Hal böyleyken devletin ve devlete yakın bazı zümrelerin çabalamasıyla sanayileşmeye çalışan bir Türkiye'ye karşılık bütün bir ülke halinde sanayileşmeye motive olmuş bir Japonya tablosu karşımıza çıkmaktadır.

Türkiye Cumhuriyeti'nin daha sonraki dönemlerine bakıldığında bahsettiğimiz kısır döngünün değişik varyasyonlarını görmek mümkündür. Örneğin bir süre daha ithal ikameci sanayileşme planlanmış daha sonrasında ise bu planlardan vazgeçilmiş ve dış ticarete dayalı bir büyüme hedeflenmiştir. Öte taraftan ara mal üreten kamu iktisadi teşkilatları kurulmuş ancak bu kuruluşlar yurt içindeki özel sektör ile rekabete girerek koordineli çalışmamıştır (Altıparmak, 2002, s.54) Öte taraftan neredeyse 10 yılda bir sivil yönetimler çeşitli gerekçeler ile darbeye maruz kalmış ve askeri yönetim başa geçmiştir (Belge, 2011).

Bütün bu durumlar çalışmamızın daha önceki bölümlerinde izah ettiğimiz gibi otoriter yönetimden demokratik yapıya geçilemeyişinin ve toplum ile istenilen düzeyde diyalog kurulamayışının neticesinde doğmuş problemlerdir. Demokratik bir ortamın kurulamayışı kalkınma ve sanayileşme planlarını istikrarı otoritesinden kaynaklı yönetim guruplarının ömürleriyle sınırlandırmıştır.

2.5. Günümüzde Japonya ve Türkiye

Günümüzde dünyanın çeşitli büyük ülkelerinde geniş halk kitlelerini cezbedebilen otoriter, karizmatik liderler ilgi görmektedir. Japonya'da 2012 yılında ezici bir üstünlükle tekrar başbakan seçilen lider Şinzo Abe de bunlardan bir tanesidir. Savaştan sonra doğmuş ilk başbakan olarak anılan Abe durgunluğa girmiş olan Japon ekonomisini düşük faizli krediler, geniş para politikaları ile tekrar canlandırmayı başardı. Kendi adıyla anılan ekonomik politikaları ile Japon merkez bankasını sıkı para politikalarını bırakmaya ikna eden Abe, düşük faizler sonucu Japon parasının değer kaybetmesiyle ihracat artışlarını dolayısıyla Japon firmaların büyük karlar elde etmesini sağladı. Bu firmalara çalışanlarına daha yüksek maaş vermelerini ve ülke içerisinde yatırım yapmalarını öğütleyen Abe arkasına geniş halk kitlelerini toplamayı başardı. Diğer yandan Abe döneminde Japonya ilk kez yurt dışına nükleer santral teknolojisi ihraç etti. Abe iki kere Türkiye'yi ziyaret ederek Türkiye ile dış ilişkileri güçlendirirken Rusya'ya pek yakın olan Sinop nükleer santralini Japonlar satın aldı. Rusya ile ilişkileri de yeniden düzenleme girişimleri yapan Abe, Trans Pasifik Antlaşması kapsamında olumlu görüşmelere imza atarak dış siyasette de başarılı ve karizmatik bir görüntü verdi.

Yukarıda saydığımız bütün etkiler Japon halkını Abe etrafında toplayarak Abe'nin kimliğini önemli bir iktidar unsuru haline getirdi. Anayasal alanda da

değişiklikler yapmayı hedefleyen Abe özellikle ülkenin askeri kanadını körelten 9. maddeyi değiştirme yolunda ilerliyor. Abe liderliğindeki Japonya milliyetçi dönemlerindeki gibi bir görüntü verse de demokrasinin ülke içerisinde yerleşmesi ve bir kültür haline gelmesi, Abe'yi denetleyen kurum ve kuruluşların bağımsız ve aktif oluşu bu otoriter görüntünün doğurabileceği endişeleri dizginliyor. Nitekim Japon askeri kanadından yapılan Amerika ile ittifakın önemine ilişkin açıklamalar Japonya'nın 9. maddeyi kaldırma arzusunun doğal, bir arzu olduğunu gösteriyor. Hal böyleyken Japonya'daki güçlü ve geniş halk kitlelerini etkileyebilen yönetimin Japonya'yı hedeflerinden saptırması, demokratik ortama ve ülke istikrarına zarar vermesi yakın dönemde beklenmiyor (Zeria, 2015).

Türkiye ise günümüze kadar gelen süreçte ilgili bölümlerde izah etmeye çalıştığımız birçok yapısal problem yüzünden çeşitli sorunlar yaşadı. Bu sorunları; iç karışıklıklar, toplumsal huzursuzluklar ve dolayısıyla tesis edilemeyen güven ortamı şeklinde genelleyebiliriz. Toplumsal mutabakatın sağlanmayışı ülkenin tüm potansiyeliyle büyüme ve kalkınmaya adapte olabilmemesini engellediği gibi istikrarsız ortam da ülke içerisinde uzun vadeli planlar yapılıp, takip edilmesinin önüne geçiyordu. İlgili bölümlerde izah ettiğimiz üzere istikrarın demokratik ve modern bir yapıya emanet edilemeyişi temel problemler arasındaydı. Tüm dünyada etkisini gösteren demokratik dalganın etkisiyle Türkiye'de git gide daha demokratik bir görüntü verme eğilimindeydi ancak demokratik hakların genişlemesiyle daha önceden bastırılmış olan toplumun çeşitli kesimlerine ait talepler yeniden gündeme geliyor ve bu durum iç çatışmalara neden olabiliyordu (Belge, 2011).

1951 yılında Nato'ya üye olunmuş olması Türkiye'nin Batı dünyasına yeşil ışık yakması anlamına gelse de 1980 darbesi de dahil olmak üzere üç defa askeri darbe yaşamış olan Türkiye yapısal anlamda daha çok Sovyet Rusya'yı andırmaktaydı. 1980 sonrası dönemde ise Avrupa Birliği öncelikli hedef haline getirildi Türkiye dışa açılma, küreselleşme ve daha demokratik bir toplum olma yolunda olduğunu dünyaya ilan ederek bu yönde adımlar atmaya başladı. Bu bağlamda çeşitli anayasal düzenlemeler yapılarak siyasi partiler üzerindeki yasaklar kaldırıldı. Nitekim doksanlı yılların başında Sovyet Rusya'nın çöküşü, 1995 yılında Gümrük Birliği'ne girilmesi Türkiye için Avrupa Birliği hedefini daha önemli hale getirdi. Son olarak 1997 yılında yapılan darbe ve 2001 yılında önemli bir ayağı istikrarsızlığa bağlı olarak doğan ekonomik kriz ülke için uzun vadeli planlar yapabilme ve kalkınma yolunda istikrarın ne kadar önemli olduğunu gösteriyordu (Yüksel, 2011).

Nitekim yukarıda bahsettiğimiz kırılğan yapı 2001 yılında siyasi alanda başlayan krizi büyük bir panik ortamına taşıdı neticede yurtiçinden büyük miktarda sermaye çıkışları oldu. Krizden reel sektör büyük bir oranda zarar görürken işsizlik artmaya başladı. Sermaye çıkışları ve istikrarsızlık dolayısıyla faizler yükseldi ancak bankalar yüksek faiz oranlarını fonlayamadı. 2001 krizi kalkınma için istikrarın ve güven ortamının önemini işaretlemesi bakımından önemlidir (Bozan, 2017).

Nitekim takip eden dönem Türkiye için günümüzde de devam eden AKP döneminin başlangıcı olmuştur. 2002 yılında yapılan seçimlerde AKP tek başına iktidara gelerek sivil yönetimi devralmıştır. Ancak dönem itibariyle seçimleri kazanan tarafta bulunan “asker bize iktidarı verir mi” endişesi demokratik yapının ne kadar kırılğan olduğunu göstermesi bakımından önemlidir (Berkan, 2011).

Bu dönemden sonra Türkiye’de uzun bir süre Avrupa Birliği hedefleri gündemin en önemli maddelerini teşkil etmiş; çoğulculuk, insan hakları, demokrasi, güç paylaşımı ve AB kriterlerine yakınlaşmak Türkiye’nin en önemli hedeflerinden birisi haline gelmiştir. Türkiye’de bulunan çeşitli kesimler için açılımlar yapılmaya başlanmış ve merkezden çevreye itilmiş olan guruplar yeniden merkeze eklemlenmeye bu gurupların taleplerine cevap verirken öte yandan bu insanların potansiyelinden istifade edilmeye başlanmıştır. Daha da önemlisi bu guruplar demokratik bir ortamda hak ve isteklerini dile getirebilmeye başladıkları ölçüde iç karışıklıkların azalmış ve güven ortamı oluşmuştur. Bütün bunlara bağlı olarak Fitch, Moody’s, S&P gibi kuruluşlar Türkiye’nin kredi notunu yükseltmeye ve yatırım yapılabilir ülkeler arasında göstermeye başladı (Eğilmez, 2017).

Bununla beraber Cumhurbaşkanı seçimine karşı muhalefet kesiminden yükselen itirazla birlikte çeşitli yapısal nedenler ile 27 Nisan 2007 tarihinde sivil yönetime askeri muhtıra verildi. Askeri tepkinin uyandırdığı kaygı ise çok kısa bir zaman sonra gelen 22 Temmuz 2007 seçimlerinde AKP’nin oy oranını %34,28’den %46,58’e taşınmasıyla giderildi. Halk sivil iktidarı destekleyerek askeri müdahaleye gerek olmadığı mesajını vermiş oldu. 2008 yılına gelindiğinde ise diğer bir denetleme mekanizması olan yargı devreye girerek AKP’ye kapatma davası açıldı ancak kapatma istemi da 6’ya karşı 5 oyla reddedildi. Bütün bu süreçler AKP hükümetinin daha fazla halk desteği almasıyla neticelendi. Neticede önce Cumhurbaşkanı’nı halkın seçmesi için gerekli olan anayasa değişikliği yapıldı 2010 yılına gelindiğinde ise AKP hükümeti anayasada büyük oranda değişiklik yapacak olan anayasa taslağını referanduma sundu. 2010 referandumu; askerin görev alanını, anayasa mahkemesini ve HSYK’yı düzenleyecek maddeleri halk

oylamasına sunmuştu. Neticede sandıktan evet kararı çıktı ve girilen yeni süreçte sivil iktidarı denetleyen bu iki mekanizma yeniden yapılandırıldı (Hamsici, 2017).

Buraya kadarki süreç demokratik yapıya geçiş için heyecan verici olsa da diğer yandan iktidarı denetleyebilen iki kurumunda yetkilerinin azaltılması yeni bir sürecin başlangıcı oldu. Bilindiği gibi modern demokratik ülkelerde güç paylaşımı açısından yasama yürütme ve yargı birbirinden bağımsız olduğu gibi bütün bu kurumları denetleyen bağımsız medya kuruluşları, sivil toplum örgütleri, devletten bağımsız bir sermayedar sınıf bulunur ve bunlar iktidarı ayrıyeten denetler. Bu sayede güç ve sorumluluklar bölüşülmüş olur. Öte yandan kişilerin hak ve özgürlüklerinin bilincinde olması ve çeşitli bağımsız grupların sorumluluk paylaşımına hazır bulunması gerekmektedir. Dolayısıyla demokratikleşme için sadece anayasal düzenleme yetmemektedir aynı zamanda söz konusu kurumların yerleşmesi ve demokrasi kültürünün de geliştirilmesi gerekmektedir (Doğan, 2007, s. 147-230).

Bugüne gelindiğinde Türkiye’de iki dönem AKP iktidarında Başbakanlık yapmış ve daha sonra yeni yapılan düzenlemeler sonucu halk tarafından Cumhurbaşkanı seçilmiş olan Recep Tayyip Erdoğan tıpkı Japon devlet adamı Şinzo Abe gibi geniş halk kitlelerinin desteğini alabilmiş karizmatik bir liderdir. Erdoğan günden güne güç toplayıp geniş kitleler üzerindeki etkisini arttırırken Türkiye Cumhuriyeti istenilenin aksine istikrarın iktidarın gücüne ve karizmasına bağlı olmadığı bir yapıya dönüşememiş aksine istikrar Erdoğan’ın gücü ve otoritesi ile doğru orantılı olarak anılmaya başlanmıştır. Bununla beraber ülke içerisindeki milliyetçi söylemlerin arttığı, Avrupa Birliği sürecinin kesintiye uğradığı aksine daha çok Osmanlı modelinin ön plana çıktığı gözlemlenmektedir (Uluer, Çemrek, 2015, s. 593-595).

Şinzo Abe örneğinde de benzer şekilde milliyetçi söylemlerin ve kadim Japon devletinin ön plana çıktığını görmek mümkündür. Ancak Japonya’da yerleşmiş olan demokrasi kültürü ve daha önce saydığımız ve demokrasinin garantörü olan kurum ve kuruluşların aktif oluşu Şinzo Abe’nin gücünü kontrol etmektedir. Dahası bu gücün demokrasinin önüne geçip istikrar ve güven için vazgeçilmez hale gelmesi mümkün görünmemektedir.

2.6. Tahliller

Bilindiği üzere büyüme ve kalkınma kelimeleri birbirinden farklı manalara gelmektedir. Büyüme iktisadi anlamda sadece ekonomik açıdan zenginleşmeyi ifade ederken kalkınma; toplumun bütün kesimlerinin yaşam standartlarını, gelir dağılımında adaleti, devletin bütün ünitelerinin verimliliğini, temel insan hak ve özgürlüklerini, çevre ve alt yapı çalışmalarını, kültürel ortamı, fiziki ve mental güven ortamını (vb.) veri olarak alıp bunlarda kaydedilen ilerleme miktarına göre ifade edilir. Bu nedenle çalışmamızda modernleşme ve kalkınmayı birlikte incelemeyi tercih ettik. Çalışma boyunca modernleşmenin kalkınmayı nasıl olumlu etkileyeceği sorusuna da yanıt aradık.

Buraya kadar gelinen süreçte;

- Osmanlı, Tokugawa Hanedanlığı gibi farklılıklara kapalı ve tam manasıyla kült bir yapı oluşturmamıştır. Ancak süper güç olmanın verdiği bakış açısı Osmanlı'yı belli bir dönemde Avrupa'dan koparmış daha sonrasında ise toplumsal ve yönetsel kodlar Osmanlı'da kapalı bir görünüme sebep olmuştur.
- Osmanlı ve Japonya liberal değerleri belli bir tarihten sonra kabul etmek zorunda kalmıştır. Bu süreç Osmanlı'da itibar ve istikrar kaybı olarak kendini göstermiş ve devlet toplum ilişkilerinde kopmalar görülmüştür. Otorite yoluyla bastırılmış isteklerin gün yüzüne çıkması güç kaybını hızlandırmıştır. Japonya'da ise süreç daha iyi yönetilebilmiş, dönüşüm halka daha iyi izah edilebilmiş, devlet ve toplum arasında nispeten verimli bir diyalog kurulabilmiştir.
- İki toplumda da bir tarafta Batılı değer ve kavramları savunan kesimler olduğu gibi diğer tarafta daha gelenekçi kesimler ortaya çıkmıştır. Japonya girilen bu dönüşüm sürecinde iki kesime de söz hakkı tanımayı başarmış devlet iki kesim arasında dengeleyici bir rol oynamış ve Batılı değerler yerli gelenekler üzerine eklenmiş, Japon değerlerini inkar etmemeye özen gösterilmiştir. Diğer yandan Osmanlı ve Türkiye'de zaman zaman Batılı değerleri savunan insanlar yeterli itibar görmeyip her şeyi yerli kavramlarla açıklama eğilimi görülürken zaman zaman da bütün gelişmeler Batılı kavramlarla açıklanmaya çalışılmış ve arzu edilen

dengeli ortam Japonya'ya nispeten sağlanamamıştır. Dolayısıyla farklı dönemlerde toplumun farklı kesimleri küstürülmüş ve bu kesimlerden istifade edilememiştir.

- Japonya'nın modernleşmesinde çok önemli bir rol oynayan İwakura Heyeti, Batı ile ilgili yerinde tespitler yaparak Batı'nın ilerleme sebeplerini topluma açıklamayı başarmış. Osmanlı'da ve Türkiye Cumhuriyeti'nde ise toplumda yayılan komplekslerin önü alınamamış. Topluma Batılı toplumlardaki ilerlemelerin sebepleri iyi izah edilememiş neticede bu durum birçok kesimde inkisarı hayale ve kendi kimliklerini inkar etmeye sebebiyet vermiştir. Osmanlı döneminde Batı'daki ilerlemenin sebeplerini izah etmeye çalışan münferit girişimler olmuşsa da İwakura heyeti kadar itibar görmemiş dolayısıyla söz konusu problemler aşılamamıştır. (Nursi, 2012, s. 154-159), (Nursi, 2012, s. 451).
- Batılı devletler Osmanlı piyasasına hakim olmaya başlamıştır. Otorite kaybı yaşayan idari mekanizma ne Batılı devletleri dizginleyebilmiş ne de piyasadaki yerli güç kaybına karşı toplumu konsolide edebilmiştir. Japonya ise liberal değerlerin yayılmasıyla birlikte Batılı tüccarların Japonya'da faaliyet göstermelerine karşı toplumu çok iyi konsolide ederek direnmiş ve iç piyasalardaki hakimiyetini korumuştur. Öte yandan oluşturulan modern kurum ve kuruluşlar Japonya'yı çok erken tarihte Batılı devletlerin tercihi haline getirmiş. Bu durum Osmanlı'nın güç kaybettiği tarihlerde Japonya'nın sanayi devrimini tamamlamasında önemli bir rol oynamıştır.
- Japonlar modernleşme sürecinde kapalı dönemde oluşturdukları sistem ve gelenekleri modern değerlere uyarlamayı başarmış daha evvel Japon bünyesinde bulunan organizasyonları büyük şirketlere çevirmeyi başarmıştır. Öte yandan kendi ürettiği gelenek ve yöntemlerini ticari hayata aktarmış böylece toplumu kalkınmaya daha kolay motive edebilmiştir. Böylece yeni dönemde sıfırdan başlamak zorunda kalmamıştır. Osmanlı için ise aynısı söz konusu değildir ilk dönemde Batılı değerlerin inkarı ikinci dönemde ise yerli yöntemlerin inkarı çeşitli kesimlerin potansiyellerini zayıflatmıştır. Nitekim bu problem günümüzde de halen çözülememiştir.

- Japonya içerisinde farklı etnik kökenler barındırmazken Osmanlı birçok etnik kökenin beraber yaşadığı bir devlettir. Modernleşme sürecinde azınlıklarla mutabakat sağlanamayışı büyük bir potansiyel kaybına yol açmıştır. Japonya’da ise böyle bir durum söz konusu olmadığı için yerli organizasyonlar ticaret ve üretim için kolayca teşvik edilmiştir.
- Amerikan müdahaleleri ile devlet gücünün zayıflatılması Japonya’da sermayedar sınıfın ve bağımsız bir ticaret gurubunun doğmasını kolaylaştırmıştır. Yenilgiden sonra Japon devleti denetlenebilen bir denetçi konumuna geçmiş daha çok yönlendirici ve bağlayıcı bir üst akıl görevini üstlenmiştir. Osmanlı da ise devlet gücünü her seferinde tazelemiş bu durum sorumluluk bölüşümünü azaltmış, devletten bağımsız sermayedar sınıfların oluşmasını güçleştirmiştir.
- Japonya’da geline süreçlerde istikrar otoritenin gücüne ve karizmasına bağımlı olmaktan kurtarılabilmektedir. Osmanlı ve Türkiye’de ise güç ve sorumluluk paylaşımı Japonya’ya nispeten gerçekleştirilememiştir. Hal böyleyken kalkınma ve planlama için şart olan istikrar ortamı Türkiye’de daima kırılgan bir görünüm verirken, Japonya’da güncel olayların değişkenliğine daha az bağımlı hale getirilebilmiştir.
- İkinci Dünya Savaşı sonrası Japonya’nın tamamen silahsızlandırılması Japonya’da bağımsızlık mücadelesini ekonomik hayata taşımış ve Japonya bütün potansiyeliyle iktisadi hayata yatırım yapmıştır. Amerikan denetimi sayesinde Japonlar daha önceki tecrübelerini aktarabilecekleri rasyonel bir zemin bulabilmiştir. Öte yandan Japonlar söz konusu askeri yoksunluk dolayısıyla hem devlet toplum ilişkilerinde hem de uluslararası ilişkilerde daima uzlaşmacı politikalar izlemiş, demokrasiye ve güvenilirliğe yatırım yapmıştır. Söz konusu kavramlar kalkınma ve zenginleşmeyi tetiklemiştir. Osmanlı ve Türkiye’de ise askeri güç ve bağımsızlık daima korunmuştur. Bununla beraber devlet toplum ilişkileri Japonya’ya nispeten istenilen düzeye taşınamamıştır. Yine Japonya’ya nispeten arzu edilen istikrar ortamı da sağlanamamıştır.

2.7. Tavsiyeler

Japon kalkınmasının en önemli parametrelerinden birisi beşeri sermayedir. Japon kalkınma ve modernleşme süreçlerine bakıldığında Japonların dış handikapları gösterdikleri toplumsal dirençle aştıklarını söylemek mümkündür. İki defa işgale uğrayan ve devlet mekanizması işlevini yitiren Japonya iç motivasyonlarının büyük katkısıyla yeniden organize olabilmiş ve büyük bir ülke olarak varlığını devam ettirebilmiştir. Japon toplumu söz konusu süreçlerden kendi tecrübelerini marjinalleştirmeden çıkabilmeyi başarmış, potansiyel kaybını minimuma indirerek toplumun her kesimine yeni düzene uygun bir rol biçmeyi başarmıştır. Japonlar oluşturdukları yeni sistemi kendi insanların hareket edebileceği, tanıdık fakat farklı bir yapı üzerine kurmuştur. Toplumu bu farklılıkları anlamak için eğitirken bir yandan yeni dönem ile eski dönem arasındaki ortak noktalar bağlayıcı rol üstlenmiştir.

Japon topraklarında üretilen değerler modern topluma ve kurumlara uyarlanmaya başladıktan sonra hem Japonlar için hem de bütün dünya medeniyetleri için olumlu katkılar elde edilmiştir. Japon medeniyeti kendi öz değerlerinden vazgeçmeyerek modern toplumun farklı bir rengi olmayı başaramıştır. Bu sırada ortaya yeni usul yönetim ve üretim sistemleri çıkmıştır. (Bkz. devlet kapitalizmi, yalın üretim anlayışı, kanban sistemi, ringi sistemi, yaşam boyu istihdam, kaizen, Japon şirket ağıları)

Öte yandan Osmanlı ve Türkiye Cumhuriyeti'ne baktığımızda en az Japonya kadar köklü bir geleneksel yapının varlığı göze çarpmaktadır. Diğer yandan yine en az Japonlar kadar eski bir tarihe ve derin bir kültürel yapıya sahip olduğu aşikardır. Fakat modern dünya ile tanışalı uzun zaman olmasına rağmen Japonya'da olduğu gibi kendine has yöntemler ortaya koyulamamıştır. Hal böyle olunca toplumsal potansiyelden yeterince istifade edilememiş ve insanlardaki kimlik bunalımı aşılamamıştır.

Osmanlı mütefekkirlerinden Said Nursi'nin "Kesbi medeniyette Japonlara iktida bize lazımdır ki; onlar Avrupa'dan mehasini medeniyeti almakla beraber her kavmin maye-i bekası olan adatı milliyelerini muhafaza ettiler." sözünü (Nursi, 2012, s. 451), Mehmet Akif Ersoy'un Japonlar şiiirini hatırlatarak (Ersoy, 2003, s.154) Japonya ve Türkiye arasındaki inanç ve kültür benzerliğine ve Japonya'nın bizim kültürümüzde de

var olan bu noktalardan hareketle nasıl ticari ve ekonomik hayatı konsolide ettiğine işaret etmek istiyoruz.

2.7.1. Tasarruf Kültürü

Daha önceki açıklamalarda da izah edildiği üzere Japon toplumu üretimi kutsayan ve tüketimin erdemsiz bir davranış olduğunu, gelecek nesillerin haklarını kullanmak demek olduğunu söyleyen Şintoist ve Budist inançlara sahiptir. Bu inanç sisteminde toplumun faydasına çalışmak ve fedakarlıkta bulunmak insanı kamil noktaya taşımaktadır. Japon toplumunun kimliğine ait olan bu tasarruf anlayışı çok iyi yönetilmiş ve Japonlar bu sayede Batı şirketlerinin Japon piyasalarındaki etkisini kontrol etmiştir. Üstelik eğitim yoluyla bu bilinç sürdürüldüğü ve kontrol edildiği, ve iç dinamiklerden referanslar gösterildiği için devlet kısıtlamalarının çok ötesinde Batı devletlerinin ekonomik gücüne karşı direnç gösterilebilmiştir.

Aynı şekilde Balta Limanı Anlaşması'ndan itibaren Batılı devletlerin iç piyasaya müdahalesinden rahatsız olan Osmanlı kendi inanç ve kültüründe de bulunan tasarruf etme, az tüketme, çok çalışma gibi değerleri önceleyememiş ve eğitim yoluyla bu disiplinleri yaygınlaştıramamıştır. Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulduğu dönemlerde devlet eliyle önlemler alınarak kemer sıkma politikaları uygulanmış ve dış fazla verilmiştir ancak topluma tasarrufun kutsallığı izah edilememiş ve bunun kendi öz değerlerinde var olan bir disiplin olduğu izah edilememiştir.

Ayrıca Osmanlı ve Türkiye için de Japonya'da olduğu gibi üretim onurlu bir faaliyet olarak görülmektedir ancak toplum üretime istenilen düzeyde motive edilememiş ve kazandırılmamıştır. Neticede kapalı dönemde uluslararası fiyat düzeyleri yakalanamadığı gibi devletin dış fazla veren tasarruf politikaları da halka izah edilemeyip tepkiye ve istikrarsızlığa yol açmıştır. Oysa toplumun neredeyse bütün kesimlerinin bildiği “Yiyiniz, içiniz fakat israf etmeyiniz” (Polat, 2006, s.153) “İnsan için yalnız çalıştığı kadarı vardır.” (Polat, 2006, s.526) “İnsanların en hayırlısı insanlara en faydalı olandır” (Nevevi, 1997, s.230-241) gibi onlarca ayet ve hadis çalışmayı ve tasarruf etmeyi, toplum için fedakarlıkta bulunmayı öğütlemektedir.

2.7.2. Yurtta Sulh Cihanda Sulh

Cumhuriyetin kuruluşundan itibaren neredeyse slogan haline gelmiş olan “Yurtta sulh cihanda sulh” (CHF, 1931, s.13) iç ve dış politikalarda uzlaşmacı tavırları salık vermekteyken. Japonya’ya nazaran kalkınma için uygun ortam olan istikrarın teminatı sayılabilecek iç ve dış barış ortamı istenilen düzeye getirilememiştir. Oysa cihanda sulh sözüyle ifade edildiği üzere dünya ülkeleriyle uyumlu bir şekilde çalışılabilse kalkınma için uygun fırsatların doğacağı görülecektir. Nitekim Japonya modernleşme sürecini tamamladıktan sonra Çin’e nazaran daha yüksek maliyetle ürettiği ürünlerde bile sistem olarak dünya ile entegre olabilecek bir yapıya sahip olduğu ve güven vadettiği için tercih edilmiştir.

Yurtta sulh sözü ise toplumun bütün kesimlerinin huzur, güven ve barış içerisinde yaşayabileceği bir mutabakat ortamını salık verirken Japonya’ya nazaran bu konuda da başarılı olunamamıştır. Oysa bilindiği üzere iç huzur ve güvenlik hem toplumu üretime motive edecek hem oluşacak istikrar ortamı sayesinde yerli ve yabancı yatırımcıyı teşvik edecektir. Diğer yandan bu mutabakatın ve güven ortamının doğuracağı özgür fikir ve girişimler topluma kalkınma yönünde hız verecektir.

2.7.3. Japon İş Dünyasına Taşınmış Bazı Kavramlar

Japon toplumunu üretime motive eden ve dünya ekonomi sahasına Japonların sağladığı katkılar olarak bilinen birçok kavram ve değer Türkiye Cumhuriyeti’ne ait kültür ve inanç yapısında da karşılığı vardır. Örneğin; Kaizen anlayışı tasavvufun binlerce yıllık öğretisi olan murakabe ile çok benzeşmektedir. Japonya’da Batı’nın rekabet anlayışına karşı üretilmiş olan yardımlaşma ve dayanışma İslamiyet ve Uzak Doğu inanışlarının ortak paydalarından bir diğeridir. İki inanış da kainattaki bütün varlıkların (deniz ve toprak bitkilerin, bitkiler hayvanların, hayvanlar insanların vb.) birbiriyle rekabet değil dayanışma içerisinde olduğunu öğütlemektedir. Bilindiği gibi Keiretsu denilen iş ağlarının kurulmasında bu tarz bir iş birliği anlayışının büyük bir payı vardır. Japon toplumu kendi iç dünyasına ait değerler üzerinden işleyen bu şirketleri çabuk sahiplenmiş ve büyük bir özveriyle iş hayatına atılmıştır. Ringi sistemi olarak bilinen yönetsel metodoloji ise meşveret ve şura olarak anılan sistemi andırmaktadır. Bu sistem toplum içerisinde güncelliğini ve yetkinliğini yitirmiş olsa da

Kuran ve Kuran'a dayalı kaynaklar meşvereti çok önemli bir müessese olarak göstermektedir (Polat, 2006, s.70), (Nursi, 2012, s.387). Son olarak kıdem anlayışı Japon toplumunun kültürel kodlarında var olan yaşlı, hasta ve engellilere saygı ve himaye yükümlülüğünün bir tezahürüdür. Benzer şekilde Osmanlı ve Türkiye coğrafyasında da bu kodların işlediği gözlemlenebilmektedir.

Yukarıdaki paragrafın başından beri işaretlemeye çalıştığımız Japonya'da üretilmiş bu değer ve yöntemlerin ülkemizde de kabul görebileceğidir. Bununla beraber bunları da birebir kopyalamak değil ülkemizde söz konusu değerleri ikame eden anlayışları analiz edip kendimize has bir yöntem ve söylem üretmemiz gerektiğidir.

2.7.4. Devlet Kapitalizmi

Bilindiği üzere Japonya'da Türkiye gibi devletçi bir gelenekten gelmektedir. Öyle ki bu iki toplumda da insanlar daima problemlerin çözümünü devletten beklemekte öte yandan atılması gereken adımlar için de yine devletten işaret beklemektedir. Japon elitleri toplumun bu temayüllerini hesaba katarak insanların devletten bağımsız birer birey olacakları süreç gelinceye kadar zaman ve potansiyel israfının önüne geçmek istiyorlardı. Diğer yandan gerek Amerikan baskıları gerekse yapılan araştırmalar kalkınma için kapitalist dünyada devletin rolünü daha küçültmekte ve özel sektörün ve serbest piyasanın önünün açılması gerektiğini söylemekteydi. Bütün bu veriler değerlendirilerek hayata geçirilen Japon usulü uygulama literatürde de kendine has bir isimle anılmaya başladı. Devlet kapitalizmi olarak bilinen söz konusu yapıda devlet organizasyonu önemli bir denetçi ve teşvikçi konumundadır. Bu yapı sayesinde bütün sektörler özel olarak denetlenmekte ve bu sektörlerle özel hedefler belirlenmektedir. Devlet takip ettiği özel sektörlerin bilgi açıklarını gidermekte, onları bir araya getirmekte, birbirine faydalı olabilecek yapılar arasında bağ kurmaktadır. Öte yandan bu kurum ve kuruluşlar iç işlerinde bağımsız olmakla beraber sermaye sahibi olmaları hasebiyle devleti de denetleyebilmektedir. Bu sayede devlet kapitalizmin ön gördüğü gibi büyümek yerine özel sektörü teşvik ederken kendisine yeni bir rol biçerek etkinliğini kaybetmemiş olmaktadır. Esasen Bakufular ile daimyolar arasındaki ilişkilerin kapitalist dünyaya uyarlanması neticesinde elde edilmiş olan bu sistem Japonya gibi kapitalist sisteme sonradan entegre olmuş birçok ülkeye de ilham kaynağı olmuştur.

Türkiye Cumhuriyeti özelinde bu sistemi değerlendirecek olursak yüzyıllardır süre gelen büyük ve güçlü devlet anlayışı Türkiye’de de kapitalizmin ön gördüğü gibi devletin küçülmesini engellemektedir. Öte yandan aynı şekilde Türkiye Cumhuriyeti’nde de insanların moden manada vatandaş ve birey olabilmesi uzun süreçlere vabestedir. Öte yandan “Bir kavmin efendisi o kavme hizmet edendir” (Nevevi, 1997, s. 271-302) gibi ülkenin kültürel kodlarında var olan esaslar bu yeni devlet modelini desteklemektedir.

2.7.5. Coğrafi Konumun Değerlendirilmesi

Japonya Uzak Doğu ve Amerika arasında köprü durumundayken Türkiye’de Avrupa ve Asya kıtası arasında aynı görevi görmektedir. Bahsettiğimiz köprü sadece fiziki ulaşım anlamında değil aynı zamanda kültürel geçiş noktaları olmaları itibariyledir. Japonya Uzak Doğu kültürü ile Batı kültürünü dengeli bir şekilde entegre etmeyi başarmış olmasından ötürü Batı ülkeleri ve Uzak Doğu ülkeleri arasında özel bir konum kazanmış. Bölgede hakim güç konumuna gelebilmiş ve bölgedeki ticareti takip edebilmiştir. Kültürüne dahil ettiği usul ve yöntemler sayesinde Uzak Doğu ülkelerine rehberlik edebilmiş ve Batı ülkeleriyle Uzak Doğu ülkeleri arasında tampon oluşturmuştur. Dolayısıyla bölgedeki siyasi yerini güçlendirdiği gibi söz konusu ilişkiler aracılığıyla ekonomik etkinliğini de arttırabilmiştir.

Türkiye Cumhuriyeti de Batı kültürünü Japonya gibi diğer bölge ülkelerine nazaran daha erken tecrübe etmiştir. Hal böyleyken Türkiye Cumhuriyeti Batı’ya ait değerleri kendi bünyesinde de bulunan Asya’ya ait değerlerle entegre edebildiği ölçüde bölgesindeki siyasi ve ekonomik müessiriyeti artacaktır.

SONUÇ

Japonya, modernleşme ve kalkınma serüvenine Batılı ülkelere nazaran geç başlamış olmasına rağmen kısa sürede aradaki farkı kapatmayı başarmıştır. Gerek Birinci Dünya Savaşı öncesi dönemde sanayi devrimini gerçekleştirmesi gerekse büyük bir yıkımla ayrıldığı İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra çok kısa bir süre içerisinde

toparlanarak yüksek kitle tüketim aşamasına geçebilmesi Japonya kalkınmasını bir fenomen haline getirmiştir.

Japon modernleşme ve kalkınma süreci Tokugawa döneminden itibaren ele alındığında görülmüştür ki Tokugawa döneminde bir kült halini almış olan Japon dünyası Batı'nın müdahaleleriyle dışa açılmaya başladığı andan itibaren özgürlüğünü ve kendi öz kimliğini muhafaza edebilme telaşına düşmüştür. Bu telaş Japon dünyasını hem iktisadi hem askeri olarak güçlü olmaya mecbur etmiştir. Öte yandan söz konusu telaş Japon dünyasını dışarıdan bir elin müdahalesine gerek kalmadan gerekli iç düzenlemeleri yapma çabasına sevk etmiştir. Bu süreçte Batı dünyasını çok iyi analiz eden Japonlar yeni dönemde kendi kimliklerini inkar etmeden Batı dünyasına adapte olabilmeyi başarmışlardır.

Tokugawa döneminde serpiyen daimyoları modern şirketler haline getirmeyi başaran Japonya zaten kıt kaynaklara sahip olması hasebiyle ülke içerisindeki organizasyonları ve beşeri sermayeyi israf etmeden verimli bir şekilde yeni düzene adapte edebilmeyi başarmıştır. Kendi geleneklerinden bulduğu referanslar sayesinde savaşçı Japon toplumunu iktisadi mücadeleye motive edebilmiş ve büyük bir özveri ile kalkınma serüvenine çıkabilmiştir. Diğer yandan oluşturduğu kurumların Japon geleneklerini tanıması ve geleneksel yaşama ilaveten Batı kültürünün içeriye sokulması sayesinde toplum içerisinde oluşan gelenekçi ve liberal guruplar birlikte idare edilebilmiştir.

Bu süreçte Japonlar daimyoları büyük şirketlere ve bağımsız sermayedar guruplara çevirmeyi başarmış. Geniş aile organizasyonlarını büyük kurumsal şirketler haline getirebilmiştir. Öte yandan söz konusu aile organizasyonlarını israf etmemek ve üretime daha iyi motive edebilmek için Japon kültürünün ürettiği ilişki ağları saygıyla muhafaza edilmiş. Bu ilişki ağları zamanla ve yönlendirmelerle büyük şirket ağlarının doğmasına hizmet etmiştir. Toplumun genel kabulü olan çeşitli değerler yok sayılmadan iş hayatına aktarılmış ve bu sayede beşeri sermaye üretime ve iş hayatına motive edilmiştir.

Japon modernleşmesi ve kalkınması geniş bir zaman dilimine yayılarak toplumun temayülleri iyi değerlendirilmiştir. Devlet mekanizması yeniden yorumlanmış ancak eski işlevleri tamamen iptal edilmemiştir. Devletin terk ettiği güç özel sektöre orantılı bir biçimde aktarılabilmüş ve bu aktarım Tokugawa döneminde oturmuş olan bakufu-daimyo ilişkisinden de istifade edilerek yapılmıştır.

Dış ilişkilerde kalkınma süreci boyunca uzlaşmacı bir tavır takınılmıştır. İçsel teknolojik gelişme olarak adlandırdığımız, kendi kaynaklarından en üst düzeyde istifade etmeyi ve kendi kaynaklarını geliştirmeyi programına alan Japonya, bu süreç boyunca istikrarı sağlayabilmek adına dış dünya ile uzlaşmacı bir tavır sergilemiştir. İlk etapta Batı'nın kendisini muhatap kabul etmemesinden büyük rahatsızlık duyan Japonya kısa sürede Batıdaki kurumların Japon dünyasındaki muadillerini oluşturmayı başarmış. Gerek anayasası gerek daha demokratik toplumuyla dış dünyada Batılı ülkelerin iş yapmayı tercih ettiği bir ülke konumuna gelmiştir. Bu sayede Batı ile yapılan ticaretler Japon sermayesini oluşturmuş ve Japon şirketleri Batılı şirketler ile entegrasyona geçebilmiştir.

Bununla beraber yeterli güç elde edildikten sonra zenginleşme adına dış politikada daha saldırgan ve sömürge arayışları içerisinde olan bir ülke haline gelen Japonya kısa sürede bölgede birçok sömürge elde etmiştir. Bu sayede kurmuş olduğu sanayiye besleyen ve daha da güçlenen Japon Devleti İkinci Dünya Savaşı'nda bütün bu gücünü tekrar kaybetmiş ve askeri gücün de elinden gitmesiyle yeniden içsel teknolojik büyümeye odaklanmıştır. İkinci büyüme dönemine bakıldığında yine hem dış dünya ile uzlaşmayı bilen hem de kendi toplumuyla uzlaşmayı başarmış bir Japonya profili görmek mümkündür. Bu başarı Japonya'ya akılcı hareket edebilme, planlı ilerleyebilme ve tecrübelerini kullanabilme imkanı tanımış ve Japon toplumu yeniden kalkınmayı başarak dünyanın sayılı ülkeleri arasında yerini almıştır.

Birinci bölümdeki incelemelerimizde Japon modernleşme sürecinin iyi yönetilmesinin kalkınmayı ne kadar olumlu etkilediğini görme fırsatı bulduk. Türkiye'de ise modernleşme süreci oldukça sancılı geçmiş ve büyük potansiyel kayıplarını da beraberinde getirmiştir.

Türkiye ile ilgili yapılan incelemelerde karşımıza çıkan bir diğer olgu ise demokrasi kültürünün oluşturulamayışıdır. Japonya'nın aksine Türkiye, kalkınma için gerekli olduğuna inandığımız demokratik yapıyı oluşturamamıştır.

Neticede Türkiye Cumhuriyeti Japonya ile çeşitli açılardan birçok benzer noktaya sahip olmasına ve Japonya'nın yaşadığı benzer süreçlere maruz kalmasına rağmen söz konusu süreçleri Japonlar kadar verimli bir şekilde yönetememiştir. Türkiye'nin birçok etnik yapıyı bünyesinde barındırmasının ve bu yapılarla toplumsal mutabakat sağlanılamamasının söz konusu başarısızlıkta etkisi büyüktür. Liberal değerler Osmanlı coğrafyasına girdikten sonra azınlıklar huzursuzluklarını dile getirmeye başlamış ve bazıları Osmanlı'dan ayrılmak istemiştir. Bu durum ülke

içerisindeki istikrarı bozduğu gibi Osmanlı'dan ayrılan azınlıklar büyük bir sermaye ve deneyim kaybına yol açmıştır. Öte yandan dışa açılan Osmanlı topraklarında ticaret Batılı ülkelerin eline geçmiştir. Çeşitli sebeplerden ötürü dış siyasette etkinliğini kaybeden Osmanlı, toplum üzerindeki müessiriyetini de yitirdiği için dışa açılma ülkeyi neredeyse yarı sömürge haline getirmiştir.

Öte taraftan Japonya'da olduğu gibi toplum ve devlet arasında diyalog kurulamayışı ve topluma Batı'daki gelişmelerin izah edilemeyişi ülke içerisinde kalan insanların motivasyonunu kırmış ve toplumu ümitsizliğe sevk etmiştir. Toplumsal mutabakatın sağlanamayışı dolayısıyla Osmanlı bünyesindeki birçok ticari organizasyon muhafaza edilememiştir.

Bütün bu kriz süreçleri modernleşme ve kalkınma için adım atılabilecek verimli bir zemin oluşmasına imkan vermemiştir. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nde ise içe kapalı ve dışarıdan bağımsız bir döneme başlanılmıştır. Ancak yine aynı yapısal problemler yüzünden toplum üretime istenilen ölçüde motive edilememiş ve Türkiye Cumhuriyeti kapitalist düzenin gerektirdiği yapıları kendi bünyesi içerisinde oluşturamamıştır. Bütün bunların üzerine Büyük Buhran ve İkinci Dünya Savaşı gibi küresel krizlerin olumsuz etkileri de ilave edilince Türkiye Cumhuriyeti istenilen düzeyde kalkınma hamleleri yapamamış, kendi kültüründen doğan yeni yöntem ve organizasyonlar icat edememiştir. Devletçi politikalar ile sanayi hamleleri yapılırsa da toplumun ve ülkenin bütün potansiyeli kullanılamamış dolayısıyla Batı'daki kriz dönemlerinde uluslararası fiyat düzeyleri yakalanamamıştır.

Türkiye Cumhuriyeti kalkınma için en önemli şartlardan birisi olan istikrar ortamını tıpkı Osmanlı'da olduğu gibi otoriter bir yapı ile elde etmiştir. Söz konusu otoriter yapı toplumun bazı kesimlerini marjinalleştirmiş ve isteksiz hale getirmiştir. Dolayısıyla Japonya'da olduğu gibi demokrasinin toplum üzerindeki dolayısıyla kalkınma üzerindeki olumlu etkilerinden bir türlü istifade edilememiştir. Diğer yandan istikrarın otoritenin gücüne ve karizmasına bağlı olduğu çoğu sistemde olduğu gibi Türkiye'de de uzun vadeli bir istikrar ortamı sağlanamadığı için kalkınma hedefleri de istenilen ölçüde gerçekleştirilememiştir.

Nitekim Türkiye günümüzde de demokrasi kültürünü oturtamamış, toplumun bütün kesimleriyle görev ve sorumluluk paylaşımı yapamamıştır. Dolayısıyla Türkiye'deki istikrar halen kırılgan bir zemin üzerinde durmaktadır. Otoriter yapıların yol açtığı potansiyel kayıpları kalkınma için ayrı bir dezavantaj oluştururken söz konusu yapılara doğan tepkiler de istikrarı ve güven ortamını tehdit etmektedir. Japonya'da

olduğu kadar demokratik bir yapıya geçilemeyişi söz konusu yapısal problemleri kronik hale getirmiştir.

KAYNAKÇA

- Ahmet Cihan, Japonya’da Eğitim Kültür ve Modernleşme, Özgü Yayınları, İstanbul, 2006, s.16.
- Ahmet, Ö. Z. E. N. Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkelerde Bütçe Açığının Gelişimi. *Maliye Dergisi*, (141).
- Akçadağ, E. (2010). Yumuşak güç Japonya’nın sert güç arayışları. *Bilge Strateji*, 2(3).
- Akçam, T. Türk ulusal karakterini anlamak ve Norbert Elias’ ın Almanlar Üzerine Çalışmalar’ı. *Toplum*, 246.
- Akdemir, C. ve Gülcan, Y. (2003) “Ekonomik Kalkınma ve Dinsel Öğreti: 100 Yıl Sonra Max Weber’in Düşündükleri”, *Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 19(1-2): 239-252.
- Akengin, H. (2012). Siyasi Coğrafya.
- Akın, İlhan: (1968) Temel Hak ve Özgürlükler, İ.Ü.Yayınları, İstanbul.
- Akşin, S., "İttihat ve Terakki Üzerine", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 1971.
- Alicenap, Ç. T. (2014). Yerelden Evrensele Japon Anime ve Manga Sanatı. *Anadolu Üniversitesi Sanat & Tasarım Dergisi*, 7(7).
- Altay, A. (2011). A General Outlook Upon Classical Period Ottoman Siyasetname Tradition & Br&62; Klâsik Dönem Osmanlı Siyasetnâme Geleneğine Genel Bir Bakış. *Turkish Studies*, 6(3), 1795-1809.
- ALTIPARMAK, A . (2002). Türkiye’de Devletçilik Döneminde Özel Sektör Sanayiinin Gelişimi. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1 (13), 35-59. Retrieved from <http://dergipark.gov.tr/erusosbilder/issue/23746/252963>
- Altuğ, Y. (1967). *Çin sorunu*. İstanbul Üniveristesi İktisat Fakültesi Yayınları.
- Anbar, A. (2009). Osmanlı İmparatorluğu’nun Avrupa’yla Finansal Entegrasyonu: 1800-1914. *Maliye Finans Yazıları*, 1(84).
- Arıcıoğlu, M. Atilla. (2000), Batı ve Japon İşletme Yönetimi, İstanbul:İz Yayıncılık.
- Armaoğlu, 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, 455. 11 Sydney Giffard, *The Development of Democracy in Japan: Japan Among The Powers 1890-1990* (Yale University Press, 1994), 280. 12 Bill Gordon, “The Allied Occupation of Japan,” Mayıs 2000, erişim tarihi 9 Mayıs 2010, wgordon.web.wesleyan.edu/papers/alliedoc.htm.

- Aslan, S. (2010). Sivil Toplum ve Demokrasi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 15(2).
- Aydın, M., Tanzimat'la Aranan Hüviyet, Ankara: TTK Basımevi, 1994.
- Beasley, W. G. (1995). Japan Encounters the Barbarians: Japanese Travellers in America and Europe. Londra: Yale University Press.
- Bektaş-Öztaşkın Ö. (2007) "Osmanlı Reayası ile Avrupa Serfinin Karşılaştırılması", *Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 16: 248-264
- Belge, M. (2017). *Militarist Modernleşme: Almanya, Japonya ve Türkiye*. İletişim yayınları.
- Berkan, İ. (2011). *Asker bize iktidarı verir mi?*. Everest.
- Beyhan, Burak. (2001), "Kuramlar ve Dünya Tecrübesi Bağlamında Türkiye'nin İleri Teknoloji Bölgecikleri Oluşturma Çabası", Ankara:ODTÜ Gelişme Dergisi.
- Bhappu, A. D. (2001). Japon Ailesi: Japon Şirket Ağları ve Japon Yönetimi İçin Kurumsal Bir Mantık. *Çev: Nuray Atsan*, *Akdeniz İİ BF Dergisi*, 2, 156-167.
- Boratav, K. (2003) "İktisat Tarihi (1908-1980)", iç. Yakınçağ Türkiye Tarihi I, Haz. Sina Akşin, Milliyet Yayınları, 295-380.
- Bulut, M. (2012) "Osmanlı Ekonomi Politikası'na Yeniden Bir Bakış", *Bilig*, 62: 63-96
- Büyükbaş, H. (2013). Japon Siyasal Sisteminin Gelişimi Üzerine Bir İnceleme (1868-2003). *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2013(28).
- Büyükbaş, H., Erciyes, Ü., & Nevşehir, İ. İ. B. F. (2003). Japon Modernleşmesi Üzerine (1868-1912). *Bilimname*, 3, 65-86.
- Cemil Aydın, The Politics of Anti-Westernism in Asia: Visions of World Order in Pan-Islamic and Pan-Asian Thought, Columbia University Press, Global and International History Series, 2007
- Checkland, O. (1989). Britain's Encounter with Meiji Japan, 1868- 1912. London: Macmillan.
- Cihan, Ahmet. Japonya'da Eğitim Kültür ve Modernleşme, Özgü Yayınları, İstanbul, 2006.
- Çetin, H. (2002). Liberalizmin Tarihsel Kökenleri. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 3(1), 79-96.
- Çiftçi, K. (2012). Soğuk Savaş Sonrasında ABD: "Rıza" ya Dayalı Hegemonya'dan" İmparatorluk" Düzenine. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 5(10), 203-219.

- Deniz, T. (2014). Uluslar Arası Göç Sorunu Perspektifinde Türkiye. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 181(181), 175-204.
- Dinçer, Ömer. (1992), Örgüt Geliştirme, İstanbul: Timaş Yayınları.
- Doğan, A. (2005). Demokrasi ve ekonomik gelişme. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (25).
- Doğaner Gönel, Feride, Kalkınma Ekonomisi, Efil Yayınevi, Ankara, 2010
- MALTHUS, T. (1971). Nüfus Sorunu ve Malthus. Çev: Oya Yaylalı) *Birinci Baskı, Sol Yayınları*.
- Duman, M. Z. (2007). Türkiye'de Burjuva Sinifinin Sosyal Profili/The Bourgeoisie's Class of Social Profile in Turkey. *Sosyoekonomi*, (1), 33.
- Dumrul, C, Dumrul, Y. (2014). Osmanlı İmparatorluğu'nun Kapitalist Paternde Sanayileşmesinin Önündeki Engeller Üzerine Bir İnceleme. Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi, 12 (23), 146-170. Retrieved from <http://dergipark.gov.tr/yead/issue/21808/234419>
- Durand, J.P. (2002), *Marx'ın Sosyolojisi*, (Çev.: A. Aktaş), Birikim Yay., İstanbul.
- Elvis, S. (2005) "The Ottoman Empire's Inability to Industrialize", http://www.allempires.com/article/index.php?q=The_Ottoman_Empires_inability_to_industriali, (03.07.2010).
- Erbay, R. (2013). Ekonomik Kalkınmada Tarımın Rolü: Türkiye Üzerine Bir Değerlendirme.
- Ergun, H. (2007). *Japonya'nın güvenlik stratejileri, dış politika araçları ve değişim* (Doctoral dissertation, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü).
- Ersoy, Mehmet Âkif. (2003). Safahat, (Hazırlayan: M Ertuğrul Düzdağ). 30. b. İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- Ertan Eğribel ve Ufuk Özcan (Ed.), *Sosyoloji Yıllığı Kitap 11*, Kızılelma Yayıncılık, İstanbul, Mart 2004. 18
- Esenbel, S. (2000). Türk ve Japon Modernleşmesi: 'Uygarlık Süreci' Kavramı Açısından Bir Mukayese. *Toplum ve Bilim*, 84(Spring), 18-36.
- Esenbel, Selçuk, Çağdaş Japonya'ya Türkiye'den Bakışlar, Simurg Yayınları, İstanbul, 1999
- Esenbel, Selçuk. "Japonya ve Türkiye Çağdaşlaşma Tarihinin Karşılaştırılması", Çağdaş Japonya'ya Türkiye'den Bakışlar, Simurg Yayınları, İstanbul, 1999, ss.9-30.
- Feyzioğlu, H. S. Batı-Çin Savaşları ve Osmanlı Devleti.

- Fırkası, C. H. (1931). Cumhuriyet Halk Fırkası program projesi: 1931 Fırka Büyük Kongresine takdim edilmek üzere hazırlanmıştır.
- Fruin, M. (1983) Kikkoman: Company, Clan, and Community, Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Fruin, M. (1992) The Japanese Enterprise System: Competitive Strategies and Cooperative Structures. New York: Oxford University Press.
- Genç, M. (2010) “Osmanlı İmparatorluğu’nda Devlet ve Ekonomi”, İstanbul: Ötüken Neşriyat
- Gönen, H. (1993). Küreselleşme Çağında Japonya-ABD İlişkileri ve Japon Dış Politikasında Yeni Açılımlar. *International Security*, 17(4), 119.
- Güneş, H. H. (2009). İktisat Tarihi Açısından Nüfus Teorileri ve Politikaları. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 28(28).
- Gürbüz, S., & Şahin, F. (2014). Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri. *Ankara: Seçkin Yayıncılık*.
- Hakkı Büyükbaz, “II. Dünya Savaşına Doğru Japon Dış Politikasında Bölgesel Kimlik Arayışı”,
- Hazar, Ç. M. (2009). Hegel ve Tarih Felsefesi. *Editör Yardımcıları*, 221.
- Hentsch, T., & Bora, A. (1996). *Hayali Doğu: Batı'nın Akdenizli politik Doğu'ya bakışı*. Metis.
- <http://politikakademi.org/2011/09/12-eylul-1980den-gunumuze-turkiye/>
- <http://www.mahfigilmez.com/2017/01/turkiyenin-kredi-notu-nicin-dustu.html>
- <https://ekonomist.co/ekonomist/ekonomi/2001-ekonomik-krizi-nedeni-sonucu-8466/>
- <https://japonyabulteni.com/2013/03/07/abnomiks-japonyayi-ucuruyor/>
- <https://japonyabulteni.com/2015/10/17/abe-nasil-basbakan-oldu/>
- <https://manganimetr.com/2015/12/japonya/japon-kulturunden-ayrintilar-2-edo-donemi/>
- <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-41080423>
- <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-39462061>
- <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-40593176>
- <https://www.britannica.com/biography/Ashikaga-Takauji>
- <https://www.britannica.com/biography/Minamoto-Yoritomo>
- <https://www.britannica.com/biography/Oda-Nobunaga>
- <https://www.britannica.com/biography/Tokugawa-Ieyasu>
- <https://www.britannica.com/event/French-Revolution>

<https://www.britannica.com/event/kamikaze-of-1274-and-1281>

<https://www.britannica.com/event/Paris-Peace-Conference>

<https://www.britannica.com/event/Tonghak-Uprising>

<https://www.britannica.com/event/World-War-II>

<https://www.britannica.com/place/Japan/The-bakuhatsu-system>

<https://www.britannica.com/place/Japan/The-Heian-period-794-1185>

<https://www.britannica.com/topic/Hojo-family>

İraz, Rifat; Zerenler, Muammer, Japon Yönetim Anlayışı ve Şirket Ağları (Keiretsu) Analiz

Johnson, C. (1987). Political institutions and economic performance: The government-business relationship in Japan, South Korea, and Taiwan. *The political economy of the new Asian industrialism*, 136.

Kadir, E. S. E. R., & Gökmen, Ç. E. (2009). Beşeri sermayenin ekonomik gelişme üzerindeki etkileri: Dünya deneyimi ve Türkiye üzerine gözlemler.

Kalyoncu, F., Sevim, C., & Sezgin, Z. (2013). Tanzimat Döneminden İkibinli Yıllara Türkiye Ekonomisinin Dışa Açıklık Serüveni. *Kara Harp Okulu Bilim Dergisi*, 23(1), 39-60.

Karakoyunlu, Y., Türk Ekonomisinde Çağdaşlaşma Süreci, Dialog Yay., 1997.

Kazuhiro, T. Meiji Anayasası: Japonların Batı Deneyimi ve Modern Devletin Oluşumu.

Kazuhiro Yoshida, "Skills and Technological Development in the Early Stage of Industrialization – Implications from Japanese Experiences in the Meiji Era", *Journal of International Cooperation in Education*, Hiroshima University, Cilt: 13, Sayı: 2, Hiroshima, 2010, s.34.

Kazuhiro, T. (2007). The Meiji Constitution: the Japanese experience of the West and the shaping of the modern state. *Dîvân: Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi*, (25).

Kenichi Ohno, The Economic Development of Japan: The Path Traveled by Japan as a Developing Country, GRIPS Development Forum, Tokyo, 2006, s.22.

Kepenek, Y., & Yentürk, N. (2012). Türkiye Ekonomisi, 26. Baskı, Remzi Kitabevi, İstanbul.

Keyder, N., "Türkiye'de 2000-2001 Krizleri ve İstikrar Programları, "İktisat, İşletme ve Finans Dergisi, 2001.

Kıncal, A. Japon Kalkınması: Tarihsel Süreç ve Politikalar.

Kıncal, Ali, Japon Kalkınması, academia.edu

- Kitano, S. (1970) Dozuku and kindred in a Japanese rural society, In R. Hill & R. Konig (Eds.), Families in East and West: Socialization Process and Kinship Ties: 248-269, The Hague: Mouton.
- Kodaman, B. (2007). Osmanlı Devleti'nin yükseliş ve çöküş sebeplerine genel bakış. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2007(16).
- Kondo, D. K. (1990) Crafting Selves: Power, Gender and Discourses of Identity in A Japanese Workplace, Chicago: University of Chicago Press.
- Köçer, M. Osmanlı Devleti'nde Türkçülük Akımının Ortaya Çıkması.
- Kumagai, F. (1992) Research on The Family in Japan: In The Changing Family in Asia: 159-237, Bangkok: UNESCO.
- Kuyucuklu, N. (1992). Japon Kalkınması Mucize mi?. *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Hakemli Dergisi| İstanbul University Faculty of Communication Journal*, (1-2), 24
- Lacoste, Yves. Büyük Oyunu Anlamak. İstanbul: NTV Yayınları, 2007.
- Manz, C. (2011). *The power of failure: 27 ways to turn life's setbacks into success*. ReadHowYouWant. com.
- McCormack, G. (1977). *Chang Tso-lin in northeast China, 1911-1928: China, Japan, and the Manchurian idea*. Dawson.
- Murat Çetin, 2007. "Bölgesel Kalkınma ve Girişimci Üniversiteler," Ege Academic Review, Ege University Faculty of Economics and Administrative Sciences, vol. 7(1), pages 217-238.
- Nagai, M., ve Bennett, J. W. (1953) "A summary and analysis of "The Familial Structure of Japanese Society" by Takeyo-shi Kawashima. Southwestern" *Journal of Anthropology*. 9: 239-250.
- Nakane, C. (1970) Japanese Society, Berkeley: University of California Press.
- Narangoa, L. (2000). Japan's Modernization: The Iwakura Mission to Scandinavia in 1873. Şubat 18, 2017 tarihinde Aarhus Üniversitesi: http://kontur.au.dk/fileadmin/www.kontur.au.dk/OLD_ISSUES/pdf/kontur_02/li_narangoa.pdf adresinden alındı
- Neumark, F. iktisadi Düşünce Tarihi, Cilt: 1, Çev. Ahmet Ali Özeken, İstanbul, Üniversitesi Yayınlarından No: 201, İktisat Fakültesi No: 19, İstanbul, 1943, S. 66-67.

- Nevevi, İ. (1997). Riyazü's Salihin,(Terc., M. Yaşar Kandemir ve arkadaşları...). *Erkam Yayınları, İstanbul.*
- Notehelfer, F., Saveliev, I., & Vande Walle, W. (2004). An Extraordinary Odyssey: The Iwakura Embassy Translated. *Monumenta Nipponica* , 59 (1), 83-119
- Nurkse, Ragard, Az Gelişmiş Ülkelerde Sermaye Teşekkülü, Menteş Kitabevi, İstanbul, 1964
- Nursi, S. (2010), *Şualar*, Sözler Neşriyat, İstanbul.
- Nursi, S. (2011), *Mektubat*, Sözler Neşriyat, İstanbul.
- Nursi, S. (2012), *Asar-ı Bediyye*, Envar Neşriyat, 4. Baskı, İstanbul.
- Okur, Ayperi Serdaroğlu. (1997), Yalın Üretim, İstanbul:Söz Yayınları.
- Ortaylı, İ (2007) “Avrupa ve Biz”, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Ortaylı, İ. ve Küçükaya, İ. (2012) “Cumhuriyet’in İlk Yüzyılı”, İstanbul: Timaş Yayınları
- Öncü, A., Esenbel, S., Yumul, A., Navaro-Yaşın, Y., Hammer, H., Imbusch, P.,&Dursun, Ç. 84 BAHAR 2000.
- Özevren, M. (2000), Toplam Kalite Yönetimi, Alfa Basım Yayım Dağıtım, İstanbul.
- ÖZŞAHİN, M.C. (2018). II. Dünya Savaşı Sonrası Japon Dış Politikalarını Muhafazakarlık Üzerinden Okumak. *Muhafazakar Düşünce Degisi 51: Dünya Siyasetinde Muhafazakârlık*, 107.
- Polat, T. (2006). *Kuran-ı Kerim*, Kozan Ofset, Ankara.
- Ryutaro, K. (1986). Industrial policy in Japan. *Japanese Economic Studies*, 14(4), 51-81.
- Saaler, Sven, “Pan-Asianism in Meiji and Taishô Japan -A Preliminary Framework”, Working Paper 02/4, Deutsches Institut für Japanstudien, Tokyo, 2002, pp.1-35.
- Saklı, A. R. (2007). Kapitalist Gelişim Sürecinde Fordizm ve Post-Fordizm.
- Sargut, A.S. (2001), Kültürler Arası Farklılaşma ve Yönetim. İmge Kitabevi, Ankara.
- Savaş, V. F. İktisadın Tarihi, Liberal Düşünce Topluluğu, Avcıol Matbaacılık, İstanbul,1997,s.138.
- Schmidt, Vivien A., French capitalism transformed, yet still a third variety of capitalism, *Economy and Society* Volume 32, November 2003
- Selçuk Esenbel, “Japonya ve Türkiye Çağdaşlaşma Tarihinin Karşılaştırılması”, Çağdaş Japonya’ya Türkiye’den Bakışlar, Simurg Yayınları, İstanbul, 1999, s.15.
- Seval, A. G. H. F. Japon Kalkınmasının Temel Taşı: Meiji Restorasyonu ve Iwakura Heyeti.

- Seyidoğlu, H. (2013). Uluslararası İktisat, Güzem Can Yayınları, Geliştirilmiş 19. Baskı, İstanbul.
- Singleton, J. (1989) Japanese folkcraft pottery apprenticeship: Cultural patterns of an educational institution, In M. W. Coy (Ed.). Apprenticeship From Theory To Method and Back Again. Albany, NY: SUNY Press.
- Söğütü, İ . (2010). Cumhuriyet Türkiye'sinde Modernleşme ve Bürokratik Vesayet. Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (19), 49-68. Retrieved from <http://dergipark.gov.tr/kosbed/issue/25701/271204>
- Steinhaus, K. (1995), *Atatürk Sosyolojisi*, (Çev.: M. Aktaş), Sarmal Yay., İstanbul.
- Sven Saaler, "Pan-Asianism in Meiji and Taishō Japan -A Preliminary Framework", Working Paper 02/4, Deutsches Institut für Japanstudien, Tokyo, 2002, s.1-35.
- Swale, A. D. (2009). The Meiji Restoration: Monarchism, Mass Communication and Conservative Revolution. London: Springer.
- Tanilli, S. (2006) "Uygarlık Tarihi", İstanbul: Alkım Yayınları.
- Taşlıyan Mustafa ve Karayılan Derya. (2006), Modern Yönetim Tekniklerinden Seçmeler, Kavramları, Kapsamları ve Uygulama Yöntemleri, Ankara:Gün Yayıncılık.
- Togo, K. (2005). Japan's Foreign Policy, 1945-2003. Boston: BrillLeiden.
- Tsuzuki, C., & Young, J. (2009). Japan Rising: The Iwakura Embassy to the USA and Europe 1871–1873. Cambridge: Cambridge University Press.
- Tüğen, Kamil; Bütçe Açıkları ve Açığın Finansmanında İç Borçlanmanın Rolü(1980 Sonrası Türkiye deneyimi), Bilim Ofset, İzmir, 1997.
- Uluer, A.G., Çemrek, M. (2015), *Avrupa ve Avrupa Birliği*, Savaş Yay., Ankara.
- Ülgener, S. (2006) "Zihniyet ve Din: İslâm, Tasavvuf ve Çözülme Devri İktisat Ahlâkı", İstanbul: Derin Yayınevi.
- Ürnlü,C., 1838 Ticaret Sözleşmesi, DPT Yayını,1975.
- Vargün, H. (2009). Tam Zamanında Üretim Modeline Göre Maliyetlerin İzlenebilirliği. *Journal of Accounting & Finance*, (44).
- Webb, H. (1955). An introduction to Japan. New York: Columbia University Press.
- Wight, M: (1977) Sitems of State, Leicester University Press, Leicester.
- William W. Haddad, "Japan, The Fukuda Doctrine, And ASEAN," içinde Japan And Southeast Asia, Ed. Wolf Mendl (London: Routledge, 2001): 127-128.

- Yavilioğlu, C. (2002). Kalkınmanın Anlambilimsel Tarihi ve Kavramsal Kökenleri. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 3(1).
- Yıldız, Gültekin ve Ardıç, Kadir. (2002), “Japon İşletmecilik Uygulamaları Türk İşletme Yönetimine Bir Model Olabilir Mi?”, *Mimar ve Mühendis Dergisi*, Yıl 6, Sayı 31, Haziran-Temmuz-Ağustos.
- Yülek, M. A. (2013). Kalkınma tartışmalarında Japon modelinin yükselişi, düşüşü ve tekrar yükselişi. *Doğu Asya'nın politik ekonomisi: Japonya Çin ve Güney Kore'de kalkınma siyaset ve jeostrateji*, 1-27.
- Yves Lacoste, Büyük Oyunu Anlamak (İstanbul: NTV Yayınları, 2007), 160
- Zakaria, Fareed, Özgürlüğün Geleceği, Yurtta ve Dünyada İlliberal Demokrasi, Kırmızı Yayınları, İstanbul, 2007
- Zekai Özdemir, “Japon Kalkınması ve Piyasa Özgürlüğünün Sonu”, *Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, Cilt: 20, Sayı: 1, İstanbul, 2005, s.100.
- Zengin, H. Japon Kalkınmasına Teorik Yaklaşım.
- Zerenler, M., & Rıfat, İ. R. A. Z. (2006). Japon Yönetim Anlayışı ve Şirket Ağları (Keiretsu) Analizi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (16), 757-776.